300

ФРИДРИХЪ ШИЛЛЕРЪ.

ИСТОРИЯ
НА
ОТПАДАНИЕТО НА НИДЕРЛАНДЦИТѢ
ОТЪ ИСПАНСКОТО ВЛАДИЧЕСТВО.

Превелъ отъ русски
Ив. Добревъ.

Издаватъ П. Л. Арнаудовъ и преводача.

СИЛИСТРА
Книгопечатница на *П. Л. Арнаудовъ.*
1887.

На съвременната българска интеллигенция и учащата са младежъ, отъ преводача.

Отъ Преводача

Мнозина биха са попитали: „защо да учимъ историята на чуждитъ народи, когато ний още малко знаемъ и своята?“ И ний щъхме да бждемъ твърдѣ утѣшени, ако на тъзъ *мнозина* имаше поне *малцина* да отговорятъ: „Защото историята на кой да е народъ, е въ сжщото време и часть отъ историята на развитието на цѣлото человъчество, а слъдователно и история на развитието на моя народъ, найсътне, история на собственното мое развитие“.

Ний сме далечь отъ мисълта да гледаме на историята като на „катихизисъ за народитъ“, т. е., да допущаме въ нея поучителни елементи; защото едното туй обстоятелство, че тя са занимава съ нѣща, „*вече случивши са*“ — едно туй й отнима правото на приспособление къмъ „*настоящето*,“ което като различно отъ „*миналото*“ въ всѣко отношение, изисква и различни срѣдства, за да са достигнжтъ едни и сжщи слѣдствия. Истрита истина е вече, че „настоящето е слѣдствие на миналото и причина за бждащето“, слъдователно, за разумния человъкъ важното са заключава само въ *настоящето* а не и въ миналото, или въ бждащето. Но отъ това слъдва ли, че ний нетръбва да проникваме въ мракътъ на миналото; че ний нетрѣбва да обръщаме внимание на тия причини, отъ които сме слъдствие сами ний? Единъ параллелъ само тѣгленъ между миналитъ сжбития съ тѣхнитъ слѣдствия и сегашнитъ — какво олекчение за душата! Тамъ грубата силла, тукъ — живото слово; тамъ племеннитъ вражди, тукъ — борба на народитѣ, борба, която кога и да е, противъ цѣлта която гони, ще сплоти, ще сближи тия народи; тамъ волята на тирана, тукъ — тъзи воля е по необьюздана отъ идеята на народитѣ. Тогава при обьявяванието на война не сѫ взимали въ съображение настроението на народа; сега вече ни единъ владѣтелъ не смѣе да шавне преди да са вслуша въ пулса на тоя народъ. Единъ тоя параллелъ е вече достатъченъ да ни убѣди, че историята е необходима, а предлагаемата, „История на отпаданието на нидерландцитѣ отъ испанското владичество“ е толкозъ по-важна за насъ, българитѣ, че ний въ настояще време преживяваме сѫщата почти епоха, която сѫ преживявали нидерландцитѣ въ царуванието на Филипа II, испанския кралъ, дѣсното крило на инквизицията, първия богаташъ на свѣтѫ и повѣлителъ, по вушение на силитѣ си, на всичкитѣ европейски дворове. Съ тоя Филипъ, както са нарича въ историята „владѣтелъ, на двѣтѣ Индии“, излиза да са бори „за свобода“ единъ рибарски народъ, нѣкакви си забравени до тогава въ държавната политика, нидерландци.

Причинитѣ, течението и слѣдствията на тая борба и предлагаме ний сега на нашитѣ читатели въ преводача на Шиллеровото съчинение.

Какъвъ е превода, дали сѫ схванати и предадени вѣрно мислитѣ на автора; далиса е постигналъ духътъ на описуемата епоха — това е работа на общественното мнѣние.

Силистра, 1887 г.

Предисловие къмъ първото издание.

Когато, преди една година, въ превъсходното изложение на Ватстона, прочетохъ историята на нидерландската революция при Филиппа II, азъ дойдохъ въ одушевление, рѣдко възбуждано отъ политическитѣ дѣйствия. По-внимателното изслѣдвание ма доведе до заключението, че причината на туй одушевление са заключава не толкова въ книгата, която прочетохъ, колкото въ бързото дѣйствие на моето въображение, което и е придало на предмета тозъ именно видъ, който ма толкозъ силно плѣни. Туй впечатление искахъ азъ да си обезпеча въ себѣ си, да го разширя, усиля; тия чудни осѣщания са искаше менъ да распространя и върхъ другитѣ — искаше ми са да накарамъ и други да зематъ въ тѣхъ участие. Ето това послужи като прьвъ поводъ за съчиняванието на тъзи история, и ето въ какво са заключава всичката побудителна сила, която ма е рѫководила.

Испълнението на туй ми намѣрение ма закара много по-далечъ, отколкото си азъ предполагахъ. По-тѣсното ми запознавание съ предмета скоро ми показа въ тоя послѣдния недостатъци, които азъ непредвидѣхъ, голѣми пробели, които азъ бѣхъ длъженъ да допълня, очевидни противорѣчия, които трѣбваше да са отмахнатъ, распрѣснати фактове, които бѣше необходимо да са свържатъ съ другитѣ. Не толкова за да внесѫ въ историята си много нови събития, колкото за да намеря ключа на тия свѣдения, които вече имахъ въ рѫцетѣ си, азъ са обърнахъ къмъ сѫщинскитѣ източници, и по тозъ начинъ взе обьемътъ на подробна история това, което отнапредъ, азъ имахъ намѣрение да направя само общъ очеркъ.

Сега, на първата часть, която са за-вършва съ тръгванието на херцогинята Пармска отъ Нидерландия, трѣбва да са гледа като на *въвеждание* собственно къмъ историята на революцията, която запламтя само при управлението на херцогинина преемникъ. Тая *приготвителна* епоха азъ считахъ за нуждно да разработя толкозъ по-внимателно и по-подробно, колкото по-вече забѣлязвахъ отсѫтствието на тия качества въ по-голѣмата часть на писателитѣ, които до менѣ сѫ са занимавали съ тъзи епоха, и отъ това по-силно са убѣждавахъ, че всичкитѣ послѣдующи автори са опиратъ на предидущитѣ. За туй, ако читателя намери тоя първа часть твърдѣ бѣдна съ важни събития, твърдѣ подробна въ произшедствия маловажни, или не-до-тамъ знаменателни, твърдѣ богата съ повторения и въобще вънмѣрката бавна въ изображаванието хода на работата, то нѣка си той съобрази, че именно отъ тия незначителни начала малко-по-малко и изникна революцията, че всичкитѣ послѣдующи, велики резултати са образуваха отъ суммата на безбройното множество незначителни резултати. Такъвъ народъ, какъвто бѣше изображавания отъ насъ въ туй съчинение първитѣ си стѫпки винъги прави бавно, предпазливо и неувѣренно, но толкозъ по-бързо върви той отпослѣ; такъвъ сѫщо способъ си взехъ азъ въ изображаванието на туй възстание. Колкото по-вече са занимае читателя съ въвежданието, толкозъ по хубаво ще си усвои дѣйствующитѣ лица и колкото по-навикни на мѣстото на тѣхното дѣйствие, толкозъ по-бързо и посамоувѣренно ще бѫдѫ азъ въ състояние да го введѫ послѣ презъ послѣдующитѣ периоди, въ които обилието на материяла ще унищожи за менѣ възможностьта да бѫдѫ както бавенъ, така и подробенъ.

Отъ бѣдность въ източници на тая история нѣма си мѣсто оплакванието; по-скоро—отъ изобилието имъ; защото трѣбва да прочетешъ *всички* тия източници за да си уяснишъ това, което остава тъмно отъ четението на *много* отъ тѣхъ. При такива наеднакви, относителни, често противорѣчущи описания на едно и сѫщо дѣло, въобще е мѫчно да са намери истината, която въ всички са крие по малко, но нито въ едното са явява напълно и въ всичката си чистота. Въ първия тозъ томъ рѫководители ми бѣха, освенъ де-Ту, Страдъ, Рейдъ, Гроциусъ, Метеренъ, Бургундиусъ, Мерциусъ, Бентиволио и нѣкои по-нови писатели, но и мемуаритѣ на държавния съвѣтникъ Гопперуса, биографията и писмата на неговия другаръ Филиуса (Figlius), документитѣ отъ процесса на графоветѣ Горнъ и Егмонтъ, апологията на князъ Оранский и други нѣкои съчинения. Подробната, внимателно и критически съставена и съ рѣдки безпристрастие и правда изложената компилация — която въ сѫщность заслужва по-добро название—ми оказа твърдѣ важни услуги, защото въ нея сѫ влѣзли освенъ много документи, които ми паднаха въ рѫцетѣ, и драгоцѣннитѣ трудове на Бара, Гоофта, Брандта, ле-Клерка и на други още — трудове, които азъ или нѣмахъ, или неможехъ да са въсползовамъ отъ тѣхъ поради незнаението на холландския езикъ. Това (компиляцията) е всеобщата история на Нидерландия, която са появи въ настоящия вѣкъ въ Холландия. Ричардъ Динотъ, макаръ и посрѣдственъ писатель, ми принесе полза съ извлеченията си отъ нѣкои тогавашни брошури, които отдавна вечъ сѫ са изгубили. Корреспонденцията на кардинала Гранвелла, която, безсъмненно, тъй сѫщо ми би уяснила въ много отношения тъзи епоха, азъ напусто са мѫчихъ да си доставя. Появившето са едвамъ преди нѣколко време съчинение за испанската инквизиция на моя многоуважаемъ съотечественникъ, геттингенския профессоръ Спиттлеръ, ми стана извѣстно твърдѣ късно за да са въсползовамъ отъ неговото прекрасно и богато съдържание.

Че азъ нѣмàхъ възможность да изуча тъзи знаменателна история както отъ първенъ искахъ, по първитѣ источници и съвременни документи, да я създамъ въ новъ видъ, безъ зависимость отъ фòрмата (външностьта), въ която ми са тя предаде отъ мислящата часть на моитѣ предшественници и съ това да са освободя отъ насилственото влияние, което всѣки уменъ писателъ оказва, въ по-голѣма или по-малка стъпенъ, на своитѣ читатели — че нѣмàхъ възможность да сторя това, азъ съжелявамъ толкозъ по-силно, колкото по-вече и по-вече са убѣждавамъ въ важностьта на предмета. Но при такъвъ способъ, трудътъ на нѣколко години, непременно би са обърналъ на работа за цѣлъ человѣчески животъ. Мойта цѣль въ тоя опитъ ще бжде по-вече отъ постигната, ако моя трудъ убѣди една часть отъ читающата публика въ туй, че е възможно да са напиши история исторически-върна и при това да са не испитва търпението на читателя, а другата (часть на читающата публика) — накара да са съзнае, че историята може да заимствува нѣщо-и-друго отъ родственното ней искусство, безъ отъ това да стане непременно романъ.

Веймаръ, 1788 г.

⁂

Ввеждание

Едно отъ най-удивителнитѣ господарственни събития, които придадоча на шеснайсетото столѣтие всесвѣтовенъ блясъкъ, считамъ азъ основаванието на нидерландската независимость. Ако нашето удивление възбуждатъ дребникавитѣ подвизи на славолюбието и пагубната жажда за власть,то до какво трѣбва да ни изуми това събитие, въ което угнетеното человѣчество са бори за своитѣ най-благородни права̀, доброто дѣло са съчетава съ необикновеннитѣ сили, и вспомагателнитѣ срѣдства на рѣшителното отчаяние одържатъ въ неравния бой побѣда надъ страшнитѣ хитроклюкарствувания на тиранията! Велика и успокоителна е мисълта, че надменнитѣ притезания на деспотизма срѣщнаха най-сѣтне още единъ силенъ противникъ, че най обмисленнитѣ посягания на деспотитѣ върху человѣческата свобода позорно са разбиватъ, че енергическото съпротивление може да угъни распрострѣната ржка на деспота, че геройското настояване е въ състояние да истощи най-сѣтне неговитѣ страшни вспомагателни срѣдства. Никога не бѣхъ са прониквалъ отъ тъзи истина тъй живо, както при изслѣдванието на онова достопамятно възстание, което за винъги отдѣли нидерландцитѣ отъ испанския престолъ — и за туй азъ не сметохъ за безполезно да са опитамъ и покажа на свѣтътъ тоя прекрасенъ памятникъ на гражданската сила, да пробудя въ гърдитѣ на моя читатель неговото радостно чувство за самий себѣ и да му представя новъ, неоспоримъ примѣръ отъ това, на какво трѣбва да са рѣшаватъ хората за доброто дѣло и какво могжтъ направи тѣ при единодушие.

Да опиша тия събития ма сж побудили не тѣхния героически или необикновенъ характеръ. Лѣтописитѣ на всемірната история ни сѫ запазили много такива предприятия, които по плановетѣ си са явяватъ много по-смѣли, а по испълнението — много по-бляскави. Много господарства сѫ са рутили съ много по-голѣмъ трясъкъ, други сѫ са въздигали много по-бляскаво и по-величественно. Тъй сѫщо нетрѣбва да са надяваме, че тукъ ще са срѣщнемъ съ нѣкой отъ ония строго-отличающи са, колосални мѫжье, нито съ единъ отъ ония изумителни подвизи, съ които е тъй богата историята на отлѣтелитѣ времена. Ония времена ги вечъ нѣма, ония мѫжье вечъ несѫществуватъ. На мягкото лѣгло на утънченностьта и изнѣженностьта ний приспахме въ себѣ си ония сили, които миналитѣ времена накарваха да дѣйствуватъ и ги правѣха необходими. Съ тъжовно изумение гледаме ний сега на тия исполински образи, както разслабений старецъ гледа мѫжественнитѣ игри на младежитѣ. Не това виждаме въ описуемата тукъ история. Народа, който стѫпва тукъ, бѣше най-миролюбивия отъ всичкитѣ народи и най-малко отъ всичкитѣ си съсѣди склоненъ къмъ оня геройски духъ, който даже на най-незначителното дѣйствие придава високо значение. Напорътъ на обстоятелствата го обхвана него съ своята собственна сила и, въпреки неговото желание, насилствено му придаде временното величие, което безъ това той никога не е ималъ и, може ми, никога вече неще и да има. По тозъ начинъ, именно отсѫтствието на героическо величие прави туй събитие характеристическо и поучително, и ако други си тургатъ за цѣль да показватъ превъсходството на гения предъ случая, то азъ представлявамъ тукъ картина, въ която са вижда, какъ необходимостьта създава гений и какъ случайноститѣ творятъ герои.

Ако въобще да бѣше позволено, въ человѣческитѣ работи, вмисанието на висша сила, това би било възможно именно въ тъзи история, — до толкова противорѣчуща, мислишъ си, на указанията на разума и на всевъзможнитѣ опити. Филиппъ II, най-могжщественния господарь на своето време, страшната сила на когото мѣри да погълни цѣла Европа, чиито съкровиша превъсхождатъ съединитѣ богатства на всичкитѣ хриянски господари, чийто флотъ господарува по всичкитѣ морета; монархъ, на чиитѣ пагубни цѣли служатъ безбройни войски, калени отъ дълговременнитѣ кървави бойове и отъ римската дисциплина, одушевени отъ надменната си национална гордость, жаждущи за честь и плячка подъ пламеннитѣ въспоминания на одържаванитѣ побѣди и послушно слѣдующи подиръ юначнитѣ си пълководци — тоя страшенъ человѣкъ, влюбенъ въ единъ упоритъ планъ, който посвѣтява всички тия вспомагателни срѣдства на една-едничка цѣль, отъ която въ надвечерието на днитѣ си трѣбваше да са откажи — Филиппъ II е въ борба съ нѣколко слаби народи — борба която той неможе да свърши!

И съ какви народи? Тукъ мирно население отъ рибари и овчари, което живѣе въ единъ забравенъ кжтъ на Европа, и при това такъвъ кжтъ, когото то съ трудъ си извоюва отъ бурното море; морето — това е неговия занаятъ, неговото богатство и неговото наказание; свободната сиромашия — това е неговото най-високо благо, неговата слава, неговата добродѣтелъ. Тамъ — търговска тълпа, добродушна, нравственна, раскошествующа отъ богатитѣ плодове на благословеното отъ Бога трудолюбие, бдително пазяща законитѣ, които сж я облагодѣтелствували. Въ честититѣ си времена тя оставя на страна чистожитѣйскитѣ потрѣбности и са стрѣми къмъ по-високи цѣли. Новата истина, радостната заря на която занимава въ онуй време Европа, хвърля оплодотворяющата си лѫча на тъзи възприемчива почва, и свободния гражданинъ радостно приема свѣтлината, отъ която са криятъ само угнетенитѣ, печални робове. Енергическото негодование, най-вѣрния съпѫтникъ на изобилието и свободата, пробужда тия хора критически да провѣрятъ авторитета на стариннитѣ мнѣния и да раскъсатъ позорнитѣ си окови. Надъ тѣхъ виси тѣжкия камшикъ на деспотизма; могѫщественния произволъ заплашва да струполи стълбоветѣ на тѣхната честитина; пазителя на законитѣ имъ, въ сѫщото време е и тѣхенъ тиранинъ. Простъ въ политическата си мѫдрость, както и въ правата си, тоя народъ са осмѣлява да са опре на нѣкой стариненъ трактатъ и да напомни на властителя на двѣтѣ Индии за естественното право. Само едно название — и краятъ на дѣлото са рѣши. Въ Мадритъ нарѣкоха смутъ това, което въ Брюсселъ считаха само законно дѣйствие; жалбитѣ на Брабантъ изискваха опитенъ дипломатъ-посрѣдникъ; Филиппъ II проводи тамъ единъ джеллатинъ — и знакътъ за война са даде. Безпримѣрната тирания заграбва и животъ, и собственность. Доведенний до отчаяние гражданинъ, комуто са оставя да си избере една отъ двѣтѣ смърти, избира най-благородната — на бойното поле. Богатий народъ обича миръть, но като осиромашей, той става воинственень. Въ това време той престава да са скѫпи за тоя животъ, който е лишенъ отъ всичко, което го прави драгоцѣненъ. Бѣснотата на възстанието обхваща и най-отдалеченитѣ провинции; търговията и промишленностьта засядватъ, корабитѣ исчезватъ отъ пристанищата, художника напуща работната си стая, селенина — опустошенитѣ нивя. Хилѣди хора бѣгатъ въ далечни страни, хилѣди жертви падатъ на ешафота, и нови хиляди са стрѣмятъ къмъ него, защото божественно трѣбва да бѫде туй учение, за което може да са умира тъй радостно. Недостига още послѣдната, всичко завършвающа рѫка — високия, предприемчивъ духъ, който само очаква тъзи велика политическа минута и — работата на случая превръща въ планъ, въспитанъ върху съображенията на зрѣлия разумъ.

Вилхелмъ Мълчаливий, като новъ Брутъ са посвѣтява на великото дѣло на свободата. Далечъ отъ боязливия егойзмъ, той предьявява на престола грозни искания, великодушно са отрича отъ княжеското си звание, обрича себѣ си на доброволна бѣдность и става нищо по-вече, нищо по-малко отъ обикновенъ гражданинъ. Правото дѣло са туря на массата на бойното поле; но повиканитѣ отъ различни страни наемници ведно съ миролюбивия народъ немогѫтъ удържа страшното налягание на дисциплинираната войска. Два пѫти изважда Вилхемъ свойтѣ слаби войници срѣщу Филиппа II, и двата пѫтя го оставятъ тѣ въ бойното поле самъ — но енергията пакъ го ненапусна. Филиппъ II му достави толкозъ войници, колкото просѣци са навъдиха поради жестокото користолюбие на неговия намѣстникъ. Бѣжанцитѣ, изгонени отъ отечеството си, търсятъ си ново отечество на морето и връхъ корабитѣ на своя неприятелъ са стрѣмятъ да си удовлетворятъ както на мщението, тъй и на гладътъ. Тукъ корсаритѣ са превръщатъ въ геройски моряци*), отъ хищническитѣ кораби са образува флотъ, и изъ блатата възниква республиката. Седемъ провинции заведнъжъ си раскъсватъ оковитѣ; появява са ново, младо господарство, могѫщественно съ единодушието си, съ изобилието на водата и съ отчаянието си. Тържествената клѣтва на народа привожда въ ужасъ сѣдящия на престола тиранъ; испанското име са унищожава въ всичкитѣ закони.

---

*) Както и Раковски обърна нашитѣ горски хайдути въ политически възстанници. Пр.

Сега са извърши туй, което не си намира вечь никакво извинение; републиката става страшна, защото тя вечь неможе да са повърни назадъ: партиитѣ я распокъсватъ: даже нейнатата могѫществена стихия — морето – встѫпва въ съзаклятие съ нейния притѣснителъ и заплашва да обърне въ гробъ нейната нѣжна младина. Тя осѣща, че силитѣ ѝ слабнѣятъ въ борбата съ могѫществения врагъ, и пада на колѣни предъ най-силнитѣ престоли на Еврѡпа, съ молба да приематъ отъ нея въ подаръкъ властьта, която тя неможе вече да защищава. Най-сетне, и съ голѣмъ трудъ, (по такъвъ жалъкъ начинъ са наченва живота на туй господарство, щото даже користолюбието на другоземнитѣ господари са отнася съ презрение къмъ неговото безвременно процьвтяване) успѣва тя да надене опасната си корона на главата на единъ чуждеземецъ. Нови надѣжди са пробуждатъ въ нейната упаднала бодрость, но въ лицето на тоя вѣнценосецъ сѫдбата ѝ проводила измѣнникъ; защото въ най-критическата минута, когато неумолимия врагъ вечь настѫпваше къмъ вратитѣ, Карлъ Анжуйский посягва на сѫщата тъзъ свобода, за защитата на която го бѣха повикали. Освѣнъ това, рѫка на убиецъ оттръгва кърмача на републиката отъ кърмилото и нейната сѫдбата но видимому са рѣши! съ Вилхелма Оранский отлѣтяха отъ нея нейнитѣ ангели-хранители — но кораба вечъ пори водитѣ на бурното море, и надутитѣ платна вечь не са нуждаятъ отъ помощьта на кърмилото.

Филиппъ II вижда погинали плодоветѣ на тия дѣла, за които той заплаща съ царската си честь и

— кой-знае — може би и съ тайната гордость на безмълвното си самосъзнание. Упорито и въ колебание, ту на тъзъ, ту на онъзъ страна, са бори съ деспотизма свободата; смъртоноснитѣ бойове мѣняватъ единъ други, бляскавъ рѣдъ герои минува по бойното поле; Фландрия и Брабантъ бѣха школитѣ, които приготвиха пълководцитѣ на бѫдѫщето поколение. Дълговременната, опустошителна война разсипа всичко, каквото имаше благословенно въ страната, побѣдительтъ и побѣденийтъ плуватъ въ кърви, а между това една възникающа морска държава привлича къмъ себѣ си сплашеното трудолюбие, и са мѫчи върху развалинитѣ на съсѣда си да основе зданието на своето величие. Четрийсетъ години са продължава тъзъ война, безъ да позарадва погледа на умирающия Филиппъ, като унищожи въ Европа единъ рай и на развалинитѣ му създаде другъ, като погълна цвѣтътъ на воинственното юношество, като обогати цѣла часть на свѣтѫ и осиромаши обладателя на златнитѣ рудници на Перу. Тоя господаръ, който пръскаше и безъ да притиска своята страна дѣветстотинъ тона злато въ годината, който искарваше отъ народа още по-вече съ различни ухищрения на тиранията — спечели на страната си единъ дългъ отъ 140 милиона дуката. Непримиримата му ненависть къмъ свободата погълна всички тия съкровища и безплодно погуби царственния му животъ; но реформацията цъвтѣше и всрѣдъ опустошенията, произвождани отъ неговия мечъ, и новата република извлече изъ кръвьта на гражданитѣ си своето побѣдоносно знаме.

Това неестественно възвивание на работата, повидимому е близо до чудото; но много обстоятелства са съединиха за да сломятъ могѫществото на тоя господаръ и да укажатъ благоприятно съдѣйствие на младото господарство. Ако всичкото могѫ щество на Филиппа са свалѣше неразделно надъ всичкитѣ съединени провинции, не би имало никакво спасение за тѣхната религия, за тѣхната свобода. Сѫщото негово честолюбие помогна на тѣхната слабость, като го накара да си раздроби силата. Твърдѣ скѫпо излѣзналата система да държи подкупени измѣнници при всѣки европейски кабинетъ, поддържанието на лигата въ Франция, възстанието на мавритѣ въ Гренада, завоеванието на Португалия и построяванието на Ескуриала истѫщиха най-сетне неизмѣримата на видъ Филиппова хазна и му отнѣха възможностьта да слѣдва войната енергически и съ успѣхъ. Нѣмскитѣ и италиянски войски, привлечени подъ неговитѣ знамѣна само отъ надеждата за плячка, възстанаха, когато видѣха, че той неможе да имъ плаща, и вѣроломна напустнаха своитѣ началници въ найрѣшителната минутана тѣхната дѣятелность. Сега тия страшни орѫдия на Филипповото тиранство обърнаха пагубното си могѫщество срѣщу него самия и започнаха да върлуватъ въ останалитѣ нему вѣрни провинции. Злочестата експедиция противъ Великобритания — експедиция, въ която Филиппъ, като найбезразсѫденъ кумарджия, тури въ рискъ всичкитѣ сили на господарството си, довърши неговото падание; ведно съ войската погинаха богатствата на двѣтѣ Индии и зърното на испанското военно могѫщество.

Но колкото са по-вече изчерпваха силитѣ на Испания, толкозъ отъ день-на-день, по-вече и повече са закрѣпяваше републиката. Страшното разстройство, което новата религия, тиранството на сѫдилищата по религиозни работи, грабежитѣ на солдатитѣ и опустошенията на непрестанната, дълговременна война произвождаха въ Брабантъ, Фландрия и Генегау — провинции, които бѣха театра и арсенала на тъзи война — това разстройство естествено правеше отъ година до година по-трудно съдържанието и обновяванието на войската. Католицитѣ-нидерландци изгубиха вечъ милиони свои граждани, а опустошенитѣ нивя неможаха вечъ да прехранватъ своитѣ орачи. Самата Испания неможеше вече да доставя много хора за въ войската. Тия страни, застигнати отъ бързодошлото благосъстояние, което ги научи на празенъ животъ, са лишиха отъ твърдѣ осѣтна часть на своето население и неможеха да не почувствуватъ дълго време преселяванието въ Новий Свѣтъ и Нидерландия. Малцина отъ тия хора можàха да видятъ пакъ своето отечество, но и тия малцина, които го оставиха въ юношескитѣ си години, са върнаха въ него вече окапали старци. Колко по-вече са умаляваше цѣната на паритѣ, толкозъ по-вече са уголѣмяваше цѣната на солдатина; распространението на раскошеството и изнѣженностьта увеличаваха цѣнностьта на противоположнитѣ добродѣтели. Въ съвсемъ други условия са намираха вазстаналитѣ провинции. Всичкитѣ хилѣди хора, изгонени отъ жестокостьта на кралския намѣстникъ отъ южна Нидерландия, отъ хухенотскитѣ войски — отъ Франция и отъ религиозната нетърпемость — отъ другитѣ страни на Европа, принадлежаха на тия въстанали. Въ тѣхна полза работѣше фанатизма както на гонителитѣ, тъй и на гонимитѣ. Прѣсното одушевление, извикано отъ новото учение, жаждата за отмъщавание, градътъ и безнадеждната сиромашия привличаха подъ тѣхнитѣ знамѣна искатели на приключения отъ всичкитѣ кѫтчета на Европа. Всичко, което взе страната на новото учение, всичко, което вече е пострадало отъ деспотизма, или има основание да са бой отъ него въ бѫдѫще, гледаше на сѫдбата на тъзи република като на свойта собствена. Всѣко притѣснение, причинено отъ тирана, даваше на жертвата право да са нарича холландски гражданинъ. Всички са срамяха на тълпи въ тая страна, гдѣто свободата високо подигаше благодатното си знаме, гдѣто гонената религия можеше смело да са надява че ще са уважава и че ще бѫде безопасна, и отъ гдѣто можаха да си отмъстятъ на претеснителитѣ. Ако ний и сега виждаме прйливътъ въ Холандия на всичкитѣ народи, които при встѫпванието си още на тая земя си повръщатъ всичкитѣ человѣчески права — то какво трѣбваше да бѫде въ онуй време, когато цѣлата останала часть на Европа станеше подъ суровия нравственъ хумотъ, и Амстердамъ бѣше почти единственното отвореното мѣсто за всевъзможнитѣ възглѣдове и убѣждения? Стотини семѣйства въ всичкитѣ си богатсва търсѣха спасението си въ тъзи земя, еднакво защитявани отъ могѫществото на океана и еднодушието на жителитѣ си. Республиканската армия си бѣше въ пълния съставъ и за нейното съставяние нѣмаше нужда да са отръгватъ хората отъ плугътъ. Посрѣдъ ѣкотътъ на орѫжията цьвтѣха и търговията, и промишленностьта, и спокойния гражданинъ отнапредъ са наслаждаваше отъ плодоветѣ на свободата, която отпослѣ добиха само съ чуждеземна кръвъ. Именно въ онова време, когато холандската республика са биеше за своето сѫществование, тя вечъ си бѣше бутнала пределитѣ на владенията оттатъкъ океана и въ тишината въздигна свойтѣ остиндийски престоли.

Но и туй е малко. Испания водѝ тая война съ помощьта на мъртвото, безплодно злато, което никога са невръщашъ въ испусналитѣ го рѫце, а само покачваше въ Европа цѣната жителскитѣ потребности. А пъкъ на республиката ковчежничеството бѣха трудолюбието и търговията. Тъкмо толкозъ, колкото са истощаваха вспомагателнитѣ срѣдства на правителството (испанското), републиката събираше своята жетва. Това беше благодарната жетва, която са сабираше късно, но за туй съ твърдѣ богати проценти; а пъкъ дървото, отъ което късаше плодове за себѣ си Филиппъ, най-сътне са превърна на отсѣченъ пънъ и навѣки престана да зеленѣе и цъвти.

Злата сѫдба на Филиппа са распореди тъй, щото богатствата, които той пилѣеше за унищожението на възстанницитѣ, само помогна за обогатяванието на тия последнитѣ. Безконечното разливание на испанското злато наводни съ богатство и раскошъ цѣла Европа; но предметитѣ на увеличените си нужди Европа доставаше по-голѣмата часть отъ Нидерландия, която въ онуй време държеше въ рѫцетѣ си търговията на цѣлия свѣтъ и която по своя воля налагаше цѣнитѣ на всичкитѣ стоки. Даже въ време на тъзи воина Филиппъ неможà да запрети на поданницитѣ си да иматъ търговски сношения съ холандската република; та той нито можеше да желае прекратяваиието на такивато сношения, той самъ заплащаше на мѣтежницитѣ това, което тѣ изхарчваха за своята защита, защото тъзи именно война, която са предполагаше да ги истрѣби, уголѣмяваше харченнето на тѣхнитѣ стоки. Грамаднитѣ разноски на Филиппа за флотата и войската ализяха, по-голѣмата часть, въ хазната на републиката, която са намираше въ сношение съ фламандскитѣ и брабански търговски точки. Всичко, което Филиппъ обръщаше противъ мятежницитѣ, дѣйствуваше, косвенно, въ тѣхна полза. Всичкитѣ несмѣтни суми, погълнати отъ четрийсетогодишната война са лѣеха въ бъчвитѣ на Данаидитѣ и отиваха са невиждаха въ бездѣнната дълбочина.

Слабия вървежъ на тъзи война причинѝ на испанския краль толкова щета, колкото полза на възстаналитѣ провинции. Неговата армия бѣше съставена по-голѣмата часть отъ остатъцитѣ на ония побѣдоносни войски, които бѣха притежатели на лаври още при Карла V. Възрастьта и дълговременната служба имъ даваха право на почивка; мнозина отъ тѣхъ обогатени отъ войната, нетърпеливо чакаха да са върнжтъ въ отечеството си и замѣнять съ спокойствие и удобства безпокойния войнишки животъ. Тѣхното предишно рвение, войнственното одушевление и досциплината отслабваха толкозъ, колкото тѣ съзнаваха, че сж вече удовлетворени съ всичкитѣ изисквания на честьта и дългътъ, наченваха най-сѣтне да ноженватъ плодътъ на толковато си походи. Къмъ това са присъединява още и туй, че войницитѣ, научени да спечелватъ сражението съ бързината на нападанието, ги умори тъзи война, която трѣбваше да са води не толкова съ хора, колкото съ стихиитѣ; която по-вече упражняваше хората въ търпеливость, отколкото да удовлетворява на жаждата имъ за слава; въ която по-вечето трѣбваше да са борятъ съ лишения и препятствия, отколкото съ опасности. Нито личното мжжество на тия хора, нито дълговременната имъ опитность въ военното дѣло неможàха да имъ помогнжтъ съ полза въ тая страна, която, по своитѣ мѣстни особенности, често е давала даже и на най-страхливитѣ туземци преимущество надъ тия храбреци. Най-сѣтне вредата, която можеше имъ причини въ чужда земя едно поражение бѣше по-чувствителна отъ ползата, която имъ би докарали много такива поражения надъ врагътъ, който си е въ своята кжща. Въ съвсемъ друго условие са намираха мятежницитѣ. Въ такава дълговременна война, когато нѣма нито едно рѣшително сбивание, по-слабия врагъ трѣбваше най-сѣтне да са поучи отъ по-силния, малкитѣ поражавания трѣбваше да го приучатъ къмъ опасноститѣ, малкитѣ побѣди да укрѣпятъ въ него самоувѣренностьта. Въ началото на войната републиканската армия едва са одързостяваше да излѣзе срѣщу испанската; продължителностьта на военнитѣ дѣйствия я изучиха и испекоха. Колкото на кралскитѣ войски омръзна да са сражаватъ, толкова подобрението на военната дисциплина и опитность въ републиканската усилиха въ нея самоувѣренностьта. Най-сѣтне, подиръ полвинъ столѣтие, учителъ и ученикъ са изстѫпиха единъ срѣщу други вечъ като борци съ еднакви сили.

Послѣ трѣбва да са забѣлѣжи, че въ всичко време на тъзи война републиканцитѣ дѣйствуваха по-единодушно и по-послѣдователно отъ краля. Тѣ преди да са лишатъ отъ първия си върховелъ глава, управлението на Нидерландия мина не по-малко, не-по-вече отъ презъ пѣтъ различни рѫце. Нерешителностьта на херцогинята Пармска са съобщи на мадритския кабинетъ и въ кратко време проникна въ всичкитѣ правителственни дѣйствия. Непреклонната жестокость на херцога Алба, кротостьта на неговия преемникъ, Реквезинца, хитростьта и коварството на Донъ-Жуана Австрийский и енергическия, самодържавенъ характеръ на Херцога Пармский неведнъжъ измѣняваха направлението на тъзи война, тогасъ когато планътъ на възстанието винъги си оставаше неизмененъ, въ една-единственна глава, която живо го запази въ себѣ си до край. Голѣма вреда причиняваше обстоятелството, че принципа, по-често, са прилагаше на дѣло не въ онъзи минута, когато той би трѣбвало да са осѫществи. Въ началото на възстанието, когато тѣжнението очевидно бѣше на страната на краля, когато бързото, рѣшително дѣйствие можеше да задуши смута още въ зараждането му, — тогава браздитѣ на управлението са държаха слабо въ ръцетѣ на една жена. Когато смута премина въ сѫщинско възстание, силитѣ на въстаналитѣ партии и на краля бѣха въ по-голѣмо равновѣсие, и само съ помощьта на хитра политика можеше да са избѣгне близката война, тогава регентството са повѣри на такъвъ човѣкъ, комуто недостигаше само едно — тъзи политическа хитрость. Отъ такъвъ буденъ стражъ, какъвто бѣше Вилхелмъ Мълчеливий, неможеше избѣга нѝ една отъ ѝзгодитѣ, които му са предоставяха отъ погрѣшната политика на неговия противникъ, и въ тишината, прилежно, стѫпка-по-стѫпка водѣше той къмъ цѣльта своето велико предприятие.

Но защо Филиппъ II недойде самъ въ Нидерландия? Защо предпочете той истощяването на неестественнитѣ срѣдства предъ употрѣблението на единственното, което безсъмненно би успѣло? За да сломи надмѣнната сила на болѣрството, като найестественно срѣдство са представляваше личното присѫтствие на господаря. Предъ лицето на величеството трѣбваше да подгъни упашка всѣко частно величие, всѣки другъ авторитетъ. Намѣсто да позволява на истината да достига до престола прѣзъ множеството нечисти канали, въ мѫтенъ видъ; намѣсто съ бавностьта си въ борбата да дава време на простия рискъ да съзрѣе до тамъ, щото да са обърне въ дѣло на разума — намѣсто това, Филиппъ трѣбваше да са яви самъ, и тукъ неговия собственъ проницателенъ погледъ щѣше да отличи истината отъ лъжата; не неговата хуманность, а студената политика би спасила живота на милионъ граждани. Колкото по-близо би са намирали источницитѣ на едиктитѣ, толкова по-положителни би-биле тия послѣднитѣ; колкото по-близо би стоялъ знакътъ за стрѣление, токозъ по-безсилно и по-боязливо би отскачали отъ него стрѣлитѣ на възстанието. Злото, скроено противъ отсѫтствующия врачъ, е много по-неиспълнимо когато стоишъ лице-съ-лице съ тоя врагъ. Въ първитѣ си времена възстанието като че трепереше само отъ името на Филиппа, и то дълго време са кри подъ булото на желанието: да са защити господаря отъ самоволнитѣ притязания на неговия намѣстникъ. Появяванието на Филиппа въ Брюсселъ заведнъжъ би прекъснало тая комедия. На възстаналата партия би останало или дѣйствително да испълни мнимото си жалание, или да хвърли отъ лицето си маската и да са покаже въ сѫщинския си видъ, нѣщо, което и би я унищожило на часа. И какво олегчение би било за нидерландцитѣ, ако неговото присѫтствие ги избавѣше поне отъ ония бѣди, които са струполяваха на главитѣ имъ помимо неговото знание и противъ неговото желание! Колко много щѣше да спечели той самъ, ако неговото присѫтствие би послужило поне толкозъ, щото той лично да наблюдава разносванието на безчисленнитѣ сумми, които противозаконно са събираха за военни потрѣбности и преминаваха въ грабителскитѣ рѫце на неговитѣ сановници! Това, което неговия намѣстникъ трѣбаше да добива на сила, съ неестественната помощъ на заплашванието, той самъ би го немерилъ вечъ готово въ всичкитѣ сърдца. Това, което тѣхъ (намѣстницитѣ му) правѣше предметъ на отвращение, него би направило най-малкото страшенъ за народа — защото злоупотрѣблението на природената власть недѣйствува тъй мѫчително, както злоупотрѣблението отъ власть, получена отъ нѣкой другъ. Присѫтствието на Филиппа, макаръ да са покажеше той и като домашенъ деспотъ, би спасило хилѣди: а не са яви той такъвъ деспотъ, само страхътъ, който внушава неговата личность, пакъ би здържалъ въ ржцетѣ му страната, която той изгуби поради ненавистьта и презрението, които хранеше народа къмъ неговитѣ агенти.

Както угнетението на нидерландския народъ стана дѣло на цѣлото человѣчество, което съзна своитѣ правà, тъкмо тъй, са струва, непокорностьта и отпаданието на тоя народъ трѣбваще да са обърне въ сигналъ къмъ всичкитѣ владѣтели — въ лицето на правàта на съсѣда си да защитятъ своитѣ собствени правà. Но завистьта къмъ Испания тозъ пжть взе върхъ надъ тая политическа симпатия, и първитѣ държави въ Европа, едни по-шумно, други по-тихо, преминаха отъ страна на свободата. Императоръ Максимилиянъ II, макаръ и съединенъ съ испанския дворъ съ родственни свръски, даде поводъ на тоя дворъ твърдѣ основателно да го подозира въ тайно покровителствувание на мятежническата партия. Съ предлаганието на своето посрѣдничество, той призна до една стъпенъ справедливостьта на тѣхнитѣ (на мятежницитѣ) притязания, които отъ това, разбира са, станаха още по-настоятелни. При императора, който бѣше искренно преданъ на испанския дворъ, Вилхелмъ Орански мжчно би извлѣкълъ отъ Германия толкозъ войска и пари. Франция, безъ да наруши мира явно и формално, постави своя по кръвъ князъ на чело на възстанницитѣ-нидерладци, и дѣйствията на тия послѣднитѣ са водиха по-голѣма часть съ французски пари и съ французски войски. Английската кралица Елисавета, като взе подъ защитата си мятежницитѣ, съ това удовлетвори само на своето чувство на справедлива мъстъ и въздаяние, макаръ нейната оскждно помощъ и да послужи само къмъ това, щото да спрѣ съвършенното срутвание на республиката; но и това бѣше много въ ония времена, когато изчерпаната енергия на възстаналитѣ можеше поддържа само надѣждата. Съ двѣтѣ тия държави Филиппъ тогава са намираше още въ мирни отношения, и, тѣ и двѣтѣ му измѣниха. Въ отношенията между слабия и силния, честностьта по нѣкога не са счита за добродѣтель; за человѣкъ отъ когото са боятъ, рѣдко са намиратъ по-тънки свръски, които съединяватъ само равний съ равния. Филиппъ самъ изгони правдата отъ областьта на политическитѣ отношения, той самъ пося между владѣтелитѣ безнравственностьта и лицемѣрието направи божество на кабинета си. Винъги незадоволенъ напълно отъ своето превъсходство, той, не по-малко трѣбваше презъ цѣлия си животъ да са бори съ завистьта, която възбуждаше туй превъсходство у другитѣ. Европа го накара да заплати скѫпо за злоупотрѣблението съ властьта, отъ която той, въ сѫщность, никога не са е въсползовалъ:

Ако при обсѫжданието неравенството на силитѣ на двѣтѣ враждуюшци страни — неравенство, което на пръвъ погледъ тъй ни изумява — са зематъ въ съображение всичкитѣ случайности, които благоприятствуваха на една отъ странитѣ и влияеха враждебно на другата, свърхестественний характеръ на събитието изчезва, но необикновенний си остава — и наблюдателя получва правилно мѣрило, съ което може да опредѣли дѣйствителната заслуга на тия республикаци въ отношение къмъ тѣхната свобода. Но нетрѣбва да са въображава, че на самото предприятие е предшествовало такова точно и подробно съображение за силитѣ на възстаналата страна, или че тя вечъ при впущанието си въ това бурно море, е знаела брѣгътъ, къмъ който ней отъ послѣ било сѫдено да пристани. Въ такъвъ зрѣлъ, смѣлъ и величественъ видъ, въ какъвто са яви туй дѣло при окончателната си развръска, то съвсемъ не са е представлявало на умътъ на първитѣ си двигатели, както и Лютеръ когато възстана противъ търгуванието съ индулгенции, непредвиждаше вѣчното разъединение на вѣроисповѣданията. Каква разлика между скромното появяванне въ Брюсселъ на тия просеци, които просятъ по-человѣчно обръщание съ тѣхъ като велика милость, и между страшното величие на републиката, която води преговори съ господарствата, като съ равни на себѣ си, и която по-малко отъ подиръ едно столѣтие дава като подаръкъ престола на предишнитѣ си тирани! Невидимата ржка на сждбата накара пуснатата стрѣла да опиши по-голѣма джга и да вземе съвсемъ различно, отъ направлението, което ѝ бѣ дадено първоначално. Отъ утробата на честитий Брабантъ излѣзе на свѣтъ свободата, която още дѣте, отлжчено отъ майка си, било сждено да очестити униженната Холландия. Но самото предприятие нетрѣбва да губи въ нашитѣ очи цѣната си само за това, защото то са свършило не тъй, както е било замислено. Человѣкъ преработва, преправя и изглажда донесения отъ вѣковетѣ камькъ; нему принадлежи минутата и мѣстото, но движението на всесвѣтовната история управлява случая. Стига само страститѣ, които показаха силата си въ това събитие, да сж достойни за дѣлото, на което тѣ безсъзнателно сж служили, стига само силитѣ, които помогнаха да са испълни туй дѣло, и отдѣлнитѣ дѣйствия, отъ сливанието на които израстна то въ такъвъ удивителенъ видъ, да сж сами посебѣ си сили благородни, дѣйствия прекрасни и велики — и туй събитие става за насъ велико, любопитно и плодотворно, и ний имаме пълно право да са очудваме на смѣлото творчество на случая, или да са отнасяме съ удивление къмъ по възвишенитѣ дѣйствия на человѣческия умъ.

Историята на свѣтътъ е винъги еднаква както законитѣ на природата, и проста, както душата на человѣка. Едни и сжщи условия пораждатъ едни и сжщи явления. Въ сжщата тая земя, въ която сега нидерландцитѣ са борятъ съ своя испански тиранинъ, преди хиляда и петстотинъ години тѣхнитѣ прадеди, батавитѣ и белгийцитѣ, са биха съ своя римски тиранинъ. Тъкмо тъй, както тия древни народи, тѣхнитѣ потомци, противъ своята воля сж подчинени на своя властитель, тъкмо тъй са намиратъ тѣ подъ гнета на користолюбивитѣ страни, съ таково тъкмо упорство раскъсватъ своитѣ окови и въ такава неравна борба са мжчатъ да си испитатъ честьта. Въ испанцитѣ на шеснайсетото столѣтие и въ римлянитѣ на първото—една и сжща надменностъ на побѣдителя и едно и сжщо енергическо движение на народа; въ двѣтѣ войски една и сжща храбрость и дисциплина. Тамъ и тукъ виждаме ний борбата на хитростьта съ силата, виждаме, какъ постоянството, поддьржано отъ единодушието, докарва до изнемощявания грамадното могжщество, което самò себѣ си обезсилява съ дробение на силитѣ си. Тамъ, както и тука, частната ненависть свиква подъ оржжие цѣли народи; единъ човѣкъ, роденъ за своето време, открива на тоя народъ опасната тайна на неговата сила и неговото нѣмо озлобление превръща въ викъ на кърваво мщение. „Съзнайте са, батави! — съ такава рѣчъ са обръща Клавдий Цивилисъ въ свѣщенната гора къмъ своитѣ съграждане — съзнайте са, че тия римляни вечъ престанаха да гледатъ на насъ като на свои съюзници и приятели, а по-право, са обръщатъ съ насъ, като съ робове! Ний сме предадени на произвола на тѣхнитѣ чиновници и управници, отъ които всѣкой, като са пресити отъ нашето имущество, отъ нашата кръвъ, продава мѣстото си на други, а тоя пакъ отначало са залявя за сжщитѣ насилия, само че подъ друго име. Ако, най-сѣтне и са случава, щото Римъ да ни проводи самъ върховенъ управникъ, то тоя послѣдния ни задавва съ раззорителната си свита и съ още по-нетърпимата си гордость. Пакъ наближава рекрутския наборъ, който оттръгва синътъ отъ майката, брата отъ брата и който предава дѣятелната ни младежъ въ ржцетѣ на римското распутство. Сега, братья, удобното време е наше. Никога още Римъ не е бивалъ въ такъвъ упадъкъ, както сега. Нѣка думата „легиони“ не ви плаши; въ становетъ на тия войсии вий ще намерите само старци и плячка. Ний владѣемъ пъхотата и конницата, Германия е наша, а Галия е жъдна да са отърси отъ игото си. Боговелѣ сж на страна на храбритѣ!“ Тържественни тайнства освъщаватъ това съзаклятиє, както са освъщава съ тѣхъ съюзътъ на гезитъ; подобно на туй послѣднето, то коварно са крие подъ булото на върноподданството. Когортитѣ на Цивилиса даватъ клѣтва на брѣговетъ на Рейнъ за Веспасияна въ Сирия, както и компромиса — на Филиппа II. Едно и сжщо мъсто на борбата поражда едно и сжщо убъжище на отчаянието. И тукъ и тамъ колебающето са щастие повъряватъ на дружественнитъ стихии. Цивилисъ спасява своя островъ тъй, като подиръ пътнайсетъ столѣтия Вимхелмъ Оранский спасява градж Лейденъ — посрѣдствомъ искусственно наводнение. Батавската храбрость изважда на видѣло безсилието на повелителитъ на свълътъ тъкмо тъй, както мжжеството на тѣхнитѣ потомци показва на цѣла Европа отпадванието на испанското могжщество. Еднаквата изобретателность на полководцитѣ на едното и другото времена служи като поичина на обстоятелството, че войната и тамъ отива съ равна упоритость и са свършва почти еднакво съмнително; но разлика сѐ пакъ са забълязва: римлянитѣ и батавитѣ са биятъ незвърски, защото тѣ са биятъ не за религия.

* * *

КНИГА ПЪРВА

Първоначалната история на нидерландцитѣ до XVI столетие.

Преди да проникнемъ въ джлбочината на тая велика революция, ний сме длъжни да направимъ нѣколко крачки назадъ — да минимъ по древнята история на тъзи страна и да погледнемъ на възникнуванието не онова господарственно устройство, при което я намираме въ време на тоя изумителенъ превратъ.

Първия моментъ на встжпвание на тоя народъ въ всемірната история бѣше въ сжщото време и момента на неговата гибель; отъ побѣдителитѣ получи той положителния животъ. Обширната мѣстность, която е съпредѣлна и истокъ съ Германия, на западъ — съ Франция, на югъ и сѣверъ — съ Сѣверното море, и която ний наричаме съ общото име Нидерландия, когато римлянитѣ са бѣха втурнали въ Галлия, бѣше раздѣлена между три главни народа, произхождението на които бѣше германско, имаха германски нрави и обичаи и германски характеръ. Рейнъ имъ служеше за граница. На лѣво отъ тая рѣка живѣха белгийцитѣ *), на дѣсно — фрѣзитѣ **), а натавитѣ ***) бѣха населени на острова, който въ онова време съставляваше съединението на двата рѫкава на Рейнъ съ океана. Всѣки отъ тия народи, нѣкои по-рано, други по-късно, подпаднаха подъ Римъ, но даже тѣхнитѣ побѣдители ни оставиха най-блистателнитѣ доказателства на тѣхната храбрость. Белгийцитѣ — пиши Юлий Цезарь — бѣха единственнитѣ отъ галскитѣ племена, които непозволяваха на тевтонитѣ и кимвритѣ да са впущатъ въ предѣлитѣ имъ. Всичкитѣ народи, които живѣятъ на Рейнъ — говори Тацито — отстѫпваха въ геройското мѫжество на батавитѣ. Тоя дивъ народъ плащаше своя данъкъ съ войни, и побѣдителитѣ го държаха въ запасъ, като стрѣли и мечове, само за въ бойоветѣ. Батавската конница самитѣ римляни признаваха за най-добрата часть на своята армия. Тя, както сега Швейцарцитѣ, дълго време служѝ като тѣлохранителна стража на римскитѣ императори: нейната дива храбрость е докарвала до ужасъ далийцитѣ, защото тия всадници преплаваха Дунава въ пълното си въорѫжение. Сѫщитѣ батавци придружаваха Агрикола въ неговото налитание на Британия и му помогнаха да завоюва тоя островъ. Отъ всичкитѣ помѣнати народи най-късно са побѣдиха фрѣзитѣ, и тѣ пакъ първи си добиха свободата. Блатата, въ които живѣяха тѣ привлѣкоха вниманието на завоевателитѣ по-късно отъ другитѣ и тѣ имъ станаха много по скѫпи. Римлянина Друзъ, който е воюзалъ въ тия мѣста, преведе каналъ отъ Рейнъ до Флево, сегашния Зюдерзе; по тоя каналъ римския флотъ премина въ сѣверното море, а отъ тукъ, прѣзъ устията на Емсъ и Везеръ, си намери по-лесенъ пѫтъ за въ вѫтрѣшна Германия.

---

*) Въ мѣстности, по-голѣмата часть на които съставлява сега католическата Нидерландия.

**) Въ сегашнитѣ Гронningенъ, въ источна и западна Фрисландия, часть отъ Холандия Утрехтъ и Оберъ-Иссель.

***) Въ горнята часть на Холландия, Утрехъ и Оберъ-Иссель въ сегашното Клавско Херцогство и т. н. между Лехъ и Ваалъ. По-малко значителнитѣ народи — каннинефатеритѣ, матиактитѣ, марезадитѣ и т. н., които живѣяха въ часть отъ западна Фрисландия, въ Холландия, могжтъ са причисли къмъ батавитѣ.

Въ продължение на четри столѣтия виждаме ний батавитѣ въ римската армия, но подиръ царуването на Хонория тѣхното име изчезва отъ историята. Тѣхния островъ го виждаме наводненъ отъ франки, които пъкъ въ свой рѣдъ са загубиха въ съсѣдната Белгия. Фрѣзитѣ отхвърлятъ яремътъ на своитѣ отдалечени и безсилни побѣдители и отново са истъпватъ като свободенъ, почти завоеватель-народъ, който самъ са управлява по своитѣ нрави и остаткитѣ на римскитѣ закони, като си побутна границитѣ на владенията оттатъкъ лѣвия брѣгъ на Рейнъ. Въобще отъ всичкитѣ нидерлански земи, Фрисландия най-малко пострада отъ втурванията на другитѣ народи, отъ чуждитѣ обичаи и прави, и въ продължение на нѣколко столѣтия запази слѣдитѣ на господарственното си устройство, народния духъ и народнитѣ обичаи, които даже сега още не сѫ съвсемъ изчезнали.

Епохата на преселяванието на народнитѣ унищожава първобитната форма на устройство на поголѣмата часть отъ тия народи; ведно съ новитѣ примѣси възникватъ и нови форми. Градоветѣ и становетѣ (лагери) на римляпитѣ изчезватъ въ общото опустошение, а ведно съ това са изгубватъ и множеството памятници на правителственното римско искусство— памятници, които са бѣха довършили съ прилежанието на чуждитѣ рѫце. Напуснатитѣ градежи отново са оставятъ на произвола на бѣснитѣ рѣки и океана. Искусственнитѣ канали, тия чудеса на рѫцетѣ человѣчески пресъхватъ, рѣкитѣ измѣняватъ посоката на течението си, материка и водата преплитать помежду си своитѣ предѣли, и свойството на почвата са измѣнява ведно съ свойствата на нейнитѣ обитатели. Свръзката на двѣтѣ епохи на видъ са прекъсва и съ новото поколение са начепва и нова история.

Француското господарство, което възникпа връху разваленитѣ на римска Галлия, въ шеството и седмо столѣтия погълна всичкитѣ нидерландски провинции и насади въ тия мѣста християската религия. Послѣдната отъ тия провинции, която са покори слѣдъ кървава война, бѣше Фрисландия, която присъедини къмъ франкската корона Карль Мартенъ, който и отвори тукъ пѫтя за евангелието съ силата на орѫжието. Карль Великий съедини всички тия страни, които по тозъ начинъ съставиха частъ отъ оная велика империя, която тоя завоевателъ създаде отъ Германия, Франция и Ломбардия. Както това грамадно господарство са распадна на нѣколко части при преемницитѣ на Карла отъ дробението на владѣнията, тъй и Нидерландия са распадна то на нѣмски, то на французски, то на лотарингски провинции, и най-сѣтне ний ги заварваме подъ двѣ общи названия — Фрисландия и Долня Лотарингия.

Ведно съ франкитѣ въ тия страни дойде и онова северно порождение — ленното устройство, което и тукъ взе такъвъ сѫщо видъ, както и въ всичкитѣ други мѣстности. Могѫщественнитѣ васали лека-полека са отлѫчиха отъ господаря си, а кралскитѣ чиновници си присвоиха като наслѣдственна собственностъ ония области, които имъ бѣха дадени само да управляватъ. Но тия отстѫпници-васалли можеха да удържатъ своята самостоятелность, въ отношение къмъ престола, само съ помощьта на подчиненитѣ си, а за тая помощь тѣ трѣбваше да заплащатъ съ нови ленни подаръци. Благодарение на натиска и подаръцитѣ отъ тоя родъ, духовенството тъй сѫщо си присвои сила и скоро доби съвсемъ особно, независимо положение въ абатствата и епископскитѣ резиденции. По тоя начинъ, въ десетото, единайсето, дванайсето и тринайсето столетия, нидерландцитѣ бѣха раздробени на нѣколко малки владѣния, притежателитѣ-собственници на които бѣха подданници ту на германската империя, ту на франкскитѣ кралье. Много отъ тия малки владения, било по причина на купувания, или даванне земи въ зестра, по завѣщания, или по завоевания, често сѫ са съединявали пакъ подъ управлението на нѣкой главенъ родъ, и въ петнайсетото столѣтие по-голѣмата часть отъ Нидерландия ний намираме въ рѫцетѣ на бургундския домъ. Филиппъ Добрий, съ по-голѣмо или по-малко право, съедини подъ своя скиптръ вече единайсетъ провинции, а пъкъ синъ му Карлъ Смѣлий, имъ прибави съ силата на орѫжието още двѣ. По тозъ начинъ незабѣлѣжно възникна въ Европа ново господарство, на което недостигаше само име за да стане най-цвѣтущего въ тъзи часть на свѣтътъ: обширностьта на тия владѣния правеше бургундскитѣ херцоги страшни погранични съсѣди на Франция и породиха въ неспокойний умъ на Карла Смѣлний планътъ за завоеванието, което обгръщаше съединената мѣстность отъ Зюдерзе и устьето на Рейнъ, нагорѣ до самий Елсасъ. Неистощимитѣ вспомагателни срѣдства на тоя господаръ до нѣйдѣ оправдаваха тия бълнувания. Страшната и многочисленна войска заплашваше да ги тури въ испълнение. Швейцария вечъ трѣпереше за свободата си, но коварното щастие напусна Карла въ три кръвопролитни сражения, и падналий завоевателъ са загуби между живитѣ и труповитѣ. *)

Единственната наслѣдница на Карла Смѣлий, Мария, най-богатата княгиня на онова време, тъзи втора

---

*) Единъ пажъ (слуга), който е видѣлъ, какъ е той падналъ, и нѣколко дена подиръ боя доведе на туй мѣсто побѣдителитѣ, съ туй можа̀ да го избави отъ позорното забвение. Лѣшътъ му, съвсемъ жаленъ и обезобразенъ отъ ранитѣ, са измъкна отъ едно блато, въ което той бѣше замръзналъ, и съ голѣми мѫки са расповна по отсѫтствието на двата зѫба и по ноктетѣ, които у него бѣха твърдѣ дълги. Но при всички тия знакове имаше хора, които още вѣрваха, че той е живъ и че пакъ ще са появи; доказателство е едно мѣсто отъ циркулярното послание, въ което Людовикъ XIV призовава бургундскитѣ градове пакъ да са присъединятъ къмъ французската корона. „Ако — са казва въ туй послание — херцогъ Карлъ са окаже живъ, вий ще бѫдете свободни отъ дадената мень клѣтва.“

Елена, която навлече много бѣди на страната си, обръщаше къмъ себѣ си погледитѣ на всичкия тогавашенъ свѣтъ. Двама могѫщественни господари, французский кралъ Людовикъ Единайсетий за своя синъ, и Максимилиянъ австрийский, синъ на императора Фридриха Третий, са явиха въ числото на искателитѣ на нейната рѫка. Тозъ, комуто би дала сега тя рѫката си, станалъ би най-могѫщественний владѣтель въ Европа, и тъзи часть на свѣта сега за пръвъ пѫть зѐ да са страхува за политическото си равновѣсие. Людовикъ, като по-силенъ отъ двамата тия искатели, може си поддържа исканието съ силата на орѫжието; но нидерландский народъ, който располагаше съ рѫката на своята княгиня, остави на страна тоя си грозенъ съседъ и рѣши работата въ полза на Максимилияна, защото виждаше по-малко опасность за свободата си въ относителната далечина на неговитѣ владѣния и въ по-малката стъпень на могѫществото му. Коварната, злочеста политика, по непостижимата воля на Промисла, само ускори злочестата развръзна, за избѣгвание ужъ на която бѣ измѫдрена!

На Филиппа Прекрасний, синъ на Мария и Максимилияна, невѣстата му донесе за прикя оная обширна монархия, която не много преди това основаха Фердинандъ и Изабелла, и Карлъ Австрийский, неговия синъ, бѣше вече природенъ господаръ на кралството Испания, на двѣтѣ Сицилии, на Новия Свѣтъ и на Нидерландия.

Долния класъ на народа тукъ излѣзе по-рано отъ другитѣ ленни господарства отъ жалкото *крепостно* (рабско) състояние и скоро си спечели самостоятелно, гражданско сѫществование. Благоприятното мѣстоположение на тъзи страна — на Сѣверното море и голѣмитѣ плавателни рѣки — рано разви тукъ търговията, която съедини хората въ градоветѣ, възбуди ревность къмъ занаятитѣ и искуствата, зѐ да привлича чуженцитѣ и вскжду зѐ да распространява благосъстояние и изобилие. Колкото и презрително да ся отнасяше тогавашната воинственна политика къмъ всѣко полезно и мирно занимание, но господаритѣ неможеха да не съзнаятъ сжщественнитѣ ползи, които тѣ приемаха отъ тия занимания. Уголѣмяванието на народонаселението, множеството налози, които тѣ взимаха било отъ туземцитѣ, било отъ другоземцитѣ подъ всѣкакви названия: данъцитѣ мѣстенъ, митенъ, пжтенъ, мостовъ и др. т., имъ служеха като твърдѣ съблазнителни причини за да са не отнасятъ къмъ тѣхъ равнодушно. Тѣхното користолюбие ги правеше покровители на търговията, и самото варварство, както това често са случва, са сдържа дълго време, до тогава, до когато неговото мѣсто не зае здравата господарственна политика. Отпослѣ тѣ сами зеха да подлъгватъ къмъ себѣ си ломбардскитѣ търговци, дадоха на градоветѣ нѣколко важни привиллегии и тѣхно собственно сждопроизводство,—нѣща,които уголѣмиха влиянието на градоветѣ въ твърдѣ голѣма стъпенъ. Постоннитѣ войни, които имаха графоветѣ и херцогитѣ помѣжду си и съ съсѣдитѣ си, ги туряха въ зависимость отъ новитѣ градове, които съ помощьта на своитѣ богатства си създаваха важно значение, а за субсидиитѣ, които даваха, тѣ караха да ги възнаграждаватъ съ голѣми привиллегии. Съ течение на времето тия привиллегии на общинитѣ са уголѣмяваха толкозъ, колкото кръстоноснитѣ походи принуждаваха дворянитѣ да правятъ голѣми разноски за въоръжението си, колкото на източнитѣ произведения са откриваше новъ пжть въ Европа и колкото усиленага раскошъ създаваше за царьетѣ нови потрѣбности. По тозъ начинъ, вече въ XI и XII столѣтия ний срѣщаме въ тия страни смѣсеното господарственно устройство, въ което властьта на господаря (царя) е забѣлѣжително ограничена отъ влиянието на съсловията, а именно, на: дворянството, (болѣрството) духовенството и гражданитѣ. Тия съсловия, които са наричаха щати, събираха са ведно винъги, когато това го изискваха мѣстнитѣ нужди. Безъ тѣхното одобрение нѣмаше сила никакъвъ законъ, неможеше са залови война, да са взема данъкъ, да са правятъ измѣнения въ монетитѣ и да са допущатъ чужденци въ коя да било отраслъ на господарственнто управление. Тия привиллегии бѣха общи за всичкитѣ провинции; освенъ тѣхъ имаше и мѣстни привиллегии, особенни за всѣка провинция. Престола преминаваше по наслѣдство, но синътъ встѫпваше въ правата на баща си само когато даде тържественна клѣтва на конституцията.

Първия законодателъ е нуждата; всичкитѣ потрѣбности, на които удовлетворява тъзи конституция, първоначално бѣха потрѣбности на търговията. За туй цѣлото господарственно устройство на тъзи республика е основано на търговския битъ. Послѣдната точка на тъзи конституция, която исключва чужденцитѣ отъ всѣко участие въ общественната служба, е естественно послѣдствие на всичкитѣ предидущи. Такива заплѣтени и искусственни отношения на господаря къмъ народа, който освенъ това са отличаваше съ своитѣ особенности въ всѣка областъ, често и въ отдѣлнитѣ градове, изискваха хора, които при най енергическото си старание да запазятъ мѣстнитѣ привиллегии и права̀, би съединявали и най-основателното знаение на тия послѣднитѣ. Въ чужденеца, разбира са, неможеше са предполага съвмѣстяванието на всички тия свойства. Та и самия тозъ законъ са прилагаше различно въ всѣка область; тъй, въ Брабантъ не са допускаха на служба фламандцитѣ, и тия различия са удържаха даже и отпослѣ, когато всички тия области имаха единъ върховенъ глава.

Съ най-неограничена свобода между провинцитѣ са ползова Брабантъ. Неговитѣ привиллегии са цѣнѣха тъй високо, щото много майки, когато е наближавало времето да са сложатъ, преминували сѫ тамъ отъ смѣжнитѣ провинции, за да родятъ тамъ и по тозъ начинъ да направятъ дѣтцата си участници на всичкитѣ привиллегии на тъзи честита страна, тъкмо тъй — казва Страда — както растенията на грубия климатъ са пренасятъ подъ небето на топлитѣ страни за да са облагородятъ.

Подиръ съединението на много отъ тия области подъ владичеството на бургундския домъ, отдѣлнитѣ областни събрания, които до тогава сѫ били отдѣлни, независими сѫдебни учреждения, бидоха подчинени на едно общо сѫдилище въ Мехелнъ, което съедини въ едно тѣло отдѣлнитѣ членове и стана послѣдня инстанция въ рѣшаванието на дѣлата. Върховната власть на отдѣлнитѣ области са унищожи и сега са осрѣдоточи въ мехелнския сенатъ.

Слѣдъ смъртьта на Карла Смѣлий, господарственнитѣ щатове незакъснѣха да са въсползоватъ отъ затруднителното положение на своята херцогиня, която бѣше въ тѣхна власть и която застрашаваше орѫжието на Франция. Холандскитѣ и зеландскитѣ щатове я принудиха да имъ подпиши обширна грамота, която имъ обезпечаваше най-важнитѣ права на върховната власть. Своеволието на жителитѣ на Гентъ достигна до тамъ, щото любимцитѣ на Мария, които би имали злочестината да имъ са не харесатъ, биваха самоволно низвъргани отъ сѫдейскитѣ имъ мѣста, или обезглавявани предъ очитѣ на тъзи херцогиня. Въ кратковременното управление на Мария, до нейното оженване, долния класъ отъ народа взе такава сила, която тури тъзи область на стъпенъ, твърдѣ близка до републиката. Слѣдъ смъртьта на съпругата си, Максимилиянъ, като опекунъ на сина си, самоволно взе въ своитѣ ржце управлението. Щатитѣ, оскърбени отъ туй посѣгание на тѣхнитѣ права̀, непризнаха властьта на Максимилияна, и всичко, на което са сполучи да ги склонятъ, бѣше позволението да имъ остане управитель за опредѣленно време и на условие, прието отъ него съ клѣтва.

Откато стана римски кралъ, Максимилиянъ си помисли, че му е възможно да наруши конституцията. Той обложи областитѣ съ извънрѣдни данъци, зѐ да раздава служебни мѣста на бургундци и нѣмци и да ввожда въ областитѣ другоземни войски. Но ведно съ имѐньето на управителя порастна и завистьта на републиканцитѣ. Когато Максимилиянъ влизаше тържественно въ Брюгге, съпроводенъ отъ голѣма, другоземна свита, народа грабна оржжьето си, взе въ плѣнъ краля и го заточи въ кулата. При всичкитѣ силни ходатайства на императовския и римски дворове, свободата не му са повърна до тогава, до като недадоха на народа надеждно поржчителство за спорнитѣ точки *).

Безопасностьта на живота и собственностьта, прямо слѣдствие на кроткитѣ закони и еднаквото за всички сждопроизводство, съдѣйствува̀ въ тия страни за развитието на промишленностьта и трудолюбието. Отъ постоянната борба съ океана и бързитѣ рѣки, които бясно напиняха върху низменнитѣ мѣста, — сили които трѣбваше да са сдържатъ съ всѣкакви прегради и канали, тоя народъ са научи да

---

*) Може ли да не извика човѣкъ „браво!“ на такъвъ достоенъ за подражание, народъ! Пр.

наблюдава окржжающата го природа, да надвива на най-силната стихия съ прилежание и устойчивость, и, както египтянина, когото учи Нилъ, и изостри неговата изобретателность и остроумие, да са пази съ помощьта на искусството. Естественната плодородность на почвата, която благоприятствуваше на земледѣлието и скотовъдството, въ сжщото време спомогна и за умножаванието на народонаселението. Честитото мѣстоположение на тъзи страна до морето и голѣмитѣ плавателни рѣки на Франция и Германия, часть отъ които са влива тукъ въ морето, и многото искусственни канали, които прерязвать тъзи мѣстность на всички посоки, оживиха плаванието на корабитѣ, а взаимнитѣ отношения, които бѣха толкозъ лесни отъ тия условия, скоро вкорениха въ жителитѣ търговския духъ.

Съсѣднитѣ британски и датски брегове бѣха първитѣ, къмъ които зеха да приставатъ корабитѣ на тия области. Английската вълна, която тия кораби мъкнѣха дома си, занимаваха хилѣди ржце въ Брюгге, Гентъ и Антверпенъ, и още въ срѣдата на XII столѣтие фландрскитѣ сукна бѣха въ употрѣбление въ Франция и Германия. Още въ XI вѣкъ виждаме ний корабитѣ на фрѣзитѣ въ Бентъ и даже въ левантското море. Тоя дѣятеленъ народъ умѣеше даже безъ компасъ да минува подъ сѣверния полюсъ и да посѣщава и най-сѣвернитѣ точки на Руссия Отъ вендскитѣ градове прие Нидерландия часть отъ левантската търговия, която въ онуй време вървеше още отъ Черното море къмъ Балтийското, прѣзъ русското царство. Когата пъкъ въ XII вѣкъ тъзи търговия започна да упадва, когато кръстоноснитѣ походи отвориха на индийскитѣ стоки новъ пжтъ прѣзъ Срѣдиземното море, и италиянскитѣ градове завладѣха тъзи полезна отраслъ на търговията, и Германия встжпи въ голѣмия Ганзейский съюзъ, тогава Нидерландия стана важва стоварна точка между северъ и югъ. Компаса въ онуй време не бѣше още въ общо употрѣбление и корабитѣ плаваха и полека и предпазливо низъ брѣговетъ. Балтийскитѣ пристанища, прѣзъ зимнитѣ мѣсеци по-вечето замръзваха и ставаха недостѫпни за какъвъ и да било корабъ. За туй, корабитѣ, които самò по себѣ си са разбира че неможеха да свършатъ въ едно лѣто далечниятъ си пѫтъ отъ Средиземното море въ Белтъ, съ охота избираха за чакание мѣстото, което са намираше на срѣдата между двѣтѣ точки, Съ неизмѣримия материкъ задъ себѣ си, съединението съ който ставаше посредствомъ плавателни рѣки, отъ западъ и истокъ отворена на океана съ хубави пристанища, тъзи страна са представляваше като създадена именно да служи за сборенъ пунктъ на народитѣ и срѣдоточие на търговията. Въ по-голѣмитѣ градове на Нидерландия са направиха стоварни мѣста. Португалцитѣ, испанцитѣ, италиянцитѣ, френцитѣ, англиийцитѣ, нѣмцитѣ, датчанитѣ и шведитѣ са стичаха тукъ съ произведенията на всичкитѣ страни на свѣтътъ. Конкуренцията на продавачитѣ намаляваше цѣнитѣ на произведенията; промишленностьта са уживи, защото търговския пазаръ бѣше до тѣхъ. Необходимото въ тоя случай размѣняване на пари породѝ банкерското занимание, което стана новъ и обиленъ източникъ за обогатяване. Мѣстнитѣ князье и владѣтели, които найсѣтне видѣха въ какво са заключава тѣхната полза, поощряваха търговцитѣ съ много важни привиллегии и поддържаха търговията имъ съ твърдѣ изгодни договори съ другитѣ господарства. Когато въ XV вѣкъ нѣколко отдѣлни области са съединиха подъ господарството на единъ господарь, прѣкратиха са и тѣхнитѣ пагубни, взаимни войни и, благодарение на общето управление, всичкитѣ имъ отдѣлни правà и привиллегии съставиха едно общо цѣло. Тѣхната търговия и благосъстояние цьвтѣха на лоното на дълговременния миръ, поддържанъ и въ съсѣднитѣ господарства отъ могѫществото на тѣхнитѣ господари. Бургундския флагъ бѣше страшенъ въ всичкитѣ морета; значението, съ което са ползоваше бургундския херцогъ придаваше сила на предприятията на неговитѣ подданници и опититѣ на частни лица са обръщаха въ дѣло на могѫщественно господарство. Такава сила даде на бургундцитѣ възможность да излѣзатъ даже отъ Ганзейския съюзъ и наченѫтъ преследването на опасния врагъ въ самитѣ морета. Ганзейскитѣ търговци, за които бѣха затворени испанскитѣ пристанища, бѣха принудени най-сѣтне, съвсемъ въпрѣки желанието си, да ходятъ по фландрскитѣ панаири и да си набавятъ испанскитѣ стоки отъ нидерландскитѣ стоварници.

Брюгге въ Фландрия, въ XIV и XV столѣтия бѣше срѣдоточие на всичката европейска търговия и голѣмъ търговски панаиръ на всичкитѣ народи. Въ 1468 година сто и пѣтдесетъ търговски кораби наведнъжъ влѣзоха въ слюиското пристанище. Освенъ богатитѣ стоварници на стоки отъ Ганзейския съюзъ, тукъ имаше още 15 търговски дружества съ тѣхнитѣ писалища и много фактории, и тукъ живѣеха търговскитѣ семейства отъ всичкитѣ европейски господарства. Тукъ имаше стоварница на всичкитѣ сѣверни продукти, назначени за югъ, и на всичкитѣ южни и левантски, назначени за сѣверъ. Тия последнитѣ са отправяха на ганзейски кораби презъ Зундъ и по Рейнъ въ сѣверна Германия, или въ Брауншвейгъ и Люнсбургъ.

По твърдѣ естественния законъ на человѣчеството, това благосъстояние трѣбваше непременно да повлече подирѣ си неудържимото раскошество. Съблазнителния примѣръ на Филиппа Добрий можа само да ускори туй време. Дворътъ на бургундския херцогъ бѣше най-пищния и най-веселия дворъ въ Европа, безъ да исключваме даже и Испания. Скѫпитѣ дрѣхи на аристократитѣ, които отпослѣ послужиха като образци на испанскитѣ грандове и, които най-сѣтне преминаха ведно съ бургундскитѣ обичаи въ австрийский дворъ, скоро влѣзоха въ употрѣбление и въ по-долнитѣ слоеве на народа, така-щото и най долния гражданинъ си обличаше тѣлото въ коприна и кадифе. *) „Подиръ изобилието“, казва Коминъ (списатель, който е пѫтувалъ въ Нидерландия въ срѣдата на XV столѣтие) „послѣдва високомѣрието. Раскошеството и разноскитѣ за модни кичила стигнаха и въ двата пола до грамадни размѣри. Раскоша въ храната не е достигалъ у никой народъ до такава расточителность. Безнравственното общение на двата пола по банитѣ и други такива мѣста на срѣщи, които разгарятъ чувственнитѣ наклонности, унищожи всѣка срамежливость — и азъ говоря не само за обикновенното распуството на богатитѣ

---

*) Филиппъ Добрий бѣше твърдѣ расточителенъ за да трупа богатство; при всичко това, на Карла Смѣлий, подиръ него са паднаха повече домашни вѣщи, драгоцѣнни камъни, книги, скѫпи ковори и платна, отколкото имаха всичко това три богати владѣтелни дома ведно, та и на туй отгорѣ и 500 хилѣди талера въ сухи пари. Съкровищата на тоя господаръ и на бургундския народъ бѣха извадени на показвание на бойнитѣ полета при Грансонъ, Муртенъ и Нанти. Тукъ единъ швейцарски солдатинъ снѣ отъ пръста на Карла Смѣлий знамѣнития брильянтъ, който дълго време са имаше най-голѣмъ въ цѣла Европа, та и сега украсява французската корона като вторъ камькъ, и който биде продаденъ отъ неопитния швейцарецъ за единъ гулденъ. Швейцарцитѣ мѣняваха намереното тукъ срѣбро на свинецъ, златото на мѣдъ, а драгоцѣннитѣ шатри, украсени съ златни висулки, изподраха на късове. Цѣната на плячкосанитѣ въ туй сражение срѣбро, злато и драгоцѣнни камъни възлиза на 3 милиона жълтици. Карлъ и неговата войска излизаха на пѫть не като врагове, които искатъ само да са бияти, но като триумфатори, които подиръ побѣдата искаха да са наобиколятъ съ всевъзможна пищность.

и чутни хора; жени, принадлежащи на най-долнитѣ слоеве отъ народа, са предаваха на тия безпредѣлни и безмѣрни распутства.“

Но колко е, за приятеля на человѣчеството, порадостно това извънмѣрката увличание отъ живота, отъ печалното задоволявание съ лишенията и грубата добродѣтелъ на тѫпоумието, които държаха подъ своя гнетъ въ онова време почти цѣла Европа! Бургундския периодъ благодѣтелно свѣти всрѣдъ ония мрачни вѣкове, както вѣселий пролѣтенъ денъ прѣзъ февруарското лошо време.

Но пькъ и ей туй цвѣтуще състояние докара фландрскитѣ градове до отпадъка. Гентъ и Брюгге, откато достигнаха до най-високата стѫпенъ свобода и богатство, обявиха на владѣтеля на единайсетьтѣ провинции, Филиппа Добрий, война, която са свърши за тѣхъ толкозъ нещастливо, колкото отважно биде предприета. Само Гентъ изгуби въ сражението при Гавръ нѣколко хиляди хора и биде принуденъ да заплати 400,000 жълтици за да успокои разгнѣвения побѣдитель. Всичкитѣ високи сановници и най-чутнитѣ граждани на тоя градъ накараха, по ризица, боси и гологлави, да идѫтъ и посрѣщнѫтъ херцога отъ цѣла миля пѫть и на колѣни да му поискатъ прошка. При тоя случай тѣ са лишиха отъ нѣколко най-важни свои привиллегии — невъзнаградима загуба за всичката имъ бѫдѫща търговия. Въ 1482 година тѣ не по-малко несполучливо воюваха съ Максимилияна австрийский, съ цѣль да го лишатъ отъ опекунството му надъ сина си, когото тѣ бѣха уловили противозаконно. Градътъ Брюгге, въ 1487 год., взе самиа херцогъ въ плѣнъ и наказа съ смъртъ нѣкои отъ главнитѣ му министри. Императоръ Фридрихъ Третий, за да отмьсти за сина си, влѣзе съ войскитѣ си въ владѣнията на тоя градъ и въ продължение на десеть години държа затворено пристанището на Слюисъ, което докара пъленъ застой на търговията въ Брюгге. Въ тъзи работа особенна помощъ му даваха Амстредамъ и Антверпенъ, които отдавна още завиждаха на процьвтяванието на фландрскитѣ градове. Италиянцитѣ зеха да донасятъ въ Антверпенъ за проданъ своитѣ собственнн копринени стоки; пакъ тамъ зеха да испращатъ своитѣ произведения фландрскитѣ ткачи, които са бѣха преселили въ Англия, и по тозъ начинъ Брюгге са лиши отъ своитѣ двѣ, и най-важни търговски отрасли. Надменностьта на тоя градъ отдавна още оскърбяваше Ганзейския съюзъ, който за това, сега тъй сѫщо го остави и си премѣсти търговскитѣ стоварници въ Антверпенъ. Въ 1516 год. отъ Брюгге излѣзоха всичкитѣ чужди търговци, тъй-щото въ него оставаха всичко само още нѣколко испанци; но тѣхното благосъстояние увѣхна тъкмо толкозъ полека, колкото и цьвна.

Въ шестнайсетото столѣтие Антверпенъ пое въ себѣ си всиката търговия, изгонена отъ фландрскитѣ градове отъ тѣхното раскошество и истъщенностьта имь, и въ царуванието на Карла V това бѣше най-оживления и най-великолѣпния отъ всичкитѣ градове на християнския міръ. Неговата рѣка, Шелда, въ широкото устие на която прилива и отлива ставаше едновременно съ тия явления въ Сѣверното море и по която (рѣка) и най-тѣжко натоваренитѣ кораби можеха да доближаватъ до самитѣ стѣни на градътъ, правѣха тоя послѣденъ естественъ сборенъ пунктъ на всичкитѣ кораби, които посѣщаваха тия брѣгове. Неговитѣ панаири привличаха търговци отъ всевъзможни страни. *) Промишленностьта на народа достига въ на-

---

*) Два отъ тия панаира са продължаваха по четрйсетъ дена и всичкитѣ стоки, които са продаваха на тѣхъ, са освобождаваха отъ всѣкакви данъци.

чалото на туй столѣтие до най-високата стъпенъ на процъвтяванието си. Земледѣлието, скотовъдството, ловътъ, рибарството обогатяваха селенина; искуството, мануфактурнитѣ произведения и търговията — гражданина. Не са мина много време — и вечъ плодоветѣ отъ трудолюбието на фландрскитѣ и брабантски градове зеха да са появяватъ въ Аравия, Персия и Индия. Фландрскитѣ и брабандскитѣ кораби плаваха по океана въ голѣмо множество, и ний ги виждаме въ Черното море да са каратъ съ генуезцитѣ за правото на върховно покровителство. Нидерландския морякъ са отличаваше отъ другитѣ съ тъзи особенность, че той въ всѣко време на годината е плавалъ по морето, безъ да спира нейде да зимува.

Когато са отвори новия пѫтъ покрай африканския мисъ, и португалската търговия съ Ост-Индия съвсемъ подкоси краката на леванската, Нидерландия не осѣти върху си ударътъ, нанесенъ отъ туй обстоятелство на италиянскитѣ республики; португалцитѣ основаха своитѣ стоварници въ Брабантъ, и скоро калкутскитѣ хубости зеха да са показватъ на антверпенския панаиръ. *) Тукъ са стичаха вестиндскитѣ стоки, съ които надменната праздность на испанцитѣ плащаше нидерландското трудолюбие. Остиндската търговия привличаше въ Антверпенъ найзначителнитѣ търговски кѫщи на Флоренция, Луккъ и Генуа, а тъй сѫщо и кѫщата на Фуггеръ и Волзеръ отъ Аугсбургъ. Сѫщо тукъ зé да си донася севернитѣ стоки и Ганза, и английската компания си основа тукъ своя стоварница (складъ). Искусството и природата като че са надпреварваха тукъ да си показватъ богатствата. Това бѣше най-велико-

---

*) По думитѣ Джлуггардини, стойностьта на колониялнитѣ и аптекарски стоки, които са испращаха тукъ отъ Лисабонъ съставлявани цѣли миллионъ крони.

лѣпното изложение на произведенията на Бога и на человѣка!

Славата на Антверпенъ скоро са распространи по цѣлия свѣтъ. Каде края на туй столѣтие една компания отъ турски търговци си испроси позволение да са пресели въ тоя градъ за да доставя въ него прѣзъ Гърция произведенията на истокъ Съ търговията съ стоки порастна и търговията съ пари. Антверпенскитѣ книжни пари са приемаха въ всичкитѣ краища на свѣта. Антверпенъ, както увѣряваха, въ онуй време правеше по-голѣми и по-вече търговски обрѫщания (девиръ) въ течение на единъ мѣсѣцъ, отколкото ги правеше тѣхъ Венеция въ цѣли двѣ години и въ блѣскавия си периодъ

Въ 1419 година Ганзейский съюзъ има̀ въ тоя градъ своето тържественно събрание, което до тогава са събираше въ Любекъ. Въ 1531 година тамъ въздигнаха борса, която бѣше най-великолѣпната въ всичка тогавашна Европа и която си остана вѣрна на гордия надписъ, който я красѣше. Народонаселението на града въ туй време са състоше отъ 100,000 жители. Кипящия животъ, массата народъ, която са движеше тукъ безконечно, превъзхождатъ всѣка вѣроятность. Двѣстѣ, триста мачти често сѫ са появявали заведнѫжъ въ антверпенското пристанище; неминуваше день въ който числото на пристигналитѣ и отплували кораби да бѫде по-малко отъ петстотинъ и даже по вече; въ днитѣ, когато борсата е въ дѣйствие, туй число е достигало и до осемъ-деветстотинъ. Всѣкидневно сѫ минували прѣзъ градскитѣ врата по двѣстѣ и по вече колья. Всѣка недѣля сѫ пристигали по вече отъ двѣ хилѣди товарни колья отъ Германия, Франция и Лотарингия, безъ да са броятъ селскитѣ колья и талиги съ жито, числото на които обикновенно е достигало до десетъ хилѣди. Трийсетъ хиляди рѫце работѣха само на английската компания отъ спекуланти-търговци. Търговскитѣ, митнически и акцизни берии всѣка година даваха на правителството цѣли милиони доходъ. За богатството на народа ний можемъ да сѫдимъ по това, че екстраординарнитѣ даждия, които го задлъжаваха да плаща на Карла Пѣтий за неговата многобройна войска, са изброяваха въ 40 милиона желтици.

Това си цвѣтуще благосъстояние Нидерландия длъжеше колкото на свободата си, толкова и на естественното положение на страната си. Испанскитѣ закони и деспотическия произволъ на хищника-повѣлителъ биха съсипали всички тия благодѣяния, съ които тъй щедро е обсипала природата тъзъ страна. Само неприкосновенната святость на законитѣ може да служи на гражданитѣ за защита на плодоветѣ на тѣхното трудолюбие и да всели въ тѣхъ оная честита увѣренность, която съставлява душата на всѣка дѣятелность.

Умственната способность на тоя народъ, като развита посрѣдствомъ търговията и сношенията съ толкозъ народи, бляскаво са проявява въ полѣзни изобретения; посрѣдъ изобилието и свободата цъвтяха всичкитѣ изящни искусства. Отъ просвѣтената Италия, на която Козма Медичъ, малко преди това бѣше ѝ повърналъ златния вѣкъ, Нидѐрландцитѣ пренесоха у себѣ си живописьта, скулптурата, гравированието на дърво и мѣдъ, и тукъ, на нова почва, тия искусства цъвтяха въ новъ видъ. Нидерландската школа, дъщеря на италиянската, скоро зѐ да са надпреварва съ майка си и, ведно съ тъзи послѣдната да предписва на цѣла Европа закони за изящнитѣ искуства. За мануфактуритѣ и ония отрасли на искусствата, върху които нидерландцитѣ главно основаваха и сега до нѣйде основаватъ своето благосъстояние, нѣма вечъ нужда да са говори по-вече. Произвожданието на килими, живописьта съ бои, рисуванието на стькло, даже направата на малки за въ пазва и слънчеви часовници, всичко това, по увѣренията на Джиуггардини, е изобретено отъ нидерландцитѣ; на тѣхъ длъжимъ ний подобрѣнието на компаса, точкитѣ на който и до сега сѫ извѣстни по нидерландскитѣ имъ имена. Въ 1432 година въ Гарлемъ са изобре книгопечатанието, и на сѫдбата било угодно, щото туй полѣзно искусство, едно столѣтие подиръ появяванието си да награди отечеството си съ свобода. Съ най-плодотворнитѣ способности за нови изобрѣтения нидерландцитѣ съединяваха въ себѣ си честитата дарба — да подобряватъ чуждитѣ и отнапредъ вечъ направени изобрѣтения; малко сѫ тия механически искусства и мануфактурни произведения, които да не сѫ изникнали на тъзи почва или поне да не сѫ приели на нея по-широко развитие!

Нидерландцитѣ при Карла Пѣтий.

До това време Нидерландия бѣше най-завидното господарство въ Европа. Нито единъ отъ бургундскитѣ херцоги не посмѣй да наруши нейната конституция; даже рѣшителния Карлъ Смѣлий, който приготви робството на чуждата република, я остави неприкосновенна. Освенъ това, всички тия господари имаха само туй, което имъ даваха нидерландцитѣ, само тия войски, коя искарваше за себѣ си на бойното поле нидерладский народъ, само тия богатства даванието на които са разрѣшаваше отъ нидерландскитѣ чиновници. Но сега всичко са промѣни. Сега тѣ подпаднаха подъ властьта на господарь, въ чиито рѫце имаше други орѫдия и съвсемъ други вспомагателни източници, и който можеше да искара на срѣща имъ друга държава. *)Карлъ са разпореждаше самоволно въ своитѣ испански владения; въ Нидерландия той бѣше нищо по-вече отъ първъ гражданинъ. Пълната покорность, срѣщана отъ него на югъ отъ своитѣ владения, го накара да презира личнитѣ права на человѣка; въ Нидерландия му напомнюваха необходимостьта да почита тия права. Колкото по-вече са наслаждаваше той въ Испания отъ неограниченностьта на властьта си и колкото по-вече са развиваше въ него тамъ високото мнѣние за собственното му *азъ*, което му прикачаха съ сила отъ всѣка страна, толкозъ по-криво гледаше той на необходимостьта, въ Нидерландия да слиза до стъпеньта на обикновенъ смъртенъ и толкозъ още по-силно са развиваше желанието му да преодолѣй тъзи преграда. Твърдѣ много добродѣтель трѣбва да са има за да са не отвори война, като противъ врагъ, противъ оная сила, която са противи на нашитѣ най-задушевни желания.

---

*) Неестественното съединение на такива противоположни единъ на други народи, каквито сѫ нидерландцитѣ и испанцитѣ, по никой начинъ неможеше да има честитъ край Немогѫ са удържа да неприведѫ тукъ параллельтъ, който Граций, въ енергически думи, провежда между еднитѣ и другитѣ. „Съ съседнитѣ народи—говори той — нидерландцитѣ лесно можеха да са намиратъ въ дружелюбни отношения, тъй-като и еднитѣ и другитѣ бѣха отъ еднакво произхождение и са развиха по еднакви пѫтища. Но испанцитѣ и нидерландцитѣ въ по-голѣмата часть на работитѣ са различаватъ и толкозъ е по-ожесточенна тѣхната борба при всѣка срѣща. И еднитѣ и другитѣ вече нѣколко столѣтия извършватъ бляскавитѣ си военни подвизи; но нидерландцитѣ, сега, верѣдъ раскоша и спокойствието, отвикнаха отъ шумътъ на орѫжието, тогазъ когато военното дѣло на испанцитѣ са поддържа отъ италиянскитѣ и африкански войни. Наклонностьта да печели на нидерландеца го прави по-вече склоненъ къмъ миръ, но не-помалко чувствителенъ къмъ оскърбението. Нито единъ народъ нетѣгли по-малко отъ него отъ жаждата за завоевания, но и нито единъ незащитява по-добрѣ отъ него своята собственность. Въ туй са заключава причината на многочисленностьта на неговитѣ градове, тѣхното натрупване на твърдѣ тѣсно пространство земя, най-сѣтне причината на тѣхното препълвание съ иноземци и туземци, укрѣпени отъ страна на морето и рѣкитѣ. За туй осемъ столѣтия подиръ сѣверното преселение на народитѣ, чуждото орѫжие неможа да имъ докара никаква вреда. Испания пъкъ, напротивъ, много по-често мѣнява своитѣ повелители; когато най-сѣтне тѣ съвсемъ попаднаха подъ рѫцетѣ на готитѣ, тѣхния характеръ са оказа по-малко или по-много разваленъ отъ по-предишнитѣ завоеватели. Слѣдъ свършванието на всички тия промѣнения, испанския народъ ни го описватъ като най-търпеливия въ трудътъ, най неустра-

Усилванието на Карла въ сѫщото време възбуди у нидерландцитѣ ново недовѣрие, което обикновенно съпровожда безсилието. Никога още не сѫ кътали тѣ тъй силно своята конституция, никога още не сѫ са съмнявали въ правàта на своя господарь толкозъ много, никога още не сѫ бивали толкозъ предпазливи въ преговоритѣ си нидерландцитѣ. Въ време на управлението на Карла ний виждаме найсилнитѣ избухвания на републиканския духъ и притезанията на народа, които често достигаха до злоупотребление, което прикриваше развитието на кралската власть съ маската на законностьта. Монарха винъги ще гледа на гражданската свобода като на

шимия въ опасноститѣ, еднакво жъденъ за богатство и почести, гордъ до презиране всичко друго, набоженъ и помнящъ чуждитѣ благодѣяние, но въ сѫщото време до тамъ мстителенъ и необьюзданъ въ побѣдата, като че ли въ отношение къмъ врагътъ нито съвѣстьта, нито честьта нетрѣбва да иматъ никакво значение. Всички тия свойства сѫ чужди за нидерландеца, който е хитъръ, но не коваренъ, който като живѣе въ срѣдата между Франция и Германия, кротко смиса въ своя умъ недостатъцитѣ и достойнствата на двата народа, като умѣрява първитѣ съ вторитѣ. Нидерландеца не е лѣсно да минишъ безъ внимание, и да го оскърбишъ неможешъ безнаказанно. Въ набожностьта той тъй-сѫщо неотстѫпва предъ испанеца; отъ християнската религия, която той веднъжъ прие, неможà да го накара да са отрѣче норманского орѫжие, нито едно учение, осѫдено отъ църквата не е отровило до сега чистотата на неговитѣ вѣрвания. Още по-вече: неговата набожность отиде толкозъ далеко, щото стана нужда съ закони да са обьюздае користолюбието на нидерландското духовенство. И на двата народа е вродена преданностьта къмъ тѣхния господаръ, съ тъзи само разлика, че нидерландеца туря закона по-високо отъ краля. Между испанцитѣ, кастилиянцитѣ, по-вече отъ другитѣ си съплѣменници изискватъ деликатно управление; но привиллегиятѣ, които тѣ сами сѫ си поискали, необичатъ да отстѫпватъ на други. Отъ туй и са явява у тѣхния общъ повелителъ такава мѫчна задача — да распредѣля своитѣ грижи и внимание между двата народа по такъвъ начинъ, щото предпочитанието на кастилиянеца да не оскърбява нидерландеца и въ сѫщото време равно-правностьта на послѣдния да не оскърбява кастилското викомѣрие“.

изгубена часть отъ своитѣ владѣния, която той пакъ трѣбва да залови въ рѫцетѣ си. А пъкъ за гражданина върховното господарство е сé едно като бѣсенъ потокъ, който потопява неговитѣ правà. Нидерландцитѣ са запазваха съ стѣни отъ океана, а съ конконституции—отъ своитѣ господари. Цѣлата всемірна история — това е нищо, освенъ вѣчно продължающа са война между властолюбието и свободата за това спорно късче земя, тъкмо тъй, както историята на природата е нищо друго, освенъ борба на стихиитѣ и тѣлата за своего пространство.

Нидерландцитѣ скоро почувствуваха, че тѣхното отечество стана провинция на монархическа държава. До като задачата на тѣхнитѣ властители бѣше да пазятъ благосъстоянието на тая страна, нейното положение приличаше на безмятежното щастие на заключено семейство, главата на което бѣще регента. Карлъ V извади Нидерландия на политическата сцена. Сега тѣ станаха членъ на онова исполинско тѣло, което единъ человѣкъ употрѣбяваше за орѫдие на своето честолюбие. Тѣ престанаха да бѫдѫтъ самѝ на себѣ си цѣль; срѣдоточието на тѣхното сѫществувание сега са пренесе въ душата на тѣхния господарь. А тъй-като всичката негова правителственна дѣятелность бѣше само движение вънъ отъ държавата или политическа тактика, нему най-напредъ бѣше необходимо да овладѣе съ всичкитѣ си членове, за да може да са ползува отъ тѣхъ по-бързо и самоувѣренно. За туй нему бѣше невъзможно да са вплѣте въ многосложния механизмъ на тѣхния вѫтрешенъ животъ или да са отнесе къмъ тѣхнитѣ особенни правà и преимущества съ опая добросъвѣстность и внимателность, които изискваше тѣхната републиканска солидность. Той съ смѣлата стѫпка на монарха застѫпа хитроисплѣтений рѣдъ на тѣхния мравински свѣтъ. Мехелнский сѫдъ до тогава бѣше независимо сѫдебно учреждение; той го подчини на кралевския съвѣтъ, който той основа въ Брюссель и стана органъ на неговата воля. Въ най главнитѣ части на нидерландската конституция той даде участие на чуждеземцитѣ, започна да повѣрява на тия послѣднитѣ най-важнитѣ длъжности. Хората, за които най важното нѣщо бѣше кралската милость, неможаха да не бѫдѫтъ лошеви пазители на тия права, които, при това, имъ бѣха малко познати. Постоянното уголѣмяване на разноскитѣ за неговитѣ воинственни стрѣмления го накараха да уголѣми и числото на тѣхнитѣ източници. Съ облаганието на провинциитѣ съ екстраординарни даждия той наруши тѣхнитѣ найсвѣщенни привиллегии: господарственнитѣ чиновници, за да спазятъ своя авторитетъ, трѣбваше да развалятъ туй, което той имаше скромностьта да иска съ сила; всичката история на управление на тоя господаръ въ Нидерландия е почти нищо друго, освенъ само една върволица отъ искание даждия, отъ отказвания и най-сетне сè пакъ отстѫпка. Въпреки предписанията на конституцията, той введи чуждеземни войски въ владенията на нидерландцитѣ, произведе въ областитѣ рекрутски набори за своята армия и ги вплѣте въ войни, съвсемъ ненуждни, даже вредни за тѣхъ, и на които тѣ не бѣха съгласни. Погрѣшкитѣ на републиката той наказваше като монархически господарь, и страшната участь, която постигна Гентъ, ясно показа на нидерландцитѣ промѣната, която стана въ тѣхната конституция.

Благосъстоянието на страната бѣше оздравено до толкозъ, до колкото това бѣще необходимо за политическитѣ замисли на нейния господарь, до колкото благоразумната политика на Карла не нарушаваше диететическитѣ правила на тѣлото, което той са виждаше въ необходимость да напряга. За добра честь, и толкова противоположнитѣ помежду си стрѣмления на властолюбието и на най-безкористната любовъ къмъ человѣчеството довождатъ до единъ и сѫщъ резултатъ, до онова развитие на гражданското благосъстояние, което нѣкой си Маркъ Аврелий си поставя за цѣлъ, на която нерѣдко съдѣйствуватъ и всѣкаквито Августовци и Людовиковци.

Карль V напълно са убѣди, че търговията съставлява силата на народа, и че главната основа на тъзи търговия лѣжи въ свободата. Той щадеше свободата на народа, защото нему бѣше потрѣбна неговата сила. Много по-уменъ като дипломатъ и неповече справедливъ като человѣкъ, отъ сина си, той подчиняваше свойтѣ начала на обстоятелствата и мѣстата, като отмѣняваше въ Антверпенъ опия распореждания, които въ Мадритъ би поддържалъ съ всичкитѣ ужаси на властьта.

Това, което придава особенно изумителенъ характеръ на управлението на Карла V въ Нидерландия, е великия религиозенъ превратъ, който произлѣзе въ това време и съ който ний трѣбва да са занимаемъ по-подробно, като съ главенъ источникъ на послѣдвалото възстание. Пръвъ тоя превратъ въведе самоволното насилие въ най-свещенната часть на нидерландската конституция, пръвъ той научи нидерландеца да представи на дѣло страшенъ образецъ отъ своята спохватность и да направи тоя образецъ като законенъ, тъй като нидерландеца тури республиканския духъ на най-опасната височина. Когато тоя духъ премина въ анарахия и възстание, монархическата властъ стжни на най-високата стъпенъ на деспотизма.

Нищо неможе да бѫде по-естественно отъ прехода на гражданската свобода въ свобода на съвѣстьта. Человѣкъ или народъ, който е вкусилъ отъ доброто господарственно устройство, веднъжъ за винъги е позналъ цѣната на человѣческото достоинство, чувствата на който сѫ изострени отъ наслаждението въ живота, а природѐното мѫжество са е развило подъ влиянието на безопасностьта и благосъстоянието — такъвъ человѣкъ или народъ най-мѫчно са покорява подъ слѣпото господаруване на тѫпото, деспотическо вѣрвание и най-рано отъ кой-да-е другъ са освобождава отъ него. Имаше още едно обстоятелство, което благоприятствува за развиванието на новото учение въ тия страни. Испания, която въ онова време бѣше срѣдоточието на най-голѣмата утънченность на человѣческия духъ, тъзи страна, въ която въ всички други времена свирѣпствуваха най-ожесточенитѣ политически партии, въ която горѣщия климатъ, като распалваше кръвта, произвождаше въ нея най-отчаяннитѣ припадъци, Испания — немогѫтъ ни възрази — отъ всичкитѣ други европейски господарства оставаше почти най-свободната отъ тия нововведения. Но за романтическия (мечтающъ) народъ, чието топло и прелѣстно небе, раскошната и вѣчно млада, вѣчно засмѣна природа, и най-разнообразнитѣ обайвания на искусствата поддържатъ вѣчното упоение отъ живота — за такъвъ народъ идеше по-присърдце тъзи религия, великолѣпната наредба на която обаятелно дѣйствува на чувствата, тайнственностьта на която дава безконечно поле на фантазията, най-строгитѣ уроци на която са вкрадватъ въ душата съ помощьта на художественната форма. Напротивъ, народъ, който е увлеченъ отъ дневния еснафски животъ въ непоетическата дѣйствителность, който живѣе по-вечето съ осязателни представления отколкото съ идеални образи, и който си развива здравия смисъль за смѣтка на съображението — такъвъ народъ ще приеме съ по-голѣма готовность това учение, което не са бои до тамъ отъ контролъ, съ помощьта на което по-вече са развива нравственностьта отколкото мистицизма, достжпно по-малко на съзерцанието отколкото на разбирането. По-кратко казано: католическата религия въ цѣлостьта си, я бива по-вечето за народъ-художникъ, а протестантската — за народъ-търговецъ.

Отъ тъзи точка гледано, новото учение, распространено въ Германия отъ Лютера и въ Швейцария отъ Калвина, трѣбваше да си намери въ Нидерландия най-благоприятна почва. Първитѣ му сѣмена тукъ са хвърлиха отъ протестантскитѣ търговци, които са събираха въ Амстердамъ и Антверпенъ. Нѣмскитѣ и швейцарски войски, въведени тукъ отъ Карла и голѣмото число французски, нѣмски и английски бѣжанци, които търсѣха въ привиллегиитѣ на Фландрия прибѣжище отъ мечътъ на преслѣдването въ роднитѣ си мѣста — всичко това способствува за распространението на новото учение. По-голѣмата часть отъ нидерландскитѣ голѣмци въ онова време ча учеха въ Женева, защото Лѣвенската академия още не са бѣше отворила, а за основаванието на таквазъ въ Дуе още едвамъ пристжпваха; новитѣ религиозни въззрѣния, които са провъзгласяваха тамъ отъ катедрата, са пренасяха отъ учащата са младежъ назадъ въ татковината. Въ несмѣсения и тѣсно сплътенъ помежду си народъ, тия първи сѣмена още можеше да са заглушатъ. Стечението обаче на толкова разнородни народности въ холандскитѣ и брабантски търговски градове затули отъ очитѣ на правителството първитѣ стъбелца на тъзи растителность, вирението на която са ускори подъ покрива на тайната. Разликата въ убѣжденията можеше много лѣсно да са постигне тамъ, гдѣто нѣмаше никаква общность въ характера, никакво единство въ нравитѣ, въ обичаитѣ и въ законитѣ. Найсѣтне въ страната, гдѣто трудолюбието са считаше като най-висока добродѣтелъ, а сиромашията — като най-презрѣнъ порокъ, народа неможеше, въ продължение на толкова време, да не погледне съ отвращение на калугерското съсловие, на тоя орденъ на праздностьта и бездѣйствието. За това новата религия, която са бореше съ тия пороци, печелеше безкрайно много даже само отъ това, че мнѣнието на народа въ тия точки бѣше на нейна страна. Брошуритѣ, пълни съ ядъ и смѣхъ, които са бързо распространяваха въ тия страни отъ наскоро изобрѣтеното книгопечатание, и голѣмото число чергарски театрални трупи, които кръстосваха въ оння времена, които са наричаха *редерици* и които въ сценическитѣ си представления или пѣсни осмѣйваха тогавашнитѣ злоупотрѣбления — не малко способствуваха за подкопаванието авторитета на римската цьрква и за подготвянието умоветѣ въ народа къмъ по-дружелюбно приемвание на новото учение.

Първитѣ завоевание на туй учение вървяха съ изумителна бързина; числото на хората, които въ кратко време, преимуществено въ по-севернитѣ провинции, са присъединиха къмъ новото учение, бѣше голѣмо; но се́ пакъ чужденцитѣ далеко превъсхождаха въ количество природнитѣ нидерландци. Карлъ V, който предвидъ на това грамадно религиозно разъединение прибѣгна къмъ оня способъ, който неможеше да не сполучи въ деспотическитѣ му ръце, започна да взима противъ винѫги развивающего са нововвѣдение най-рѣшителнитѣ мѣрки. За зла честь на пречистената религия (католическата), политическата законность бѣше на страната на нейния гонителъ. Плѣтътъ, който толкова столѣтия държа̀ человѣческия умъ далечъ отъ истината, сега отхвръкна твърдѣ бързо, за да може да са удържи въ брѣговетѣ си бѣсния потокъ. Въскръсналий духъ на свободата и критическото провѣрявание, който би трѣбвало да си остане въ границитѣ само на религиознитѣ въпроси, сага подвъргна на анализъ и права̀та на царьетѣ.

Отначало разбиваха само желѣзнитѣ окови, послѣ поискаха да раскъсатъ и най-законнтиѣ, най-необходимитѣ свръски. Книгитѣ на свѣщенното писание, които сега са по-вече распространиха, даваха на най-необузданния фанатизмъ толкозъ ядъ, колкото най-искранната любовь къмъ истината почерпна въ тѣхъ свѣтлина и храна. Доброто дѣло са случи да си избере лошавия пѫть на мятежа, послѣдствието на който бѣше това, което винъги ще бѫде, докато хората непрестанѫтъ отъ да бѫдѫтъ хора. Въ сѫщото време и лошото дѣло, което нѣмаше нищо общо съ доброто, освенъ противозаконнитѣ срѣдства, покрито отъ това родство, са появи въ свръска съ доброто дѣло и са смѣси въ понятията на народа. Лютеръ работеше противъ почитанието на свѣтиитѣ— и ето всѣки единъ злосторникъ, който са е впущалъ въ тѣхнитѣ църкви и мънастири и който имъ е ограбвалъ алтаритѣ, зеха да наричатъ *лютеранинъ*. Духътъ на партията, любостяжанието, машенничеството, распутството — всичко са исправи подъ неговото знаме; най-ужаснитѣ престѫпници обявяваха предъ сѫдътъ, че тѣ сѫ послѣдователи на Лютеровото учение. Реформацията смъкна папата до стъпеньта на обикновенъ грѣшенъ человѣкъ — и ето бѣсната тълпа, възпламенена отъ гладъ, иска унищожението на всѣко различие между съсловията. Естественно е, че таквозъ учение, което са показва на държавата само отъ къмъ пагубната си страна, неможеше да примири съ себѣ си главата на тъзъ държава, у когото и безъ това има толкозъ много основания да го унищожи — и ни най-малко не е чудно, че той употрѣби срѣщу него това орѫжие, което то — учението — само̀ му даде въ рѫцетѣ! Въ Нидерландия Карлъ бѣше длъженъ да са счита за самодържавенъ господаръ даже за това само, че оная свобода на вѣроисповѣданията, на която той позволяваше да процъфтява въ Германия, не бѣше распространена и на тия провинции. Тогазъ, когато въ Германия принуденъ отъ съпротивлението на тамошнитѣ князье, той бѣше принуденъ да допусне свободното распространение на новата религия — въ Нидерландия я преслѣдваше съ жестоки едикти. Четението на евангелието и апостолитѣ, всичкитѣ общественни и тайни събрания, които сѫ имали и най малкия религиозенъ характеръ, всичкитѣ разговори съ такъвъ характеръ, дома или на трапезата, са забраняваха съ тия едикти подъ страхъ на строго наказание. Въ всичкитѣ области на страната са бѣха учредили особенни сѫдилища да наблюдаватъ испълнението на едиктитѣ. Който изказваше отстѫпнически убѣждения са лишаваше отъ длъжностьта си, какъвто и да му бѫдеше чинътъ. Подозрѣнитѣ въ распространяване еретическото учение или даже въ това, че той е присѫтствувалъ въ тайнитѣ събрания на нововводителитѣ въ религията, осѫждаше са на смъртъ, при това мѫжьетѣ убиваха съ мечъ, а женитѣ заравяха живи. Отстѫпницитѣ-еретици предаваха на пламъцитѣ. Тия страшни присѫди не са отмѣняваха даже и тогава, ако престѫпника са отрѣче отъ заблужденията си. Тозъ, който се отрича, въ краенъ случай, спечелваше само смѣкчение въ родътъ на смъртното наказание.

Поземелната собственность на осѫдения са конфискуваше въ полза на хазната, въпрѣки всичкитѣ привиллегии на страната, въ силата на които на наслѣдницитѣ са позволяваше да откупуватъ тия имущества за твърде малка цѣна. На пукъ на най-положителното и драгоцѣнно право на холандския гражданинъ — да бѫде сѫденъ не инъкъ, освенъ въ предѣлитѣ на своята провинция, виновнитѣ ги откарваха въ чужди сѫдебни окрѫзи, гдѣто присѫдата са произнасяше отъ чуждеземни сѫдилища. По тозъ начинъ религията трѣбваще да се яви като помощница на деспотизма, и на ония права и привиллегии, които оставаха неприкосновенни за ржцетѣ на свѣтскитѣ, тя да посяга съ свѣщеннитѣ си ноктье безъ страхъ, че ще отговаря предъ нѣкого и безъ да допуща противоречие.

Карлъ V, ободренъ отъ успѣхитѣ на своето оржжие въ Германия, счете за себѣ си сега възможенъ вкѣки рискъ и сериозно започна да си помислюва за ввеждането въ Нидерландия на испанската инквизиция. Само единия страхъ отъ туй име заведнъжъ произведе застой въ антверпенската търговия. Най-голѣмитѣ иноземни търговци туриха намѣрение да си излѣзатъ изъ градътъ. Прѣкъснаха са всѣкакви зимания и давания. Цѣнностьта на зданията спадна, занаятчийската дѣятелность заспа. Паритѣ престанаха да са вѫдятъ въ ржцетѣ на гражданитѣ. Гибельтъ на тоя търговски градъ бѣше неизбеженъ, ако Карлъ V, убѣденъ отъ щатгалтерката (негова намѣстница въ Нидерландия) не са бѣше отрѣкълъ отъ планътъ си. По тозъ начинъ на сждътъ са заповѣда да щади другоземцитѣ, а названието на инквизиторитѣ са замѣсти съ по-мѣгкото — духовни сждии. Но въ останалитѣ области тоя сждъ продължаваше да свирѣпствува съ свойственния нему безчеловѣченъ деспотизмъ. Наброяватъ около пѣтдесеть хилѣди души, които въ управлението на Карла V сж паднали отъ ржката на джелатина само за религиозни престжпления.

Ако се хвърли единъ погледъ върху насилственния образъ на дѣйствие на тоя монархъ, то е много мжчно да се разбере, какво именно удържа сега отнова възстание, което избухна въ слѣдующето царувание. По-голѣмото запознавание съ фактитѣ ще разясни това обстоятелство. Страшното за Европа усилвание на Карловото могжщество тури нидерландската търговия на такава висока стъпенъ, каквато тя никога още небѣше достигала. Величието на неговото име растваряше за нидерландскитѣ кораби всичкитѣ пристанища, очистваше за тѣхъ всичкитѣ морета и подготви за народа най-багоприятнитѣ търговски догоговори съ другитѣ държави. Преимуществено съ помощьта на неговото влияние успѣха тѣ да съсилятъ до основата първенството на Ганза въ Балтийското море. Новия Свѣтъ, Италия, Испания, Германия, които сега имаха едного властителя съ Нидерландия, са явяваха като провинции собственно на отечеството на тия послѣднитѣ и бѣха отворени за всичкитѣ имъ предприятия. Отпослѣ Карлъ зе, та присъедини и други шесть области къмъ бургундското наслѣдство и даде на това господарство такъвь обьемъ, такава важность, които го поставиха въ рѣдътъ на първитѣ европейски господарства.*) Съ такива дѣйствия той лъстѣше националната гордость на тоя народъ. Подиръ съединението къмъ неговата корона Хелдернъ, Утрехтъ, Фрисландия и Гренингенъ, въ тия провинции са прекъснаха всичкитѣ частни войни, които толкозъ време нарушаваха тѣхната търговия; непрекъснатия вѫтрешенъ миръ имъ позволи да поженатъ всичкитѣ плодове на трудолюбието си. По тоя начинъ Карлъ са показа благодѣтель на тоя народъ. Блясъка на побѣдитѣ му ослѣпи въ сжщото време и тѣхнитѣ очи; славата на тѣхния господаръ която са отражаваше и на тѣхъ, подкупи тѣхната республиканска бдителность; страшния ореолъ на непобѣдимостьта, който окржжаваше побѣдителя на Германия, Франция, Италия и Африка, привождаше въ ужасъ партиитѣ. При това, кому не е извѣстно, колко много си позволява човѣкъ — нѣка е той частно лице или царь — когато му е възможно да сковава всички съ удивление къмъ себѣ! Често пжти личното присжтствие на Карла въ тия провинции, които той, по свое признание, е посѣтилъ десеть пжти, е сдържало недоволнитѣ; често повтаранитѣ строги и бързи сждопроизводства поддържаха страхътъ предъ кралската власть. Най-сѣтне, Карлъ V е роденъ въ Нидерландия и обичаше народа, посрѣдъ когото той порастна. Неговитѣ обичаи му са харесваха; естественностьта на тѣхния характеръ и обноска му доставяха време за отпочивка отъ строгитѣ испански излишности. Той говорѣше на тѣхния езикъ и домашния си животъ водѣше съобразно съ тѣхнитѣ обичаи. Отѣкчителния церемониялъ, неестественната китайска стѣна между краля и народа, бѣха изгонени отъ Брюсселъ. Никакъвъ властолюбивъ чуждеземецъ непреграждаше пжтьтъ на нидерландцитѣ къмъ тѣхния господаръ; пжтьтъ къмъ него тѣ минуваха посрѣдъ рѣдъ пакъ свои съотечественици, на които той повѣряваше съхранението на своята особа. Той много обичаше да говори съ тѣхъ; неговитѣ относки бѣха засмѣни, думитѣ — привѣтливи. Тия дреболии му спечелиха любовьта на нидерландцитѣ, и въ онова време, когато войскитѣ му тъпчаха тѣхнитѣ ниви и си тикаха муцунитѣ въ тѣхнитѣ собствености, и когато намѣстницитѣ му угнетяваха, а джеллатитѣ колѣха — въ това време той овладяваше сърдцата имъ съ помощьта на усмивката.

---

*) Той даже искаше да го възвиси на кралство; но сѫществениитѣ отличия на областитѣ помѣжду си, отличия, които са простираха отъ господарственното устройство и обичаи до мѣркитѣ и тѣглилкитѣ, го накараха да са откажи отъ намѣрението си. Много посѫществена можеше да бѫде услугата, която той направи на нидерландцитѣ съ бургундския договоръ, който установи тѣхнитѣ сношения съ нѣмската империя. Въ силата на тоя договоръ, седемнайсетъ области трѣбваше да заплащатъ за общественнитѣ нужди два пѫти по толкозъ, колкото заплащаха за тъзи цѣль курфюрститѣ, а за война съ турцитѣ — три пѫти по толкозъ; но за това тѣмъ са предоставяше ползуванието съ могѫщественната защита на империята и ненарушимостьта на всичкитѣ имъ особенни привилегии. Революцията, която при синътъ на Карла измѣни политичессото устройство на областитѣ, пакъ унищожи тоя договоръ, който поради нищожностьта на ползата, която той принезе, незаслужва по-нататъшното ни внимание.

Твърдѣ са искаше на Карла, щото тъзи любовъ на народа да премине и на сина му. Само по тъзи причина го доведе той него още въ младини отъ Испания и го показа въ Брюсселъ на бѫдѫщия му народъ. Въ тържественния денъ на отричанието отъ престола той препорѫча на сина си тая страна, като най-драгоцѣненъ камькъ въ неговата корона, и сериозно го съвѣтваше и убѣждаваше да пази ненарушимо нейната конституция.

Филипъ II въ всичко, което съставлява человѣческия характеръ, бѣше съвсемъ противоположенъ на баща си. Честолюбивъ не по-малко отъ тоя послѣдния, но по-малко познатъ съ хората и человѣческото достоинство, той си състави за кралската власть идеално понятие, което му представи хората чисто като послушни органи на произвола и което се оскърбяваше и отъ най-малкото проявление на свободата. Роденъ въ Испания и възпитанъ въ желѣзната дисциплина на калугерството, той и отъ другитѣ изискваше онова печално еднообразие и оная принужденность, които отпослѣ станаха сѫщностьта на неговия характеръ. Веселитѣ прищевки на нидерландцитѣ възмущаваха неговия темпераментъ и душевно настроение толкозъ, колкото привиллегиитѣ имъ оскърбяваха властолюбието му. Той говореше на испански и търпѣше около си само испанци, и здраво са държеше за тѣхнитѣ обичаи. Напусто изобрѣтателния умъ на всичкитѣ фландрски градове, прѣзъ които той е минавалъ, са упражняваше въ измислюванието скѫпи празденства въ честь на неговото дохождание: погледитѣ на Филиппа са не проясняваха; всичкитѣ хитрини на раскошътъ, всичкитѣ гръмогласни и пищни проявления на искренната радость не можаха да извикатъ на неговото лице нито една усмивка на одобрение

Карлъ съвсемъ са излъга въ своя планъ, като представи сина си предъ фламандцитѣ. Не би са оказало за тѣхъ отпослѣ неговото иго толкозъ тѣжко, ако той никога не бѣше стѫпвалъ на тѣхната земя. Но неговия външенъ видъ имъ предказа това бѫдѫще ;неговото влизание въ Брюсселъ оттръгна отъ него всичкитѣ сърдца. Дружеското расположение на императора къмъ тъзи страна зѐ да служи отъ това време само за да направи за всички още по-отвратителна надутостьта на неговия синъ. Въ неговото лице прочетоха тѣ гибелнитѣ замисли противъ тѣхната свобода — замисли, които още въ онова време вълнуваха неговия умъ. Нидерландцитѣ са приготвиха да срѣщнатъ въ него тирана и зеха да са готвятъ за борбата, която предвиждаха, че ще иматъ съ него.

Нидерландския тронъ бѣше първия, отъ който слѣзе Карлъ V. Въ тържественнто събрание въ Брюсселъ той освободи государственнитѣ чиновници отъ клѣтвата, дадена нему и я пренесе на сина си Филиппа; „Ако моята смъртъ — такива бѣха неговитѣ заключителни слова къмъ Филиппа — ви бѣше доставила обладанието на тия земи, то само едното туй драгоцѣнно наслѣдство ми би дало голѣмо право на вашата благодарность. Но сега, когато азъ ви ги отстѫпвамъ по своя воля, когато азъ бързамъ да умрѫ, за да ускоря за васъ тѣхното обладание, сега азъ изисквамъ отъ васъ да заплатите на тия народи това, което считате като дългъ на менъ за тая отстѫпка. Другитѣ господари сѫ честити и съ това, че обрадватъ своитѣ дѣтца съ корона, която отъ самитѣ тѣхъ отнима смъртьта. Тъзи радость азъ искамъ да раздѣля съ васъ още при живота си; азъ искамъ да ви видя живущъ и царствующъ. Не сѫ мнозина, които ще ми послѣдватъ примѣра, не сѫ мнозина и, които сѫ го слѣдвали до менъ. Но мойта постѫпка ще бѫде похвална, ако вий, съ бѫдѫщия си животъ, оправдаете моето довѣрие, ако вий никога неотстѫпите отъ мѫдростьта, която до сега ви бѣше позната, ако вий запазите непоколебимо чистотата на вѣрата, която е най-надеждната опора на вашия престолъ. Ще притуря още едно: да ви награди и васъ Господъ съ синъ, комуто и вий ще имате възможность — но не ще бѫдете длъжни — да отстѫпите короната".

Когато императора свърши, Филиппъ застани предъ него на колѣни, положи лицето си къмъ бащинската десница и му прие благословията. Неговитѣ очи увлъгнаха за сѣтенъ пѫть въ живота. Всички наоколо плакаха. Това бѣше минута, която са незабравя никога.

Подиръ тоя трогателенъ фактъ послѣдва другъ. Филиппъ прие отъ господарственнитѣ чиновници клѣтва и самъ даде клѣтва, която са прочете на събранието въ слѣдующитѣ слова: „Азъ Филиппъ, съ Божия милость, господарь на Испания, на двѣтѣ Сицилии и пр., обѣщавамъ са и са кълна, че за всичкитѣ болѣри, градове и подданници — онния правилленни и права, които имъ сѫ дадени отъ моя предшественникъ, а сѫщо и тѣхнитѣ обичаи, предания, прави и права, съ които сега въ частность и въ общность са тѣ ползуватъ и които владѣятъ, ще съхраня цѣли и ненарушими, и още ще испълнявамъ всичко, което е прилично на добрия и справедливъ господаръ и на законния монархъ. Въ това да ми е на помощъ Богъ и всичкитѣ му свѣти угодници."

Страхътъ, когото породи деспотическото управление на императора, и недовѣрието на господарственнитѣ чиновници са съглеждатъ още въ формата на тъзи клѣтва, която е съставена много по предпазливо и по опрѣдѣленно, отколкато оная, която даде самъ Карлъ V и всичкитѣ бургундски херцоги. Сега Филиппъ трѣбваше да са кълне въ ненарушимостьта на туземнитѣ нрави и обичаи, нѣщо, което до него не сѫ искали нито отъ единъ господаръ. Въ клѣтвата, която му дадоха нему чиновницитѣ, са споменува само за такова повиновение отъ тѣхна страна, което можеше да сѫдѣйствува не запазванието на туземнитѣ привиллегии; на неговитѣ чиновници са позволяваше да са надяватъ за послушность (отъ страна на нидерландскитѣ, разбира са) и съдѣйствие само въ случай на строго испълнение повѣренитѣ тѣмъ длъжности. Най-сѣтне въ тъзи клѣтва на мѣстнитѣ чиновници Филиппъ са нарича само естественъ, прирожденъ господаръ, а не и повелитель, или владика (Souverän, Herr), както това желаеше императора. Това е достатъчно доказателство на слабитѣ надѣжди, които са възлагаха на справедливостьта и великодушието на новия господарь.

* * *

Филиппъ Вторий, властителя на Нидерландия.

Филиппъ Вторий завари Нидерландия въ пълния ѝ блѣсъкъ на благосъстояние. Той пръвъ отъ всичкитѣ господари на тъзи страна я прие въ пълния ѝ съставъ. Сега тя състоеше отъ седемнайсетъ области: четиретѣ херцогства — Брабантъ, Лимбургъ, Люксембургъ и Хелдернъ; седемтѣ графства — Артуа, Геннегау, Фландрия, Намюръ, Цютфенъ, Холландия и Зеландия; маркграфството Антверпенъ и петьтѣ области — Фрисландия, Мехелнъ, Утрехтъ, Оберь-Иссель и Гренингенъ; съединени въ едно, тия области образуваха голъмо и могжщественно господарство, което можеше да съперничествува съ империитъ. Неговата търговия вече неможеше да са подигне по-високо отъ степеньта, на която стоѣше. Неговитѣ златни рудници са намираха надъ земната повърхность, но превъзхождаха всичкитъ подземни подкопи на Америка. Тия седемнайсетъ провинции, които, взети в’едно, едвамъ ще съставятъ пътата часть на Испания и занимаватъ пространство не по-вече отъ триста фландрски мили, принасяха на господарьтъ си по-вече доходъ отъ тоя, който доставяше цѣла Британия на своитъ кралье, когато тия послъднитъ още небѣха съединили къмъ короната си имотитъ на духовенството. Триста и петдесѣтъ градове, оживени отъ веселия животъ и трудътъ, непристжпностьта на по-вечето отъ тъхъ безъ крѣпости и заключенность—безъ стъни, шесть хилъди и триста паланки, множеството малки селца, безбройното число къщи и кули — всичко това обръщаше тая страна на цвътущъ и тъсно сплътенъ пейзажъ. Именно въ туй време народа стоъше на меридияна на своя блясъкъ; прилежанието и изобилието на богатствата възвисиха духътъ на гражданитъ, просвѣтиха тъхнитъ понятия, облагородиха стремленията; процьвтяванието на духовната дъятелность вървъше наръдъ съ процьвтяванието на материялната. Спокойната кръвъ, охлаждаема отъ суровото небе, непозволяваше тукъ на страститъ да играятъ тъй, както въ ония страни, гдѣто кръвта е по-горъща, а небето—по-мъгко; равность на характера, умътенность и голъма търпеливость — ето дароветъ на тоя сѣверенъ поясъ; честность, справедливость и вѣра — това сж неизбѣжнитѣ спжтници на подобенъ родъ занимания; най сътне правдивостьта, блалосъстоянието и народната гордость, като прекрасни плодове на неговата свобода, — тукъ са смисатъ съ человѣческитѣ пороци не тъй рѣзко, както въ другитѣ страни. Нѣма на земята народъ, когото добрия и разуменъ господарь да може да управлява тъй лесно, както тоя, а лицемера и тирана — съ такъвъ трудъ. Нийдѣ народния гласъ не са явява такъвъ непогрѣшимъ сѫдия на правителството, какъвто го виждаме ний тука; нийдѣ истинското дипломатическо искусство не можеси пожена по-голѣма слава и нийдѣ сухата, искуственна политика нетрѣбва да са бои отъ по-голѣмъ позоръ.

Такова господарство можеше да дѣйствува съ исполинска сила въ ония случай, когато голѣмата необходимость би докарала нуждата да са прибѣгне къмъ неговитѣ срѣдства и умното, умѣренно управление би са заловило да почерпва сила отъ неговитѣ источници. Карлъ V остави на своя наслѣдникъ такава власть въ тия провинции, която много малко са отличава отъ ограничената монархическа. Кралевския авторитетъ за бѣлежително взе върхъ надъ республиканското господарство и сега, тъзи сплътена машина можеше да пусни въ ходъ тъй сѫщо безопасно, както и напълно подчиненото господарство. Многобройното, едно време толкозъ силното болѣрство, сега доброволно върви подиръ своя господаръ въ военнитѣ походи или пъкъ, като заемаше гражданскитѣ длъжности, неможеше да са нарадва на монаршеската усмивка, ако са удостоеше за нея. Новитѣ страсти и новитѣ понятия на щастие измѣстиха найсътне суровата простота на республиканската добродѣтель. Гордостьта стори мѣсто на щеславието, свободата — на стрѣмлението къмъ почести, нуждающата са независимость — на богатото и весело робувание. Възможностьта да угнетяватъ или да ограбватъ отечеството си въ качеството си на неограничени сатрапи, неограничени повѣлители прельстяваше користолюбивитѣ и честолюбиви велможи по-силно, отъ колкото правото, щото на имперския сеймъ да раздѣлятъ съ господаря поне сотнята часть на властьта. При това, по-голѣмата часть на болѣрството бѣше потънало въ дългове. Още Карлъ Пѣтий, подъ преплогъ на награди, отслаби най-опаснитѣ вассали на господарството съ испращанието имъ като посланници при чуждитѣ дворове—нѣщо, което имъ излизаше твърдѣ скѫпо. Тъй напримѣръ Вилхелмъ Оранский са испроводи въ Германия съ императорската корона, а графъ Егмонтъ — въ Англия, за да устрои бракътъ, между Филиппа и кралица Мария. Послѣ, тѣ и двама придружиха херцога Алба въ Франция за сключаванието мирътъ между двѣтѣ тия господарства и бракътъ между тѣхния краль и княгиня Елисавета. Разноскитѣ на туй пѫтувание съставляватъ триста хиляди гулдена, отъ които краля незаплати нито единъ грошь. Когато князь Оранский биде назначенъ главнокомандующъ намѣсто херцога Савойский, той трѣбваше отъ себѣ си да прави всички разноски, съпроводени съ туй звание. Когато дохождаха въ Брюсселъ чужди посланници или велможи, нидерландската аристокрация трѣбваше да спасява честьта на своя краль, който винаги обѣдваше самъ и никога недаваше никакви банкети. Испанската политика изнамѣри още по остроумни срѣдства за постъпенното усиромашаванне на по-богатитѣ нидерландски семейства. Всѣка година въ Брюссель са появяваше единъ отъ кастилскитѣ велможи, който тукъ са забикалваше съ такъвъ блѣсъкъ и раскошъ, които далечъ превъсхождаха всичкитѣ негови срѣдства. Да устѫпи на тия господа въ пищностьта, Брюссель считаше за неизгладимъ позоръ. Всички съ надпрѣварвание са мѫчаха да излѣзатъ отгорѣ и въ тия модни състезания си пръскаха всичкото богатство; а испанеца на време са махваше въ кѫщи и тамъ възвѣстяваше за прьснатото въ една година богатство, събрано съ четри годишна спистовность. Борбата за слава на богаташъ съ всѣки пришлецъ съставляваше слабата струна на нидерландското болѣрство, и правителството знаеше отлично да са възползува отъ нея. Истинна, отпослѣ, тия ухищрения не са свършиха за него тъй честито, както то мислеше: неисплатимитѣ дългове на болѣрството и послужи като причина, щото то да мине на страната на нововвѣденията; знае са, че тозъ, който е изгубилъ всичко, само въ общата бъркотия печели.

Духовенството съ време си бѣше — па и трѣбваше да бѫде—опората на кралската власть. Златния вѣкъ на туй съсловие е когато го гледаме да събира своята жетва отъ тѫпоумието и играта на фантазията. Гражданския гнетъ прави религията драгоцѣнна необходимость, слѣпата покорность на тиранската власть приготвя умоветѣ къмъ слѣпо, удобно сървание, и за услугитѣ, оказвани отъ деспотизма на иерархията тъзи послѣдната му са отплаща съ богати лихви. Епископитѣ и прелатитѣ въ парламента бѣха усърдни агенти на кралската власть и винъги бѣха готови да жъртвуватъ интереситѣ на гражданитѣвъ полза на църквата и господарственнитѣ ѝзгоди на краля. Многобройнитѣ храбри гарнизони държаха въ постояненъ страхъ градоветѣ, които на туй отгорѣ, бѣха още и разпокѫсани по религиозни и партизански спорове. Колко лесно е било, ще каже, да са удържи туй преобладавание на кралската власть, и до каква стъпенъ е трѣбвало да стигне немарливата безпечность, за да са допусни разрушението на сѫщото туй преобладавание!

Колкото голѣмо бѣше влиянието на Филиппа въ тия провинции, толкозъ авторитета на испанската монархия са усили въ онуй време въ цѣла Европа. Нито една държава не смѣеше да са удари съ нея на бойното поле. Франция, най опасния ѝ съсѣдъ, обезсилена отъ тѣжката война и още по-вече отъ раздоритѣ на партиитѣ, които бѣха подигнали глава благодарение на дѣтински-слабата върховна власть, крачеше съ бързи крачки къмъ оная злочеста епоха на своята история, която тя, въ продължение почти на половинъ столѣтие, напълни съ всѣкакви бѣдствия и отвратителни явления. Елисавета, английската кралица, едва можеше да сдържи своя, непрестаналъ още да са колебае тронъ отъ напоръть на партиитѣ, и своята нова, още незаякнала църква — отъ тайнитѣ походби на изгоненитѣ ѝ противници. Само благодарение на нейната творческа дѣятелность, туй господарство подиръ нѣкое време излѣзна изъ смиренната тьмота и почерпна въ безразсѫдната политика на своя съперникъ оная жива сила, съ чиято помощъ тя най-сѣтне го смаза. Нѣмската империя бѣше свързала съ испанската съ двойни свръзки — кръвни и на господарственнитѣ интереси, а постоянното уголмявание на Салимановитѣ сполуки я караше да обръща по-голѣмо внимание на истокъ отъ колкото на западъ отъ Европа. Италиянскитѣ господари бѣха отстрана на Филиппа отъ страхъ и по благодарность, а въ римския конкловъ преобладаваха неговитѣ креатури. Сѣвернитѣ господарства са намираха още въ варварска тьмота, или едвамъ що започваха да взиматъ опредѣленни очертания, и европейската господарственна система ги игнорирваше. Най-искуснитѣ генерали, многобройна, привикнала да побѣждава, армия, грозния флотъ и богатъ, златенъ данъкъ, който едвамъ що-бѣше започнала да доставя правилно и постоянно Вестъ-Индия —какви страшни орждия въ твърдата ржка на уменъ господарь! При такова честито стоение на работитѣ са начена цaлуванието на Филиппа.

Преди да пристжпимъ къмъ разглежданието на неговитѣ дѣйствия, ний трѣбва да мѣтнимъ единъ бѣглъ погледъ въ вжтрѣшностьта на неговата душа и въ нея да намеримъ отгатванието на неговия политически животъ. Веселото спокойствие и мѣгката благосклонность ги нѣмаше въ тъзи душа. Първото чувство унищожиха въ него неговитѣ мрачни дѣтински години; второто неможаха му съобщи тия хора, които нѣмаха най-могжщественната и найотрадна свръзка съ обществото. Ограничения му умъ бѣше винъги пъленъ само съ двѣ главни впечатления: съ своето лично *азъ* и съ туй, което той признаваше за по високо отъ туй *азъ*. Егоизмъ и религиозность—ето съдържанието и девиза на цѣлия неговъ животъ. Той бѣше и краль и християнинъ—и винъги бѣше лошъ кралъ и лошъ християнинъ, защото са мжчеше да съедини тия два елемента; като человѣкъ той никога не са е показвалъ предъ хората, тъй като той бѣше способенъ да се стрѣми само къмъ нѣщо, стояще по-високо отъ неговото *азъ* и никога не слизаше отъ тъзи нравственна висота. Неговата религиозность са изразяваше въ грозни и мрачни форми, защото и самото божество, по неговитѣ понятия, са явяваше нѣщо ужасно. Той неочакваше нищо отъ него, знаеше само да му са бои. На обикновенния смъртенъ божеството са явява умѣгчающе, спасающе; а на Филиппа то са струваше като нѣкакво си плашило, като нѣкаква ужасна, подавляюща сила, която ограничаваше неговата човѣческа сила. Неговото благоговѣние предъ туй сѫщество бѣше толкозъ по-джлбоко и по-искренно, защото той неудостояваше съ него — благоговѣнието — никое друго сѫщество. Подобострастно трѣпереше той предъ Бога, защото той само предъ него и можеше да трѣпери. Каркъ V ревностно залиташе за религията, защото и религията направи много за него: Филиппъ залиташе за нея, защото ѝ бѣше дѣйствително преданъ, като истинно-вѣрующъ. Карлъ V предаваше хиляди хора на мечъ и огънь за догмата, и въ сѫщето време самъ подиграваше, въ лицето на своя плѣнникъ, папата, онова учение, за което лѣеше толкозъ човѣческа кръвъ; а Филиппъ, безъ сърдце и съ угризения на съвѣстьта си са рѣшава да обяви съвсемъ справедливата и извикана война срѣщу папата, и са отказва отъ всичкитѣ права на побѣдитель като раскаявши са отъ грабежа си, злодѣй. Императоръ Карлъ бѣше варваринъ по смѣтка, а синъ му, по чувство. Първия бѣше умъ силенъ и свѣтълъ, но, може би. за туй и много по-лошъ отъ сина си; втория, като човѣкъ слабъ и ограниченъ, много по-правъ отъ баща си.

Но менъ пакъ ми са струва, че тѣ и двама, като хора, биха могле да бѫдѫтъ по-добри отколкото бѣха въ сѫщность, и, като са говори въобще, тѣ дѣйствуваха на основание на съвършенно еднакви начала. Често са случва, щото въ вина̀ на характера на извѣстно лице да вмѣняваме туй, което съставлява общъ челвѣчески недостатъкъ, или са явява като неизбѣжелъ атрибутъ на человѣческата природа въобще. Такава огромна монархия бѣше твърдѣ голѣмо искушение за человѣческата гордость и твърдѣ тягостна задача за человѣческитѣ сили. Само безконечния духъ, равномѣрно и еднакво всѫду вездесѫщъ, е способенъ да съедини общото благосъстояние съ най-високата, индивидуална свобода. Но какво да стори, какъ да дѣйствува человѣкъ, когато той са намери въ положението на Създателя? Человѣкъ са мѫчи да спомогне на ограниченностьта си посрѣдствомъ классификацията; всѫду, като нѣкой естествоиспитатель туря той своитѣ бѣлѣжчици и установява правила, които облѣкчаватъ прѣгледа на фактитѣ предъ неговия слабъ погледъ, и при това такива, съ които всичкитѣ хора трѣбва да са съобразяватъ; всичко това дава на человѣка религията. Тя вечъ намира посѣяни сѣмената на надеждата и опасенията въ всѣка человѣческа душа; като овладява тия стрѣмления, като гя подчинява на единъ предметъ, тя обръща милионъ самостоятелни сѫщества въ една еднообразно-отвлѣчена форма. Тогава вечъ безконечното разнообразие на человѣческия произволъ не смѫщава властвующия надъ всички—и ей тукъ са явява понятието за нѣкакв си общо зло и общо благо, което тъзи висш сила може да даде или отнъме, което даже и тамъ, гдѣто нея (тъзи сила) я нѣма, дѣйствува винъги въ съгласие съ нея. Тукъ са явява и предѣла, предъ който са спира свободата, оная свѣщенна черта, къмъ която най-сѣтне трѣбва да ни доведжтъ всичкитѣ противоположни стрѣмления на нашата воля. Като обща цѣль на деспотизма и иерархията са явява непременно еднообразието, което само-по-себъ-си, не е нищо друго, освенъ необходимо, вспомагателно срѣдство на человѣческата ограниченность и нравственна оскждность. Филиппъ II, само за туй, трѣбваше да бжде тъкмо толкозъ по-голѣмъ деспотъ отъ баща си, колкото бѣше по-ограниченъ отъ него, или, съ други думи: той толкозъ по плахо трѣбваше да са придържа о общитѣ правила, колкото по-малко бѣше способенъ да са докара до познавание на видоветѣ и недѣлимитѣ. И какво слѣдва отъ всичко това? У Филиппа II, очевидно е, че нито едно стрѣмление неможеше да бжде по-високо отъ стрѣмлението къмъ еднообразие въ религията и въ господарственното устройство; защото той неможеше нито да си представи, че може да са царува безъ това еднообразие.

И при всичко това, той сè пакъ можеше да пристжпи къмъ управляванието съ по-голѣма мѣгкость и предпазливость, ако да можеше да пристжпи къмъ него по-отрано. Обикновенно, когато си съставятъ общо заключение за тоя князь, необръщатъ, каквото са види, достатъчно внимание на единъ предметъ, който непременно трѣбва да бжде взетъ въ внимание отъ ония, които занимава историята на неговия умъ и неговото сърдце. Филиппъ бѣше почти на 3, години когато встжпи на испанския престолъ0 и рано узрѣлия му разумъ много по-отрано му спобствува да достигне до пълна зрѣлость. Человѣкъ, одаренъ съ неговия характеръ, при това, съзналъ са веднъжъ за зрѣлъ и твърдъ способенъ да храни въ себѣ си най-обширнитѣ надежди, разбира са, не инъкъ, освенъ съ отвръщание трѣбваше да пренася тяжестьта на дѣтинската подвластность; первенствующия гений на бащата и произвола на единодържавието трѣбваше тежко да падне върху самодоволната гордость на сина. Онова участие, което му позволяваше въ управлението на господарството баща му бѣше достатъчно за да му отвлече само духътъ отъ дребнитѣ страсти и да поддържи строго-сериозната посока на неговия характеръ; но въ сѫщото време туй малко участие са яви толкозъ ограничено, щото способствуваше въ него да са развие още по-силно стрѣмление къмъ неограничената власть. А когато той наистина взе въ рѫцетѣ си браздитѣ на управлението, тѣ вечъ бѣха изгубили за него прелѣстьта си като нѣщо ново. За него въ онуй време бѣше вечъ миналъ периода на сладкото упоение отъ властьта като всѣки младъ монархъ, когото поразява изеднъжъ дадената нему висша власть, или веселитѣ мечти, които отварятъ мѣсто въ душата за всѣко нѣжно побуждение и на които человѣчеството длъжи вече съ много благодѣтелни учреждения; може би той никога не е билъ способенъ къмъ нищо таквози. Неговия характеръ вечъ бѣше успѣлъ да са уякчи до това време, когато щастието го подвъргна на туй важно испитание, и неговитѣ твърди убѣждения не са поддадоха подъ благодѣтелното влияние на туй потрясение. Цѣли 15 години са готвѝ той за тоя преходъ отъ едно къмъ друго положение, и намѣсто, при първото промѣняване на положението си, да постѫпи като юноша, или поне първитѣ години на своето управление да изгуби срѣдъ забвение въ суетно бездѣйствие, той си остана спокоенъ и мраченъ, и завчасть зé да са ползува отъ всичкитѣ си права, сѣкашъ за това, щото съ най-пълното ползувание отъ тѣхъ сега, да си отземе за многолѣтното лишение и ожидание на властьта.

Инквизиционний сѫдъ.

Едвамъ що Филиппъ II успѣ, посрѣдствомъ мирътъ, заключенъ въ Шато-Камбрези, да си усигури спокойното обладание на подвластнитѣ нему страни, ето че са предава всецѣло на великото дѣло, да очисти вѣрата отъ еретици и напълно оправда страховетѣ на нидерладскитѣ си подданници. Всичкитѣ укази, които бѣха издадени отъ баща му противъ еретицитѣ, бидоха възобновени въ всичката си строгость, и страшнитѣ сѫдилища, на които липсуваше само имѣто *инквизиционни*, са заловиха бдително да слѣдятъ тѣхното испълнение. Но нему са струваше, че дѣлото ще бѫде свършено само на половинъ, ако той не пресади испанската инквизиция въ всичкия ѝ съставъ върху почвата на тия страни: а трѣбва да са забѣлѣжи, че даже баща му са принуди да отстѫпи отъ испълнението на туй си намерение.

Испанската инквизиция историка може смѣло да нарѣче учреждение, което не е имало свой първообразъ въ предшедствовашитѣ вѣкове, и даже не подлежи на сравнение съ какъвто и да билъ духовенъ или свѣтски сѫдъ. Инквизицията сѫществува още отъ ония времена, когато разума са осмѣли да са косне до свѣщеннитѣ предмети, отъ тогава, отъ когато са явиха скептицитѣ и нововводителитѣ въ дѣлото на религията; но само отъ половипата на XII вѣкъ, когато нѣкои и други примѣри отъ отпадвания отъ цьрквата наплашиха иерархията, Иннокентий III ѝ въздигна особно сѫдилище и по най-неестественнъ начинъ отдѣли духовния надзоръ и назидание отъ убивающата власть. А пъкъ за да бѫде още по-вече увѣренъ въ това, че никакви естественни искушения неще поколебаятъ неподвижната суровость на уставитѣ на тая нова, умьрщвляюща властъ, той я отръгна отъ рѫцетѣ на епископитѣ и бѣлото духовенство, които той мислѣше, че сѫ още твърдѣ тѣсно свързани съ человѣческитѣ свръзки на гражданския животъ, и я предаде въ рѫцетѣ на калугеритѣ, тия посмѣшища мѣжду хората, които сѫ са отрѣкли отъ всичкитѣ, най-свѣщенни влечения на семейството и които сѫ ся посвѣтили напълно на служение на римския престолъ. Сѫдии-калугери са явиха въ Италия, Испания, Португалия, Франция: калугерина отъ францисканския орденъ прѣдсѣдателствуваше въ сѫдилището, когато са произнасяше страшната присѫда надъ храмовницитѣ; само на твърдѣ малко държави са удаде да са избавятъ отъ тия сѫдии, или да ги подчинятъ на свѣтската власть. Нидерландскитѣ провинции, до въцаряванието на Карла V, тъй сѫщо бѣха избавени отъ тѣхъ; духовното наблюдавание надъ паството тамъ, както си е било съ време, си оставаше въ рѫцетѣ на епископитѣ, а въ извънреднитѣ случаи обикновенно че обръщаха къмъ другоземнитѣ инквизиционни сѫдилища: френскитѣ провинции — въ Парижъ, а нѣмскитѣ — въ Кёлнъ.

Но тъзи инквизиция, за която сега э дума, са яви отъ западна Европа и, както по происхождението си, тъй и по вънпшния си видъ, съвсемъ са отличава отъ помѣнатата погорѣ. Последния мавритански тронъ, въ XI столѣтие, най-сѫтне падна въ Гренада, и сарацинското богослужение най-сѫтне трѣбваше да отстѫпи мѣсто на християнското, на чиято страна падна щастието. Но словото Божие бѣше още твърдѣ ново и не бѣше успѣло още да впусни здрави корени въ това, най-младо християнско господарство, и двѣтѣ религии още небѣха успѣли да са раздѣлятъ опредѣлено посрѣдъ смутното смѣшение на разнообразнитѣ закони и обичаи. Макаръ че мечътъ на религиозното преслѣдвание успѣ да изгони много хилѣди семейства въ Африка, но по-голѣмата часть отъ тѣхъ, нежно привързана къмъ милата си татковина, успѣ да са избави отъ тъзи ужасна крайность посрѣдствомъ комедията на лицемѣрно обращение въ християнството, като продължаваха да служатъ на своя Мойсей и Мохамедъ до подножието на християнскитѣ олтари. Докато мавритѣ са обръщаха съ молитвитѣ си къмъ Мекка, Гренада си оставаше независима; докато новопокръстения християнинъ въ домашния си битъ си оставаше иудеинъ, или мусулманинъ, до тогава той и за испанския тронъ бѣше толкозъ ненадеженъ слуга, колкото и за римския престолъ. Тукъ вечъ, слѣдователно работата не бѣше само да са накара тоя упоритъ народъ да приеме вънпшнитѣ форми на новата религия, или да го съединятъ съ въстържествувавшата църква посрѣдствомъ слабитѣ свръски на обрядитѣ; работата бѣше тукъ, щото съ коренитѣ да са изтръгне старата религия и да са побѣди, каквото и да става, оная упорита привързанность къмъ нея, която са е закрѣпила отъ вѣковетѣ и е лѣгнала въ основата на нравитѣ, обичаитѣ и законитѣ на народа, и постоянно са внѣдрява сѐ по-вече и по-вече подъ влиянието на отечественната почва и даже, на климатическитѣ условия. За да може църквата да празднува пълна побѣда надъ враждебното ней богослужение и при това за да обезпечи новото си завоевание отъ всъко възвръщание къмъ стария рѣдъ, тя трѣбваше да са подмъква подъ сѫщитѣ ония основания, на които са опираше древнята религия; тя трѣбваше окончателно да разбие оная форма на нравственния типъ, който, по видимому, бѣше най-тѣсно свързанъ съ тъзи религия. На църквата предстоеше да изкубва тайнитѣ корени на тъзи религия отъ най скритата дѫлбочина на душата на новопокръстенитѣ, да истръгва всичкитѣ ѝ слѣди отъ срѣдата на домашния и граждански животъ, да истрѣбва всѣко напомнювание за нея и — гдѣто само е възможно — даже да са убива всъка въсприимчивость на такива впечатления. Отечеството и семейството, съвѣстьта и честьта, священнитѣ чувства, свойственни на всъко общество и человѣческа природа — ето какво, най-чѣсто, стои въ тѣсна свръзка съ религиитѣ, ето отъ гдѣ черпятъ тѣ своята сила и въ какво я проявяватъ! Ей тия тѣсно-свързани помежду си проявления предстоеше сега да са раскъсатъ, предстоеше насилственно да са истръгне предишната религия изъ срѣдата на най-священнитѣ чувства, свойственни на человѣческата природа макаръ, че всички тия чувства, отпослѣ, трѣбваше да изгубятъ въ очитѣ на новопокръстенитѣ всъка свѣтость. Но такъвъ начинъ изникна инквизицията, която ний ще наричаме *Испанска* за отличие отъ много по-человѣчнитѣ сѫдилища, които бѣха тъй сѫщо извѣстни подъ името *инквизиционни*. Основатель на тъзи инквизиция са явява кардинала Хименесъ; доминиканеца Торквемада прьвъ встѫпи на кървавия тронъ на инквизицията, тури основата на нейнитѣ устави и, като завѣща тѣхното испълнение на своя орденъ, съ туй извика надъ него вѣчното проклятие. Опозоряване на разума и умьрщвление на духътъ — ето въ какво са заключаваше тѣхния клѣтвенъ обѣтъ; позоръ и ужасъ — ето какво имъ служеше тѣмъ за орѫдие. Всичкитѣ страсти бѣха на тѣхно расположение съ помощьта на подкупа, и отъ всѣка жизненна радость тѣ умѣеха да са възползуватъ като отъ примка. Даже уединението неможеше да са прикрие отъ тѣхнитѣ испитующи погледи; страхътъ тъ нейната вездесѫщность налагаше окови на свободата, макаръ тя да е и най-дѫлбоко скрита въ недрата на душата. По-високо отъ всичкитѣ человечески инстинкти, инквизицията тури вѣрата; вѣрата трѣбваше, по нейното указание, да поставятъ по-високо отъ всѣкакви свръски, каквито челевѣкъ е привикнагъ да почита като най-свѣщенни. За еретика несѫществуватъ вече никакви притязания на человѣческо достоинство; и най-малкото отстѫпване отъ материнскитѣ заповѣди на църквата бѣше достатъчно за да навлечешъ гибелъ на цѣлия си родъ. Скришното съмнение непогрѣшимостьта на папата са осѫжда еднакво съ отцеубиеца и позори человѣка не по-малко отъ содомитството; и самитѣ присѫди на инквизицията приличатъ на страшнитѣ чумни елементи, които бързо разлагатъ и най-здравото тѣло. Даже и безжизненното но принадлежаще на еретика, са подвъргваше на проклятие; и никаква сѫдба неможе истръгна изъ рѫцетѣ на инквизицията нейната жъртва; нейнитѣ присѫди са испълняваха еднакво надъ трупътъ и надъ картинитѣ, и самия гробъ не можеше послужи като надеждно прибѣжище отъ нейната страшна, разсипвающа десница!

Високомѣрието на тѣхнитѣ присѫди бѣше тъй голѣмо, щото него можеше надмина само онуй крайно безчеловѣчие, съ което тия присѫди са туряха въ испълнени. Туй високомѣрие винъги са трудѣше да противопостави едно срѣщо друго смѣшното съ ужасното, и, като развличаше погледитѣ съ странностьта на процесиитѣ, то обезсиляваше чувството на участие къмъ осѫдения като задѣваше съвсемъ противоположното на това, чуство: то замъгляваше симпатията съ присмѣхътъ и презрението. Въ тържествена, великолѣпна нарѣдба водятъ престѫпника къмъ мѣстото на наказанието; напредъ са развява червеното, кърваво знаме; шествието съпровождано отъ биението на всичкитѣ камбани; предъ него вървятъ свещеницитѣ въ пътното си облачение, пѣящицѣ свещенни пѣсни; слѣдъ тѣхъ върви осѫдения грѣшникъ въ жълто облѣкло, нарисувано съ изображенията на бясоветѣ. На главата му шапка, направена отъ книга, и на върха довършена съ изображението на човѣкъ, около когото гори огънъ и прелитатъ демони. Слѣдъ осѫденитѣ носятъ распятието, отвърнато отъ него съ ликътъ си, защото за него (грѣшния) несѫществува вече искупление: неговото смъртно тѣло принадлежи на пламъцитѣ толкозъ, колкото и безсмъртната му душа—на адскитѣ мѫки. Устата на осѫдений сѫ ягко застѣгнати, за да неможе да са утешава съ викове и плачове, като възбуди поне състраданието на окрѫжающитѣ го съ излаганието на трогателната си история и, за да не може да раскажи за тайнитѣ на свѣщенното сѫдилище. Слѣдъ осѫдений слѣдва обикновенно, свѣщенничеството въ празнично облачение, властитѣ и болѣрството; отчетата-сѫдии завършватъ съ себѣ си страшното шествие. Мислишъ, че гледашъ предъ себѣ си трупъ, сѫпровожданъ отъ всички до гробищата—а между това, туй не е трупъ, а е живъ человѣкъ, чиито мѫчения сега ще трѣбва да послужатъ за такава ужасна забава на народа. Такива наказания обикновенно оставятъ за голѣмитѣ празднични дни, и за тия случаи, въ тъмницитѣ на инквизицията, нарочно сѫ е скътвало извѣстно число такива нещастници, като сѫ мислили по тоя начинъ да уголѣмятъ любопитностьта на зрѣлището; при такива зрѣлища сѫ присѫтствували даже царьетѣ. Тѣ, при това сѣдятъ гологлави на столъ, който, стои по-низко отъ тоя, на който е сѣдналъ великия инквизиторъ— и по тоя начинъ му отстѫпва първенството за тия дни— и, кой неще потрѣпери предъ това сѫдилище, което кара и царьетѣ да му са покланятъ?

Всичкия религиозенъ превратъ, произведенъ отъ Лютера и Калвина, пакъ повърна онъзи необходимость, която спомогна за първоначалното появявание на туй сѫдилище; и туй, което първоначално бѣше измудрувано да исчисти малкото гренадско кралство отъ малкитѣ остатъци на сарацинството и иудейството, сега са обърна въ потрѣбность на цѣлия католически свѣтъ. Всичкитѣ инквизиции въ Португалия, Италия, Германия и Франция взеха всеобщия видъ на испанската инквизиция; тя послѣдва европейцитѣ даже и въ Индия и въ Гоа въздигна оня страшенъ трибуналъ, безчеловѣчнитѣ дѣйствия на който даже въ описанието сѫ способни да ни докаратъ до ужасъ. Вежду, гдѣто и да стѫпеше тя, опустошението вървеше по стѫпкитѣ ѝ, но нийде несвирѣпствуваше тя тъй силно, както въ Испания. Нито струва да са спомѣнува за ония жъртви, които тя принесе на смъртьта; человѣческия родъ са възобновява безспирно, процъвтятатъ даже и ония страни, които отъ нейнитѣ бетери бѣха опустели и обезлюдели; но ще минатъ още столѣтия прѣди да се изгладятъ слѣдитѣ, които тя остави въ характера на испанцитѣ. Тя задържа единъ талантливъ и превъсходенъ народъ, тъкмо когато той са бѣше запѫтилъ къмъ усъвършенствуванието си и изгони генйя отъ тъзи страна, която той бѣше си избралъ за винъгишно мѣстопребивание, и задуши въ гробно мълчание духътъ на народъ, който, по-вече отъ всичкитѣ си съсѣди можеше да очаква радости въ бѫдѫщето.

Карлъ V тури, въ 1527 година, първия инквизиторъ въ Брабантъ. Нему бѣха назначени нѣколко помощници отъ свѣщенницитѣ; а самъ инквизитора бѣше лице сѐ пакъ свѣтско. Подиръ смъртьта на Адрияна VI, наслѣдивший го Климентъ VII назначи трима инквизитори за всичкитѣ нидерландски провинции, а Павелъ III отново имъ намали числото съ единъ человѣкъ и тъй си останаха тѣ двама до самото начало на безредицитѣ. Въ 1530 г., съ съгласието и участието на съсловията, бидоха поискани укази противъ еретицитѣ и тѣ послужиха за основа на всичкитѣ послѣдующи подобни укази; въ тѣхъ вече твърде опредѣлено са говори за инквизицията. Въ 1550 година Карлъ V са виде принуденъ, поради бързото умножавание на сектитѣ, да възобнови и усили тия укази, и въ тоя случай градътъ Антверпенъ са въспротиви на инквизицията и честито си достигна цельта. Но по своя духъ, тъзи нидерландска инквизиция като са съобразяваше съ народния характеръ, разбира са, бѣше по-човѣчна отъ тия въ испанскитѣ земи; та и освенъ това на чело на тъзи инквизиция още не бѣше са поставилъ не само нито единъ доминиканецъ, но и въобще никой чужденецъ. Тъзи инквизиция са строго придържаше о тия укази, които бѣха, извѣстни на всички; и за туй невъзбуждаше къмъ себѣ си нѣкоя особна ненависть, защото колкото и строго да сѫдеше тя, по видимому помалко зависеше отъ собственния си личенъ произволъ и не са прикриваше съ никаква таинственность, както испанската.

Но на Филиппа са искаше именно на испанската инквизиция да пробие пѫтъ въ Нидерландия, защото тя му са струваше като най-удобно орѫдие, съ което да обезобрази духътъ на тоя народъ и да го подготви да приеме деспотическото управление. Той започна отъ това, че даде по-голѣмо значение на бащинитѣ си укази, които са отнасяха до религията, зѐ по-вече и по-вече да распространява властьта на инквизиторитѣ, и самия начинъ на дѣйствията имъ направи по-вече произволенъ и по-вече независимъ отъ гражданскитѣ сѫдебни власти. Скоро са разбра, че на инквизиционния сѫдъ въ Нидерландия не достигаше само названието *испански* и, предсѣдателствуванието на доминиканецъ—нѣщо твърдѣ маловажно. Само едно подозрение бѣше достатъчно за да грабнатъ гражданина отъ срѣдата на неговото семейство или общество, а най-малкото свидѣтелство противъ него го закарваше на мѣстото на мѫкитѣ. Който попаднеше въ тъзи пропасть, той вече неможеше да излѣзне отъ ней каквото и да прави. Материнската грижливость на сѫдътъ, сѣкашь, не са доцираше до него. Вънъ отъ всичкитѣ свѣтовни условия на живота, хорската злоба и безумие са сѫдѣха по закони, които не са простираха връхъ всичкитѣ хора. Виновния никога не е узнавалъ името на своя обвинитель, и въ твърдѣ рѣдки случаи знаеше, за какво именно го сѫдятъ; това нечуто, сѫщинско-дьяволско ухищрение, често караше обвинения да произнася противъ себѣ си обвинения и, посрѣдъ истѫплението на мѫкитѣ, или подъ влиянието на дълговременния затворъ, въ който той биваше живъ-закопанъ, да прикача на себѣ си такива прѣстѫпления, каквито, може би, никога не е извършвалъ, или които поне никога не сѫ били извѣстни на сѫдията. Имотитѣ на осѫденитѣ са конфискуваха, а шпионитѣ са поощряваха за нови шпионства съ награди и благоволителни граммоти. Никакви привиллегии, никакво гражданско правосѫдие неможаха да иматъ влияние предъ свѣщенната власть на инквизицията. До когото са тя докопаше, той биваше вече вънь отъ всѣка свѣтска власть. Свѣтската власть вече неможеше да взима никакво участие въ по-нататашния вървежъ на инквизиционното правосждие: ней са позволяваше само съ почитание да са преклони прѣдъ рѣшенията на инквизицията и да ги испълни. Влиянието на такова учреждение неможеше да не докара най-безобразнитѣ и неестественни послѣдствия. Всичкитѣ временни блага, самия животъ на всякого, даже и на съ нищо неопятнаний человѣкъ, бѣха предадени подъ властьта на първия уличенъ мръсникъ. Всѣкой таенъ врагъ, всѣкой зависникъ при това, трѣбваше да впадне въ съблазньта, да си отмьсти отъ невидимо. Изчезна безопасностьта на имота, искренностьта на сношенията. Всичкитѣ кръвни свръзки, всичкитѣ свръзки по любовъ или по смѣтка— всички тия свързки бидоха раскъсани. Обществення животъ биде отровенъ съ недовѣрието къмъ всички и всичко; опасностьта отъ шпиони караше всѣкого да се бои отъ всѣки поглѣдъ на своитѣ очи, отъ всѣки звукъ на гласътъ си. Никой невѣрваше на ничия честоность, никой и немина даже за честенъ человѣкъ. Добро име, съотечественничество, побратимство, самитѣ клѣтви, всичко това, което хората сж навикнали да считатъ за свѣто—всичко това изгуби своята цѣна. И на тъзи участь биде подхвърленъ голѣмия, цвѣтущъ, търговски градъ, въ който стотина хилѣди хора бѣха свързани помежду си само съ свръскитѣ на взаимното общо довѣрие. Всѣкий на всѣкого е необходимъ и всѣкий въ всѣкого са съмнява и всички подозиратъ единъ другиго. Всички привлича единъ къмъ другиго духътъ на користьта и всички въ сжщото време разгонва взаимния страхъ отъ опасность. Поколебаха са всичкитѣ основи на общественностьта тамъ, гдѣто тъзи общественность служи за главна основа и на животъ, и на сила, и на всичко живуще!

Други посѣгателства върху нидерландската Конституция.

Нѣма нищо за учудвание въ това, че такъвъ неестественъ сѫдъ, нетърпимъ дори и за много потърпеливитѣ по характеръ испанци, възмути републиката. Но ужаса, който са внушаваше отъ това сѫдилище са уголѣми още и съ това, че даже и слѣдъ въдворяванието на мирътъ, испанскитѣ войски си останаха въ Нидерландия и противъ предписанието на конституцията заe погранничнитѣ градове. На Карла V прощаваха въвеждането въ республиката на чужди войски, като взимаха въ внимание тѣхната необходимость, па и при това, въ чистотата на неговитѣ намѣрения бѣха по-вече наклонни да вѣрватъ. А тукъ въ сбора на тия войски видѣха само грозни приуготовления и орѫдия, които слугуваха на ненавистната монархия. Доста значителната конница, набрана отъ туземцитѣ, са показа достатъчна за да запази страната, така щото тия чужденци са оказваха съвсемъ излишни. Необьюзданностьта и грабителството отъ страна на испанскитѣ солдати, които за смътка на гражданитѣ са мъчаха да удовлетворятъ себѣ си за значителнитѣ недоимъци въ заплатата, довършиха раздражението на народа и доведоха долнитѣ съсловия до отчаяние. Когато, отпослѣ всеобщия ропотъ накара правителството да отдалечи испанскитѣ войски отъ границата и да ги премѣсти въ зеландскитѣ острови, гдѣто вече бѣха готови корабитѣ за тѣхнотто заминавание, високомѣрието на тия испански когорти достигна до тамъ, щото жителитѣ на Нидерландия прекъснаха постояннитѣ работи по язоветѣ край морето и по-скоро бѣха готови да принесѫтъ милото си отечество въ жертва на вълнитѣ, отколкото да търпятъ звѣрскитѣ относки на тия пълчища.

На Филиппа са твърдѣ щѣше да остави испанскитѣ войски въ Нидерландия, така щото съ тѣхната помощь да придаде още по-голѣмо значение на своитѣ указы и да поддържи онии нововвъдения, които той са рѣши да направи въ управлението на Нидерландия. Тия войски му служеха като поржчителство за общото спокойствие и въ сжщето време като цѣпъ, съ която бѣше закованъ цѣлия народъ. Ето защо пусна той въ ходъ всичко възможно, за да избѣгне неотстжпнитѣ просби на съсловията, които изискваха незабавното отстраняванье на испанцитѣ, и при тоя случай истъщи всичкитѣ вспомагателни срѣдства, като земете отъ най-краснорѣчивитѣ убѣждения, та до административнитѣ кривения на устата. То са оказваше, че са очаква нѣкакво си нападение отъ страна на Франция, която въ туй време разкъсваха такива яростни междуособия, щото съ трудъ пренасяше тъзи вжтрѣшна борба на партиитѣ, то ще го видите, че е зелъ да утвърдява, че тия войски сж предназначени на границата за посрѣщанье на сина му Донъ-Карлоса, когото той никога нито е мислилъ да пусни отъ Кастилия. При това Филиппъ забѣлязваше, че испанскитѣ войски нетрѣбва да обременяватъ народа, защото той самъ, отъ своето съндъче е готовъ да обезпечи всичкитѣ, нуждни за това разноски. За да успокои дошлия въ вълнение народъ, главното началство на тия войски той предложи на двамата любимци на народа, на принца Оранский и графа Егмонта; но тѣ и двамата са отрѣкоха да му приематъ предложението и съ забѣлѣжително благородство му обясниха, че тѣ никога неще са съгласятъ да приематъ служба, която е противна на законитѣ на страната имъ. И колкото повече желаеше краля да остави войскитѣ си въ провинциитѣ, толкозъ по-настоятелно изискваха тѣ тѣхното отдалечаване. На последовавшия подиръ това сеймъ, въ Гентъ, той биде принуденъ въ самия кржгъ на своитѣ придворни хора да чуе една, сжщо-републиканска истина. „Защо ни сж намъ чужди ржце за наша защита?“ му каза синдика на Гентъ. „Да не би да е за това, щото всички да зематъ да ни считатъ или за твърдѣ легкомисленни, или за твърдѣ страхливи да защитимъ сами себѣ си? Защо ни бѣше намъ да сключваме миръ, когато всичкитѣ тягости на военното време ще ни притискатъ и въ мирното? Въ военно време необходимостьта поддържаше нашето търпение, а въ спокойно състояние насъ неволно ни тѣгнжтъ страданията, които трѣбва да търпимъ отъ сжщата необходимость. Или ти мислишь, че ний ще можемъ да удържимъ въ надлежащия порядъкъ тия пълчища когато тѣхъ неможе удържà даже твоето присжтствие? Ето тукъ ти виждашь пакъ своитѣ подданници отъ Камбре и Антверпенъ, и тѣ гръмко ти заявяватъ жалбитѣ си отъ насилията. Тионвиллъ и Мариембургъ вече опустѣха — а ти, разбира са, не за това ни дарова мирътъ, за да ни обръщатъ градоветѣ въ пущинаци: между това, тѣхъ несъмненно ги очаква тъзи участь, ако само ти ги не отървешь отъ тия раззорители? Може би ти искашь да са запазишь отъ неочаквано нападение отъ страна на съсѣдитѣ ни? Мждра е тъзи твоя предостороѫность; но не забравяй, че слуховетѣ за тѣхното приготовление трѣбва много по-рано да предупредятъ тѣхното оржжие. Защо сж тогава тия разноски за поддържанието на тия чужденци, които ако не днесъ, утрѣ ще ни напуснатъ страната, която, разбира са, тѣ нѣматъ причини да щадятъ твърдѣ? Да ти услужатъ сж готови още ония храбри нидерландци, на които твоя баща е повѣрявалъ републиката въ още потревожни времена. Защо ти, сега именно мислишъ да са усжмнишь въ тѣхната вѣрность, тогазъ когато толкозъ столѣтия нарѣдъ служиха тѣ съ вѣра и правда на твоитѣ прадеди? Нима тѣ неще постигнатъ да поддържатъ войната даже и до тогасъ, до когато твойтѣ съюзници успѣятъ да дойджтъ подъ тѣхнитѣ знамена, или до когато ти самъ имъ проводишь помощь?" Такава рѣчъ бѣше за краля твърдѣ голѣма новина, та и самата ѝ справедливость е толкозъ очевидна, щото неможеше да ѝ отговори изеднъшь.

„Та то, тогазъ, и азъ съмъ чужденецъ!" въскликна той. „Неможете ли пъкъ изгони и менъ отъ страната си?" и той тозчасъ слѣзе отъ трона и излѣзе отъ събранието; но смѣлата рѣчъ си остана безнаказанна. Два дена подиръ това той заповѣда да обявватъ на съсловията: ако той отнапредъ да знаеше, че поддържанието на неговитѣ войски въ земята имъ ще имъ е толкозъ тѣжко, той са би распорѣдилъ за премѣстванието имъ въ Испания. Но сега това вече неможе да са извърши, защото войскитѣ немогжтъ са отдалечи отъ Нидерландия преди да си получатъ заплатата напълно; но той имъ дава най-свѣщенното обѣщание въ туй, че тягостното поддържание на войскитѣ ще лѣжи на тѣхъ неповече отъ четри месеца. И при всичко това, войскитѣ си останаха подиръ това още цѣли осемнайсеть мѣсеца въ Нидерландия и вѣроятно я би вдигнали и още по-късно, ако тѣхното присѫтствие не са бѣше оказало много по-необходимо въ други нѣкои краища на монархията.

Насилственното предоставяние на чужденцитѣ най-важнитѣ длъжности въ управлението извика нови оплаквания противъ правителството. Това лишение на чужденцитѣ отъ всѣко право да заематъ служби въ Нидерландия повече отъ всичко бѣше ненавистно за испанцитѣ, и никоя друга привиллегия на провинциитѣ не са стараяха тѣ да подкопаятъ тъй старателно, както тъзи. Италия, двѣтѣ Индии и всичкитѣ провинции на безпредѣлното царство бѣха отворени за тѣхното честолюбие и користолюбие; само най-богатата отъ тия провинции не ги допущаше въ срѣдата си на основание на положателния законъ. Монарха убѣдиха, че кралската власть никога неще са закрѣпи въ тия страни до като нейното заякчавание не са остави въ рѫцетѣ на хора, чужди на оная срѣда. Самъ епископа Аррасский, родомъ бургундецъ, биде окаченъ на фламандцитѣ противозаконно, а тукъ са оказа, че и графъ Ферия, кастилиянецъ, тъй сѫщо трѣбва да придобие и гласъ, и мѣсто въ Държавния Съвѣтъ. Но това предположение посрѣщна такова мѫжественно отблъсвание, каквото никакъ не очакваха льстецитѣ на крала, и негово деспотическо всемогѫщество тоя пѫть трѣбваше да са разбие о хитростьта на Вилхелма Оранский и твърдостьта на Щатитѣ.

Вилхелмъ Оранский и графъ Егмонтъ.

Тъй са започва за Нидерландия управлението на Филиппа и такива бѣха поводитѣ за оплакване на нидерландцитѣ въ онова време, когато той (Филиппъ) пламенно желаеше да са отдалечи отъ тъзи страна, въ която са яви като чужденецъ, въ която толкозъ много нѣща оскърбяваха неговитѣ наклонности и въ която деспотическия му духъ срѣщаше толкозъ много хора, готови винъги да му напомнятъ законитѣ на свободата. Най-сѣтне мирътъ, сключенъ съ Франция, наистинна му даде възможность да са отдалечи; приготовленията на Селимана за война го влѣчаха на югъ, та освенъ това и въ сама Испания зѐ да са осѣща нуждата отъ неговото присѫтствие. Главната му грижа по туй време бѣше избора на висший управитель на Нидерландия. Херцога Еммануилъ Филибертъ Савойский заемаше туй мѣсто още отъ отричанието на Мария Венгерска; но туй мѣсто при кралевото присѫтствие въ Нидерландия, бѣше по-вече почетно, отколкото дѣйствително важно по значение. А пъкъ при отсѫтствието на краля, то ставаше най-първата длъжность въ монархията, и най-блѣстящата, привлекателна цѣль, къмъ каквато можеше да са стреми честолюбието на гражданина. И ето туй мѣсто сега са очисти по причина че херцога са оттегли, защото неговитѣ владения, по мира въ Шато-Камбрези, пакъ му са върнаха. Почти неограничената власть, която трѣбваше да са предостави въ рѫцетѣ на оберъ-щатхалтера, (главенъ управитель) способноститѣ и знанията, които безсъмненно трѣбваше да обладава человѣкътъ, който заема такъвъ важенъ и труденъ постъ, а особенно замислитѣ на правителството противъ свободата на страната, испълнението на което зависеше отъ лицето, избрано за тоя постъ — всичко това затрудняваше избора. Закона, който непозволяваше на чужденцитѣ да заематъ служби въ Нидерландия, допущаше исключение само въ отношение къмъ оберъ-щатхалтера. Тъй като той неможеше да бжде едновременно родомъ отъ всичкитѣ провинции, нему и са даваше право да непринадлежи нито на една отъ тѣхъ: нѣкой брабантецъ по просто съревнование, билъ би пакъ толкозъ неспособенъ да отстжпи правата си на туй мѣсто на ближния си съсѣдъ фландреца, колкото и на сицилиеца, който живѣе въ друга далечна земя и подъ други небеса. Но тукъ за самото правителство са оказа по-йзгодно да способствува да са избере за туй место нидерландски гражданинъ. На примѣръ природний брабантецъ, комуто неговото отечество са би предало съ неограничено довѣрие, моглъ би — стига да бжде измѣнникъ — вечъ почти да нанесе смъртеленъ ударъ на отечеството си, тогазъ когато въ сжщото туй време на чужденеца едвамъ бя са удало да преодолее онуй недовѣрие, съ което биха взели да слѣдятъ и най-малкитѣ негови дѣйствия. А ако на правителството са удадеше да прокара своитѣ планове само въ една провинция, съпротивлението на всичкитѣ други би са явило тогава само като една дързостъ, за която то — правителството — би имало пълно право да ги накажи по най-строгъ начинъ. Въ туй общо цѣло, което съставляватъ сега нидерландскитѣ провинции, частното устройство на всѣка една отъ тѣхъ въ отдѣлность като да изгуби всѣко значение; повиновението, оказано отъ една отъ тѣхъ би било знакъ за всички други, и преимуществото, което едната отъ тѣхъ не би сумѣла да съблюдае, било би изгубено вече за всички други.

Въ числото на нидерландскитѣ велможи, които можеха да претендиратъ за мѣстото на оберъ-щатхалтера, народа отличаваше двама: графа Егмонта и князя Оранский, и между тѣхъ и са распредѣлиха желанията и ожиданията на народа, тъй-като равно чутното имъ происхождение отваряше пжтя и на двамата къмъ това високо назначение; съвсемъ еднаквитѣ имъ заслуги имъ даваха на това право, и еднаквата любовъ на народа ги викаше да заематъ тоя постъ. Блъстящето имъ положение ги доближи до престола, и ако монарха поискаше да са обърне на около и да потърси щото погледътъ му да падне на най-достойния — той би падналъ непременно на едного отъ двамата тия велможи. Тъй като при по-нататъшното изложение на тъзи история намъ твърдѣ често ще ни са случва да говоримъ за всѣкого отъ тѣхъ, ний считаме за свой дългъ още отъ сега да обърнемъ вниманието на читателя върху тѣхъ.

Вилхелмъ I, князь Оранский, произхождаше отъ нѣмския, княжески, нассаусски домъ, който е процъвтявалъ вечь цѣли осемъ столѣтия нарѣдъ въ Германия, бори са даже нѣколко време съ австрийский домъ за преобладание и въ числото на своитѣ представители може да покаже даже на единъ германски императоръ, който е произхождалъ отъ Нассаусский домъ. Освенъ различнитѣ, най-богати владения въ Нидерландия, които даваха на Вилхелма право на гражданинъ въ туй господарство и го правѣха природенъ вассалинъ на Испания, пакъ нему принадлежеше въ Франция независимото херцогство Оранско. Вилхелмъ са роди въ 1533 година въ Диллембургъ, въ Нассаусското графство, отъ нѣкоя графиния Щалбергъ. Баща му, графъ Нассаусский, сѫщо Вилхелмъ по име, прие протестантството и заповѣда и сина му да въспитаватъ на сѫщата вѣра; а Кралъ V, който твърде отъ рано бѣ осѣтилъ въ себѣ си особенно расположение къмъ туй момче, го порасти съ католчески убѣждения. Тоя монархъ, който още въ дѣтето Оранский предугади великъ человѣкъ и цѣли десетъ години го продържа при себѣ си, удостояваше го съ лични занятия при него си, по дѣлата на управлението и му са е повѣрявалъ не по годинитѣ; нему само, напримѣръ, са позволяваше да стои при особата на императора, когато той приема чужди посланници — и туй може да послужи като доказателство на това, че той, още дѣте, почна да заслужва своя славенъ — впослѣдствие утвърденъ на него — прѣкоръ *мълчаливия.* Императора не счете даже за срамотно за себѣ си, веднъжь, публично да са признае, че тоя юноша често пѫти му е давалъ такива съвѣти, каквито само нему, може би, би дошле на умъ. Можете си представи, какви надежди е давалъ по умътъ и способноститѣ си тоя человѣкъ, който са е въспитавалъ въ такова училище!

Вилхелмъ бѣше едвамъ на 23 години когато Карлъ са отказа отъ престола, и туй обстоятелство не попречи щото императора да го удостои два пѫти съ най-голѣмия знакъ на своето къмъ него уважение. Като замина всичкитѣ си приближени хора, той го избра да испълни твърдѣ почетната длъжность — предавание короната на брата му Фердинанта. Когато херцога Савойски, който предводителствуваше императорскитѣ войски въ Нидерландия, биде принуденъ по частни свои работи да отиде въ Италия, императора повѣри на Вилхелма главното началство надъ войскитѣ въпреки всичкитѣ предумвания на военния съвѣтъ, който мислѣше че е твърде смѣло туй противопоставяние на юношата срѣщу опитния французски пълководецъ. По тозъ начинъ монарха предпочете него, макаръ че той тогава отсѫтствуваше и не са представляваше отъ никого, предъ цѣлата тълпа увѣнчани съ лаври свои герои — и края на дѣлото не го накара да са раская въ изборътъ си.

Особенната милость, съ която са ползуваше князя при бащата, бѣше вечь достатъченъ поводъ за да не са ползува съ никакво довѣрие при синътъ. Виждаше са въобще, че Филипъ си бѣ турилъ за задача да възнагради испанското дворянство за всичко това предпочтение, което въ ущърбъ на испанцитѣ, оказваше постоянно Карлъ V на нидерландското дворянство. Но побудителнитѣ причини, които го отдѣляха отъ князя бѣха още по важни. Вилхелмъ Оранский бѣше отъ ония блѣдни и тщедушни хора, както ги нарича тѣхъ Юлий Цезаръ, които не спѫтъ презъ нощитѣ и твърде много мислятъ, и предъ които са колебаятъ и най-безстрашнитѣ. Тихото спокойствие на винъги невъзмутимото му лица скриваше душа дѣятелна и пламенна, която никога невълнуваше оная външностъ, подъ която живѣеше и твореше, и бѣше еднакво недостжпна и за хитростьта, и за любовта. И при таквазъ душа князя бѣше одаренъ съ разнообразенъ, отъ нищо неуморяющь са умъ, който бѣше достатъчно мякъ и гъвнавъ, за да си усвоява мгновенно всичкитѣ форми; толкозъ устойчивъ и опитенъ, щото нито на една отъ тѣхъ (формитѣ) да са не вдаде напълно и толкозъ твърдъ, щото да устои срѣщу всичкитѣ промѣни на щастието. Никой колкото Вилхелма необладаваше искусството да прониква въ душитѣ на хората и да имъ завладява сърдцата; не че той, по обичая на придворнитѣ, караше устата си да говорятъ това, което нѣма въ гордото му сърдце, но той тъй разумно знаеше да са распорежда съ днешнитѣ заявления на своето расположение и уважение къмъ хората, безъ да бжде нито твърдѣ скнжъ, нито твърдѣ щедръ въ тѣхното расточавание, щото запаса на тия срѣдства, съ които обикновенно е располагалъ сърдцата на хората, въ неговитѣ ржце са явяваше неистощимъ. Колкото по-тѣжко произвеждаше неговия умъ, толкозъ по-съвършенни излизаха неговитѣ произведения; макаръ че твърдѣ късно узряваше въ него рѣшението, но за туй пъкъ то биваше винъги неотстжпно и непоколебимо са туряше въ испълнение. Призналъ веднъжъ извѣстенъ планъ на дѣйствие за правиленъ, той вече не са спираше предъ никакви съпротивления и никакви случайности неможаха му разсипа планътъ, защото всички тия случайности той още отнапредъ ги е предугадилъ, много по-напредъ отъ дѣйствителното пристжпване къмъ испълнението. До колкото неговия духъ стоеше по-високо отъ възможностьта да са ужасава, или радва, толкозъ той бѣше способенъ винъги да са плаши отъ всичко; но оплашването дѣйствуваше на него много по-рано отъ настѫпванието на опасностьта, и той винъги си оставаше спокоенъ посрѣдъ общата бъркотия: той е трѣпералъ тогава, когато всички бѣха спокойни. Вилхелмъ щедро пилѣеше на около своето злато, но за туй пъкъ трепереше надъ всѣка секунда отъ своето време. Времето за обѣдъ му бѣше единственното свободно време, но за туй това време са посвѣщаваше на сърдечни излияния било предъ семейството, било предъ приятелитѣ; само тая скромна часть време (единъ часъ) си позволяваше той да похитява отъ отечеството си. Ей тукъ, предъ виното, са изглаждаха бръчкитѣ отъ неговото чело и са замѣстваха съ веселостьта и въздържанието, и никакви важни грижи несмѣяха тукъ да помрачатъ яснотата на неговия умъ. Домашния му битъ бѣше великолѣпенъ; блясъкъть и многочисленностьта на слугитѣ, външностьта и обьемътъ на свитата, която го заобикаляше, уподобяваха домътъ му на палатитѣ на нѣкой царствующъ господаръ. Блѣстящето гостоприемство, тъзи велика притегателна сила за всѣки демагогъ, бѣше главното божество на неговия дворъ. Чуждеземнитѣ князье и посланници тукъ намираха таково гостоприемство и такова угощение, каквото превъзхождаше всичко, което можеше имъ достави раскошна Белгия. Почтителното му смирение по отношение къмъ правителството му искупуваше всички ония подозрения, които можеше да възбуди неговия образъ на живѣение относително неговитѣ намѣрения. А между това тъзи негова расточителность поддържаше блясъка на неговото име въ народа, комуто нищо друго не са харесваше толкозъ, колкото изложението предъ очитѣ на чужденцитѣ съкровищата на неговото отечество; а тъзи висока стѫпень на щастие, на която го виждаха всички, още по-вече въздигаше обходителностьта, до която той са рѣшаваше да слѣзе. Никой, разбира са, освенъ Вилхелма Мълчаливий не бѣше по-вече способенъ да застане на чело на нѣкое съзаклятие. Проницателния и твърдъ погледъ върху миналото, настоящето и бѫдѫщето, умѣнието бързо да са ползува отъ случайноститѣ, да преобладава надъ всичкитѣ умове; умѣнието да начьртава грамадни планове, които само на далновидния наблюдатель можаха да са явятъ въ всичкия сиѫщински видъ и въ пълното съотвѣтствие на частитѣ си, способностьта да съставлява и основава на най-далекото бѫдѫще най смѣлитѣ си смѣтки — всичко това въ Вилхелма бѣше подчинено на просвѣтената и свободна доблесть, която, като тръгва къмъ дѣлото съ твърда стѫпка, са колебае чакъ на свършвание.

Человѣкъ, подобенъ нему, можеше да си остане неразбранъ отъ свойтѣ съвременници; но не и отъ великитѣ познавачи на человѣческото сьрдце, не и отъ недовѣрчивитѣ представители на своя вѣкъ. Филиппъ II бързо и дѫлбоко успѣ да проникне въ характера на человѣка, който (характерь), при всичкото си добродушие, по-вече отъ всичко приличаше на собственния неговъ. Ако той не би можалъ да го разбере тъй превъсходно, било би необьяснимо, защо не удостои съ своето довѣрие тоя человѣкъ, който въ своето лице съединяваше почти всички тия качества, които той туряше по-високо отъ всичко и по-добрѣ отъ всѣкой другъ знаеше да оцѣнява. Но Вилхелмъ още и отъ друга страна са съприкосновяваше съ Филиппа II, и тъзи точка на съприкосновение бѣше по-важна отъ сходството на тѣхнитѣ характери. Тѣ са учиха ведно, отъ единъ и сѫщъ учитель, искуството да са управлява едно господарство — и, Вилхелмъ бѣше едва ли не по-способния ученикъ на тоя учитель. Не за това че Вилхелмъ самъ са е посвѣщавалъ на изучванието Маккиавелевийтъ „Господарь“, но за това, че нему са удаде случай да са възползува отъ живото преподавание на монарха, който въ самия животъ, въ практиката прие типътъ на Маккиавели — именно за това бѣше запознатъ той съ ония опасни магии, съ помощьта на които са подигатъ и рутятъ престолитѣ. Слѣдователно, въ лицето на Вилхелма, Филиппъ виждаше человѣка, който бѣше приготвенъ да управлява по неговия способъ, и който, разбира са, не би са затруднилъ да намери срѣдства за постигание на цѣлитѣ си. И ето това послѣдньо обстоятелтво ни обяснява, защо той, отъ всичкитѣ съвременни нему смъртни, него най-много ненавиждаше и му са тъй неестественно боеше.

Недовѣрието, което и безъ това възбуди противъ себѣ си княза, порастна още по-вече отъ двусмисленното мнѣние за неговитѣ религиозни убѣждния. Вилхелмъ вѣрваше въ папата до като бѣше живъ императора, неговия благодѣтель; но не безъ основание са страхуваше императора отъ това, че той не напълно успѣ да са отрече отъ онова предпочтение, което още отъ ранни младини му биде внушено по отношение къмъ новитѣ улучшения въ реглигиознитѣ учения. На която църква, въ извѣсни периоди на своя животъ, и да е давалъ той преимущество, но всѣка отъ тѣхъ могла би съвсемъ да са успокои въ това, че той нито на една отъ тѣхъ и никога не е принадлежалъ напълно. Ний виждаме, че по-късно той съ сжщото равнодушие мина отъ страна на калвиниститѣ, както и въ раннитѣ си младини премина отъ лютеранството къмъ католичеството. Противъ испанската тирания той по-право защищаваше человѣческитѣ права на протестантитѣ, нежели тѣхнитѣ религиозни мнѣния; не тѣхната вѣра, а страданията имъ го сродниха съ тѣхъ.

Тия общи поводи за недовѣрие, както са вижда, са подтвърдиха още и отъ това откритие, което случайно проля свѣтлина върху истинския образъ на неговитѣ мисли. Вилхелмъ бѣше оставенъ за заложникъ въ Франция по мирътъ въ Шато-Камбрези за сключванието на който той много способствува; и ей тукъ, благодарение на непредпазливостьта на Хенриха II, който приемаше Вилхелма за повѣренно лице на испанския краль, той узна за тайнитѣ замисли между Франция и Испания противъ протестантитѣ и въ дветѣ господарства. Това важно откритие князя побърза да съобщи на своитѣ другари въ Брюсселъ, тъй-като то са твърде касаеше до тѣхъ — и писмата, съ които той си размѣняваше мислитѣ по тоя поводъ, паднаха въ ржцетѣ на испанския краль. Филиппъ не бѣше толкозъ зачуденъ отъ това положително разяснение на Вилхелмовитѣ религиозни възрения, колкото разгнѣвенъ отъ разстройството на своя кроежъ; но испанскитѣ велможи, които никакъ неможеха да простятъ на князя оная минута, когато най-великия отъ императоритѣ, въ послѣднитѣ минути на своя животъ, са упираше на неговото рамо, не испуснаха, разбира са, тоя благоприятенъ случай, за да подкопаятъ окончателно въ своя краль доброто мнѣние за человѣка, който са рѣшава да измѣни на държавната тайна.

Не по-доло отъ Вилхелма падаше по произхождение Ламораль графъ Егмонтъ, Гаврский князъ, потомъкъ на ония Гелдернски херцози, о войнственния духъ на които толкозъ дълго са разбиваха всичкитѣ усилии на австрийския домъ. Неговия родъ блѣстѣше въ лѣтописитѣ на страната; единъ отъ прадедитѣ му още при Максимилиана бѣше щатхалтеръ въ Холландия. Съ оженването си за херцогиня Сабина Баварска, Егмонтъ още по-вече въздигна блѣсъка на своя родъ и го направи могжщь съ помощьта на широкитѣ и важни свръзки. Карлъ V го възведе, въ 1546 година, въ Утрехтъ, рицаръ на Златното Руно; Войнитѣ на тоя императоръ послужиха на Егмонта за школа на бждущата негова слава, а бойоветѣ при С. Кентенъ и Гравелингенъ го възвисиха до значението — герой на своето време. Всичкитѣ блага на мирното време, които съ особенна благодарность умѣятъ да чувствуватъ търговскитѣ народи, напомняха за побѣдитѣ, които ускориха заключението на тоя миръ, и фламандската народна гордость, като суетна майка, съ особенна приятность са вглеждаше въ най-забѣлѣжителния отъ синоветѣ си, комуто са учудваше цѣла Европа. Деветъ дѣтца, които цьвтяха въ семейството на графа предъ очитѣ на неговитѣ съотечественници, още по-вече усложняваха и скрѣпяваха свръзкитѣ му съ отечеството, и като гледаха на туй семейство, което бѣше отъ всичко на свѣта по-скѫпо за графа, сгражданитѣ чувствуваха къмъ него още по-голѣма радость. Всѣко появявание на Егмонта въ обществото бѣше, сѣкашь, тържественно шествие: въ всѣки погледъ, обърнатъ къмъ него, можеше да са прочете историята на цѣлия невовъ животъ; неговитѣ работи бѣха още живи въ расказитѣ на неговитѣ воини-съслужители; майкитѣ го показваха на дѣтцата си въ време на рицарскитѣ игри. Вѣжливостьта, благороднитѣ относки и обходителностьта — тия най-хубави свойства на всѣки рицарь —придаваха особенна прелесть на неговитѣ достойнства. Неговото открито чело показваше и открита душа; неговата откровенность неможеше да му съхрани имуществата, и едвамъ що намислеше той нѣщо, и мисьлта му завчасъ ставаше извѣстна на всички и всѣкого. Неговата религиозность бѣше отъ най-мѣгкото и человѣчно свойство, но въ сѫщето време доста неопредѣленна, защото тя бѣше по-вече плодъ на неговото сърдце, отколкото на неговия разумъ. Графъ Егмонтъ бѣше по скоро срамежливъ, отколкото твърдъ въ своитѣ принципи; неговата глава не самà си предписа извѣстенъ кодексъ отъ правила, а по-право изучи тоя кодексъ на изустъ; за туй, само едно спомѣнавание за дѣйствието бѣше достатъчно за да му отбие охотата да дѣйствува. Хората, по неговото мнѣние, бѣха или добри, или зли, а несъвмѣщаваха въ себѣ си и едното и другото; по неговитѣ нравственни правила, между доброто и злото нѣма никакви посредствующи, преходни стъпени; и за това често е бивала достатъчна една, каква да е, добра страна за да го привлечешъ на страната си. Егмонтъ съединяваше всичкитѣ преимущества на герой; като войникъ той стоеше по-високо отъ князя Оранский, но далечъ по-ниско отъ него като държавенъ мѫжъ: тоя виждаше живота тъй, както са вижда той въ дѣйствителность, а Егмонтъ го виждаше винъги презъ вълшебното огледало, на всичко разхубавяющата фантазия. Хора, неочаквано изумени отъ бързото и благоприятно за тѣхъ повръщание на щастието, на което тѣ невиждатъ естественния поводъ въ своитѣ дѣйствия, лесно са вдаватъ на съблазни отъ слѣдующия родъ: тѣ забравятъ за необходимата свръзка между причината и слѣдствието, и въ естествената послѣдователность на нѣщата внасятъ оная висша, чудесна сила на която най-сѣтне са довѣряватъ напълно, съ замижели очи, както Цезаръ на своето щастие. Къмъ тоя родъ хора принадлежеше Егмонтъ. Упоенъ отъ собственнитѣ си заслуги, които, при всичко друго, бѣха преувеличени отъ благодарностьта на съотечественницитѣ му, той винъги са намираше въ тая мъгла на съзнавание собственното си достойнство, като въ нѣкое приятно сънувание. Той отъ нищо са небоеше, защото вървяше на оня невѣренъ залогъ на народната любовъ, който му проводи сѫдбата, и вѣрваше въ хорската справедливость, защото бѣше честитъ. Даже откато опита надъ себѣ си страшното вѣроломство на испанцитѣ, той се́ неможеше още да подави въ себѣ си туй убѣждение, и на самия ешафотъ надеждата му бѣше послѣдньото чувство. Нѣжнитѣ грижи за спокойствието на семейството му налагаха на неговото патриотическо мѫжество оковитѣ на дребнитѣ длъжности; а тъй-като той трѣбваше да трепери за своя животъ и своето имущество, разбира са, за благото на републиката можеше да направи не твърде много. Вилхелмъ Оранский прекъсна всѣкакви сношения съ трона, защото произвола възмущаваше неговата гордость; а Егмонть бѣше до толкозъ тщеславенъ, щото придаваше значение на монарховитѣ милости. Първия бѣше гражданинъ на свѣта (міра), а втория бѣше и можеше да бжде само фламандецъ. Филиппъ II още не са бѣше издължилъ на побѣдителя при С. Кентенъ, и званието оберъ-щатхалтеръ на Нидерландия са виждаше единственна, достойна награда за заслугитѣ на Егмонта. И произхождението, и личното значение, и гласътъ на народа, и личнитѣ способности високо говореха въ полза на Егмонта, както и въ полза на княза Оранский и ако послѣдния можеше да са замини, то е само за да са замѣсти съ първия.

Филиппъ, разбира са, би са затруднилъ при избирането на едного отъ тия двама велможи, толкозъ равни по заслуги и значение, ако само нѣкога му би дошло на умъ да назначи едного отъ тая двоица на гореспомѣнатата длъжность. Но самитѣ тия преимущества, които имъ даваха право да заематъ това мѣсто, бѣха достатъчни предъ очитѣ на Филиппа за да ги исключи отъ нея; и всичкитѣ имъ притязания на званието оберъ-щатхалтеръ бидоха окончателно подкопани именно отъ това, че народа заявяваше пламенно желанието си да види едного отъ тѣхъ на туй мѣсто. На Филиппа неможеше да бжде нуженъ въ Нидерландия такъвъ управитель, комуто народа би билъ готовъ винъги да служи и съ добрата си воля, и съ силата си. Самото произхождение на Егмонта отъ херцозитѣ Хелдернски го правеше врагъ на испанския дворъ и са виждаше твърдѣ опасна висшата власть въ ржцетѣ на человѣкъ, комуто, туку-вижъ, би скимнало да отмьсти за притѣсненията, понесени отъ неговитѣ родоначалници, надъ сипътъ на притѣснителя. Самия народъ и двамата му любимци тъй сжщо нѣмаха поводъ да са оскърбяватъ отъ туй, че краля отстранява и двамата отъ тоя постъ—защото всѣки ще си помисли безъ друго, че краля заминава двамата за туй, защото не са рѣшава да предпочете едния предъ другия.

Несбъдналото са очакване на регентетвото още не бѣше лишило княза Оранский отъ надеждата, че той ще успѣе да си заякчи още по-вече влиянието въ Нидерландия. Между другитѣ лица, които бѣха предложени за заемание на тъзи длъжность, бѣше и Христина, Лотарингската херцогиня, леля на краля, която оказа голѣма услуга на испанската корона съ посрѣдничеството си при сключвание мира при Шато-Камбрези. Вилхелмъ имаше нѣкои надежди на нейната дъщеря, която и мислеше да възвиси, като ходатайствуваше дѣятелно за майката; но той не си предсмѣтна, че съ това си ходатайство развали всичката работа. Херцогиня Христина биде отхвърлена не за туй, както са чуваше, че нейнитѣ земи биле зависели отъ Франция и че за туй испанския дворъ гледалъ на нея малко нѣщо подозрително, а за туй, че нейното назначение можеше да бжде приятно на нидерландския народъ и княза Орански.

* * *

Маргарита Пармска, нидерландската Главна Управителка*).

До като всички съ напрѣгнатость очакваха да видятъ, кому именно ще са падне честьта да управлява провинциитѣ, на тѣхната граница са яви херцогинята Маргарита Пармска, повикана отъ краля, отъ далечна Италия да управлява Нидерландия.

Маргарита бѣше незаконна дъщеря на Карла V и на една нидерландска дѣвойка на име Вангесть; роди са тя въ 1522 година. Отъ уважение къмъ честьта на нейния домь, отначало тя са въспитаваше въ неизвѣстность; но майка ѝ, жена суетна и малко жаляща своята честь, не твърдѣ са грижеше да скрие тайната на произхождението ѝ, и, като я въспитаваше на царска нога, съ самото туй показваше въ нея дъщерята на императора. Още дѣте, тя вечь бѣше проводена на въспитание въ Брюсселъ, при своята баба, щатхалтерката Маргарита, която умрѣ, когато тя имаше едвамъ на осемъ години, и която замѣсти наслѣдницата ѝ по служба, кралица Мария Венгерска. Бащата згоди Маргарита още на четвъртата ѝ година за Феррарския принцъ, а когато тоя сговоръ отпослѣ са разстрои, нея я предназначиха за съпруга на Александра Медичи, новия флорентински херцогъ, и тоя бракъ дѣйствително са извърши въ Неаполь, подиръ побѣдоносното възвръщание на императора отъ Африка. Още въ първата година на твърдѣ нещастния съпружески животъ, нейния мѫжъ, когото тя неможеше да люби, умира отъ насилственна смъртъ, и вечь третий пѫть, какъ нейната ржка са оказва орждие на баща ѝ за постигание на неговитѣ политически цѣли. Октавий Фарнеза, ведно съ нейната ржка, приема и херцогствата Парма и Пьячинца въ зестра, и Маргарита, по странната игра на случая, вече съвършеннолѣтна, я обвѣнчавать за тринайсеть годишно дѣте тъй, както и нея едно време, още дѣте, бѣха оженили за възмжжалъ человѣкъ. Нейния съвсемъ неженственъ духъ още повече уголѣмяваше неестественностьта на тоя съюзъ, — нейнитѣ наклонности бѣха чисто мжжски, и нейния образъ на живѣение нѣмаше нищо общо съ обикновенния женски битъ. По примерътъ на свойта възпитателка, Венгерската кралица, и своята прабаба, херцогиня Мария Бургундска, която за тая забава заплати съ живота си, тя страстно обичаше ловътъ и тъй бѣ приучила себѣ си, щото принасяше не по-мжчно отъ кой-да е мжжъ всичкитѣ несгодности на ловчийския животъ. Самия ѝ вървежъ имаше толкозъ малко женска грация, щото нея по-скоро можете вземе за преоблеченъ мжжъ, отколкото за мжжественна жена, и природата, надъ която тя са тъй присмя, като смѣси въ себѣ си и двата пола, ѝ отплати съ това, че я награди съ чисто мжжската болѣсть — подагра. Тия, толкозъ рѣдки въ жената качества, въ Маргарита Пармска са довършваха съ най-грубата привързанность къмъ калугерството. Честьта за внушението на тъзи привързанность въ нея, принадлежи на Наталия Лойола, нейния духовникъ и учитель. Най-забелѣжителнитѣ отъ нейнитѣ дѣла, милосърдие и покаяние, съ които са тя стараеше да искупи своята суетность, бѣше това, че всѣка година, въ страстната недѣля, тя собственоржчно умиваше краката на известно число просѣци, на които найстрого запретяваше всѣкакво предварително омивание, послѣ ги намѣстваше на трапезата, служеше имъ и ги отпущаше съ богати подаръци.

---

*) Оберъ-щатхалтерка.

Достатъчна би била и тъзи послѣдня черта, за да разберемъ, защо краля предпочете нея предъ всичкитѣ ѝ съперници; но туй предпочитание бѣше основано въ сѫщото време и на най-смѣтливитѣ политически доводи. Маргарита и са въспита, и са роди въ Нидерландия. Тя проживя цѣлата си младость въ Нидерландия и си е усвоила много отъ мѣстнитѣ обичаи. Двете управителки, подъ надзора на които тя порастна, малко-по-малко я запознаха съ ония способи, при помощьта на които най-лесно можеше да са управлева тоя своеобразенъ народъ, и въобще тѣ можеха ѝ послужи като образецъ въ дѣлото на управлението, а въ нея не липсуваше нито мѫжество, нито охота за работа, — нѣща, които преминаха въ нея, отъ нейнитѣ въспитателки и впослѣдствие са усилиха още по-вече при пребиванието ѝ въ Италия. А Нидерландия вече нѣколко години нарѣдъ е приучена къмъ женскитѣ управления и Филипъ, може би, са надяваше, че острото лезвие на тиранията, което са тъкмеше той сега да посочи противъ Нидерландия, ще може по-лесно и по-незабѣлязано да са забие при помощьта на женскитѣ рѫце. Говорятъ, че ужъ при тоя изборъ него побуждало още и желанието да покаже до нейде си внимание и на баща си, който тогава бѣше още живъ, и както винъги, твърдѣ обичаше тъзи си дъщеря; твърдѣ е възможно тъй сѫщо, че съ туй внимание, оказано на Маргарита, той искаше до нейде да си задължи и херцога

Пармски, комуто кадѣ сѫщото време трѣбваше да откаже въ една твърдѣ важна прозба. А високата власть въ Нидерландия му бѣше толкозъ по-вече безопасно да предостави на Маргарита, че нейнитѣ владения въ Италия, отъ всѣкаде бѣха заобиколени отъ Филипповитѣ, и, слѣдователно, и винъги отворени за неговото орѫжие. А за още по-голѣма увѣренность, Александръ Фарнеза, нейния синъ, биде оставенъ като заложникъ на нейната вѣрность, при неговия дворъ. Всички тия поводи бѣха достатъчни за да склонятъ краля на нейна страна; но окончателно са рѣши той само тогава, когато за Маргарита зеха да ходатайствуватъ херцогъ Алба и епископа Аррарский. Първия ходатайствуваше за туй може би, че ненавиждаше всичкитѣ други съискатели на Маргарита, или имъ завиждаше; послѣдния за туй, защото навѣрно неговото властолюбие още тогава е видѣло оня край, който трѣбваше да въз'има управляванието на тая слаба и нерѣшителна княгиня.

Филиппъ посрѣщна новата управителка съ блѣстяща свита на самата граница на Нидерландия и тържественно я придружи въ Гентъ, гдѣто бѣха са събрали Генералнитѣ Щатове. Тъй като Филиппъ съвсемъ не мислеше да са завърне на скоро въ тия провинции, той и намисли, преди да ги напустни, да позабави народа съ единъ тържественъ сеймъ, и съ личното си присѫтствие да даде по-голѣмо значени и законна сила на ония распореждания, които са би изработили въ него. Тукъ за послѣденъ пѫть са яви той предъ своитѣ нидерландски подданници, които отъ сега нататъкъ трѣбваше да приимать рѣшението на своята сѫдба отъ таинственната и тъмна далечина. За да уголѣми още по-вече блѣсака на тия тържественни дни на сейма, той възведе единадесетъ нови лица за кавалери на Златното Руно, туряше сестра си винъги нарѣдъ съ себѣ си, и въобще мѫчеше са да покаже въ нея бѫдѫщата управителка на народа. Всичкитѣ уплаквания на народа отъ религиознитѣ укази, отъ инквизицията, отъ оставянието на испанскитѣ войски въ нидерланскитѣ граници, отъ новитѣ налози, отъ противозаконното намѣствания на мѣстнитѣ длъжности чужденци — всичко това са позачекна и обсѫди на сейма, всичко това горѣщо са оспоряваше и отъ дветъ страни, и нѣкои отъ тия оплаквания бидоха твърдѣ хитро отблъснати, или само на половинъ удовлетворени, а други официялно са отблъснаха. Тъй като краля съвсемъ не познаваше мѣстния язикъ, той на сейма говореше винъги съ устата на епископа Аррарский: велерѣчиво исчисляваше всискитѣ благодѣяния на своето управление, увѣряваше, че и въ бѫдѫще не ще остави отъ милоститѣ си нидерланския народъ, и още веднъжъ обърна вниманието на сейма върху това, щото най сериозното внимание да са обърне върху поддържката на католическата религия и искоренението на ереситѣ. Той обѣща че испанскитѣ войски ще бѫдатъ извадени изъ Нидерландия подиръ нѣколко мѣсеца, и молеше да му дадѫтъ само толкозъ време, колкото да дойде на себѣ си отъ разноскитѣ на послѣднята война и по тозъ начинъ да има възможностъ да плати на войскитѣ още недодадената заплата. Мѣстнитѣ узаконения, по думитѣ на краля, трѣбваше да си останатъ неприкосновенни, налозитѣ—да не превишаватъ възможностьта на народа, а инквизицията да си испълнява длъжностьта справедливо и умѣренно. При избиранието на оберъ-щатхалтерката — тъй завърши рѣчта си къмъ сейма краля, той преимуществено е ималъ предъ видъ да угоди на народа, и за туй именно неговия изборъ е падналъ надъ природната нидерландка, която отъ близо е запозната съ нравитѣ и обичаитѣ на народа и е привързана къмъ Нидерландия като къмъ свое отечество. За туй той ги придумваше да почетжтъ неговия изборъ съ искренна благодарность и да са повинуватъ на сестра му, херцогинята, като на него самия. Ако, каза въ заключение краля, нѣкои неочаквани препятствия му побъркатъ да са върне при своитѣ нидерландски подданници, той имъ са вричаше да имъ проводи на мѣстото си сина си князъ Карла, който ще трѣбва да си избере Брюссель за винъгишна столнина.

Нѣкои по мжжественни представители на народа въ сейма посмѣйха още единъ и последенъ пжть да продуматъ за свободата на съвѣстьта и вѣроисповѣданието. „На всѣки народъ“, тъй говорѣха тѣ, „трѣбва да са направятъ нѣкои отстжпки, съобразно съ неговия народенъ характеръ, както са правятъ тѣ на всѣки отдѣленъ человѣкъ, съобразно съ неговото тѣлосложение. Тъй напримеръ, за жителитѣ на югъ може да са счита още за сносна извѣстна стжпенъ принуждение, която можеше да са укаже нетърпима за жителитѣ на сѣверъ. Никога, — прибавиха тѣ — фламандцитѣ нещe са примирятъ съ оня яремъ, подъ който търпеливо са подгжватъ испанцитѣ, и ако тѣхъ скимнеше нѣкому насилно да ги подведе подъ него, тѣ по-скоро биха били съгласни да са рѣшатъ на най-голѣмата крайность, нежели да са подчинатъ.“ Нѣкои отъ съвѣтницитѣ на краля тъй сѫщо поддържаха тия заявления, и особенно настояваха да са смѣкчатъ страшнитѣ религиозни едикти. Но Филиппъ остана непреклоненъ: „по добрѣ е съвсемъ да са не царува“ каза той, „отколкото да са царува надъ еретици.“

Още Карлъ V бѣше учредилъ три съвѣщателни събрания, или камари, които при оберъщатхалтерката бѣха длъжни да си распредѣлятъ занятията по господарственнитѣ работи. Въ време на пристояванието на Филиппа въ Нидерландия и тритѣ тия събрания изгубиха много отъ значението си, а първия и главния мѣжду тѣхъ, Държавния Съвѣтъ, остана почти въ пълно бездѣйствие. Сега, когато Филиппъ пакъ пусна изъ рѫцетѣ си браздитѣ на управлението, и тритѣ съвѣта пакъ си взеха предишното значение. Въ Държавния Съвѣтъ, който трѣбваше да наблюдава войната и мирътъ, и външната безопастность, засѣдаваха: Епископъ Аррарски, князъ Оранский, графъ Егмонтъ, предсѣдателя на тайния съвѣтъ Виглий фонъ-Цуихемъ, фонъ-Аитта и графъ Барлемонтъ, предсѣдатель на финансовия съвѣтъ. Всички кавалери на ордена на Златното Руно, всички членове на тайния и финансовъ съвѣти, а сѫщо и членове на Мехелнския Сенатъ, който още при Карла V бѣше подчиненъ на тайния съвѣтъ въ Брюссель — всички тия лица имаха мѣсто и гласъ въ Държавния Съвѣтъ, ако щатхалтерката счетеше за нуждно да ги свика на засѣдание. Държанието смѣтка на кралевскитѣ доходи и държавнитѣ имущества принадлежеше на финансовия съвѣтъ, а тайния съвѣтъ са занимаваше съ юридическия бить и съ гражданското благоустройство на страната и приготовляваше грамотитѣ за привиллегии и манифеститѣ. Вакантнитѣ мѣста на провинциялнитѣ щатхалтери или са замѣстваха съ нови лица, или са утвърдяваха на мѣстата си старитѣ. Щатхалтеръ на Фландрия и Артуа назначиха графа Егмонта; Холландия, Зеландая, Утрехтъ и Западна Фрисландия, ведно съ Бургундското графство, получи князь Оранский; графъ Арембергъ — источна Фрисландия, Оберъ-Исселъ и Гренингенъ; графъ Мансфелдъ — Люксембургъ; Барлемондъ — Намюръ; маркизъ Бергенский— Геннегау, Шато-Камбрези и Валансьенъ; баронъ Монтиньи — Турне и всичката му областъ. Останалитѣ провинции са раздадоха на други лица, по-малко достойни за нашето внимание. Филиппъ де-Монморанси графъ фонъ-Горнъ биде утвърденъ въ званието адмиралъ на нидерландския флотъ, а на неговото мѣсто, щатхалтеръ на Хелдернъ и Цюфтенъ назначиха графа фонъ-Мегенъ. Всѣкой отъ щатхалтеритѣ на провинциитѣ бѣше въ сѫщото време и кавалеръ на Руното, и членъ въ Държавния Съвѣтъ. На всѣкий отъ тѣхъ са предоставяше, въ прѣделитѣ на неговата провинция, командуванието на мѣстната войска, върховния надзоръ надъ гражданскитѣ управления и сѫдопроизводството; отъ числото на провинциитѣ въ туй отношение исключение правеше само Фландрия, гдѣто щатхалтера нѣмаше никакво отношение къмъ сѫдилищата. Само единъ Брабантъ са намираше подъ непосредственната заповѣдь на оберъ-щатхалтерката, която, съобразно съ своето происхождение, избра Брюсселъ за мѣсто на винагишното си живѣение. Встѫпванието на князa Оранский въ длъжностьта щатхалтеръ, ако погледнемъ изтънко, не са съгласява съ предписанията на мѣстната конституция, защото той бѣше чуждеземецъ; но нѣколкото му владения въ разни страни на Нидерландия и други земи, които той управляваше като настойникъ на сина си, а тъй сѫщо и дълговременното пребѫдвание въ страната и, особенно, неограниченното довѣрие на народа къмъ неговитѣ настроение и убѣждения — всичко това му даваше дѣйствително право да носи това звание, което за да достигне, му липсуваха само нѣкои случайни права.

Националната военна сила на нидерланцитѣ (въ пъленъ съставъ тѣ са простираха до 3000 всадника, а тукъ тѣ бѣха малко по-вече отъ двѣ хилѣди) бѣше подраздѣлена на 14 ескадрона, надъ които освенъ щатхалтеритѣ на провинциитѣ, главното началство имаха още и херцогъ Аршо, графоветѣ Гогстратенъ, Боссю, Рое и Бредероде. Тая конница, расхвърлена по пространството на всичкитѣ седемнайсетъ провинции, трѣбваше да служи само тамъ, гдѣто са изискваше бързото привеждание въ дѣйствие распорежданията на властьта; макаръ че тя бѣше далечъ недостатъчна за голѣми предприятия, но за поддържанието вѫтрешния рѣдъ въ страната тя бѣше съвършенно достатъчна. Тъзи конница бѣше прочута по своето мѫжество, и предшедствовавшитѣ войни распространиха мълвата за нея по цѣла Европа. Освенъ конницата, въ числото на военнитѣ сили са разбираше и пехотата; но щатитѣ никакъ неможеха да дойдѫтъ относително нея до едно съглашение. Отъ външнитѣ, наемни войски въ Нидерландия имаше нѣколко нѣмски пълкове, на които още не бѣше дадена заплатата. Ония четри хилѣди испанци, противъ които имаше толкозъ оплаквания, са намираха подъ началството на два испанци-предводители, Мендози и Ромеро, и служеха като гарнизони по пограничнитѣ градове. Между нидерландскитѣ велможи, които краля особенно отличи при туй распредѣление на мѣстата, ний споменахме имѣната на графа Егмонта и княза Вилхелма Оранский. Колкото и силна да бѣше ненавистьта на краля противъ тѣхъ — особенно противъ послѣдния — той пакъ не ги мина съ тия външни знакове на расположение, защото отмѫщението му още не бѣ узряло, та и народа до полуда са прекланяше предъ него. Имуществата и на двама тия велможи са обявиха свободни отъ всѣкакви данъци; на тѣхъ самитѣ са предоставиха най-доходнитѣ щатхалтерства; краля имъ предложи даже командата надъ оставенитѣ отъ него испански войски, и съ туй, очевидно е искалъ да ги польсти съ довѣрието си, тогазъ когато той бѣше далечъ отъ всѣка мисълъ да имъ вѣрва. Но въ сѫщото време, когато публично той обсипваше княза съ тия довѣрия и съ това го задължаваше къмъ себѣ си, тайно, той съумя да му нанесе най-чувствителния ударъ. Отъ страхъ, да не би съ съюза си съ могѫщественния Лотарингски домъ, тоя вассаль да са рѣши на по-смѣли замисли, той въспрепятствова на оженванието му за една отъ принцесситѣ на тоя домъ и по тозъ начинъ унищожи всичкитѣ надѣжди на княза, които бѣха вече твърдѣ близо до испълнението си: и княза никога неможа̀ да му прости туй оскърбление. Ненавистьта на Филиппа даже веднъжъ го накара да забрави прирожденната си способность да лицемери, и са прояви въ таквазъ постжпка, въ която ний просто неможемъ да познаемъ Филиппа II. Въ туй време, когато той сѣдаше на кораба, Флиссингенъ и всичкитѣ мѣстни знамѣнитости стояха наоколо му на брѣгътъ, той до толкозь са забрави, щото грубо са впусна върху князя и публично зе да го обвинява, че той именно и е начинателя на всичкитѣ вълнения въ Фландрия. Князя отговаряше доста умѣренно, че не са е случило нищо такова, което щатитѣ да не сж направили по собственно побуждение и на основание на най-справедливитѣ побудителни причини. „Не,“ му отговаря Филиппъ, като го улавя за ржката и я затрясва силно, „не Щатитѣ, а вий! вий! вий!“ Князя бѣше просто поразенъ отъ тъзи невъздържностъ и безъ да дочака отплаванието на краля, пожелава му честито пжтувание и са връща въ града. По тозъ начинъ личната ненависть на краля доведе най сѣтне до крайность озлоблението на Вилхелма противъ Филиппа, като противъ притеснитель на единъ свободенъ народъ, и това взаимно заканвание послужи като поводъ на това, че предприятието достигна пълната си зрѣлость вслѣдствие на което единъ отъ най-хубавитѣ и драгоцѣнни камьни бидоха изтръгнати отъ испанската корона.

Филиппъ трѣбваше да направи немалки усилия надъ своя обиченъ характеръ, за да са распрости тъй милостиво съ Нидерландия. Законната форма на сейма, готовностьта, която показа въ отношение къмъ искарванието на испанскитѣ войски отъ нидерландскитѣ предѣли, любезностьта, съ която предостави най-важнитѣ мѣстни длъжности на любимцитѣ на народа, и най-сътне тъзи жертва, която той принесе на нидерландската конституция, като извади графа де-Ферия отъ Държавния Съвѣтъ — всичко това бѣха такива забѣлѣжителни явления, каквито впослѣдствие никога не е произвождало неговото великодушие. Работата е тукъ, че въ онуй време той по-вече отъ всѣкога са нуждаеше отъ доброжелателството на Щатитѣ, за дано може съ тѣхната помощь да сложи отъ себѣ си оная масса дългове, които тѣгнеха надъ нидерландцитѣ още отъ миналитѣ войни. Може би той за туй искаше да имъ угоди съ тия малки снисхождения, че са надѣваше съ туй да ископчи отъ тѣхъ желанното съгласие за намисленитѣ отъ него важни узурпации. Той за туй само и ознаменува своето заминавание съ милости, защото знаеше съ кого има работа. Страшнитѣ сцени на смъртъ и разрушение, които предназначаваше той на тоя нещастенъ народъ, не трѣбваше да тревожатъ лучезарното сияние на неговото царственно величие, което, като божество, може да обозначава пѫтьтъ си само съ благодѣяния; а славата на жестокость и злодѣяния той предостави на своитѣ помощници. Но и пакъ съ учредяванието на Държавния Съвѣтъ нидерландското болѣрство повече са погъделичка, отколкото да му са отдаде дѣйствително значение. Историка Страда, който всичкитѣ си свѣдения, съобщавани относително управителката, е могълъ да почерпне направо отъ нейнитѣ книжа, ни запази нѣкои параграфи отъ тайната инструкция, която е била дадена на управителката отъ испанското министерство. Ако тя забѣлѣжи — тъй са говореше между другото въ тия инструкции — че духътъ на партиитѣ раздѣля членоветѣ на съвѣта, или, което е още по-лошо, забѣлѣжи, че членоветѣ на съвѣта, въ частни съвѣщания сѫ успѣли да са зговорятъ преди да влѣзѫтъ въ съвѣта, управителката трѣбва да закрие засѣданието на съвѣта, и въ много по-тѣсния крѫгъ на избранитѣ негови членове да рѣши спорнитѣ въпроси съ своята власть. Въ тоя *много по-тѣсенъ крѫгъ*, който бѣше извѣстенъ подъ названието *консултъ*, засѣдаваха: епископа Аррарский, председателя на тайния съвѣтъ, Виглий и графъ Барлемонть. Тъй сѫщо бѣше длъжна да постѫпва управителката и въ ония случаи, когато крайностьта изискваше да вземе нѣкое бързо рѣшение. Ако такова учреждение не бѣше плодъ на деспотически произволъ то, може би, и най-разумната политика го би оправдала и даже республикаската свобода го би спасила. Въ голѣмитѣ събрания, гдѣто едновременно дѣйствуватъ множество частни отношения и различни страсти; гдѣто тълпата слушатели дава твърдѣ голѣмъ просторъ на тщеславието и честолюбието на оратора, а партиитѣ върлуватъ съ най-необузданната горѣщина — въ такива събрания, разбира са, мѫчно е да са вземе извѣстно рѣшение съ такава осторожность и зрѣлость, съ каквато това е възможно въ по-тѣсния крѫгъ, ако само негова членове сѫ добрѣ избрани. Неще и дума за това, че въ по-многобройния съставъ винъги трѣбва да са предполагатъ повечето ограниченни, отколкото умни хора, които при равното право на гласътъ нерѣдко привличатъ болшинството отъ страна на неразумностьта. Другото правило, което предстоеше на управителката да тури въ практика, бѣше слѣдующето: тия отъ членоветѣ на съвѣта, които подаватъ гласътъ си *противъ* извѣстно распореждание, особенно да са подбуждатъ къмъ привеждането въ испълнение сжщитѣ тия распореждания въ подведомственнитѣ имъ области и да са слѣди, щото тѣ да привождатъ въ испълнение тия распореждания тъй сжщо ревностно, както ако да бѣха най горѣщитѣ имъ партизани. Съ това тя е трѣбвало не само да способствова, щото народа да не знае, кой законъ отъ кого е предложенъ, но тъй сжщо да тури край на частнитѣ препирни между членоветѣ на съвѣта и да съдѣйствува за въдворяванието на по-голѣма независимость при гласоподаванието.

При всички тия предпазвания, Филиппъ никога неможеше спокойно да напусни Нидерландия, ако да знаеше, че и върховната власть въ Държавния Съвѣть, и самитѣ провинции оставаха въ ржцетѣ на твърдѣ ненадеждното нидерландско болѣрство; а за това, за да успокои себѣ си отъ тъзи страна и въ сжщото време да не са безпокои за щатхалтерката, той подчини и нея, и въ нейното лице всичката юридическа часть на управлението, на епископа Аррарский; а въ лицето на тоя человѣкъ той противопостави такава преграда, о която можаха да са разбиятъ и най-ужаснитѣ чукове. Него показаха на херцогинята като непреложенъ кралевски оракулъ, а той са яви бдителенъ и строгъ наблюдатель на нейнитѣ дѣйствия по управлението. Между всичкитѣ съвременници Гранвелла бѣше единственното исключение отъ онова недовѣрие, което Филиппъ питаеше къмъ всички безъ исключение. Филиппъ за туй само и можеше да спи спокойно въ Сеговия, защото Гранвелла бодърствуваше за него въ Брюссель. Филиппъ напустна Нидерландия въ септемврий 1559 год.; бурята потопи частъ отъ неговия флотъ, и той, едвамъ избѣгналъ смъртьта, излѣзе на брѣга до Ларедо въ Бискайя; тукъ, всрѣдъ радоститѣ за спасението си, той възблагодари всемогѫщаго Бога съ единъ отъ най-ужаснитѣ обѣти. И тъй опасното кърмило на управление въ Нидерландия биде предоставено на единъ попъ и една жена, тогазъ когато страхливия тиранъ, въ подножието на своя аналой въ Мадритъ, търсеше прибѣжище отъ просбитѣ, оплакванията и проклѣтиитѣ на своя народъ.

* * *

КНИГА ВТОРА.

Кардиналътъ Гранвелла.

Антонъ Перенò, епископъ Аррарский, отпослѣ архиепископъ Мехелнски и митрополитъ на съединена Нидерландия, когото ненавистьта на съвременницитѣ обезсмърти подъ името кардиналъ Гранвелла, са роди въ 1516 година въ Безансонъ, въ Бургундия. Баща му Николай Перенò, синъ на единъ ковачъ, съ собственнитѣ си заслуги савъзвиси до званието таенъ секретарь на херцогинята Маргарита Савойска, тогавашната главна управителка на Нидерландия. Тукъ го позна него като способенъ человѣкъ Карлъ V, взе го при себѣ си на служба и взе да му повѣрява държавнитѣ работи. Двайсетъ години работи той въ кабинета на императора въ званието таенъ съвѣтникъ и хранитель на печата, бѣше посвѣтенъ въ държавнитѣ тайни на тоя господаръ и си придоби голѣмо богатство. Неговото звание, влияние и опитность въ господарственнитѣ работи преминаха къмъ сина му Антона Перенò, който още въ ранни младини показа голѣмитѣ способности, които отполѣ му отвориха такава блѣскава кариера. Честититѣ дарби на природата той сполучи да развие и усъвършенствува въ най-добритѣ училища на своето време, и въ туй отношение той имаше голѣмо преимущество предъ баща си. Скоро доказа той, че може да са удържи съ собственнитѣ си способности на тия мѣста, които му доставиха чужди заслуги. Той имаше едвамъ на двайсетъ и четири години, когато императора го проводи като свой пълномощникъ на Тридентския съборъ; и тукъ той показа първитѣ опити на унуй красноръчие, съ помощьта на което отъ послѣ спечели такова голѣмо влияние и връхъ двамата кралье. Карлъ го употрѣбяваше отпослѣ въ разни трудни дипломатически дѣла, които той испълнява̀ за голѣмо удоволствие на своя господарь; и когато тоя послѣдния предаде на сина си скиптра, къмъ тоя драгоцѣненъ подаръкъ присъедини и министра, като помощникъ въ носението на тоя скиптръ.

Гранвелла откри своето ново поприще съ най-великия подвигъ на политическия си гений—отъ любимецъ на такъвъ баща, той звачасъ съумя да стане любимецъ на такъвъ синъ. И наистина, милостьта на Филиппа II можа̀ да заѣкне за него много скоро. При тайнитѣ съвѣщания, които урѣди Лотарингската херцогиня въ 1538 година въ Перониъ, между френскитѣ и испански пълномощници, той, ведно съ Лотарингския кардиналъ, устрои единъ планъ на съзаклятие противъ протестантитѣ, който въззрѣя отпослѣ въ Шато-Камбрези, гдѣто работеше пакъ и Гранвелла, но който още на мѣстото биде открить, но причина на една измѣна.

Дълбоко проницателния и всестраненъ умъ, рѣдката легкоеть въ расправянието на най-заплѣтенитѣ дѣла и голѣмата ученость са съединяваха въ тоя человѣкъ съ упорното трудолюбие и непреклонното търпение; безмѣрната предприемчивость на гения въ него вървеше непостижимо ржка-за-ржка съ най-голѣмата предпазливость на машината. Днитѣ и нощитѣ, като е забравялъ съньть и храната, той посвѣтяваше на държавата; къмъ важното и дребникавото той са отнасяше съ еднакво-съвѣстна внимателность. Не веднъжъ той въ едно и сжщо време е диктувалъ на пѣтмина секретари и на различни езици, които той познаваше седемъ. Мисълта, която бавно зрѣеше въ неговия предпазливъ и испитливъ умъ, приемаше необикновенна хубость въ неговитѣ уста, и истината, подкрѣпена отъ могжщественното красноречие, съвсемъ увличаше слушателитѣ. Неговата вѣрность бѣше неподкупна—та и никакви страсти, които турятъ хората въ взаимна зависимостъ, не го искушаваха. Съ чудна проницателность четеше той въ душата на своя монархъ цѣлъ рѣдъ мисли, както по сѣнката—приближающия са образъ. Съ чудно искусство са явяваше той на помощь на тоя ленивъ умъ; несвързанитѣ думи, които едвамъ са явяваха въ устата на монарха, преобразуваше той завчасъ въ зрѣла и пълна мисъль и великодушно отдаваше честьта за нейното създавание нему. Гранвелла позна трудното и толкозъ полѣзно искусство да умалява своя гений, да го поробощава другиму; той властвуваше именно за туй, защото скриваше своята власть: само по тоя начинъ можеше да са владѣе съ Филиппа II. Като са задоволяваше съ тъзи скрита, но сигурна власть, той не работеше ненаситно за придобивание нови признаци и доказателства за нейното притежавание—нѣща, които съставляватъ такава завѣтна цѣль за дребникавитѣ хора; но всѣка нова почесть го обличаше него тъй, като че ли тя е била родена съ него. Не е чудно, че такива необикновенни качества му спечелиха пълното расположение на господаря му, а огромния запасъ отъ политически тайни и опитности, които Карлъ V въ течение на цѣлия си дѣятеленъ животъ е събралъ и сложилъ въ тъзи глава, праавеше Гранвелла решително необходимъ на Карловия преемникъ. Колкото и да бѣше голѣмо самодоволството, съ което Филиппъ вѣрваше па силата на своя умъ, но сè пакъ при боязливата си и крива политика, той чувствуваше нуждата да са прилѣпи къмъ по-силенъ духъ и съ чуждото значение и чуждия примѣрь да помага на своята нерѣшителность. Никакво събитие въ кралския домъ, никакво политическо дѣло не са усѫществляваше — докато Филиппъ живѣеше въ Нидерландия—безъ участието на Гранвелла, и когато самъ краля тръгваше за въ Испания, той предаде на новата управителка и тоя министръ като подаръкъ, който и за нея бѣше тъй сѫщо важенъ, както бѣше важенъ и за краля, когато послѣдния го прие отъ своя родитель.

Макаръ че ний виждаме, какъ и самитѣ деспоти са довѣряватъ на своитѣ креатури, създадени пакъ отъ тѣхъ и отъ нищо, но сè пакъ трѣбваше да са има особенни дарби, за да са побѣди такова заключено самолюбие, каквото бѣше това на Филиппа, и да са спечели неговото довѣрие и даже—дружбата му. И най-малкото проявление на доста извинителното собственно достоинство, вслѣдствие на което той би проявилъ правата си на нѣкоя своя мисъль, която на краля е било благоугодно да признае за своя, би лишило министра отъ всичкото му влияние. Нему бѣше позволено да удовлетворява и най-ниските си страсти на сластолюбие, стяжание, мстителность; но това, което го дѣйствително одушевляваше—сладкото съзнание на своето превъсходство и сила—това той трѣбваше грижливо да скрива отъ подозрителния погледъ на деспота. Доброволно са отричаше той отъ всичкитѣ си преимущества, които обладаваше, за да ги получи вторично, сѣкашъ, единственно отъ великодушието на краля. Неговото щастие трѣбваше да произтича единственно отъ тоя източникъ; никой другъ смьртенъ нетрѣбваше да има право на неговата благодарность. Той не посмѣѝ да надена кардиналската шапка, проводена нему отъ Римъ, докато не получи за това позволението на испанския краль: като я подвъргна предъ неговитѣ стѫпки, той са пристори, като да я взима направо отъ рѫцетѣ на Негово Величество. По малко дѫлбокия политикъ отъ Гранвелла, херцогъ Алба, си въздигна трофей въ Антверпенъ и подписа своето име подъ побѣдата, която одьржа като орѫдие на короната—но Алба занесе съ себѣ си въ гроба немилостьта на краля.

Гранвелла служѝ на трима повелители, и у тримата знаѝ да бѫде въ милость. Съ сѫщото искусство, съ което той са расправяше съ гордия самодьржецъ и съ суровия егоистъ-деспотъ—съ сѫщото искусство знаѝ той да са докара къмъ вкуса на дребнавата и суетна жена. Всичкитѣ му сношения съ управителката, макаръ тѣ и да живѣеха въ единъ дворъ, ставаха не инъкъ, освенъ съ записчици—обичай, който влезе въ употребление още отъ времената на Августа и Тиберия. Щомъ управителката са видеше въ затруднителни обстоятелства, тѣ завчасъ започваха да са сношаватъ съ записчици, почти всѣки часъ. Вѣроятно той е избралъ туй средство за да измами завистьта на болѣритѣ, които съвсемъ нетрѣбваше да подозиратъ неговото влияние върху управителката; може би той съ тоя способъ мислеше да направи своитѣ съвети къмъ управителката по-дѣйствителни и, въ случай на нужда, да има винъги писменни оправдания отъ обвиненията. Но бдителностьта на болърското съсловие направи тия мѣрки безплодни, и скоро въ провинциитѣ са разбра, че въ господарството не са върши нищо безъ министра.

Гранвелла имаше всичкитѣ качества на съвършенъ държавенъ мѫжъ за монархиитѣ, които са приближавать до деспотизма, нъ съвсемъ не чинеше за республикитѣ, които си иматъ краль. Въспитатъ между трона и исповѣдалницата, той незнаеше други отношения между хората, отъ господаруванието и подчинението, а постоянното чуствувание на своето превъсходство го караше да презира хората. Неговия държавенъ умъ нѣмаше тукъ единственно необходимото качество—гъвкавостьта. Той бѣше високомѣренъ и дързъкъ, исъ кралското пълномощие само въоръжаваше природната жестокость на душата си и страстьта на духовното си звание. Подъ булото на кралевскитѣ интереси, той криеше собственното си любостежание, и направи невъзможно помирението между краля и народа, като сля тѣсно собственнитѣ си ползи съ тия на кралството. Надъ болърското съсловие си искарваше той ядътъ за своето низко происхождение и считаше—предъ всички, които сѫ достигнали нѣкое добро съ заслуги—родословнитѣ преимущества по-ниски отъ тия, съ помощьта на които си е пробилъ пѫть той самъ. Протестантитѣ виждаха въ него непримиримия си врагъ; на всичкитѣ тегоби, които тегнеха надъ страната, виновника считаха него и са виждаха още по-нетьрпими отъ туй, че произлизаха отъ него. Да, него го обвиняватъ даже въ това, че той е замѣстилъ съ строгость и справедливитѣ намѣрения на монарха, истрьгнати отъ него съ неотстѫпнитѣ молби на Щатитѣ. Нидерландцитѣ го проклинаха като най-страшенъ врагъ на своитѣ волности и като прьвъ виновникъ на всичкитѣ злини, които отпослѣ са струпулиха отгорѣ имъ.

(1559.) Филиппъ не на време напусна Нидерландия. Новото управление бѣше още твьрде чуждо за народа и можеше да са удьржи само съ неговото лично освѣщение и власть; новитѣ правителственни машини трѣбваше да пустни въ ходъ той самъ, съ своята мощна рѫка, отъ която са боѣха; трѣбваше да са пречака тѣхното пьрво движение и да са закрѣпятъ въ устойчивостьта. А сега той противопостави своя министръ срещу всичкитѣ страсти, вече несвързани съ личното присѫтсвие на монарха, като остави въ слабата рѫка на единъ подданникъ да побѣди това, надъ което би могла да са строши и сама върховната власть.

При всичко това страната са виждаше да е въ цвѣтуще състояние подъ сянката на мирътъ, когото неотдовна вкуси. Но туй спокойсвие бѣше лъжливо, бѣше само външно; подъ него са криеха опасни раздори. Когато въ коя-да-е страна са колебае религията — тя са колебае не сама. Нападението отначало са насочва срѣщу свѣтинята, а та че послѣ и на всичко. Сполучливото нападение на иерархията пробуди желанията и смѣлостьта да възстанатъ въобще противъ авторитета, да подвъргнатъ на разгледвание ведно съ догматитѣ и законитѣ, съ мнѣнията—и длъжноститѣ. Фанатическото безстрашие, съ което пристжпваха къмъ въпроситѣ на вечностьта, лесно можеше да са обърне и къмъ другитѣ, и презирането на живота и собственностьта можеше да направи отъ мирнитѣ граждани бунтовници. Почти четрийсетгодишното женско управление даде възможность на народа да са научи да пази своитѣ права; продължителнитѣ войни, сцена на които бѣше Нидерландия, ги приучи да гледатъ на зрелището на своеволието и на правото на силния, като на нѣща, които застжпиха мѣстото на гражданския рѣдъ. Провинциитѣ бѣха пълни съ всѣкакъвъ родъ искатели на приключения и бѣжанци — съ хора, които несвързваха вече нито свързкитѣ на семейството, нито свързкитѣ на собственностьта и отечеството и които съ себѣ си пренесоха само семената на възстанията отъ нещастното си отечесво. А пъкъ честитѣ зрѣлища на мжченичества и смърти припжпиха сърдцата на жителитѣ и придадоха на народа неестественния характеръ на жестокость.

Но духътъ на възстанието бѣше още страхливъ и безсиленъ въ по-долнитѣ класси; но той невѣроятно са усили когато са распространи между болѣритѣ. Карлъ V изнѣжи нидерландската аристокрация, като я направи всѣду съучастница на своята слава, като ѝ храни националната гордость съ предпочитанието ней предъ кастилскитѣ грандове и като ѝ отвори по всичкото пространство на владенията си поприще за нейното честолюбие. Въ послѣдната война съ Франция нидерландцитѣ дѣйствително заслужиха отъ сина му това предпочтение; всичкитѣ ползи, които краля извлечи отъ камбрезийския миръ, бѣха му доставени съ тѣхното мѫжество, и тѣмъ бѣше твърде мѫчно да не получатъ онъзи благодарность, която очакваха съ такава увѣреностъ. Къмъ това са присъедени още и това, че при отлѫчванието на германската империя отъ испанската монархия и при по-малко воинственнитѣ наклонности на новото правителство, тѣхния крѫгъ на дѣйствие значително са стѣсни и тѣ вече нѣмаха какво да придобиватъ вънъ отъ предѣлитѣ на отечеството си. Филиппъ винъги тикаше свойтѣ испанци тамъ, гдѣто Карлъ V —нидерландцитѣ. Всичкитѣ страсти, които възбуди и съ които хранеше предишното царувание, сега останаха праздни. Всичкитѣ необузданни сили, на които недостигаше само законния исходъ, си намериха, за жалостъ, поприще въ вѫтрешнитѣ безпокойства на отечеството. Сега пакъ са появиха старитѣ притязания, които, привремено бѣха са забравили всредъ новитѣ грижи и страсти. Въ последнето распредѣление на длъжноститѣ, краля остави всички незадоволни; даже тия, които получиха какви и да е мѣста не бѣха по-задоволни отъ тия, които неполучиха никакви, защото тѣ са надеваха за по-голѣми. Вилхелмъ Оранский получи четри щатхалтерства, освенъ другитѣ малки, които въ цѣлость би съставили и пѣто; но той не бѣше доволенъ, защото са надѣваше за Фландрия и Брабантъ. Той и графъ Егмонтъ забравиха туй, което получиха, а помнѣха само туй, че регентството са плъзна изъ ржцетѣ имъ. По-голѣмата часть отъ дворянството, бѣше обременено съ дългове, или въвлечена въ тѣхъ отъ правителството. Сега, като изгубиха всѣка надежда да са управятъ отъ длъжностнитѣ си доходи, тѣ са видѣха въ сиромашия, която имъ бѣше толкозъ по-докачителна, че тѣмъ всжду биеше на очи блестящия образъ на живѣение на богатото срѣдньо съсловие. Въ краенъ случай мнозина отъ тѣхъ бѣха готови да опитатъ честьта си съ престжпление, и толкозъ по-съблазнителни бѣха за тѣхъ предложенията на калвиниститѣ, които купуваха представителството и защитата съ злато. Мнозина, най-сѣтне, като са видѣха въ съвършенна безпомощность, видѣха единственното спасение въ събарянието на сжществующия рѣдъ, и всѣка минута бѣха готови да распространятъ пламъка изъ цѣлото господарство.

Туй толкозъ опасно настроение са усложняваше още отъ нещастното съсѣдство съ Франция. Това, отъ което са боеше Филиппъ за своитѣ провинции, тамъ са вече вършеше. По това, което са вършеше въ Франция, той можеше да предвиди за това, което очакваше неговата Нидерландия и, че духътъ на безпокойството тамъ можеше да види съблазнителенъ образецъ. Еднаквитѣ обстоятелства при Франциска I и Хенриха II распространиха въ тъзи държава сжщитѣ сѣмена на нововведението; еднаква ярость въ преслѣдванието и еднакъвъ духъ на крамолата способствуваха за тѣхното закрѣпяване. Въ това време происхождаше отчаянната борба между католицитѣ и хухенотитѣ; раздразенитѣ партии растърсиха основанието на монархи ята и завлѣкоха туй могжществено господарство къмъ неминуема погибелъ. Тукъ, както и тамъ користьта, властолюбието и духътъ на партиитѣ можеха да са прикриватъ подъ булото на религията и отечеството, и страститѣ на немнозина граждани лесно можеха да въоружавать цѣлия народъ. Въ валонска Фландрия са съединяваха границитѣ на двѣтѣ господарства; мятежа можеше като бурно море, да прехвърли тукъ своитѣ вълни—и ще въспрепятствува ли на неговото преминавание страната, на която езикътъ, нравитѣ и характера са колебаятъ между Галия и Белгия? Правителството още не считаше за единица своитѣ протестантски подданници въ тия краища; но то знаеше, че новата секта е страшна, скрита республика, която пустна коренъ въ всичкитѣ християнски земи и дава да са почувствува силата ѝ и при най-малкитѣ потрясения. Това бѣха страшни вулкани, свързани помежду си съ подземни пжтища, готови едновременно да избухнатъ всжду. А Нидерландия бѣше отворена за всичкитѣ народи, защото тѣ живѣяха съ всичкитѣ народи. Можеше ли той както својта Испания да затвори за чуждия свѣть едно търговско господарство? Ако той би поискалъ да очисти тия провинции отъ лъжливата вѣра, той трѣбваше да започне съ нейното истребвание въ Франция.

Въ такова положение завари Гранвелла Нидерландия, когато стжпи да я управлява (1560).

Да введе еднообразието на католицизма въ тия страни, и унищожи вмѣшателството на болѣрското съсловие и щатитѣ въ управлението и върху развалинитѣ на республиканскатѣ свобода да въздигне кралската власть—бѣше великата задача на испанската политика и грижата на новия министръ. Но предъ тѣхъ са испречиха препятствия, за наддѣляванието надъ които трѣбваше да са измислять, нови срѣдства и да са пуснатъ въ ходъ нови машини. Макаръ че инквизицията и едикта за вѣроисповѣданието са виждаха достатъчни за запазвание отъ еретическитѣ зарази, но нѣмаше кой да наблюдава надъ испълнението на едикта, а на инквизицията липсуваха орждия. Въ провинциитѣ духовното управление си слѣдваше тъй, както си бѣше то въведено тамъ още отъ начало, когато тѣ бѣха още малко населени, църквата са наслаждаваше отъ спокойствие и надзора бѣше легкъ. Въ течение на нѣколко столѣтия, които съвсемъ измѣниха духътъ на тия земи, оставаше безъ измѣнение формата на иерархията, която, освенъ това, вслѣдствие особеннитѣ привиллегии на провинциитѣ, бѣше завардена отъ произвола на властителитѣ. Всичкитѣ седемнайсетъ провинции бѣха раздѣлени между четирма епископи, които живѣеха въ Аррасъ, Турне, Кембре и въ Утрехтъ и бѣха подчинени на реимския и келнския архиепископи. Филиппъ Добрий като видѣ увеличението на населението въ свойтѣ земи, вече мислѣше за распространението на иерархиитѣ, но тоя планъ той го забрави посрѣдъ забавитѣ на раскошния си животъ. Честолюбието и страстьта къмъ завоевания отвлѣкоха Карла смѣлий отъ грижата да са занимава съ вжтрѣшнитѣ работи на господарството си, а Максимилиянъ и безъ това са бори много съ Щатитѣ, за да възбуди още и нови незадоволства. Бурното царувание на Карла V не му позволи да тури въ испълнение тоя широкъ планъ, който сега премина на Филиппа II като завѣщание на предшественницитѣ му. Сега настѫпи времето, когато опасностьта, която заплашва цьрквата можеше да извини нововъведението, а мирътъ позволяваше да го тури въ дѣйствие. При страшното множество на народа, който са стичаше отъ всичкитѣ краища на Европа въ Нидерландия, въ нея произлѣзе такова смѣшение на религиитѣ и мнѣнията, щото иерархията, въ предишния си съставъ, неможеше да слѣди религията. Числото на епископитѣ бѣше толкова малко, а диоцезитѣ имъ тъй обширни, щото четирма души очевидно неможаха да наблюдаватъ чистотата на вѣрата на таквозъ огромно пространство.

Подчинението имъ на реймския и келнския архиепископи отдавна бѣше неприятно на правителството, което до тогава неможеше да почувствува себѣ си пъленъ стопанъ въ страната, докато най-важната ветвъ на властьта са намира въ чужди рѫце. За да отмахне тия препятствия, за да оживи най-строгото наблюдение надъ съвѣстьта на гражданитѣ и ведно съ това да увеличи числото на своитѣ привърженници въ сейма, нѣмаше друго исходно срѣдство, освенъ да уголѣми числото на епископитѣ. Съ тая мисъль Филиппъ II встѫпи на престола; но нововведението въ иерархията трѣбваше да са знае, че ще срѣщне силно съпротивление отъ страна на Щатитѣ, безъ съгласието на които пъкъ неможеше са мина. Той можеше да предвиди, че дворянството за нищо нещe са съгласи да допустне учреждение, посрѣдствомъ което безъ друго щѣше да са усили партията на краля, а то—да изгуби тъжестьта си въ сейма. За поддържанието на епископитѣ трѣбваше да са отнѣматъ доходитѣ на аббатитѣ и монаситѣ, а тѣ съставляваха значителната часть отъ чиноветѣ на господарството. Нетрѣбва и да са говори за това, че той трѣбваше да са бои отъ всичкитѣ протестанти, които не би закъснели въ сейма да работятъ тайно противъ него. Цѣлото дѣло бѣше по най-таенъ начинъ подготвено въ Римъ. Франсуа Сонуа, свѣщенникъ отъ градъ Левенъ, създание на Гранвелла, расправи на Павла IV, колко бѣха обширни тия благословенни страни, колко сж тѣ богати съ населението си и съ други богатства. Но, прибави той, при неумѣренното ползувание отъ свободата, хората малко са грижатъ за истинската вѣра, а еретицитѣ са размножаватъ. За да прекрати туй зло, римския престолъ трѣбваше да направи нѣщо необикновенно. Римския първосвѣщенникъ не е мжчно да склонишь на нововвѣдение, което би разширочило кржгътъ на неговата власть. Павелъ IV състави една коммиссия отъ седмина кардинали за да обсждятъ тъзи важна работа. Смъртьта не му позволи да я довърши; това испълни неговия преемникъ Пий IV. Туй благоприятно извѣстие краля получи още когато бѣше въ Зеландия, преди да сѣдне на корабл, който трѣбваше да го пренесе въ Испания, и той тайно заржча на своя министръ да тури закона въ испълнение. Туй ново урѣждание на духовното управлѣние са обяви (1560); числото на епископитѣ са уголѣми по числото на провинцнитѣ, до седемнайсетъ, отъ които четирма съ чинъ архиепископи. Шесть епископства, а именно: въ Антверпенъ, Херцогенбухтъ, Гентъ Брюггъ, Ипернъ и Рюремондъ, са подчинаха на мехелския архиепископъ; пѣть, а именно: въ Гарлемъ, Мидделбургъ, Лейварденъ, Девентеръ и Гренингенъ—на утрехтския архиепископъ, и най-сѣтне останалитѣ четри, т. е. въ Аррасъ, Турне, С. Омеръ и Намюръ, съ съсѣднитѣ съ Франция провинции, и които имаха еднакви съ Франция езикъ и нрави, са подчиниха на камбрейския архиепископъ. Архиепископската катебра на Мехелнъ, която са намираше въ Брабантъ, и на всичкитѣ седемнайсеть провинции, ведно съ званието *примасъ* и съ множество богати аббатства, биде подарена на Гранвелла. Доходитѣ на новитѣ епископи трѣбваше да постѫпватъ изъ съкровищата на мънастиритѣ и аббатствата, спестени тамъ въ течение на столетията отъ благотворителни приношения. Нѣкои отъ аббатитѣ сами получиха епископски достойнства и ведно съ това гласове въ сеймà, свързани съ владѣнието на тѣхнитѣ прелатури и мънастири. Къмъ всѣки епископъ бѣха присъединени по деветмина пребенти, повѣрени на най-искуснитѣ юристи и теолози, които бѣха длъжни да помагатъ на инквизицията и епископитѣ въ тѣхното духовно управление. Двама отъ тѣхъ, които са отличиха съ особенни знания, опитность и безпорочно испълнение на длъжноститѣ си, получиха званието на същински инквизитори и имаха първия гласъ въ съвѣщанията. На всичкитѣ седемнайсеть провинции бѣше предоставено правото да смѣняватъ и доставятъ на своя произволъ епископи и архиепископи, като извѣстяватъ само за това на римския престолъ.

Въ всѣко друго време народа би приелъ съ благодарность такова подобрение на духовното управление, извикано отъ настоятелната нужда да са утвърди религията и да са поправятъ нравитѣ на калугеритѣ. Но сега обстоятелствата придаватъ на преобразованието ненавистенъ характеръ. Всеобще неудоволствие го посрѣщна вcѫду. Всички викатъ че приетия рѣдъ са тъпче съ крака, че правата на народа сѫ нарушени, че на инквизицията вcѫду е отворена вратата и че тя тукъ, както и въ Испания ще отвори своитѣ кървави сѫдилища. Съ ужасъ посрѣща народа вcѫду тия нови служители на произвола и прислѣдуванието. Дворянството вижда въ събранието на щатитѣ монархическата власть, подкрѣпена съ четирнайсетъ могѫща гласове, съ което най твърдата опора на народната свобода — равновѣсието между кралската и властьта на гражданитѣ —е унищожена. Старитѣ епископи са оплакватъ отъ намаляване на имуществата и диоцезитѣ имъ; калугеритѣ и аббатитѣ изгубиха си силата и доходитѣ и, освенъ това, спечелиха си и надзиратели на повѣдението. Дворянството и народа, свѣтскитѣ и духовнитѣ—всички са подигатъ ведно противъ общия врагъ, и между това, когато всѣки са бие за своитѣ дребни йзгоди, изобщо са вижда, като че ли въ цѣлата страна са подигна единодушенъ, страшенъ вопль на любовъ къмъ отечеството.

По-високо отъ всичкитѣ провинции негодуваше Брабантъ. Неприкосновенностьта на неговото църковно устройство е едно отъ най-важнитѣ преимущества, които му подтвърдяватъ старитѣ укази, които да нарушава монарха нѣма право; въ противенъ случай народа са освобождава отъ длъжностьта да му са покорява. Напусто казваше най-високата школа въ самия Левень, че въ бурнитѣ времена на църквата, привиллегиитѣ, дадени въ спокойни времена, трѣбва да изгубятъ своята сила. Съ въвеждането на новитѣ епископи цѣлото здание на тѣхната свобода е расклатено. Прелатуритѣ, които сега преминаваха къмъ епископитѣ, трѣбва отъ сега нататъкъ да служатъ за други цѣли, а не за благото на провинциитѣ, на които до сега са считаха като съсловие. Отъ свободни граждани, тѣ сега ставатъ орждия на римский престолъ, послушни машини на своя архиепископъ, който и безъ това можеше да имъ повелява като пръвъ прелатъ въ Брабантъ. Свободата да си и давашь гласътъ тъй сѫщо са унищожаваше, защото епископитѣ, като официялни надзиратели отъ страна на короната, заплашваха всички. „Кой отъ сега ще ся осмѣли, говорѣха тѣ, да си въздигне гласътъ въ парламента предъ такива надзорници, или въ тѣхно присѫтствие да вземе страната на народнитѣ права отъ разбойническитѣ посѣгателства на правителството?. Тѣ ще са докопатъ до всичкитѣ богатства на провинциитѣ, а тайнитѣ на нашата свобода и на нашата собственность ще издадѫтъ на короната. На всички ще затворятъ тѣ пѫтя къмъ длъжноститѣ; скоро ще видимъ ний на около имъ цѣла паплъчъ палатска сганъ; дѣцата на чужденцитѣ скоро ще засѣднатъ въ парламента, и тѣхнитѣ гласове ще управлява користолюбието на благодѣтелитѣ имъ. „—Не е ли това насилие—въздигаха въ свой рѣдъ гласътъ си калугеритѣ—да са извръщатъ тъй светитѣ учреждения на набожностьта, тъй явно да са презре ненарушимата воля на умирающитѣ, и да са даде за чревугодието на епископитѣ онова, което тѣ—умирающитѣ—повѣряваха на нашитѣ ржце за да раздадемъ на сиромаситѣ, и по тозъ начинъ залъгътъ на сиромаситѣ да пожертвоваме на тѣхната гордость и раскошество!“ Но не само калугеритѣ и аббатитѣ, които наистина изгубиха много въ тоя случай, всичкитѣ семѣйства, които сж имали макаръ и сѣнка надеждица, макаръ кога и да било, за своитѣ отдалечени потомци, да си върнжть тия мѣста, гледаха на изгубванието своитѣ надежди като на извършено вече надъ тѣхъ бѣдствие, тъй щото скърбьта на нѣколцима прелати са преобърна въ скрьбъ на цѣли поколения.

При такова всеобще вълнение историцитѣ ни показватъ предпазливото поведение на Вилхелма Оранский, който са мжчеше да поведе къмъ една цѣль всичкитѣ бучащи наоколо му страсти. По негово подучвание, брабантци поискаха отъ управителката позволение да си назначатъ предсѣдатель и защитникъ, защото тѣ едни сж имали нещастието въ едно и сжщо лице да гледатъ и защитника си и господаря си. Тѣхния изборъ неможеше да падне връху никого, освенъ врьхъ князя Оранский. Но събудения погледъ на Гранвелла разруши тоя планъ. „Твърде е ясно, че който получи туй звание, каза той веднъжъ на съвѣта, той ще раздѣля властьта надъ Брабантъ на равно съ испанския краль. Несвоевременното пристигвание на папския дипломъ, закъснялъ поради недоразумението между испанския и римски дворове, даде поводъ на недоволнитѣ да са слѣятъ въ една цѣль. Брабантскитѣ щати тайно приготвиха извънрѣденъ посланникъ до Пия IV, за да водятъ искътъ си направо въ Римъ. Посланника бѣше снабденъ съ важни препорѫчителни писма отъ Вилхелма Оранский и съ голѣма сумма пари, за да си очисти въ Римъ пѫтя къмъ *църковното* отче на църквата. Въ сѫщото време отъ Антверпенъ испроводиха отворено писмо къмъ краля на Испания съ убѣдителни молби да пощати тоя цвѣтущъ търговски градъ отъ нововвѣденията. Антверпенци признаватъ, бѣше казано въ туй писмо, че намеренията на монарха сѫ най-добритѣ и че назначението на новитѣ епископи е съвършенно полѣзно за поддържанието на истинската вѣра; но въ това неможете убѣди чужденцитѣ, отъ които зависи процъвтяванието на градътъ; тукъ и най-неоснователнитѣ слухове сѫ еднакво опасни, както и дѣйствителностьта. Първия посланникъ съ време биде откритъ отъ управителката и задържанъ, а градътъ Антверпенъ прие въ отговоръ на писмото си, че до личното дохождание на краля—както бѣше тамъ казано—той ще бѫде избавенъ отъ епископъ.

Примѣрътъ и сполуката на Антверпенъ дадоха поводъ за противорѣчия и на другитѣ градове, гдѣто бѣха назначени епископи. За учудваниее, какъ единодушно и какъ гръмко са изрази въ тоя случай ненавистьта къмъ инквизицията въ Нидерландскитѣ градове, които съ охота жертвуваха всичкитѣ си изгоди, които можеше да принесе на вѫтрѣшната имъ промишленность учредяванието на епископскитѣ дворове, само да не виждатъ тия ненавистни сѫдилища и да не вървятъ срѣщу общето благо. Девентеръ, Рюремондъ и Лейварденъ явно противостанаха и достигнаха своето (1561); а въ другитѣ градове, при всичкитѣ имъ противорѣчия, епископитѣ бидоха въдворени съ сила. Утрехтъ, Гарлемъ, С. Омеръ и Мидделбургъ първи трѣбваше да имъ отворятъ вратитѣ си; другитѣ послѣдваха тѣхния примѣръ; но въ Мехелнъ и Херцогенбушъ тѣ бидоха посрѣщнати не съ голѣма честь. Когато Гранвелла шествуваше тържественно въ Мехелнъ, никой отъ дворянитѣ са не яви на тържеството, на което всичкия ефектъ са изгуби, защото на тържеството не са явиха тия, противъ които бѣше то насочено.

Между това истече назначенй срокъ, въ който испанскитѣ войски трѣбваше да очистятъ страната, пъкъ не са виждаха никакви приготовления съ тьзи цѣль. Съ ужасъ открихa сѫщинската причина на тьзи бавность и взеха да подозирать, че тъзи войск е въ свръска съ дѣлото на инквизицията. По-нататашното присѫтствие на тия войски затрудняваше министра въ турганието въ дѣйствие осганалитѣ преобразувания, защото поддържаше недовѣрието и бдителностьта отъ страна на народа; а министра не искаше да са лиши отъ най-могѫщественната си поддръжка, която му са струваше необходима въ страна, гдѣто всичко го ненавиждаше, посрѣдъ нововвѣдения, противъ които вьставаше всичко. Най-сътне всеобщия ропоть накара управителката сериозно да моли краля за вдиганието на войскитѣ. Провинцитѣ, пишеше тя въ Мадрить, обьявиха единодушно, че тѣхъ никога вечь неще накаратъ да платятъ на правителството извънрѣдния данъкъ, ако дадената предъ тѣхъ дума не са сдържи; че опасностьта е много по-голѣма отъ страна на вѫтрѣшното въстание, отколкото отъ страна на французскитѣ протестанти, и че въ всѣкой случай, ако избухне бунть, тия войски ще сѫ малко за укротяванието му, а въ хазната нѣма пари за да са наемать други. Но, при всичко това, краля бавеше отговора, като искаше по тоя начинъ поне да спечели време, и вторичнитѣ преставления на управителката би останали тъй сѫщо безъ послѣдствие, ако, за щастие на провинциитѣ, Филиппъ, по причина на загубитѣ въ войната съ турцитѣ, не бѣше принуденъ да повика войскитѣ отъ Нидерландия за да ги тури въ дѣйствие въ Средиземното море. Като му приеха заповѣдта, войскитѣ тръгнаха по море отъ Зелландия, испроваждани отъ радостнитѣ викове на всичкитѣ провинции (1561).

Между това Гранвелла почти неограничено господствуваше въ Държавния Съвѣть. Той самовластно раздаваше всѣкакви длъжности, духовни и свѣтски; неговото мнѣние надтѣгваше надъ всичкитѣ гласове въ сейма. За самата управителка неговата дума бѣше законъ. Той направи тъй, щото тя са назначи за управителка само за двѣ години и на тъзи вѫдица винъги я имаше въ рѫцетѣ си. На останалитѣ членове на правителството рѣдко са предлагаше да обсѫждать важни работи, а и ако са случваше това, то е бивало само за форма — и то за работи, вече рѣшени безъ тѣхъ. При четението на кралскитѣ писма, Виглий приемаше отъ напредъ заповѣдъ да пропуща мѣстата, подчертани отъ министра. Именно са е случвало много пѫти, щото корреспонденцията отъ Испания да показва нѣкои слабости на правителството или безпокойства на управителката, за което не са считаше за нуждно да са съобщава на членоветѣ, на които не тъй яко вѣрваха. Ако са случеше щото партиитѣ да наддѣлявать министра съ упорното си настояване върху нѣкоя точка, която той вече неможеше да откажи, той проваждаше дѣлото на обсѫждание въ министерството въ Мадритъ, съ което поне влечеше времето, като си знаеше още отъ напредъ че ще бѫде поддържанъ. Като исключимъ графа Барлемонта, председателя Виглий и още нѣколко души, останалитѣ членове на Съвѣта бѣха прости фигуранти въ сената, и неговото отнасяние съ тѣхъ бѣше съобразно съ стъпента на неувѣренностьта си къмъ тѣхната вѣрность и расположение. Не е за учудвание, че хората, чиято гордость бѣше тъй изострена отъ най-любезната внимателность на господаритѣ, и на които съгражданитѣ имъ гледаха съ благоговѣние, като ги считаха за провидѣние на отечеството, понасяха съ найдѫлбоко негодувание презрението на тоя плебей. Мнозина отъ тѣхъ Грамвелла е оскърбилъ лично. Князъ Оранский не е да не знаеше, че той му препятствуваше на брака съ Лотарингската княгиня, както са стараеше да раскъса и другия съюзъ съ Саксонската княгиня. Отъ графа Горна той отнѣ едно щатхалтерство въ Хелдернъ и Цюфтенъ и задържа за себе си едно аббатство, което графъ Егмонтъ искаше да даде на свой единъ роднина. Увѣренъ въ своего превъсходство, той и не считаше за нуждно да скрива своето презрение къмъ дворянството; само съ Вилхелма Оранскии са той още потеше при хитруванията си. Макаръ че той считаше себѣ си вънъ отъ всѣки страхъ и отъ всъкакви правила на приличието, но въ тоя случай неговата гордость го заблуди и, като пренебрегваше вежливостьта, постжпваше неблагоразумно като политикъ. При тогавашното положение на работитѣ, мжчно би било за правителството да измисли по-лошо положение отъ онова, въ което са то поставяше въ отношение къмъ дворянството, като го дразнеше съ презрението си. Правителството, напротивъ, би трѣбвало да подмазва наклонноститѣ на туй съсловие, хитро и незабелѣжно да го привлече на своя страна и съ неговата помощъ да задуши свободата на народа. А пъкъ сега то напомни на дворянитѣ тѣхнитѣ длъжность, достоинство и сила, принуди ги да станатъ патриоти и да обърнатъ въ пжтя на истинното величие своето честолюбие, което то (правителството) безразсждно отблъсна отъ себѣ си. За въдворение на новото църковно устройство, то са нуждаеше отъ съдѣйствието на щатхалтеритѣ; но не е чудно, че тѣ показаха малко ревность въ това дѣло. Много е по-за вѣрвание, че тѣ тайно сж са старали да извикатъ препятствия на министра и да даджтъ превратна смисъль на неговитѣ мѣрки, за да подкопаятъ довѣрието къмъ него на краля и да му подиграятъ управлението, и безъ съмнение на тѣхното равнодушие трѣбва да са припишатъ бързитѣ успѣхи на реформацията въ времето на Гранвелла, при всичко че едиктитѣ му бѣха отъ най-страшнитѣ. А увѣренъ въ дворянството, той би могълъ да презира яростьта на тълпата, която тогава би са разбила о стълбитѣ на твърдо закрѣпения престолъ. Нещастията на гражданитѣ дълго време са изразяваха само въ сълзи и охкания, докато не го извикаха да са прояви инъкъ, повѣдението и примѣра на аристократията.

Между това при съдѣйствието на новитѣ сътрудници, разискванията по вѣрата са продължаваха съ нова дѣятелность и едикта за еретицитѣ са испълняваше съ страшна покорность. Но тия отвратителни мѣрки вече преживяха своето време, народа бѣше доста развитъ за да може да ги търпи. Новата религия можеше да са истреби сега само съ смъртьта на послѣдния вѣрующъ. Смъртнитѣ наказания само показваха въ привлекателенъ видъ доблеститѣ на мѫченицитѣ и доставяха на вѣрующитѣ зрелище на тѣхнитѣ тържество и добродѣтелъ. Героизма, съ който тѣ умираха, приписваха на вѣрата, за която тѣ умираха. Отъ кръвта на единъ мѫченикъ изникваха десетини вѣрующи. Не само въ градоветѣ и селата—по всичкитѣ военни пѫтища, по корабитѣ, въ екипажитѣ, са чуваха препирни по почитанието на папата по празднуванието на светцитѣ, по вѣчния огънь, по отпущанието на грѣховетѣ; всѫду са проповѣдваше; всѫду хората преминаваха къмъ новото вѣроисповѣдание. Изъ градоветѣ и изъ селата населението на тълпи са впущаше за да отърве отъ рѫцетѣ на збироветѣ жертвата на свѣщенното сѫдилище, и съ камьни посрѣщаше властьта, ако тя са опиташе да си поддържи значението. На тълпи съпровождаше то протестантскитѣ проповѣдници, преслѣдвани отъ инквизицията; на плѣщитѣ си ги внасяше въ църква и по сѫщия начинъ ги изваждаше и скриваше съ опасность за живота си. Първата провинция, обхваната отъ пламька на мятежа — както и са бояха — бѣше валенска Фландрия. Единъ французски калвинисть, на име Лопуа, миналъ за чудотворецъ въ Турне, гдѣто той подкупилъ нѣколко жени за да са приструватъ на болни и да дойдѫтъ тържественно да искатъ отъ него изцѣление. Той проповѣдваше въ лѣсътъ, близо до градътъ, обиколенъ отъ многобройна тълпа, и подпали въ нея духътъ на възстанието. Сѫщото са случи въ Лиллъ и Валансьенъ; но тамъ началствата задържаха проповѣдницитѣ. Но докато тѣ още отлагаха осѫжданието имъ, послѣдователитѣ имъ са толкова умножиха, щото съ сила счупиха тъмницата и изтръгнаха отъ рѫцетѣ на правосѫдието неговитѣ жертви. Правителството са принуди да введе въ градътъ войска и установи спокойствието; но тоя малъкъ случай дръпна завѣсата на тайната, която до сега скриваше протестантската партия, и даде поводъ на министра да отгатне нейната страшна многобройность. Само въ Турне бѣха забелѣзали при таквазъ една проповѣдъ, до петь хилѣди и не по-малко въ Валансьенъ. Какво трѣбваше да са очаква тогасъ отъ севѣрнитѣ провинции, гдѣто свободата бѣше по-голѣма, отъ които правителството са падаше по-далечъ и гдѣто съседството съ Германия и Дания само уголѣмяваше източницитѣ на заразата? Единъ случай откри такова страшно множество открити привърженници на новото учение: много по-голѣмо трѣбва да е числото на таквизь, които въ сърдцата си вече принадлежатъ на новата секта, и чакатъ само благоприятенъ случай за да искажатъ туй открито.

Такова откритие до крайность обезпокои управителката. Лошото испълнение на едиктитѣ, истощаванието на хазната, исканието да са наложатъ нови даждия и подозрителното движение на хухенотитѣ отъ страна на французската граница умножаваха нейното безпокойство. Въ сѫщото време тя прие заповѣдъ отъ Мадрить да натъкми двѣ хилѣди души нидерландска конница за въ Франция, гдѣто да са присъедини къмъ войската на кралицата-майка, която, обременена отъ религиозната война, прибѣгваше за помощь къмъ Филиппа II. Въ която и да е страна да заплашва опастность религията, Филиппъ са считаше за длъженъ да ѝ притече на помощь. Той държеше толкозъ близо до сърдцето си дѣлата на религията, колкото и тия на семейството си, и винъги бѣше готовъ да пожертвова своето за да урѣди чуждитѣ работи. Ако и да го рѫководеше користолюбие, но той се́ пакъ дѣйствуваше по кралски и съ величие, и смѣлото поддържание на началото трѣбва толкозъ да ни удивлява, колкото несъстоятелностьта на самото туй начало го удребняваше.

Като съобщи на съвѣтъ кралската воля, управителката посрѣщна силно съпротивление отъ страна на дворянството. Графъ Егмонтъ и князь Оранский казваха, че е избрано твърдѣ лошо време за искарвание войска изъ Нидерландия тогазъ, когато тя би трѣбвало да са усили съ нови. Отъ страна на Франция всѣки день трѣбва да са очакватъ налитания, а между това безпокойнитѣ умове въ самитѣ провинции изискватъ особенна бдителность отъ страна на правителството. До сега, казваха тѣ, нѣмскитѣ протестанти не взимаха участие въ борбата на своитѣ братя; но ще останатъ ли тѣ въ бездѣйствие когато ний обърнемъ своитѣ сили въ помощъ на тѣхнитѣ врагове? Неще ли извикаме ний по такъвъ начинъ тѣхното мщение и неще ли ги привлечемъ да нахлуятъ съ оржжие въ ржцевъ Севѣрна Нидерландия?" Почти цѣлия Съвѣтъ са присъедини къмъ това мнѣние, противъ което нѣмаше що да са възразява. И управителката, и министра неможеха да нечувствуватъ неговата справедливость: тѣхнитѣ лични изгоди бѣха противъ испълнението на кралевата заповѣдъ. Като отдалечатъ по-голѣмата часть на войската, тѣ би лишили инквизицията отъ единственната поддържка и би предали себѣ си въ ржцетѣ на мятежното дворянство, безъ веъка друга помощъ въ страна, винъги готова да са възбунтува. Между това, когато правителството са колебаеше между кралскитѣ укази отъ една страна и настоятелнитѣ представления на своитѣ съвѣтници, а тъй сжщо и на своя страхъ, отъ друга, и не предприема нищо рѣшително, става Вилхелмъ Оранский и предлага да свикатъ Генералнитѣ Щати (Велико Народно Сърание. Пр.) Неможеше да са нанесе по-чувствителенъ ударъ на кралското величие, отъ свикванието на народа и съ съблазнителното напомнювание на тоя народъ, въ такова опасно време, неговитѣ права и власть. Отъ министрова погледъ не са плъзна тъзи опасность и той даде знакъ на управителката — да закрие засѣданието. „Правителството не можи да предприеме за себѣ си нищо по-опасно, пишеше той въ Мадритъ, отъ допущанието да са свикатъ Щатитѣ. То, и въ всѣко време подобна стжпка е опасна, защото дава поводъ на народа да подвъргне на обсжждание правата на краля и да ги ограничи; но сеге тя ще бжде тройно вредна, сега, когато духътъ на мятежа са толкозъ далеко распространи, когато аббатитѣ, недоволни отъ изгубванието на своитѣ доходи, ще са стараятъ да ограничатъ властьта на епископитѣ, когато всичкитѣ дворяни и изборнитѣ чиновници ще бждътъ ржководени отъ хитрийтъ князъ Оранский и недоволнитѣ смѣло ще са надѣватъ за поддържка отъ страна на народа. Това предложение, не лишено отъ основателность, неможеше да не произведе очакваното дѣйствие на краля. Рѣше са никога да са не прибѣгва къмъ свикванието на Щатитѣ, строгитѣ мѣрки противъ еретицитѣ са подтвърдиха съ нова сила, а на управителката са предписа да испроводи незабавно исканитѣ войски.

Но Господарственния (или Държавния) Съвѣтъ си остана неприклоненъ. Тя можà да сполучи само това, щото, вмѣсто войски, да проводи на кралицата-майка пари, които въ сегашно време ней бѣха по-потрѣбни. Но за да оставятъ на народа макаръ и сѣнка отъ републиканска свобода, тя свика щатхалтеритѣ на провинциитѣ и кавалеритѣ на Златното Руно на извѣредно събрание въ Брюссель, за обсжждание предстоящитѣ опасности и нужди на господарството. Предсѣдателя Виглий имъ изложи предмета на засѣданието и имъ даде срокъ отъ три дни да си помислятъ. Въ течение на това време князь Оранский ги събира у тѣхъ си и имъ представя необходимостьта да са съединятъ още преди засѣданието и общо да постановятъ правилата, по които да са водятъ въ сегашнитѣ опасни за господарството времена. Мнозина приеха неговото предложение само Балемонтъ съ нѣкои привърженци на кардинала Гранвелла имахa смѣлостьта въ туй общество да си възвисятъ гласътъ въ полза на короната. Вий не трѣбва, изясняваше той, да умножавате грижата на правителството; а такова преждевременно съгласяване на гласоветѣ е противозаконно и подлежи на осѫждание, което той неможе да навлече на себѣ си. По причина на туй изяснение събранието са растури преди да вземе нѣкое рѣшение. Управителката, увѣдомена за това отъ графа Барлемонта, сможа тъй искуссно да излъже кавалеритѣ на Златното Руно до като тѣ бѣха въ градътъ, щото тѣмъ неоставаше време нито да помислятъ за държавнитѣ работи. Между това още на сѫщето събрания, съ тѣхното съгласие биде рѣшено да проводятъ въ Испания флорентинеца Монморанси, владѣтеля на Монтиньи, за да извѣсти краля за сѫщинското положение на работитѣ. Но управителката успѣ да извѣсти въ Мадритъ много по-преди за това, което стана въ домътъ на княза Оранский. Монтиньи само лъстяха въ Мадритъ съ праздни увѣрения въ кралската милость и въ отеческитѣ чувства на краля къмъ Нидерландия; а на управителката са заповѣда съ всичкитѣ си сили да въспрепятствува на сближаванието между дворянството и, гдѣто само е възможно, да посѣйва раздоръ между най-знамѣнититѣ му членове.

Завистьта, личнитѣ преимущества и различието въ вѣроисповѣданието одавна разединяваше това съсловие; но общата ненависть къмъ министра и общото пренебрежение, оказвано на аристократията, пакъ го съедени. Докато князь Оранский и графъ Егмонтъ търсеха да добиятъ оберъ-щатхатерската (нѣщо, като Главния Управитель на бивша Източна Румелия. Б. П.) длъжность, тѣ безъ друго би са сблъскали, по какъвто пѫть и да вървѣха, въ достиганието на една и сѫща цѣль. Едно време тѣ са срѣщаха на попрището на славата и покрай трона, сега -- въ републиката, въ която съ една и сѫща цѣль търсеха разположението на съгражданитѣ си. Такива противоположни характери трѣбваше да станѫтъ чужди единъ на други; но нуждата скоро ги свърза като ги направи небоходими единъ на други, и извика между тѣхъ съюзъ, въ който никога не би встѫпили тѣхнитѣ сърдца. Но управителката пакъ на различието на тѣхнитѣ характери скрои своя планъ, и ако тя бѣше сполучила да ги расподѣли —тя би разъединила цѣлото нидерландско болѣрство на двѣ партии. Съ внимателностьта си и подаръцитѣ къмъ двамата, тя мислеше да възбуди завиствта и недовѣрчивостьта къмъ тѣхъ на другитѣ; а като предпочиташе грфа Егмонта предъ князя Оранский, мислеше да възбуди подозрението на послѣдния относително вѣрностьта на пьрвия. Случи са, щото въ сѫщото време да стани нужда да са испраща въ Франкфуртъ. по случай избиранието на римския кралъ, извънрѣденъ посланникъ. Тя избра херцога Аршо, заклѣтия врагъ на Вилхелма, за да покаже съ това, какъ бляскаво са награждава ненавистьта къмъ князя.

Но оранската партия не само че не ослабваше—напротивъ тя получи силно подкрѣпление когато са завърна графъ Горнъ, който, като адмиралъ на нидерландския флотъ придружи краля до Бискаия. На безпокойния републикански духъ на Горна дойдоха тамамъ по сърдце смѣлитѣ предприятия на Егмонта и княза Оранский, и скоро между тримата другари са образува опасенъ триумвиратъ, който заплаши кралската власть въ нидерландия, но са свърши за всѣки едного отъ тѣхъ различно.

(1562) Между това Моитиньи са върна отъ своето пѫтуване и донесе на съвѣта увѣрението въ милостивото расположение на монарха. Но князъ Оранский приемаше отъ Мадритъ тайни извѣстия, които бѣха съвсемъ противоположни на официалнитѣ и които заслужваха по-голѣма вѣра. Отъ тѣхъ той са научи, какви услуги е оказвалъ нему и на другаритѣ му предъ краля Гранвелла, и съ какви ненавистни имена наричеше тамъ поведението на нидерландското болърство. Неможеше да са очаква никаква помощъ, докато суровия министръ не са отдалечеше отъ кърмилото на управлението и колкото и да му са виждаше туй смѣло и опасно—туй сваляние стана цѣль на всичкитѣ негови дѣйствия. Рѣши са между него и двамата графове, Егмонта и Горна, да проводятъ до краля писмо, въ което тѣ, отъ страна на цѣлото нидерландско дворянство да са оплачатъ формално отъ министра и настоятъ да искатъ неговото отдалечавание. Херцогъ Аршо, комуто са съобщи чрезъ графа Егмонта това предложение, го отхърли, като каза надменно, че той нѣма намѣрение да приема никакви закони отъ него и отъ княза Оранский; че той нѣма нѝ най-малкия поводъ да са оплаква отъ Гранвелла, и че той намира за твърдѣ дързко да предписва на краля, какъ трѣбва той да употрѣбява своитѣ министри. Такъвъ сѫщо отговоръ получи князъ Оранский отъ графа Аремберга. Или сѣмѣната на подозрение, посѣени отъ управителката между дворянството вече започнаха да даватъ своя плодъ, или страхътъ отъ министра превъзмогна ненавистьта, която внушаваше неговото управление, но цѣлата аристокрация са отклони отъ това предложение. Но несполуката пакъ не ги лиши отъ мѫжество; писмото са написа и, и трима го подписаха. (1563).

Въ туй писмо Гранвелла е представенъ като виновникъ на всичкитѣ смутове въ Ндерландия. „До тогава, до когато върховната власть ще са намира въ неговитѣ престѫпки рѫце— казваха тѣ — тѣмъ е невъзможно да служатъ както трѣбва както на краля, тъй и на отечеството си, и че, напротивъ, всичко ще си тръгне както по-напредъ, ще са отмахне всѣка непокорность и правителството пакъ ще спечели любовьта на народа, ако на Негово Величество бѫде угодно да отдалечи отъ кърмилото на управлението тоя человѣкъ. Въ такъвъ случай, прибавяха писавшитѣ, тѣ ще употрѣбятъ всичкото си влияние, всичката си ревность за да поддържатъ въ тия страни кралевската власть и чистотата на вѣрата, която тѣмъ е свѣщенна не по-малко отколкото на кардинала Гранвелла.“

Колкото и да са мѫчиха да скриять испращанието на туй писмо, херцогинята са научи за него на време, и успѣ да проводи още на часа отъ себѣ си друго, за да изглади въ краля всѣко впечатление отъ първото, ако, противъ нейното очакване, краля са е вече поддалъ на него. Нѣколко мѣсеца отъ Мадритъ нѣмаше никакъвъ отговоръ. Най-сѣтне са получи единъ, твърдѣ уклончивъ отговоръ: „Краля, са казваше въ него, нѣма обичай, безъ да изслуша оправданието, да осѫжда своитѣ министри единственно по навѣтитѣ на тѣхнитѣ врагове. Самата справедливость изисква, жалбитѣ противъ кардинала да са не ограничаватъ само съ едни общи обвинения, но да са доказватъ съ отдѣлни случаи, и че ако тѣ не искатъ да сторятъ това писменно, нѣка нѣкой отъ тѣхъ дойде въ Испания, гдѣто ще бѫде посрѣщнатъ съ всичката подобающа честь.“ Освенъ това общо писмо, графъ Егмонтъ получи собственорѫчно писмо отъ краля, въ което бѣше исказано желанието на Н. В. отъ него особенно да узнае това, за което тѣ въ общото си писмо са коснаха само повърхностно. На управителката тъй сѫщо подробно биде предписано, какво трѣбва да отговори на тримата въобще и на графа Егмонта особенно. Знаеше краля съ кого има работа. Той знаеше, колко е лѣсно да са подѣйствува върху графа, ако земе да води дѣлото само съ него; за туй и са мѫчеше да го привлече въ Мадритъ, гдѣто той ще бѫде лишенъ отъ рѫководството на чуждъ умъ. Между това като го отличаваше отъ другитѣ му двама другари съ лъстивитѣ знакове на довѣрие, краля ги поставяше не въ еднакво положение въ отношение къмъ престола: какъ, подиръ това можеха тѣ да вървятъ съгласно къмъ една цѣль, когато иматъ различни нужди? Тоя пѫть бдителностьта на Вилхелма разруши планътъ на краля; но по-нататъкъ, отъ тъзи история ний ще видимъ, че хвърленото сѣме не е било съвсемъ изгубено.

(1563.) Отговора на краля неудовлетвори триумвирата. Тѣ са рѣшиха да направятъ още единъ опитъ. „Тѣхъ не малко ги очуди, отговаряха тѣ, това, че Негово Величество не обърна толкозъ внимание на тѣхнитѣ представления. Тѣ писаха на краля не като обвинители на министра, но като съвѣтници на Негово Величество, чиито обязанность е, да увѣдомяватъ господаря си за състоянието на подвластнитѣ нему земи. Тѣ не сѫ искали нещастието на министра; напротивъ би желали да го видятъ доволенъ и честитъ, само че въ *друго* мѣсто, а не въ Нидерландия. Но че тѣ отъ друга страна сѫ съвсемъ убѣдени, че присѫтствието на тоя человѣкъ прави невъзможно тукъ спокойствието. Опасноститѣ, които заплашватъ отечеството непозволяваха на никого отъ тѣхъ да го напусни сега и, за Гранвелла, да предприеме далечното пѫтуване въ Испания. Ако пъкъ на Негово Величество неще бѫди угодно да приеме тѣхнитѣ *писменни* просби, тѣ са надѣватъ, че за напредъ тѣхъ ще ги избавятъ поне отъ присѫтствието имъ въ сената, гдѣто тѣ иматъ нещастието само да са срѣщатъ съ министра, и гдѣто немогѫтъ принесе никаква полза нито на короната, нито на отечеството, и само ставатъ сами на себѣ си ненавистни. Въ заключение тѣ молятъ Негово Величество да слѣзне до тѣхната безискуственна простота, защото хора като тѣхъ по-вече считатъ за достойно за себѣ си да дѣйствуватъ добрѣ, отколкото хубаво да са исказватъ.“ Къмъ това са прибави и едно особенно писмо на графа Егмонта, въ което той благодари на краля за писмото къмъ него. На всичко това послѣдва отговоръ, че „тѣхнитѣ представления ще са взематъ въ съображение; а до тогава тѣхъ ги молятъ да посѣщаватъ, както напредъ сената.“

Очевидно е, че монарха далечъ отъ да е мислилъ да имъ удовлетвори просбата, вслѣдствие на което тѣ престанаха да посѣщаватъ Съвѣта и даже излѣзоха изъ Брюсселъ. Тѣ не сполучиха да махнатъ министра по законенъ пѫть; тѣ зеха да са опитватъ да си достигнатъ целта сега по другъ пѫть, по който можеше да са очаква и нѣщо по-вече. При всѣкий случай тѣ му показваха, нему и на привърженницитѣ му, своето презрение, отъ което бѣха проникнати, и започнаха да обръщатъ въ смѣхъ всичко, каквото той и да предприемеше. Съ толкозъ недостойно дѣйствие тѣ мислѣха да подразнятъ високомерието на кардинала и, може би, посрѣдствомъ оскърбяванието на неговото самолюбие, да достигнатъ това, което неможаха да достигнатъ по другъ начинъ. Макаръ, че тѣ това именно недостигнаха, но срѣдствата, които тѣ употрѣбиха, докараха най-сътне паданието на министра.

Гласътъ на народа гръмко са издигна противъ него, щомъ стана извѣстно, че той е изгубилъ разположението на дворянството, и че мѫжьетѣ, които всички сѫ привикнали да уважаватъ слѣпата, сами и първи го презиратъ. Унижението съ което са мѫчеше да го задави дворянството, сега стана всеобщо и като да упълномощи клеветата, която непризнава нищо свещенно, безпрепятственно да оскърбява неговата честь.

Новото църковно управление, което основа неговото щастие и което извика оплакванията на народа, сега стана престжпление, което вече никой неможеше да му прости. Всѣко ново зрѣлище отъ смъртни наказания, на които не са скжпѣха инквизиторитѣ, поддържаше отвращението къмъ него, и най-сътне стана като обичай да свръзватъ неговото име съ всѣка обществена напасть. Чуждъ въ страната, на която бѣше наложенъ насила, слабо поддържанъ отъ краля, самъ посрѣдъ милионъ врагове, посрѣдъ народъ, когото той трѣбваше да привлече къмъ себѣ си, заобиколенъ отъ хора, на които не можеше да са повѣри и чията най-голѣма йзгода бѣше да парализиратъ всичкитѣ му дѣйствия, най-сътне раздѣляющъ властьта съ жена, която неможеше да понесе проклятията, които затрупаха и драмата — стоеше той самъ, посрѣдъ своеволието, неблагодарностьта, ненавистьта и всичкитѣ страсти на необьюзданния народъ. Забѣлѣжително е, че ненавистьта, която си той навлече, далечъ превъзхожда дѣиствителнитѣ обвинения, които можеха да го обременятъ, и че на неговитѣ обвинители би било трудно, даже невъзможно, да подкрѣпятъ съ частни доказателсва своята надъ него присжда, която са произнасяше изобщо. Преди него и подиръ него фанатизма сѐ си обагряваше олтаритѣ съ кръвъ, та и подиръ него са ля кръвта на гражданитѣ, тъпчаха са человѣческитѣ права̀ и са вършеха вѣкакви ужаси. При Карла V тиранията, като нѣщо ново, трѣбваше да са покаже по-нетърпима; при херцога Алба тя достига до много по-голѣма стжпенъ отколкото въ времето на Гранвелка, която въ сравнение съ тъзи на неговия преемникъ още може са нарече мягкосърдна; но нийде невиждаме щото противъ Алба да достигнатъ до такава стъпень ожесточението и ненавистьта, до каквото бѣха стигнали тѣ противъ неговия предшественникъ.

За да скрие неговото ниско происхождение съ блясъка на високия санъ и ведно съ това за да го постави по-високо отъ тѣхнитѣ нападения, управителката успѣ да му издѣйствува отъ Римъ една кардиналска шапка; но именно чрезь това ново звание, което го свърза по-тѣсно съ римския дворъ, той са виде още по-чуждъ въ Нидерландия. Въ Брюсселъ пурпура бѣше ново престжпление, оскърбителна и отвратителна одежда, която още по-явствено показваше началото, въ името на което ще дѣйствува той отъ сега нататакъ. Нито високия му санъ, който самъ нерѣдко освѣщава и злодѣя, нито почетното му назначение, нито дарбитѣ, нито даже страшното му всемогжщество, което са проявяваше всекидневно въ кървавитѣ зрѣлища – нищо неможа да го защити отъ подигравкитѣ. Ужасътъ и шегата, страшното и смѣшното са съединиха неестественно за достигание на цѣлта. *) Отвратителни разкази черняха неговата честь; нему приписваха

---

*) Графъ Егмонтъ му скимна да нашие на ливреитѣ на своитѣ лакеи луднювски (дурацкий)калпакъ— и цѣлото дворянство са впусна да му подражава. Това бѣше пародия на кардиналската шапка, и въ цѣлъ Брюсселъ появяванието на такава ливрея са съпровождаше съ смѣхъ. Люднювския калпакъ като оскърбителенъ за двора, замѣстиха послѣ съ една свърска стрели—случайна шега, която са свърши твърде сериозно, като остави навѣрно своята слѣда въ герба на републиката. Уважението къмъ кардинала до тамъ упадна, щото нему дадоха една гравюра, гдѣто той бѣше изобразенъ сѣдналъ, като клочка, на яйца, изъ които са излупваха епископи, отгоре изобразенъ дьяволъ съ надписъ: „ се есть синъ мой возлюбленний его же послушайте “.

злодѣйската мисъль да са покуси върху живота на Егмонта и Оранский; всичко невѣроятно са струваше да е истина; всичко чудовищно, което са касаеше до него, или ужъ исходяще отъ него, не поражаваше никого. Народа достигна вече опъзи стѫпенъ на огрубяване, когато и най-противорѣчущитѣ осѣщания зематъ да живѣятъ ведно и тънкитѣ граници на благопристойностьта и нравственното чувство — сѫ вече разрушени. Тъзи вѣра въ извънрѣднитѣ престѫпления почти винъги предшествува на тѣхното скорошно появяване.

Но необикновенната сѫдба на тоя человѣкъ представлява нѣщо велико и възвишенно, нѣщо, което радва и учудва безпристрастния наблюдатель. Тукъ вижда той народъ, неподкупенъ съ никакъвъ блѣсъкъ, съ нищо неустрашимъ, твърдъ, неумолимъ, дѣйствующъ еднодушно безъ всѣкакви предварителни съзаклятия, народъ, който възстава противъ тоя чужденецъ, чието присѫтствие счита за докачение на достойнството си. А той вѣчно самъ, отъ нищо невъзмутимъ, подобно на чуждо, враждебно тѣло исплувва на повърхностьта, която неиска да го приеме въ недрата си. Даже могѫществената рѫка на монарха, неговия другарь и защитникъ, неможа да го удържи, противъ волята на народа, който твърдо са е рѣшилъ да са избави отъ него. Неговия гласъ е толкозъ страшенъ, щото и само користолюбието отстѫпва отъ върната си жъртва; отъ неговото благодѣяние бѣгатъ като отъ плодътъ на проклѣтото дърво. Позорътъ на общественното мнѣние лежи на него като зараза; благодарностьта слага отъ себѣ си всѣкаквито къмъ него задлъжения; съмисленницитѣ му отбѣгватъ отъ него, приятелитѣ му мълчатъ. Тъй си отмьсти народа за своята аристокрация и за своето оскърбено достоинство на най-великия на земята монархъ.

Такъвъ примѣръ са повтори въ историята само още единъ пѫтъ — съ кардинала Мазарини; разликата състои само въ духътъ на времето и на народа. Властьта и на двама министри неможа да устои противъ подигравкитѣ; но Франция са задоволи само съ това, че са изсмѣ на неговитѣ панталони, а нидерландцитѣ отъ смѣхъ преминаха къмъ бунтъ. Франция отъ дълговременния гнетъ на желѣзното управление на Решелье внезапно премина къмъ необикновенна свобода; нидерландцитѣ изеднажъ отъ старата, природена свобода подпаднаха подъ неприлично робство; естествено е, че Франция трѣбваше да са върне въ покорность, а нидерландскитѣ безпокойства свършватъ съ нейната республиканска свобода, или съ възстание. Бунта на парижанитѣ биде извиканъ отъ бѣдностьта, съпровождаше са отъ своеволието, но не отъ смѣлостьта; отъ упорството, но не отъ постоянството; съпровождаше са той отъ низости и мерзости, какъвто бѣ и источника, отъ който той възникна. Ропотътъ въ Нидерландия бѣше гордийтъ и могѫщъ гласъ на богатството. Гладъ и необузданость въодушевляваше парижанитѣ, а нидерландцитѣ — лицемерието, собственностьта и религията. Въ Мазарини говореше користьта, въ Гранвелла — властолюбието. Първия бѣше человѣченъ и кротъкъ, послѣдния — жестокъ и деспотъ. Първия търсеше защитата и благосклонностьта на кралицата отъ ненавистьта на аристократията и яростьта на народа; противъ Гранвелла е цѣлъ народъ. При Мазарини парламента са мѫчеше да залови властьта, която не му принадлежеше; отъ Гранвелла той оспоряваше своитѣ законни права, които опя са мѫчеше да истреби. Първия са бореше съ чистокръвни князове и кралевски слуги, които са мѫчеха да свалятъ министра за да му заематъ мѣстото, втория — съ дворянството и съ съсловията, които искаха да унищожатъ самото негово значение и да раздѣлятъ властьта, която не искаха да гледатъ въ едни рѫце.

Между това, когато всичко туй ставаше между народа, влиянието на министра зе да са колебае и въ двора на управителката. Неспирнитѣ оплаквания отъ неговото всемогѫщество трѣбваше най-сетне да ѝ дадѫтъ да разбере, колко малко са вѣрваше въ нейното значение; може би тя са боеше и отъ това, че всеобщето негодувание ще падне и на нея, че най-сетне неговото по-нататъшно стоение ще извика въ народа цѣло възстание. При това, дълговременното ѝ сношение съ него, неговия примѣръ и опитъ най-сетне я посветиха вече въ науката на управляванието. Неговата власть започна да ѝ дотягва отъ когато той ѝ са видѣ по-малко потрѣбенъ, а погрѣшкитѣ му, очевидно е, че я охладиха, толкозъ по-вече че тѣ са прикриваха съ нейното благоволение. Сега и тя зѐ да ги показва и изброява, вмѣсто да ги прикрива, както това ставаше преди. При такова нейно неблагоприятно къмъ кардинала расположение, при нея започнаха да иматъ достѫпъ честитѣ и настоятелни представления на дворянството. „Чудно е, ѝ говореше графъ Егмонтъ, че краля за единъ человѣкъ, който даже и нидерландецъ не е, и за когото всѣки знае, че у него нѣма нищо общо съ благосъстоянието на тукашния край, подхвърля на бѣдствие своитѣ вѣрни нидерландски подданници — за единъ *чуждъ* человѣкь, който по рождението си трѣбваше да бѫде подданникъ на краля, а по званието кардиналъ — създание на римския дворъ. Само нему, прибави графа, длъжи Гранвелла, че той днесъ е още живъ; нъ за напредъ запазванието на неговия животъ той предоставя на управителката, за което и я предупреждава.“ Отдалечаванието на по-вечето дворяни отъ Съвѣта, гдѣто тѣ престанаха да са показватъ, като изгубиха тамъ всѣко значение, сне послѣдната сѣнка на республикански характеръ отъ своеволнитѣ постѫпки на министра, съ което тѣ до сега още сѐ са прикризаха, и тъзи *пустота* освѣти въ всичкия му блясъкъ, неговото недменно властолюбие. Управителката разбра сега, че той е господарувалъ надъ нея — и отъ тъзи минута неговото отдалечавание са рѣши.

Съ тъзи цѣль тя проводи въ Испания своя таенъ секретаръ Томаса Арментеросъ да обяви на краля всичко, което са касае до кардинала, да му донесе за повѣдението на дворянството и по тозъ начинъ да възбуди и въ самия краль намерението — да повика министра. Което тя не е могла да изложи въ писмото си, на Арментероса са заповѣда да намѣси въ изустнитѣ си обяснения, които навѣрно ще поиска отъ него краля. Арментеросъ испълни своята длъжность съ искусството на спохватенъ палатски човѣкъ; но четричасовата ауденция неможа да разруши дѣлото на много годишното,—добро и още мнѣние на Филиппа за своя министръ. Дълго време са съвѣтва той съ своята господарственна мѫдрость и съ своитѣ йзгоди, докато Гранвелла самъ не са дотича на помощъ на неговитѣ колебания и доброволно не го помоли да му приеме оставката, която, както и самъ той виде, неще може да са избѣгне. Туй, което неможа да достигне негодованието на цѣлия нидерландски народъ, са удаде на подигравкитѣ на дворянството; кардинала най-сѣтне зе́ да чувствува тяжестьта на тъзи власть, отъ която престанаха да са боятъ, която въ никого вече невъзбуждаше завистьта, а са струполяваше пакъ врьхъ самия него въ видъ на позоръ. Нѣкои мислятъ, че той са е боялъ за безопасностьта на живота си, който, разбира са, небѣше и въ безопасность; може би пъкъ той е искалъ съ туй да придаде на уволнението си видътъ на особна милость отъ страна на краля. Самъ Филиппъ, както са мисли, отъ повикванието на министра предпочете да окаже великодушно снисхождение къмъ молбитѣ на нидерландцитѣ, отколкото отпослѣ да са поддаде на тѣхнитѣ искания, и по тозъ начинъ да заслужи поне тѣхната благодарность. Както и да е, но страхътъ побѣди въ него упорството и гордостьта трѣбваше да отстѫпи на разсѫдъка.

Гранвелла нито минута са съмняваше, съ какво ще са свърши неговото дѣло. Нѣколко дена подиръ връщанието на Арментероса изчезна покорностьта и лстивостьта и отъ ония малко лица, които до сега още му са усмихваха раболѣпно; изчезна и послѣдния немногоброенъ крѫгъ отъ лицемѣри, които още са мутаяха наоколо му; домътъ му опустя; той почувствува, че изчезна онъзи сила, която проливаше наоколо му свѣтлина и животъ. Злословието, което го оскърбяваше когато той бѣше въ управлението, не го пощади и тогазъ, когато той го оставяше. Малко преди неговото оттегляние говорѣха, че той искалъ да са примири съ графа Егмонта и князя Оранский, и билъ готовъ даже — ако това стане нуждно — да имъ иска прошка на колѣни. Недостойно е да са цапа паметьта на такъвъ великъ человѣкъ съ таквазъ клевета; още по-недостойно е да са предава тя на потомството. Гранвелла са покори предъ волята на краля съ прилично спокойствие. Още нѣколко месеца преди това, той писа въ Италия на херцога Алба, като го молеше да му приготви прибѣжище въ Мадритъ, въ случай че той бѫде принуденъ да напустне Нидерландия. Дълго мислй Алба — благоразумно ли ще бѫде да са приближи такъвъ опасенъ съперикъ при краля, или да са изгуби такъвъ силенъ другарь, такова драгоцѣнно орѫдие на своята стара ненависть къмъ нидерландскитѣ магнати? Мстителностьта взе върхъ надъ първото и той започна настоятелно да поддържа молбата на Гранвелла предъ краля. Но неговитѣ мѫки останаха безплодни. Арментеросъ успѣ да убѣди краля, че стоението на Гранвелла въ Мадритъ ни най-малко неще успокои пожертвованитѣ нему нидерландци; даже още по-вече, говорѣше той, ще считатъ за отровенъ отъ него самия источникъ, чиито води, до сега, мислѣха, че мѫтеше той. Филиппъ го примѣсти въ Бургундското царство, негово отечество, за което скоро са намѣри благовиденъ предлогъ. Кардинала напусна Брюссель, сѣкашь за малко пѫтешествие, отъ което скоро ще са върни. Въ сѫщото време всичкитѣ членове на Съвѣта, които доброволно бѣха напуснали мѣстата си, приеха отъ двора заповѣдъ да са явятъ пакъ въ Брюссель за да засѣдаватъ въ сената. Макаръ че подиръ туй распореждание мѫчно бѣше да се повѣрва, че той ще са върни, и говорѣха, че туй е праздна измислица, но възможностьта на неговото връщание умали тържеството, отпразднувано по случай заминаванието му. Самà управителката незнаеше, какво да мисли за това, по която причина и написа до краля ново писмо, въ което повторно излагаше всичкитѣ основания, на които трѣбваше да са отдалечи министра. А Гранвелла отъ своя страна, въ писмата си до Барлемонта и Виглия мѫчеше са да поддържа слухътъ, че той скоро ще са върни, за да плаши поне отдалечь враговетѣ си, на които неможеше вече да досажда съ присѫтствието си. Но и въ самото му отечество тъй са бояха всички отъ влиянието на тоя человѣкъ, и тъй бѣше то преувеличено, щото и отъ тамъ го изгониха.

Подиръ смъртьта на Пия IV, Гранвелла отиде въ Римъ, за да присѫтствува при избиранието на новия папа и да надзирава при това интереситѣ на господаря си, чието довѣрие къмъ него ни най-малко не са поколеба. Скоро са назначи той за вице-краль въ Неаполь, гдѣто, най-сѣтне, са вдаде на влиянието на южното небе, и гордия му духъ, непоколебимъ предъ никаква напасть, отстѫпи най-сетне предъ магиитѣ на сластолюбието. Гранвелла бѣше вечъ на шейсеть години, когато го повика краля въ Испания, гдѣто той продължаваше съ неограниченна власть да са занимава съ италиянскитѣ дѣла. Мрачната старость и самодоволната гордость отъ шейсетгодишното водение държавнитѣ работи го направиха жестокъ и неумолимъ сѫдия на чуждитѣ мнѣния, рабъ на преданията и отекчителенъ панегиристъ на миналитѣ времена.

Но държавната наука на новото време вечъ далеко отстѫпи отъ старитѣ понятия за нея. На младитѣ сили, които пълняха тогавашното министерство, дотѣгваше властолюбивия сѫдия, и самъ Филиппъ започна да отбѣгва отъ съвѣтникъ, който това само и правеше, че на всѣка крачка превъзнасяше дѣлата на баща му. При всичко това, краля му повѣри управлението на земитѣ си, когато завоеванието на Португалия извика неговото присѫтствие въ Лиссабонъ. Гранвелла умрѣ най-сѣтне въ Италия, въ градътъ Мантуа, на седемдесетъ и три годишната си възрасть, въ всичкия блѣсъкъ на своята слава, безъ да е изгубилъ нито веднъжъ довѣрието на господаря си въ растояние на четрийсеть години.

* * *

Държавний Съвѣтъ.

(1564.) Веднага подиръ оттеглянието на министра се показаха всички ония благоприятни последствия, които очакваха отъ туй отдалечавание. Недоволнитѣ велможи пакъ заеха своитѣ мѣста въ Държавния Съвѣтъ и пакъ се заловиха съ държавнитѣ си занимания съ удвоена ревность, отъ една страна за да не допуснатъ възможностьта да се съжелява за испъдения, а отъ друга — да докажатъ, че и безъ него може да се мини въ управляванието и дѣлата да отиватъ твърдѣ сполучливо. Веички се натрупаха покрай херцогинята. Всички са надпреварваха, кой по-вече да услужи, да предупреди, да се покаже привързанъ; работението продължаваха до тьмни мърчини. Между всичкитѣ (три) курил се въдвори най-голѣмо единодушие, а между двора и съсловията — най-пълното съгласие. Всичко бѣ въжможно да са добие отъ добродушното нидерландско дворянство, щомъ на неговата упоритость и гордостъ са отговори съ довѣрие и доброжелателство отъ страна на правителството. Управителката са възползува отъ първия поривъ на радость въ народа, за да ископчи неговото съгласие за нѣкои нови налози, за които не би посмѣили нито да продуматъ при първото правителство. Много спомогна на управителката онова голѣмо значенпе, което имаше дворянството предъ народа, а наскоро подиръ това, отъ сношенията си съ самия народъ, тя разбра онъзъ тайна, която тъй често са откриваше въ германскитѣ сеймове, че отъ народа непременно трѣбва да искашь *много*, за да добиешь *що-годе*. Управителката съ удоволствие са видѣ избавена отъ продължителното и отекчително робство; ревностното залягание на дворянството по държавнитѣ работи твърдѣ много ѝ облекчи тяжестьта на упралението, а льстивото и политично смирение на знаменитоститѣ, ѝ даде възможность нацѣлно да са наслади отъ властьта си.

(1564). Гранвелла биде свалень, но привърженницитѣ муѐ още си стояха на мѣстата. Неговата политика бѣше още жива въ неговитѣ креатури, които и подиръ неговото оттегляние продължаваха да засѣдаватъ и въ тайния съвѣтъ, и въ финансовото управление. Ненавистьта между партиитѣ сѐ още са не прекъсваше, макаръ че предводителя вечь отдавно е испъденъ, и названията *оранжисти* и *роялисти*, *патриоти* и *кардиналисти* сѐ още слѣдваха да разединяватъ сената и да поддържатъ пламькътъ на раздора. Кадѣ това време единъ отъ важнитѣ предводители на сената, главната опора на короната и тиарата зеха да считатъ Вилгия фонъ-Цуихемъ, фонъ-Аитта, предсъдателя на Тайния Съвѣтъ, държавния канцлеръ и хранителя на държавния печатъ. Тоя достоенъ старецъ бѣше единъ отъ най-великитѣ юристи на своето време, при това богословъ и свещенникъ, и още при Карла заемаше най-важнитѣ длъжности. Нему длъжимъ ний нѣкои драгоцѣнни подробности по историята на нидерландското възстание, и ний въ нейното изложение много пѫти сме са рѫководили отъ неговитѣ откровенни писма къмъ другаритѣ му. Сношенията му съ най-ученитѣ хора, които служеха като украшение на оня вѣкъ, на чело на които стоеше Ерасть Роттердамский, а тъй сѫщо и частнитѣ пѫтешествия, извършвани отъ него по заповѣдъта и по дѣлата на императора—всичко това спомогна да разшири крѫгътъ на неговитѣ свѣдения и опитъ, и неговитѣ убѣждения, по тьзи причина, въ много отношения стояха по високо отъ убѣжденията на съвременницитѣ му. Славата му като ученъ пълнеще вѣкътъ му и са предаде и на далечното потомство. Когато въ 1548 година на Аугсбургския сеймъ трѣбваше са да бѫде утвърдено присъединението на Нидерландия къмъ Германската империя, Карлъ V проводи въ Аугсбургъ тоя държавенъ мѫжъ, за да рѫководи работитѣ при съединяванието на провинциитѣ, и неговата спохватность преимущественното спомогна, щото преговоритѣ да са свършатъ въ полза на Нидерландия. Подиръ смъртьта на императора, Виглий бѣше едно отъ най-важнитѣ лица, преминали на служба при Филиппа отъ баща му, и единъ отъ малкото хора, въ чиито лица Филиппъ почиташе паметьта на баща си. Виглий биде въздигнатъ на връхъ почеститѣ отъ щастието на министра Гранвелла, съ когото той са познаваше отдавна; но той не почувствува паданието на покровителя си, защото той небѣше заразенъ съ неговото властолюбие и за туй не навлече върху си ненавистьта, която тегнеше надъ министра. Двайсетгодишното му стоение въ провинциитѣ, гдѣто му са повѣряваха най-важнитѣ дѣла, най-истинната преданность къмъ монарха и най-рѣвностната привързанность къмъ католическото вѣроисповѣдание — всичко това спомогна щото Виглий да са яви като най-важното орждие на монархията въ Нидерландия.

Но Виглий бѣше само ученъ, но не и мислитель; опитенъ работникъ, но не и свѣтла глава; неговитѣ сили би са оказали слаби за да разкъсатъ сверскитѣ на заблуждението, както стори това другаря му Еразмъ; още по-неспособенъ бѣше той злонамѣренно да са въсползува отъ заблужденията, както предшественикътъ му Гранвела, за удовлетворение на своитѣ страсти. Твърде слабъ въ волята си и твърде нерѣшителенъ за да слѣдва по смѣлото ржководство на собственния си разумъ, той предпочиташе да върви по много по-удобния пжть на плахливата съвѣсть; и тъй всѣко дѣло са являваше справедливо предъ неговитѣ очи, щомъ той видеше въ него своята длъжность. Благодарение на това негово възрение, той принадлежеше на ония прави хора, които сж необходими за лошитѣ (хора); измамата имаше пълно право да са надява на неговата честность. Половинъ вѣкъ подиръ това, той, разбира са, би обезсмъртилъ името си въ служба на свободата, тогазъ-когато сега, съ всичкитѣ си сили помагаше на угнетателя на свободата. Въ Тайния Съвѣтъ въ Брюсселъ той служеше на тиранията, тогазъ-когато, ако да бѣше са падналъ той нѣкакъ въ Амстердамския сенатъ или въ Лондонския парламентъ — той би умрѣлъ, може би, съ смъртьта на Томасъ Моруса, или Олденъ Барлевента.

Председателя на финансовото управление, графъ Барлемонтъ, бѣше не по-малко страшенъ противникъ на народната партия. Историцитѣ ни запазиха малко свѣдения за достойнствата и нравствения характеръ на тоя человѣкъ; величието и блѣсъка на неговия предшественикъ. Гранвела, съвсемъ затъмниха неговата личностъ; а слѣдъ слизанието отъ сцената на Гранвелла, неговата личность повторно са затиспа отъ преобладаванието на противната партия; но и туй, което ни е извѣсно за него, ни дава доста изгодно понятие за неговия характеръ. Не веднъжъ са е мъчилъ князъ Оранский да го отвлече отъ интереситѣ на кардинала и го привлече къмъ своята партия — и съ това са доказва, че Оранский е давалъ значение на това си придобивание; но всичкитѣ му опитвания останаха пусти: ясно доказателство, че той е ималъ работа не съ слабохарактеренъ человѣкъ. Неведнъжъ го виждаме ний него да са издига самичакъ въ съвѣта противъ преобладающето болшинство на народната партия и да взима върху си защитата интереситѣ на короната тогава, когато всички заплашватъ да отхвърлятъ тия интереси и за туй единодушно възставатъ противъ тѣхния защитникъ. Когато князь Оранский събра у тѣхъ си всичкитѣ кавалери на Златното Руно, за да са съгласи съ тѣхъ по въпросътъ за предварителното прекратяване дѣйствията на инквизицията, графъ Барлемонгъ бѣше първия, който продума за незаконностьта на такава мѣрка и прьвъ извѣсти управителката за намеренията на князя. Нѣкое време подиръ това, когато князя го попита, дали знае управителката за туй събрание, той нито една минута не са затрудни да му обади цѣлата истина. Всичкитѣ извѣстия за него ни показватъ человѣка, който не са увлича по чий и да било примѣръ, отъ никого не са бои и съ твърдо мжжество, съ необорима твърдость остава вѣренъ на веднъжъ избраната партия; освенъ това, и по самия начинъ на мислението си, той са явява най-голѣмъ горделивецъ и най-голѣмъ деспотъ, за да премине отъ страна на коя да е друга партия.

Въ числото на кралевитѣ привърженци въ Брюссель, намъ ни наричатъ, освенъ херцога Аршо, още графоветѣ фонъ-Мансфелда, фонъ-Мегена и фонъ-Аремберга — и тримата, доколкото ни е извѣстно, природни нидерландци и които, мислишъ, сѫ еднакво длъжни, ведно съ другитѣ дворяни на Надерландия, да са борятъ противъ иерархията и монархическата власть въ отечеството си. Толкозъ по-вече трѣбва да ни са вижда странна противоположностьта на тѣхнитѣ въззрения на общото дѣло на освобождението, че тѣ бѣха въ най-дружественнитѣ отношения съ най-знаменититѣ представители на народната партия и са явявavaха далечъ неравнодушни къмъ общитѣ тегоби, които трѣбваше да носи тѣхното отечество. Но работата е тукъ, че тѣ не намираха въ свойтѣ гърди нито толкозъ мѫжество, нито толкозъ самоувѣренность, за да посмѣятъ и отворятъ неравния бой съ противникъ, който толкозъ превъсхожда тѣхнитѣ сили. Съ страхливо благоразумие туряха тѣ своето справедливо недоволство въ зависимость отъ закона на необходимостьта, и за това съ толкозъ по-голѣма охота са рѣшаваха на пожертвувание, тѣжко за тѣхната гордость, че истънчената суетность ги е лишила отъ всѣка възможность да принесѫтъ каква и да е друга жертва. Твърдѣ стиснати и благоразумни за да принудятъ господаря си, било на законно основание, било отъ страхъ, да имъ подари това, което той имъ дари самъ, отъ своята великодушна щедрость, тѣ въ сѫщото време бѣха неспособни да промѣнятъ сѫщественнитѣ блага на нѣкаква си сѣнка, на нѣкакво си бѫдѫще щастие; напротивъ тѣ бързаха да са въсползуватъ отъ благоприятната минута, за да извлѣкатъ колкото може повече полза отъ своето постоянство, което тогава, при общото отпадание на аристократията, трѣбваше да имъ възвиси твърдѣ много значението. Нетвърдѣ способни отъ природата да разбиратъ истинната слава, тѣ оставяха на честолюбието да рѣши въпросътъ, къмъ коя партия трѣбва да принадлежатъ; а дребнавото честолюбие много по-лесно са подвива подъ тежкото иго на принуждението, отъ колкото подъ мъгката власть на възвишенния духъ. Не би спечелилъ много князь Оранский, ако тѣ миняха на негова страна, а между това съюзътъ имъ съ краля ги правеше грозни противници на княза. Въ партията на княза тѣ биха изчезнали посрѣдъ многобройнитѣ му привърженници, потъмнели би предъ свѣтлото име на своя съперникъ; а на напуснатата отъ всички страна на двора, дребнавитѣ имъ заслуги придобиваха извѣстенъ блясъкъ и значение.

Болѣрскитѣ родове на Нассау и Круà, отъ които къмъ послѣдния принадлежеше херцогъ Аршо, въ течение на цѣлъ рѣдъ управления си оставаха съперници въ значението и достоинството, и взаимното това съперничество винъги поддържаше мѣжду тѣхъ старата, родова ненависть, която отпослѣ стана непримирима поради различието въ вѣроисповѣданията. Фамилията Круà отъ памтивека са ползуваше съ славата на особенно благочестие и папистска святость; графоветѣ на Нассау, напротивъ послѣдваха новото религиозно учение — а това бѣше достатъчна причина за Филиппа де-Круà херцогъ Аршо да мини къмъ тъзи партия, която бѣше най-враждебна на княза Оранский. Двора, разбира са, не испустна случая да извлѣче за себѣ си полза отъ тъзи частна фамилиярна ненависть и да противопостави въ самата срѣда на републиката такъвъ важенъ врагъ на нассауския домъ, който между това, сѐ по-вече и по-вече си печелеше значение. До сега графоветѣ фонъ-Мансфелдъ и фонъ Мегенъ бѣха най-голѣмитѣ другари на графа Егмонта. Заедно съ него продумаха тѣ въ числото на първитѣ противъ министра; ведно съ него ратуваха тѣ противъ едиктитѣ и инквизицията, и честно са държаха съ него до тъзъ минута, до крайнитѣ предѣли, турени отъ дългътъ. Тия трима другари са раздѣлиха сега само предъ видъ на явната опасность. Неразумната доблесть на Егмонта неудържимо го повлече къмъ пѫтьтъ на неизбѣжната гибель; между това на време предупреденитѣ му приятели успѣха да помислятъ че е изгодно да отстѫпятъ. До насъ стигнаха откъслеци отъ писмата, размѣнени между Егмонта и Мансфелда, които макаръ че са отнасятъ къмъ най-късния периодъ, сѐ пакъ могѫтъ послужи като вѣрно изображение на тѣхнитѣ предишни отношения. „Ако азъ“ — отговаряше графъ-Мансфелдъ на другаря си, който лѣгко го укоряваше въ това, че той е отпадналъ и преминалъ къмъ страната на краля — „ако азъ преди и да бѣхъ на туй мнѣние, че за общото благо е необходимо унищожаванието на инквизицията, смѣкчението на едиктитѣ и отдалечаванието на кардинала Гранвелла, сега обаче, както виждашъ, краля испълни вече всички тия наши желания, и ний нѣмаме мисля, поводъ за оплаквания. Ний и безъ това вече много си позволихме противъ величието на нашия монархъ и уважението, което ний длъжимъ на църквата; сега именно, сега е времето да повърнимъ назатъ, за да можемъ открито, безъ всѣка опасность да посрѣщнемъ краля, ако нему му скимни да ни посети. Колкото са отнася до менъ, лично азъ никакъ са не боя отъ неговото наказание; съ пълна увѣренность, по единъ даденъ неговъ знакъ, бихъ са явилъ азъ предъ него въ Испания и бихъ спокойно очаквалъ отъ неговата правдивость и доброта своята присжда. Говоря това не защото са съмнявамъ, че графъ Егмонтъ може да кажи за себѣ си сжщото, но мисля, че графъ Егмонтъ ще постжпи благоразумно, ако са погрижи по-вече за своята безопасность и са помжчи да отдалечи всъко подозрение отъ своитѣ дѣйствия. Ако азъ чуя — тъй свършваше писмото — че той приема моито предопазвание въ присърдце, ний съ него ще си останимъ приятели; ако не, азъ чувствувамъ себъ си доста силенъ за да принеса всичкитѣ человѣчески отношения въ жертва на дългътъ и честьта си.“

Разширяванието могжщетвото на дворянското съсловие едва ли не тикна республиката въ още по-голѣмо бѣдствие, отколкото бъ това, което тя избѣгна съ изгонванието на министра. Дворянството, осиромашяло отъ дълговременния си раскошенъ животъ, който силно повлия върху развращението на неговитъ нрави и къмъ който то силно привикна за да можи да са откажи отъ него, са поддаде на опасната възможность да са приструва съ тъзи си преобладающа наклонность и зе да са стреми да си повърне угасающия блъсъкъ на щастието. Расточителностьта въ всичкитъ ѝ възможни видове неизбъжно извика страстьта да усвояватъ, и тъзи страсть са поощряваше отъ лихварството. И духовнитъ, и свѣтскитъ длъжности станаха предметъ за „земание-давание;“ почетнитъ мѣсста, привиллегиитѣ, патентитѣ — всичко са продаваше на тогова, който наддадеше по-вече; даже и правосѫдието са обърна на пазаръ. Когото обвинеше Тайния Съвѣтъ, той биваше оправдаванъ отъ Държавния Съвѣтъ; каквото откажеше оня на нѣкого, това можеше, да са добие съ пари отъ Държавния Съвѣтъ. Истина, Държавния Съвѣтъ отпослѣ обвиняваше въ това двѣтѣ други курии, но неще съмнѣние, че тѣ зимаха примѣръ отъ него. Изобретателното користолюбие изнамери много нови источници за усвоявание. Живота си, собственностьта си и религията си, можехте да си обезпечите за извѣстна цѣна. Съ злато са освобождаваха отъ затворъ убийци и злодѣи, и народа са обираше съ помощьта на лотарията. Безъ да се гледа нито на чинътъ, нито на заслугитѣ, слугитѣ и креатуритѣ на членоветѣ въ Държавния Съвѣть, или на провинциялнитѣ управители се възвишаваха на най-високитѣ и най-важнитѣ длъжности; който искаше да си измоли нѣщо отъ двора, той трѣбваше да се подмаже най-напредъ предъ управителитѣ и окрѫжающата ги челядъ. Нито едно ухищрение на съблазна не се испусна изъ предвидъ за да привлекѫтъ въ туй распѫтство и секретаря на херцогинята Томаса Арментероса, человѣкъ, който бѣше извѣстенъ по своята съ нищо незапятнана честность. Съ увѣрения въ преданность и дружба, можаха да придобиятъ неговото довѣрие и съ раскошътъ на живота да поколебаятъ неговитѣ нравствени убѣждения; гибелния примѣрь спомогна за неговото развращаване, и новитѣ нужди, развити въ него искусственно, надвиха неговата, до онова време безукоризненна добродѣтель. И ето дойде рѣдъ и той да гледа презъ пръсти на злоупотрѣбленията, въ които и той са явяваше съучастникъ; дойде рѣдъ да прикрива чуждитѣ лоши дѣла, за да може по тозъ начинъ да скрие и своитѣ. Като са сдружиха съ него, като обираха правителствената хазна и като са распореждаха лошо съ правителственнитѣ срѣдства, тѣ безсъвѣстно го лъжаха. А между това управителката се утѣшаваше съ заблюждението, че има власть и че развива дѣятелность, и льстивитѣ знамѣнитости искуссно знайха да поддържатъ въ нея туй заблуждение. Честолюбието на партиитѣ си играеше съ слабоститѣ на жената и откупуваше отъ нея дѣйствителната власть за цѣната на невещественнитѣ признаци отъ власть и на външното, присторно покорство. Скоро, благодарение на това, тя зé да принадлежи къмъ народната партия и безъ сама да се усѣти, измѣни на основнитѣ си правила. И ето, като противорѣчи до сущъ на досегашния си начинъ на дѣйствие, тя започна безъ всѣко право да внася въ Държавния Съвѣтъ, въ който преобладаваше народната партия, въпроси, които принадлежаха на друга нѣкоя курия, а тъй сѫщо да съобщава и тия свѣдения, които Виглий ѝ съобщаваше тайно; а между това, въ времето на Гранвелла тя тъй сѫщо противъ всѣко право изоставаше Държавния Съвѣтъ въ съвършенно забвение. Почти всичкитѣ дѣла и всичкото влияние върху управлението минаха въ рѫцетѣ на управителитѣ. Всички, които имаха нѣкоя просба, зеха да са обръщатъ къмъ тѣхъ, всичкитѣ награди са раздаваха отъ тѣхъ. Работата стигна до тамъ, щото тѣ започнаха да отниматъ дѣлата отъ ржцетѣ на градскитѣ власти и да си присвояватъ сждебна власть. Провинциялнитѣ сждилища започнаха да губятъ всѣко значение отъ оньзи минута, отъ когато се разшири властьта на управителитѣ; а щомъ градскитѣ власти изгубятъ своето значение, то и всѣка грижа за правосждието, всѣкой граждански рѣдъ изчезнаха сами по себѣ си. Скоро подиръ това и по-малкитѣ сждилища послѣдваха примѣрътъ на провинциялното управление. Духътъ, който преобладаваше въ Държавния Съвѣтъ, въ Брюсселъ, скоро са распространи и въ всичкитѣ провинции. Затваряния, индулгенции, грабежи, продажность — всичко това се распространи по всичкитѣ сждилища на страната, правитѣ силно упаднаха, а новитѣ секти се въсползуваха отъ тъзи обща распуснатость, за да распространятъ кржгътъ на своитѣ дѣйствия. Търпимостьта на религиозното настроение на болѣрството — което или само принадлижеше отъ страна на нововводителитѣ, или най-малкото, съ погнжсявание виждаше въ инквизицията ордждието на деспотизма — много спомогна за отслабванието на строгитѣ религиозни едикти; благодарение на ония охранителни грамоти, които успѣха да си добиятъ мнозина отъ протестантитѣ, отъ свѣщенната инквизиция са отнѣха най-добритѣ ѝ жъртви. Дворянството неможеше съ нищо друго по-благоприятно да извъсти на народа, че то е пакъ на властъ въ управлението на страната, отколкото съ принасянието въ жъртва ненавистния нему сждъ на инквизицията — а да направи това то са подбуждаше по-вече отъ своята склонность, отколкото отъ политическа необходимость. Народа изеднъжъ мина отъ най-тѣжкия товаръ на нетърпимостьта къмъ най-пълната свобода, отъ която той доволно бѣше отвикналъ, за да може да са въсползува отъ нея съ умъренность. Инквизиторитѣ, лишени отъ помощта на властитъ, видъха себъ си по-вече предметъ за смъхъ, отколкото за страхъ. Въ Брюсселъ, градския съвътъ даже затвори въ тюрмата на „хлѣбъ и вода“ нѣколцина служетели на инквизитора, които тъкмо що са готвеха да арестуватъ едного отъ еретицитъ. Въ сѫщото време въ Антверпенъ — гдѣто тълпата напусто са мѫчеше да отнеме отъ рѫцетъ на свъщенното сѫдилище нъкой еретикъ, уловенъ по негова заповъдь — на търговската площатъ имаше залепено едно обявление, написано съ кръвъ, въ което са говореше, че нѣколко души сѫ са заклъли да отмъстятъ за смъртьта на невинния страдалецъ.

Тайния и Финансовъ Съвъти, които са намираха подъ председателството на Виглия и Барлемонта, още можàха да са упазятъ отъ тъзи разваленность, която бъше обгърнала цълия Държавенъ Съвѣтъ.

Тъй като народната партия не сполучи да вкара своитъ привърженници въ тия двъ курии, тъмь не оставаше вече никакво друго срѣдство, освенъ съвсемъ да исключатъ тия двѣ курии отъ крѫгътъ на държавната дѣятелность и тѣхнитѣ занятия да принесѫтъ вь Държавния Съвътъ. За да тури тоя планъ въ испълнение, князь Оранский са помѫчи преди всичко да си обезпечи помощьта на останалитъ държавни съвѣтници. „Макаръ тѣхъ и да ги наричатъ сенатори“, — тъй са исказваше той често противъ своитѣ привърженци — „но властьта, въ сѫщность, винаги са намира не въ тѣхни рѫце. Като потрѣбвать пари за поддържание на войската, или когато работа е да са въспрепятствува на распространението на ереситѣ или да са поддържй въ народа рѣдътъ, тогава о тѣхъ неволно са придържатъ не защото въ тѣхнитѣ рѫце са намира държавното съкровище, не за това, че тѣ наблюдаватъ законитѣ, а за това, защото тѣ служатъ само като орѫдия, чрезъ които дѣйствуватъ върху държавата двѣтѣ останали коллегии. Толкозъ по-вече тѣ и сами можеха да надвиятъ всичкитѣ нужди на държавното управление (което съвсемъ не на мѣсто е подраздѣлено между три различни камари), ако само тѣ можеха да са съединятъ по-плътничко но-между си и ако внесѣха въ Държавния Съвѣтъ двѣтѣ тия, отцѣпени отъ него вѣтви на управлението, така щото *една душа* да управлява цѣлото държавно тѣло." Предварително и тайно съставиха планътъ, на основание на който мислеха да привлекѫтъ въ числото на членоветѣ на Държавния Съвѣтъ още дванайсетъ отъ кавалеритѣ на Златното Руно, пакъ да възложатъ грижитѣ за раздавание на правосѫдието на Мехелнския сѫдъ, което и са извърши споредъ закона; грамотитѣ за подаръци, патенти и пр. оставиха на предсѣдателя Виглия, а на новитѣ членове на Държавния Съвѣтъ дадоха управлението на финанситѣ. Още отнапредъ, разбира се, предвиждаха затрудненията, които ще посрѣщнатъ тия нововведения отъ страна на недовѣрчивия дворъ и на тъзи партия, която съ завистъ поглеждаше на възрастающата власть на дворянството; а пъкъ за да принудятъ управителката още отнапредъ да са съгласи за нововведенията, помжчиха са да са закрилятъ задъ най-виднитѣ офицери на войската, които трѣбваше да безпокоятъ брюсселския дворъ съ непрестаннитѣ си оплаквания за неполучванието на заплатитѣ си и въ случай на отказвание, да заплашватъ съ възмутяване на войската. Бѣха направили тъй, щото управителката изеднъжъ са видѣ завалена отъ множеството оплаквания и прошения противъ заврамгачкитѣ на правосждието, въ които освенъ това, са преувеличаваше опасностьта, която заплашва държавата отъ всѣкидневно възрастающето число на еретицитѣ. Нищо не са испусна изъ предъ видъ такова, което можеше да изрисува въ най-ясни бои разстроеното състояние на гражданския рѣдъ, правосждието и финансиитѣ въ държавата, тъй-щото, управителката най-сътне са стрѣсна съ ужасъ отъ онова упоение, въ което са мечтаеше че е. Тя свиква и тритѣ курии за да са посъвѣтва съ тѣхъ за срѣдствата, съ които да са предварятъ тия злини. Болшинството на гласоветѣ дохожда до туй мнѣние, че трѣбва да са испроводи единъ извънреденъ пратенникъ въ Испания, да му поржча ясно и живо да запознае краля съ сжщинското стоение на работитѣ въ провинциитѣ, и, може би, да го накара да вземе по-добри мѣрки за тѣхното управляване. Виглий, който нито подозираше тайния планъ на народната партия, започна да противорѣчи на туй мнѣние. „Злото,“ — каза той — ,отъ което са оплакватъ тука, е голѣмо, разбира се, и да са испуща изъ предъ видъ нетрѣбва, но то неможе да се нарѣче непоправимо. Правосждието се намира въ лоши ржце, но само за туй, защото самото болѣрство унижава значението на сждебнитѣ власти чрезъ своитѣ презрителни относки къмъ него, а щетхалтеритѣ (управители) не ги поддържатъ достатъчно. Ересь‛ъ започна да надтѣгва за туй, защото свѣтската власть са мѣси въ работитѣ на духовнитѣ сждии, и за туй, защото простия народъ, по примѣрътъ на благороднитѣ, изгуби всѣко уважение къмъ въздърживащата власть. Не толкозъ лошото управление на финансиитѣ, колкото отскорошнитѣ войни и държавнитѣ потрѣбици на самия краль обремениха провинциитѣ съ тая тяжесть на дългове, отъ които, впрочемъ, могжтъ ги освободи даже и легкитѣ данъци. Ако само Държавния Съвѣтъ ограничеше числото на издаванитѣ отъ него индулгенции, привиллегии и грамоти съ нѣкои права, ако той начнеше поправянието на нравитѣ отъ себѣ си, ако уважаваше по-вече законитѣ и ако би върнатъ на властитѣ тѣхното предишно значение, — съ една рѣчь ако колегиитѣ и управителитѣ започенеха да испълняватъ своитѣ длъжности, всички тия оплаквания би са прекъснали. Защо тогава да испращаме новъ посланникъ въ Испания, когато собственно нищо ново не са е случило? Ако пъкъ мислятъ, че е необходимо и настояватъ да проводятъ тоя посланникъ, азъ нѣма какво да възразя противъ общото желание; само като непремѣнно условие на посланника турямъ азъ това, щото нему да са поржча, главно, да накара краля по-скоро да дойде самъ въ Нидерландия.“

Избиранието на посланника стана *едногласно*. Графъ Егмонтъ, на пръвъ погледъ бѣше едничкия отъ всичкитѣ нидерландски велможи, който можеше да удовлетвори и двѣтѣ партии. Неговата явна ненависть къмъ инквизицията, неговото патриотическо и свободно настроение и безукоризненната му прямота служеха на республиката като достатъченъ залогъ на неговитѣ дѣйствия; а по-горѣ ний вече говорихме, защо именно бѣше той приятелъ на краля. Тъй-като предъ очитѣ на господаритѣ и първото впечатление често има голѣмо значение, привлекателната външность на Егмонта лесно можеше да послужи като поддържка на неговото красноречие и да придаде на неговетѣ искания тъзи помощъ, безъ която предъ кральетѣ неможатъ мина и най-правитѣ дѣла. Егмонтъ най-сѣтне и самъ желаеше да отиде посланникъ, за да може съ помощьта на краля да си уреди нѣкои семейни свои работи.

Събора въ Триентъ въ туй време тъй сѫщо можа̀ да са свърши и неговитѣ рѣшения станаха извѣстни на цѣлия католически свѣтъ. Но тия рѣшения, които далечъ неудовлетвориха цѣлитѣ на синода и очакванията на религиознитѣ партии, още по-вече спомогнаха да са разцѣпятъ двѣтѣ църкви и, като увѣковѣчиха това разъединение, обърнаха го въ неизцѣрима язва на църквата.

Старото понятие за църковното учение, вмѣсто да са очисти, стана само по-опредѣлено и въ очитѣ на мнозина възима̀ още по-голѣмо значение, отколкото напредъ. Всичкитѣ тънкости на учението, всичкитѣ ухищрения и надтягвания на светия престолъ, които до сега са основаваха преимущественно само на произвола, сега минаха въ кръгътъ на законитѣ, са възвисиха до стъпента на системи. Ония обичаи и злоупотрѣбления, които са вмъкнаха въ християнството въ варварскитъ времена на предразсѫдъцитъ и неразбиранието, бидоха обявени отъ събора за същественни части на богослужението, и на всѣкий, който са противеше на тия догмати, или неискаше да слѣдва тия обичаи са предричаше изгнание. Изгнание заплашваше тогова, който би са усѫмнилъ въ чудната сила на мощитъ, или който неприемаше коститъ на мѫченицитъ като предметъ за почитание или невѣрваше въ силата на застѫпничеството на свѣтиитъ. Значението на индулгенциитѣ, първия поводъ за отлѫчванието на протестантитъ отъ римския престолъ, сега са доказа съ неопровержимо постановление, а на калугерството са оказа особенно покровителство съ приеманието на едно доста опредълено синодално рѣшение, на основание на което са позволяваше да са постригватъ мѫжетъ въ шестнайсетата си година, а женитъ — въ дванайсетата. Всичкитъ безъ исключение догмати на протестантитъ са предадоха на проклятие; нито една точка не са рѣши въ тъхна полза, нито една стѫпка не са направи за да ги върнѫтъ на лоното на тѣхната майка — църквата. Съблазнителната лътописъ на съборитѣ и несъобразноститѣ въ тъхнитъ рѣшение още по-вече спомогнаха да са развие въ протестантитъ онова искренно презрение, което тѣ отдавна хранъха по отношение къмъ папството, и имъ дадоха поводъ за нови нападение на ония страни отъ тѣхното учение, които до това време тъ бъха испуснали отъ предвидъ. Въобще казано, близкото поднасяние свѣтлия фенеръ на разума къмъ таинствата на църквата и самото стремление да са препиратъ съ умозаключения по предметитѣ на слѣпата вѣра — всичко това са начена съвсемъ не на време и не въ полза на дѣлото.

Съборнитѣ рѣшения са показаха неудовлетворителни даже и за много отъ католическитѣ държави. Франция съвсемъ ги отхвърли, до нѣйде отъ желание да угоди на калвиниститѣ, а до нѣйде за туй, защото ней са виждаше оскърбително онова първенство, което папата си присвои въ съборътъ; противъ сжщитѣ съборни рѣшения възстанаха и нѣкои отъ германскитѣ князье. Колкото и да са виждаха малко пазидателни за Филиппа II нѣкои отъ постоновленията на събора, които твърде близо са допираха до ония негови лични права, които нито единъ монархъ на свѣтътъ не е пазилъ тъй рѣвностно, както той; колкото и да бѣше той оскърбенъ отъ силното влияние на папата върху събора и отъ набързото му и произволно закривание; колкото и да бѣше той враждебно настроенъ къмъ папата, за което поводъ подаде пакъ тоя послѣдния съ отстраняванието на неговия посланикъ — пакъ Филиппъ пръвъ показа готовность да приеме всичкитѣ постановления на събора, които даже и въ тоя си видъ отговаряха на неговия обиченъ планъ, да истреби еретицитѣ. Всичкитѣ други политически смѣтки трѣбваше да отстжпятъ мѣстото на туй обстоятелство, и Филиппъ заповѣда да прогласятъ това въ всичкитѣ му владѣния

Духътъ на възмущението, който немного преди това, бѣше обхваналъ всичкитѣ нидерландски провинции, почти че са не нуждаеше и отъ това ново подбуждание. Умоветѣ и безъ това са намираха въ вълнение; значението на римската църква съвсемъ падна предъ очитѣ на мнозина; при таквизъ условия деспотическитъ и въ много отношения безсмислени постановления на новия съборъ можаха да послужатъ само като покапа къмъ смущения; но Филиппъ по никой начинъ неможи да измѣни поне тукъ на своя характеръ, щото на народитъ, които обитаватъ въ другъ климатъ, въ друга земя, подъ други закони, да позволи да исповѣдватъ и друга вѣра: управителката прие заповѣдъ да принуди нидерландцитъ да приематъ съ такава покорность постановленията на Триентския Съборъ, съ каквато са посрѣщнаха тѣ въ Италия и Испания.

Постановленията на триентския съборъ са посрѣщнаха съ най силно съпротивление въ Държавния Съвѣтъ въ Брюссель. „Народа“ — заяви Вилхелмъ Оранский — „непризнава и неможе да признае тия постановления, тъй като по-голѣмата имъ часть е противна на основнитѣ начала на неговия държавенъ строй, и на това основание сѫ вече отхвърлени отъ много католически монарси.“ Рѣчи цѣлия Държавенъ Съвѣтъ бѣше на страната на князя Оранский; по-голѣмата часть на мнѣнията са срѣщаха въ това, че краля трѣбва да са придума или съвсемъ да отмѣни постановленията на новия съборъ, или да ги обнародва, но не инъкъ освенъ съ нѣкои ограничения. Виглий са въспротиви на това и започна да настоява, щото кралския указъ да са испълни буквално. „Църквата“ — каза той — „въ всичкитѣ времена е поддържала чистотата на своето учение и благочинието да си служи съ такива общи събори. На тия религиозни заблуждения, които вече толкозъ отдавна тревожатъ нашето отечество, немогѫтъ да са противопоставятъ никакви по-силни срѣдства отъ тия съборни постановления, които сега настояватъ да отхвърлятъ. Ако даже тия постановления противорѣчатъ въ тозъ, или онзи случай на правата на нашитѣ граждани и нашата конституция, туй зло пакъ можеше да са махне съ умното и мѣгко прилагание на сѫщитѣ постановления. Въ всѣкой случай голѣма честь прави на нашия господарь, Испанския краль, това, че той единъ отъ всичкитѣ владѣтели на времето си не счита себѣ си принуденъ да подчини своята воля на необходимостьта и да отхвърля отъ страхъ такива мѣрки, каквито изисква отъ него благото на църквата и които му са вмѣняватъ въ пряма длъжность въ предъ видъ желанието му да види подданницитѣ си честити.“ Тъй като въ постановлението имаше много такива мѣста, които противорѣчаха даже на кралевитѣ права, то нѣкои и други членове туй обстоятелство подбуди да направятъ предложение, щото тия мѣста да ся изоставятъ, поне при обнародванието. Като искаха любезно да отървѫтъ краля отъ тия заплѣтени и невмѣстими съ неговото достоинство точки, тѣ искаха да покажатъ на туй като на поводъ за такива сѫщо отстѫпки и на нидерландската независимость и да са прикриятъ подъ името на республиката. Но краля прие безусловно постановленията въ другитѣ си владѣния и заповѣда да ги турятъ въ испълнение, и мѫчно бѣше да са очаква, щото той да даде на другитѣ държави примѣрътъ на непокорность въ туй отношение, и, щото самъ да са рѣши да подкопава онуй здание, надъ основата на което той са е толкозъ много време трудилъ.

Графъ Егмонтъ въ Испания.

На графа Егмонта са поржча отъ страна на недоволнитѣ да представи предъ краля тѣхното възрение на съборнитѣ постановления, да исходатайствува, щото да са отнасятъ помѣгко съ протестантитѣ и да подѣйствова за съединението на тритѣ коллегии въ Държавния Съвѣтъ. Отъ страна на управителката пакъ нему са поржча тайно да съобщи на краля за съпротивлението на нидерландцитѣ въ испълнението на едиктитѣ, да го увѣри въ невъзможностьта да испълни тия едикти въ всичката имъ строгость и да открие предъ него плачевното състояние на войската и финанситѣ въ нидерландскитѣ провинции.

Грамотата, дадена на графа бѣше надраскана отъ Виглия. Въ нея са заключаваха горчиви оплаквания отъ отпадванието на правосждието отъ напредъкътъ на ереситѣ и отъ истощаванието на съкровището. Въ нея са настояваше и върху необходимостьта краля лично да посѣти провинциитѣ. Останалото са предостави на краснорѣчието на посланника, комуто управителката позагатна да не испуща такъвъ сгоденъ случай, за да си утвърди милостивото расположение на монарха.

И довѣрителнитѣ писма, и представленията, които трѣбваше презъ ржцетѣ на графа да стигнатъ въ ржцетѣ на краля, по мнѣнието на кяяза Оранский, сж били съставени съ твърдѣ общи и неопредѣнлени изражения. „Описванието на ония тегоби“ — каза той — „които ний носимъ на себѣ си, направено отъ предсѣдателя, е твърдѣ далечъ отъ истината. Може ли краля да примѣни къмъ нашето положение и най-искуснитѣ, цѣлителни срѣдства, когато ний сами спомагаме на туй, щото да останатъ скрити отъ него най важнитѣ източници на нашитѣ бѣдствия? Да не умаляваме предъ краля дѣйствителното число на нашитѣ еретици; нѣка направо да утвърждаваме, че отъ тѣхъ прокиснаха всичкитѣ ни провинции, всичкитѣ градове, всичкитѣ паланки и до най-малкитѣ; нѣка не криемъ и това, че тѣ съ презрение са отнасятъ къмъ всичитѣ укази за тѣхното наказание, та и освенъ това сж твърдѣ малко наклонни да са покоряватъ на властитѣ. Защо е тукъ сдържаностьта? Отъ гдѣ са взе тъзи раскошь, тъзи срамотна пищность на всички тия твари, които предъ самитѣ ни очи са подигнаха изъ калта? отъ гдѣ? — Разбира са, не съ друго освенъ съ подкупванието достигнаха тѣ до всичко това. Нима ний нечуваме всѣки день отъ устата на народа, че само съ злато можешъ да си пробиешъ пжть, та и самитѣ раздори, безспирно наченвани между тия твари, недоказватъ ли достатъчно — до каква стьпенъ сж привързани тѣ къмъ общото благо? Или вий мислите, че ний, управителитѣ на провинциитѣ, трѣбва ведно съ намерената подъ расположението ни войска да подлежимъ на благорасположението на нѣкой негодѣ ликторъ? Заповѣдайте да ограничатъ числото на ония давани индулгенции и свободни грамоти, които тѣ тъй щедро раздаватъ на ония, на които ний запретяваме да се даватъ. Никой неможе да прощава престжпленията безъ да грѣши противъ общото благо безъ да уголѣмява съ това общото зло. Менъ, съзнавамъ са въ това направо, никога не ми са е харесвало подраздѣлението на държавнитѣ тайни и грижи по управлението между толкозъ много колегии. За това е достатъченъ и Държавния Съвѣтъ; мнозина патриоти това вече сѫ почувствували тайно, и това азъ сега заявявамъ на всеуслишание. Заявявамъ го ведно съ това, че азъ не виждамъ друго спасение отъ всичкитѣ злини, отъ които са оплакватъ, освенъ да са присъединятъ и другитѣ двѣ камари въ Държавния Съвѣтъ. Ето какво, по моето мнѣние, трѣбва да настояваме да добиемъ отъ краля, инъкъ и туй посланничество ще са окаже безцѣлно и безполезно.“ И тукъ съобщи княза въ общото събрание на Сената оня планъ, за който са говори по-горѣ. Виглий, противъ когото, собствено, бѣше насочено това ново предложение, и който тукъ го чу за прьвъ пѫть, напълно са поддаде на своя запалчивъ гнѣвъ. Вълнението на духътъ, произведено на него отъ туй събитие, бѣше твърде силно за неговото слабо тѣло и за туй още на другата заранъ него го намериха въ постелката разбитъ отъ параличъ и опасно боленъ.

Неговото мѣсто зае Иоахимъ Гопнеръ, тъй сѫщо единъ отъ членоветѣ на Брюселския Таенъ Съвѣтъ, човѣкъ отъ старъ кроежъ и съ безукоризненна честность, най-достойния и близкенъ другарь на президента. За да угоди на оранжиститѣ, той направи нѣкои прибавления къмъ порѫчкитѣ, които са даваха на посланника, които са касаеха преимуществено до унищожаванието на инквизицията и съединението на тритѣ курии въ единъ

Съвѣтъ; всичко това са направи не толкозъ по желанието на управителката, колкото, защото отъ нея непослѣдва никакво запретяване на това нѣщо. Когато подиръ това графъ Егмонтъ зе да са прощава съ предсѣдателя, който между това са бѣше подигналъ отъ болѣстьта си, послѣдния зе да го моли, щото той да му донесе отъ Испания позволение да са оттегли отъ мѣстото, което заема. „Мойто време вече мина“, каза той, „азъ искамъ по примѣра на моя предшественникъ и другаръ, Гранвелла, да са скрия въ тишината на частния животъ и съ това да предваря превратностьта на щастието. Моя добъръ духъ ми предсказва бурно бѫдѫще, къмъ което азъ не би искалъ да имамъ никакво отношение.“

Графъ Егмонтъ тръгна за въ Испания въ мѣсецъ Януарий 1565 година и биде приетъ тамъ тъй лъстиво и почетно, както нито единъ отъ предшественницитѣ му, равни нему по звание. Би казалъ, че всичкитѣ кастилски велможи, увлечени отъ примѣрътъ на своя краль или, по-вѣрното, вѣрни на неговата политика, отхвърлиха отъ себѣ си своята закоренела злоба противъ Фламандскитѣ знаменитости и единъ презъ други са мѫчаха да привлекѫтъ Егмонта къмъ себѣ си съ всѣкакви заявления и учтивости отъ всѣкой родъ. Всичкитѣ частни ауденции, които той поискаше отъ монарха му биваха разрѣшавани, при това даже противъ неговитѣ ожидания, колкото стоя въ Испания, Егмонтъ неможеше да са нахвали съ гостеприемството на своя монархъ. Филиппъ го увѣряваше по най-положителенъ начинъ въ любовта си къмъ нидерландския народъ и даже му даде надеждата, че той ще склони предъ общото желание и ще поотслаби строгостьта на едиктитѣ. Но въ сжщото време тєй основа въ Мадрить коммиссия отъ богослови, на които са даде да разрѣшатъ въпросътъ, трѣбва ли да са разрѣшава на провинциитѣ исканата отъ тѣхъ религиозна търпимость? Тъй като болшинството въ тъзи коммиссия бѣше на мнѣние, че особеноститѣ на нидерладската конституция и страхътъ отъ възстание отъ страна на провинциитѣ лесно можаха да извинятъ нѣкои предпазливости въ туй отношение, то, въпросътъ, даденъ на коммисията за разрѣшавание, ѝ са повтори още веднъжъ въ по-стъсненъ видъ: „въпроса не е въ това, са каза на коммиссията отъ името на краля, *могж ли* азъ да постжпя тъй, а въ това — *трябва ли* или *нетрябва* да постжпя тъй?“ Когато коммисията отговори отрицателно, краля стана отъ мѣстото си и приклони колена предъ распятието, „Моля Ти са, Царю Небесний!„ — възкликна той — „недопущай ма никога да падна толкозъ ниско, щото азъ да бждж господинъ на тия, които Тя отхвърлятъ отъ себъ си!“ И по образеца на тъзи фраза са измудруваха всички ония мърки, които той са тъкмеше да тури въ дѣйствие въ Нидерландия. Въ отношение на религията туй гледище си остана вечно за монарха; вече съвсемъ крайната необходимость, може би, и би го принудила да направи нѣкои снисхождения при испълняванието на неговитѣ едикти, но нищо на свѣтътъ не би го накарало да ги унищожи по законенъ рѣдъ или даже да ги ограничи до нѣйде. Егмонтъ му расправи, до каква стъпень даже самитѣ публични смъртни наказания на еретицитѣ отъ день-на-день уголѣмяватъ числото на тѣхнитѣ привърженници, защото примѣрътъ на тѣхното мѫжество и оная веселость, съ която тѣ посрѣщатъ смъртьта, испълватъ зрителитѣ съ най-дѫлбокото изумление и имъ даватъ най-високото понятие за туй учение което е способно да довожда до такъвъ героизмъ тия, които го исповѣдватъ. Тоя расказъ на Егмонта не се плъзна отъ вниманието на краля; но подѣйствува на него малко инъкъ, отколкото можеше да са очаква. За да са избѣгнѫтъ тия съблазнителни зрѣлища и при това безъ да се смѣчкава строгостьта на едиктитѣ, краля рѣши да мини тоя въпросъ тъй, щото за напредъ наказанията да сваватъ *тайно*. Отговора на краля на грамотитѣ, донесени отъ Егмонта, му се съобщи писменно за да го предаде на управителката. Преди да го отпусни отъ себѣ си, краля не испусна удобния случай да му поиска смѣтка за постѫпката му противъ Гранвелла, при това особенно му напомни за ливрея, измисленъ за оскърбяване на тоя сановникъ. Егмонтъ му отговори, че всичко това е било нищо по-вече отъ една шега на трапезата и че при това не са е случило нищо оскърбително за монарха. Ако той, прибави при това графа, да знаеше, че макаръ и единъ отъ присѫтствующитѣ си е помислилъ нѣщо пъкъ до тамъ лошо за постѫпката му, той на часа го би повикалъ да се расправятъ единъ срѣщу други (т. е. на двубой).

При тръгванието на Егмонта краля му подари пѣтдесетъ хилѣди гулдена, и на това отгоре му даде да се надѣва, че грижата за сестрата на дъщеритѣ му ще вземе върху си.

Въ сжщото време той му позволи да вземи съ себѣ си въ Брюсселъ младия Фарнезе Пармский, да би съ това показалъ нѣкое внимание къмъ управителката, майка на тоя юноша. Лицемѣрната мѣгкость на краля и увѣренията му въ доброжелателство и расположение къмъ нидерландския народъ, които краля въ сжщность не е чувствувалъ никога — всичко това замая главата на честния Фламандецъ. Зарадванъ че е честить да занесе, по неговото мнѣние, щастие на своето отечество (което никога не е бивало толкозъ далеко отъ туй щастие, колкото въ онъзъ минута), Егмонтъ, противъ всѣко очакване, напусна Мадритъ задоволенъ и съ твърдото намѣрение да прослави добрия краль по цѣла Нидерландия.

Но още самото встжпление къмъ кралевия отговоръ, когато зеха да го четжтъ въ Държавния Съвѣтъ въ Брюссель, значително измѣни настроението на тия приятни надежди. „Безъ да гледаме това“, се четеше въ отговора, „че нашето рѣшение относително религиознитѣ едикти си остава твърдо и неизмѣнно, и ний по-скоро ще са рѣшимъ да погубимъ хилѣди живота, нежели да измѣнимъ даже една буква на едиктитѣ, пакъ, вслѣдствие настоятелнитѣ представления, направени отъ графа Егмонта, ний се рѣшихме, отъ друга страна, да неоставимъ неиспитано нито едно отъ ония мѣгки средства, които могжтъ да запазятъ народа отъ ереситѣ и, ведно съ това да го отървемъ отъ неизбѣжното наказание, назначено отъ едиктитѣ. А тъй като отъ доклада на графа Егмонта ний разбрахме, че до сега, най важнитѣ причини на неговото религиозно заблуждение са заключавали въ разваленитѣ нрави на нидерландското духовенство, което лошо назидава народа и въспитава юношеството по най-непотребенъ начинъ, ний ви заповѣдваме да образувате особенна коммиссия отъ трима епископи и нѣколцина богослови, и да имъ поржчате да са съвѣщаватъ за необходимата реформа, щото норода да са не колебае вече по причина на огорчението си, и да не пада въ заблуждение по незнаение. Тъй като освенъ туй, ний чухме, че публичнитѣ наказания на еретицитѣ даватъ на послѣднитѣ само поводъ да са хвалятъ съ безумно мжжество и да ослѣпяватъ тълпата съ подобието на нѣкакво си мжченичество, комисията трѣбва да са погрижи щото тия наказания да ставатъ по-тайно и съ това да лишатъ осжденитѣ еретици отъ честьта, която приписватъ на тѣхното мжжество.“ Но за да бжде увѣренъ, че тоя частенъ синодъ неще превиси властьта, която му са дава — краля изискваше непременно, щото въ числото на членоветѣ на комитета да бжде и епископа *Иперский,* извѣстенъ нему человѣкъ и най-строгъ ревнитель на католическото вѣроисповѣдание. Съвѣщанията трѣбваше да ставатъ колкото е възможно по-тихо и подъ видъ, че цѣльта на тия съвѣщания е въвежданието постановленията на Триентския съборъ. Навѣрно туй са изискваше за да не побезпокоятъ римския дворъ съ тоя частенъ синодъ и съ слуховетѣ за него да не ободрятъ мятежния духъ на провинциитѣ. При засѣданията трѣбваше да присжтствува и самата херцогиня ведно съ нѣколцина отъ най-преданнитѣ си съвѣтници, и веднага слѣдъ свършванието на засѣданието писменъ докладъ за извършеното въ него трѣбваше да са испрати до краля. При това краля испращаше на управителката едновременна парична помощъ за посрѣщание най-важнитѣ ѝ нужди и даваше надежда, че скоро ще са види съ нея лично; но преди това трѣбваше да свършатъ войната съ турцитѣ, които именно въ туй време очакваха да са появатъ предъ Малта. Предложенитѣ отъ княза Оранский уголѣмяване на Държавния Съвѣтъ и сливание на тайния и финансовъ съвѣти, са минаха въ отговора на краля съ мълчание, съ исключение на това, че херцогъ Аршо, вече познатъ намъ като ревностенъ роялистъ, получи мѣсто и гласъ въ послѣдната отъ помѣнатитѣ курии. Виглий са уволни отъ предсѣдателствуванието въ тайния съвѣтъ, но, безъ да гледа на туй уволнение, бѣше задлъженъ да испълнява тъзи длъжность още цѣли четри години, защото назначения на негово мѣсто, отъ Мадритския Съвѣтъ по нидерландскитѣ работи, Карлъ Тиссенакъ, бѣше задържанъ въ Мадритъ до истичанието на сжщия срокъ.

* * *

Усилванието на религиознитѣ едикти. Всеобщото съпротивление на народа.

Едвамъ Егмонтъ са върна въ Брюссель, и тамъ са получиха най-строгитѣ укази противъ еретицитѣ, които, както са види, побързаха да проводятъ веднага слѣдъ него, сѣкашъ, за да обличатъ ония весели извѣстия, които донесе съ себѣ си графа, който расправяше всжду за честитата промѣна въ взглядоветѣ на монарха.

Ведно съ тия най-строги укази са испроводиха: списъкътъ на постановленията на Триентский Съборъ, въ тоя видъ, въ който тѣ са приеха въ Испания, а сега трѣбваше да са въвождатъ и въ Нидерландия, и подписанитѣ смъртни присѫди на нѣколко анабантисти и други еретици. „Графъ Егмонтъ“, говореше Вилхелмъ Мълчаливий, „са поддаде на испанскитѣ хитрости. Самолюбието и суетностьта го услѣпиха, да дрънка за своитъ собственни изгоди, той забрави общото благо.“ Тукъ вечъ и на всички стана очевидна фалшивостьта на испанското министерство; неговата безчестна фалсификация възмути и най-добритѣ хора въ провинциитъ. Но, разбира са, никой не претърпя толкозъ мѫки, колкото Егмонтъ, който сега виде вече ясно, че е билъ само играчка на испанското коварство, и, безъ самъ това да знае, стана измѣнникъ предъ очитъ на своето отечество. „Ще каже тъзи външна благосклонность — тъй са оплакваше той предъ всички — бѣше нищо друго, освенъ ухищрение, пустнато въ ходъ не за друго, а само да ма направятъ посмѣшище предъ моитъ съграждане и съвсемъ да подкопаятъ значението на моето добро име. Ако краля мисли по тоя начинъ да сдържа думата си, която даде предъ менъ въ Испания, то нѣка управлява Фландрия който ще; съ отдалечаването си отъ държавнитѣ работи азъ ще докажа, че нѣмамъ нищо общо съ тоя вѣроломецъ.“ И наистинна, испанското министерство неможеше да измудри друго средство за да подкопае значението на такъвъ важенъ мѫжъ, освенъ да го представи предъ очитъ на поклонявшитѣ са предъ него съграждане за человѣкъ, надъ който са е то посмѣло.

Между това и по-горѣ помѣнатия синодъ дойде до слѣдующето заключение, което тутакси и са съобщи на краля: за упражнение на народитѣ въ религията, за подобряванне нравитѣ на духовенството и въспитание на юношеството има толкозъ старания, положени въ постановленията на Триентския Съборъ, щото сега остава, колкото е мъзможно по-скоро да са турятъ тия постановления въ испълнение. Кралскитѣ едикти противъ еретицитѣ не трѣбва въ никой случай да бѫдатъ измѣнени; но пакъ може *тайно* да са разясни на сѫдилищата, щото най-упорнитѣ отъ числото на еретицитѣ и проповѣдницитѣ на ереситѣ да наказватъ тѣ съ смърть, щото между самитѣ секти да правятъ разлика и при това да обръщатъ внимание на възрастьта, положението въ обществото, полътъ и характера на обвиняемото въ ересъ лице. Ако наистина публичнитѣ наказания уголѣмяватъ пламька на фанатизма, то, може би, било би много по-умѣстно да са замѣнятъ съ наказание, което съвсемъ вечъ неспособствува на геройството, което по-малко бие на очи, но не е и по-малко тѫжко — съ заточавание въ галлериитѣ (насилна работа), толкозъ по-вече че това би умалило значението на мѫченичеството за тогова, който са наказва. Престѫпленията, свършвани отъ прости шегувания, отъ любопитство или легкомислие, могли би да са наказватъ съ парични глоби, съ изгнание или даже и просто съ тѣлесни наказания.“

Между това, когато ставаха съвѣщанията на тая богословска коммисия, резултатитѣ на които едвамъ що бѣха испроводени въ Мадритъ, времето минуваше съвсемъ безполезно, и преслѣдванието на сектантитѣ пакъ са спрѣ, или са вършеше твърдѣ слабо. Подиръ изгонванието на министра Гранвелла, безначалието, което господствуваше въ висшитѣ учреждения и което отъ тамъ са распространяваше въ всичкитѣ провинциялни сѫдилища, ведно съ по-голѣмата мѣгкость, показна отъ болѣрството къмъ религията — всичко това спомогна да заѣкне сектаторския духъ и даваше най-пълна воля на проповѣдническата ярость на най-важнитѣ имъ апостоли. Сѫдиитѣ-инквизитори, неподдържани отъ свѣтскитѣ власти (а на мѣста и преслѣдвани даже отъ нея, като ѝ отнимаха жертвитѣ отъ рѫцетѣ) изгубиха всѣко значение. Католическата часть на народа очакваше много отъ обнародванието постановленията на Триентския Съборъ, сѫщо и отъ посланничеството на графа Егмонта въ Испания; послѣднитѣ надежди, сѣкашь са оправдаваха отъ ония радостни извѣстия, които донесе съ себѣ си графа, който по свойственната си прямота, ги распространяваше всѫду. При тия условия са испроводи отъ Испания кралевския отговоръ на заключението на богословската коммисия и послѣдньото запитвание на управителката.

„Въ каквато форма и да предава графъ Егмонтъ“ — тъй са говореше въ отговора на Филиппа — „изустнитѣ заявления на краля, но на краля никога не е влизало въ главата даже и сѣнка отъ мисъльта да направи нѣкое, макаръ и най-малко, измѣнение въ указитѣ за наказание, които императора, неговия баща, още преди трийсетъ и петь години издаде за провинциитѣ. А за това, тия едикти, както той и заповѣдва, трѣбва и сега да са съблюдаватъ по най строгъ начинъ, инквизицията трѣбва да приема най-дѣятелната помощъ на свѣтскитѣ власти, и постановленията на Триентския Съборъ трѣбва да иматъ неуклонно и безусловно значение за всичкитѣ нидерландски провинции. Мнѣнието на епископитѣ и богословитѣ краля споделя напълно, безъ да исключва въпросътъ за смѣкчение на наказанието, което тѣ предлагатъ да става съобразно съ полътъ, възрастьта и характера на отдѣлнитѣ лица; но ведно съ това краля си остава при мнѣнието, че въ неговитѣ едикти нѣма недостатъкъ отъ умѣреностьта. Успѣшното распространение на ереситѣ, разбира са, трѣбва да са припиши само на нерадението и вѣроломството на сѫдиитѣ; та за това, ако нѣкой отъ сѫдиитѣ, за въ бѫдѫще, покаже малко рвение при испълнявание на длъжностьта си, такъвъ да са замѣства съ по-надеженъ человѣкъ. А инквизицията е длъжна, безъ да обръща внимание на нищо человѣческо, твърдо, безстрашно и независимо отъ никакви страсти, да върви въ пѫтя си безъ да са загледва напредъ и безъ да са огледва назадъ. Краля отъ напредъ удобрява всичко, което извърши инквизицията, стига само тя да избѣгва всѣкой гнѣвъ противъ когото и да било.“

Туй кралево писмо, на което оранжиститѣ приписватъ всичкитѣ послѣдующи страдания на нидерландцитѣ, произведе най-силното вълнение между членоветѣ на Държавния Съвѣтъ, и заявленията, които тѣ случайно или съ намѣрение сѫ правили въ обществото по поводъ на туй писмо, докараха народа въ ужасъ. Отново всички обье страхътъ отъ испанската инквизиция, и подъ влиянието на тоя страхъ, на всички са стори, че конституцията вече несѫществува. Всички вече си представляваха, какъ са зифтосватъ тъмниците, какъ са ковѫтъ оковитѣ, какъ са трупатъ дървата. Всички общества бѣха заети само съ тоя разговоръ и страхътъ вече неможеше да обьюздае езицитѣ. По кѫщитѣ на болѣритѣ зеха да залепятъ писма, съ които ги призоваваха, както едно време Римъ Брута, като ги моляха да са застѫпятъ за свободата. Ядовити пасквили са появиха противъ новитѣ епископи, които наричаха на право „помощници на джелатитѣ“; духовенството са подиграваше въ комедиитѣ, и присмѣхътъ нещадеше вече нито краля, нито папата.

Оплашена отъ тия слухове, управителката заповѣдва да свикатъ при нея всичкитѣ членове на Държавния Съвѣтъ и всичкитѣ кавалери, да би могле да й кажатъ, какъ трѣбва да са държи въ туй непривлекателно положение. Мнѣнията са оказаха твърдѣ различни и са завърза страшна препирня. Нерѣшително са колебаеха всички между страхътъ и длъжностьта, и недохождаха до никакво заключение, докато най-сѣтне нестана отъ мѣстото си стареца Виглий и не порази всички съ своето мнѣние. „Сега“ — каза той — „ний съвсемъ неможемъ да мислимъ за обнародванието на кралевския указъ, докато неприготвимъ самия монаръх да разбере, какъ ще бѫде приетъ тоя указъ; преди всичко ний трѣбва да са погрижимъ за въздържанието на сѫдиитѣ-инквизитори отъ всѣко злоупотребление съ властьта си, и да ги посъвѣтвами, да дѣйствуватъ колкото са може по-мѣгко.“ Но още по-вече са учудиха всички, когато са истъпи князь Оранский съ рѣчьта си и зе да оспорява туй мнѣние. „Волята на краля“ — каза той — „ е исказана доста ясно и опредѣленно, и подтвьрдена съ твьрдѣ голѣмо число предварителни обсжждання, за да можемъ още да са осмѣляваме и я не туряме въ испълнение, подъ страхъ да си спечелимъ укоръ въ най-непростително упорство. “ — „ Азъ съмъ готовъ да взема тоя укоръ върху себѣ си,“ го прекъсна Виглий. Азъ приемамъ на себѣ си всичката тяжесть на кралевата немилость. Ако ний съ това упорство сможемъ да му искупимъ спокойствието на неговата Нидерландия, ще заслужимъ още благодарность за това.“ Управителката вече бѣше готова да мине отъ страна на туй мнѣние, когато оняза са залови съ горѣщина да му възразява. „ Какво добихме“ — извика той — „какво добихме отъ всичкитъ преставления, които му правихме, отъ всичкитъ писма, които му испращахме? Какво свърши и посланника, когото ний тъй неотдавна му бѣхме проводили? Нищо — какво остава тогава ний още да очакваме! Нима пъкъ ний, неговитѣ съвѣтници трѣбва да нагърбимъ на себѣ си всичкото негово неудоволствие за това само, щото, на свой рискъ и подъ свой страхъ да му направимъ услуга, за която той още и „благодаримъ“ неще ни кажи?“ Въ недоумѣние и нерѣшителность мълчеше цѣлото сърбание; у никого небѣше духътъ толкозъ силенъ, щото да стои „за“ това мнѣние, и още по-малко да му възразява; но княза повика на помощъ естественния страхъ на управителката, който рѣши дѣлото. Сетнинитѣ на нейното несполучливо непокорство сж очевидни; а ако тя и сполучеше да избѣгне лошитѣ сетнини, съ доста умѣстното непокорство, съ какво ще може да докаже, че нея дѣйствително сѫ я заплашвали тия сетнини? И ето отъ двата съвѣта тя избира най-скръбния; каквото ще да става—тъй рѣшява управителката — но указа на краля ще са обнародва. Тоя пѫтъ, ще каже, народната партия надви и едничкия мѫжественъ приятель на правителството, който бѣше толкозъ силенъ духомъ, щото и да служи на монарха си, и да приеме на себѣ си неговото неудоволствие — тоя приятелъ на правителството трѣбваше да отстѫпи предъ противницитѣ; туй засѣдание съвсемъ смути спокойствието на управителката; отъ тоя денъ въ Нидерландия са подигна цѣлъ рѣдъ бури, които вече безспирно зеха да бучатъ въ нея. Когато членоветѣ на съвѣта са разотиваха, князъ Оранский каза на едного отъ близо стоявшитѣ: „Хайде, сега ний наскоро ще видимъ една голѣма трагедия.“

И тъй, распратиха указа до управителитѣ на всичкитѣ провинции, и тия укази са заповѣда да са турятъ въ испълнение по най-точенъ начинъ и плакатитѣ на покойния императоръ, и тия, които въ течение на послѣднето царствование сѫ биле издадени противъ еретицитѣ, и постановленията на Триентския Съборъ, както и тия, на горепоменатия синодъ, който неотдавно засѣдава въ Брюсселъ; заповѣдваше са въ сѫщото време да са помага най-дѣятелно на инквизицията и сѫщото да са заповѣда и на всичкитѣ, подвѣдомственни тѣмъ власти. За това всѣки отъ управителитѣ бѣше длъженъ да избере отъ подчинения нему съвѣтъ надлежния человѣкъ, който би могълъ да обиколи цѣлата провинция строго и да разгледа на мѣстото, до каква стъпенъ са испълняватъ отъ по-долнитѣ власти свише даденитѣ заповѣди, и слѣдъ това да испращатъ всѣки три мѣсеца точна смѣтка за своитѣ дѣйствия въ столнината. На архиепископитѣ и епископитѣ са испроводи списъкътъ на триентскитѣ постановления на основание испанския оригиналъ, и при това съ указание, че въ случай, че имъ потрѣба свѣтската власть, управителитѣ и войската на тѣхнитѣ епархии сѫ длъжни да бѫдѫтъ на пълното тѣхно расположение; за туй са счете за нуждно тия списъци да имъ са испроводятъ направо отъ рѫцетѣ на управителката. Противъ тия постановления бѣше безсилна всѣка привиллегия; краля желаеше и заповѣдваше, щото частнитѣ и территориялни сѫдилища да немогѫтъ да оказватъ никакво влияние върху испълнението на тѣя постановления.

Тия укази, прочетени всѫду всенародно отъ херолдитѣ (глашатаи), направиха на народа такова впечатление, което бѣше способно да оправдае и страхуванието на предсѣдателя Виглия и надеждитѣ на княза Оранский. Почти всичкитѣ управители са отказаха да ги турятъ въ испълнение и заплашваха съ отставкитѣ си, ако ги не принудятъ да са покоряватъ насилно. „Кралевския указъ“ — тъй пишеха тѣ — „са основава на съвсемъ лъжовна цифра сектанти. Правосѫдието е въ ужасъ отъ несмѣтното множество жертви, което ежедневно са набира въ рѫцетѣ му; а колкото са отнася лично до управителитѣ, тѣ съвсемъ нежелаятъ да испълняватъ порѫчки, които са състоятъ въ това, щото тѣ да оставятъ да погинатъ на огъня

50-60 хилѣди жители на тѣхнитѣ окржзи. „Противъ триентскитѣ постановления особенно възстана долното духовенство, тъй-като тия постановления бѣха пълни съ нападения противъ неговото невежество и развалѣнность на правитѣ, и освенъ това още го заплашваха съ ненавистната реформа; то не са замисли въ тоя случай като са рѣши, щото висшитѣ църковни интереси да принесе въ жертва на своитѣ частни нужди, и нападна на постановленията и цѣлия съборъ съ най-ядовититѣ подигравки, и съ туй посѣя въ умоветѣ сѣмената на възстанието. Подигна са такъвъ сжщо воплъ, какъвто бѣха подигнали нѣкога калугеритѣ противъ новитѣ епископи. Камбрейския епископъ сполучи най-сѣтне, ако и не безъ съпротивление отъ страна на духовенството, да обнародва съборнитѣ постановления. Много по-мжчно бѣше да са сполучи това нѣщо въ Мехелнъ и Утрехтъ, гдѣто архиепископитѣ бѣха сърдити съ римското духовенство, което, ако може да са вѣрва на обвиненията противъ него, е заявило, че по-скоро ще са съгласи да докара църквата на края на погибела, отколкото да са покори на какво и да било правило за поправяние на нравитѣ.

Въ числото на провинциитѣ най-високо отъ всички подигна гласътъ си Брабантъ. Съсловията на тъзи провинція пакъ започнаха да показватъ своята знаменита грамота, на основание на която брабантеца неможе да са повика предъ сждилище, което са състои отъ чужденци. Тѣ високо викаха за дадената отъ краля клѣтва да пази тѣхнитѣ устави, и за условията, на основание на които му станаха тѣ доброволно подданници. Лёвенъ, Антверпенъ, Брюсель и Херцогенбухъ, тържественно протестираха въ особна записка, проводена отъ тѣхъ на името на управителката. Управителката, винъги недоумѣвающа, винъги въ колебание между всичкитѣ партии, твърдѣ слаба за да са покорява на краля и още по слаба за да му са непокорява, заповѣдва да са събиратъ нови съвѣти, изслушва имъ всичкитѣ мнѣния, *за* и *противъ* и най-сѣтне са присъединява както винъги, къмъ онова отъ тѣхъ, което са указа най- неблагоприятно за нея. Искатъ пакъ да са обърнѫтъ къмъ краля въ Испания; послѣ започватъ да гледатъ на туй срѣдство като на твърдѣ бавно; опасностьта твърдѣ очевидна: трѣбва да са отстѫпи предъ общото вълнение, трѣбва да са прилагатъ кралевскитѣ укази съобразно съ обстоятелствата и съ своята власть. Най-сѣтне управителката заповѣдва да поровятъ въ брабантскитѣ лѣтописи, дано тамъ намерятъ нѣкои инструкции, дадени още отъ Карла V на първия инквизиторъ на тъзи провинция, по които да би могле да са рѫководятъ въ дадения случай. Инструкцията са оказа съвсемъ непрелична на тъзи, която са даваше сега; а между това самь краля обьяви, че той не въвежда новини; за туй намиратъ за възможно да приравнятъ тия нови плакати съ старитѣ. Тоя край на дѣлото не до тамъ удовлетвори шумнитѣ искания на брабантскитѣ съсловия, които изискваха съвършенното унищожавания на инквизицията, но за туй пъкъ съ таковато възвивание на работата, и на другитѣ провинции като че са даде сигналъ да направятъ сѫщитѣ протести и да са съпротивятъ сѫщо тъй мѫжественно. Безъ да дадѫтъ време на херцогинята да са съземе и да обмисли дѣлото както трѣбва, другитѣ провинции самоволно преставатъ да са покоряватъ на инквизицията и я лишаватъ отъ всѣка помощь отъ страна на свѣтската власть. Духовнитѣ сѫдии, още не тъй отдавна повикани съ доста опредѣленъ указъ да испълняватъ длъжноститѣ си по-строго, изеднъжъ са видеха пакъ въ безпомощность, лишени отъ всѣко значение и всѣка поддържка а на всичкитѣ си оплаквания, испращани до двора, зеха да приематъ за утѣха само едни праздни думи. Управителката като искаше да умиротвори всички, можà съ всички, да си развали отношенията.

Между това, когато всичко това ставаше между дворътъ, куриитѣ и съсловията, всеобщия духъ на мятежа бѣше обгърналъ народа. Всички са завзеха да разслѣдватъ правата на подданството и да обсѫждатъ границитѣ на кралевата власть. „Нидерладцитѣ никога неще бѫдѫтъ толкозъ малодушни“ — говореха мнозина и даже не тайно — „щото съвсемъ пъкъ да не съзнаятъ, какво може да изисква единъ господарь отъ своитѣ подданици, и какво — подданницитѣ отъ господаря; и, щото да не намерятъ срѣдство да изгонятъ насилието съ насилие, макаръ че сега са правятъ, като да незнаятъ нищо.“ Въ Антверпенъ даже са указа на много мѣста залѣпена една записка, въ която са предлагаше на градския съвѣтъ да подаде жалба противъ испанския краль, като нарушитель на своята клѣтва, като оскърбитель на нидерландскитѣ волности, въ швейцарския окрѫженъ сѫдъ, тъй като Брабантъ, като часть отъ Бургундския окрѫгъ, подлежеше къмъ условията на Нассаутския и Аугсбургския миренъ трактатъ. Калвиниститѣ тамамъ въ туй време бѣха обнародвали символа на своята вѣра и въ предисловието си къмъ него, насочено къмъ краля, поясняваха, че тѣ сѫ съвсемъ спокойни, макаръ че числото имъ достига до сто хилѣди души, и че тѣ носятъ на себѣ си всичкитѣ земни повинности, както и другитѣ; отъ което слѣдва, притуряха тѣ, че ний не искаме никакво открито възстание. Всѫду между публиката сѣеха волнодумни, опасни, подхвърлени писма, въ които испанската тирания са описваше съ най-мрачни бои, а на народа са напомняше за неговитѣ привиллегии, а тъй сѫщо и за силата му.

Военнитѣ приготовления на Филипа противъ Турция, а тъй сѫщо и военитѣ приготовления, които Ерихъ, Брауншвейгский херцогъ, предприе въ съседнята страна (никой незнаеше тѣхната цѣль) еднакво спомогнаха да са усили подозрението, ужъ че инквизицията са натрапи на нидерландцитѣ насилственно. Много отъ почетнитѣ търговци вече явно зеха да говорятъ, че тѣ ще си напустнатъ домоветѣ и имотитѣ, за да търсятъ другаде тъзи свобода, която тука имъ са отказваше; други си търсеха предводитель и си поговорваха за въорѫжена защита и за чуждеземната помощъ, която са очаквала.

Надъ всички тия бѣдствия трѣбваше да дойде и друго — въ туй положение управителката наскоро трѣбваше да остане и безъ съвѣтникъ, и безъ всѣка поддръжка: нея на скоро трѣбваше да напустни и оня единственъ человѣкъ, който именно въ туй време ѝ бѣше най-много необходимъ, и който направи много за да я хвърли въ туй положение. „Турганието на кралевскитѣ укази въ испълнение“ — тъй ѝ пишеше Вилхелмъ Оранский —

„не е възможно безъ съ това да са възбуди междоусобна война. Но ако за тѣхното испълнения и слѣдъ това настояватъ, то той, Вилхелмъ Оранский, ще са намери прунуденъ да я моли да го замѣсти съ другъ нѣкой, който да отговаря по-вече на намеренията на Негово Величество, и който да бѫде по-способенъ отъ него да управлява народа. Ревностьта, която той показа въ коронната си служба, въ всички други случаи ще обезпечи, както той са надѣва, неговата сегашна постѫпка отъ всѣко лошо тълкувание; вѣрвайте, че при сегашното положение на работитѣ нему не остава другъ исходъ, освенъ или да са непокорява на краля, или да дѣйствува въ врѣда на себѣ си и на своето отечество.“ Отъ туй време Вилхелмъ Оранский напустна Държавния Съвѣтъ и са отдалечи въ родния си градъ Бреду, гдѣто дълго време си остана спокоенъ, макаръ — едвамъ ли безучастенъ, наблюдатель на движението, което са развиваше. Неговия примѣръ наскоро са послѣдва отъ графа фонъ-Горнъ. Само Егмонтъ, който още са колебаеше между тронътъ и републиката, който сѐ още са мѫчеше да съедини въ своето лице добрия гражданинъ съ покорния поданникъ, — само Егмонтъ, който по-вече цѣнеше милостьта на монарха, а за това и неможеше да мини безъ нея, неможеше да са рѣши да напусни пѫтьтъ на своето щастие, което именно въ това време, по-вече отъ всѣкога, му вървеше при дворътъ на управителката. Отдалечаванието на князя Оранский, комуто и крайностьта на положението, и високия умъ доставиха такова силно влияние върху управителката (въ каквото рѣдко са ползуватъ хора съ високъ умъ и характеръ надъ хора нищожни), накараха управителката да почувствува голѣмъ недостатъкъ отъ человѣкъ, комуто можеше да са повѣри; графъ

Егмонтъ скоро можа да допълни тоя недостатъкъ съ себѣ си, благодарение на симпатията, която обикновенно много скоро са завързва между хора плахливо-слабодушни и хора добродушно-безхарактерни. Тъй като управителката еднакво я бѣше страхъ и да раздразнява народа съ исключителното си довѣрие къмъ привърженницитѣ на короната, и да заслузи немилостьта на краля съ твърдѣ близкитѣ си отношение къмъ явнитѣ предводители на народната партия, то тя едва ли би могла да намери по-добро довѣренно лице отъ графа Егмонта, за когото, собственно, рѣшително небѣше извѣстно, къмъ коя отъ двѣтѣ партии принадлежи.

* * *

КНИГА ТРЕТЯ.

Съзаклятието на болѣрството.

(1565.) До това време, както са вижда, князь Оранский, графъ Егмонтъ, графъ Горнъ и тѣхнитѣ другари желаяха само това, щото всѫду да са поддържа спокойствието. Тѣ въ туй отношение толкозъ са рѫководеха отъ желанието да служатъ на общото благо, колкото и отъ стремлението да доставятъ *сѫщински* йзгоди на краля, своя господарь; поне всичкитѣ имъ стремления, всичкитѣ имъ дѣйствия не противоречеха нито на едната, нито на другата цѣль. До това време наистина не са бѣше случило нищо такова, което да не е съгласно съ тѣхната вѣрность къмъ своя господарь за да може да са даде случай да са подозре чистотата на тия намерения или да са забелѣжи въ тѣхъ склонность къмъ възстание. Всичко, което бѣше направено — тѣ го направиха като задължителни членове на републиката, като представители и защитници на народа, като съвѣтници на краля, като хора прави и честни. Представленията, скромнитѣ оплаквания и прошения бѣха единственнитѣ орѫдия, съ които тѣ са рѣшаваха да са борятъ съ високомѣрието на двора. Въ никой случай не сѫ си позволявали тѣ да са увлѣкѫтъ отъ най-справедливото си ревние къмъ своето дѣло до тамъ, щото да отхвърлятъ благоразумието и умѣренностьта, които обикновенно тъй лѣсно са прекрачватъ отъ духътъ на партиитѣ. Но не и всичкитѣ болѣри въ републиката са покоряваха на тоя гласъ на благоразумието, не всички си оставаха въ границитѣ на умѣренностьта.

Когато въ Държавния Съвѣтъ са обсѫждаше важния въпросъ, трѣбва ли народа да са хвърли въ най-голѣмитѣ бѣди, или не; когато заклѣтитѣ водители му събираха на помощъ всичкитѣ доводи на разума и справедливостьта, а гражданитѣ и народа търсеха удовлетворение въ празднитѣ оплаквания, заплашвания и проклятия — за работа са залови собственно само часть отъ народа, която най-малко отъ всички имаше нужда да стори това и къмъ която най-малко отъ къмъ всѣка друга часть отъ народа, са обръщаше до толкова внимание. Нека си напомни читателя оня класъ на болѣри, за който по горе са каза, че Филиппъ, при встѫпванието си на престола, не счете за нуждно да си припомни неговитѣ заслуги и потрѣбности. По голѣмата часть отъ тия болѣри очакваха отъ него повишения и отличия, и не само отъ стремление къмъ почеститѣ, а отъ много по-вече материялни поводи. Мнозина отъ тѣхъ, по причини, показани отъ насъ по горѣ, задлъжняха до уши, и тѣмъ бѣше невъзможно да излѣзатъ отъ туй си положение съ свои сили. Слѣдователно Филиппъ, като ги замина при размѣстванието на длъжноститѣ съ всѣкакви лица, имъ понесе оскърбление, по-голѣмо отъ оскърблението на честь; той си въспита отъ тия голаци цѣла тълпа праздни наблюдатели и безжалостни сѫдии на своитѣ дѣйствия, недоброжелателни събиратели и распространители на всѣкакъвъ видъ новини. Тъй като тѣхното състояние далечъ не отговаряше на тѣхната гордость, тѣ, по необходимость, трѣбваше да пустнатъ въ ходъ своя единственъ капиталъ, който неможеше да са исхарчи, а именно — своето благородство и республиканската важность на своитѣ имена, и пуснаха въ дѣйствие такава монета, която можеше да има цѣна или въ такива времена, или никога — своята протекция. Съ съзнание на собственното си достоинство, на което тѣ толкозъ по-вече даваха мѣсто въ своята душа, че то имъ съставляваше едничкия имотъ, тѣ зеха да гледатъ на себѣ си като на твърдѣ важна посрѣдстояща сила, стояща между господаря и гражданитѣ, и въобразиха себѣ си призвани да дадѫтъ помощъ на угнетената республика, която, ужъ, съ нетърпение очаква тъзи помощъ като едничка своя поддрьжка. Но тъзи идея можеше да са покаже само толкозъ смѣщна, колкото са тя основаваше на тѣхната самонадѣянность; но, въ сѫщность, изгодитѣ, които тѣ можаха да извлѣкѫтъ отъ това мнѣние за себѣ си, бѣха твърдѣ основателни. Протестантитѣ-търговци, въ чиито рѫце са намираше по-голѣмата часть отъ нидерландското народно богатство, и които цѣнѣха по-високо отъ всичко възможностьта да си исповѣдвадъ свободно вѣрата, неиспуснаха случайтъ да извлѣкѫтъ единственно възможната полза отъ тоя класъ на народа, който на тѣхния пазаръ са явяваше съвсемъ непроизводителенъ, и за които никой непиташе. И сѫщитѣ тия хора, на които тѣ въ друго време, може би, би погледнали съ богаташка гордость, можеха да имъ сторятъ сега важни услуги съ своята многобройность, съ своята разгорѣщенность, съ значението си предъ очитѣ на тълпата, съ озлоблението си противъ правителството, даже и съ своята сиромашка гордость и съ отчаянието си. Ей на туй основание търговцитѣ са мѫчаха да ги привлѣкѫтъ къмъ себѣ си, хубаве хранеха въ тѣхъ духътъ на мятежа, поддържаха въ тѣхъ високото мнѣние за себѣ си и, което е най-важно отъ всичко, гледаха да имъ подкупятъ бедностьта съ своевременни парични спомоществования и съ блестящи обѣщание. Малко отъ тия болѣри бѣха до тамъ незначителни, щото да нѣматъ какво и да е влияние, макаръ по роднински отношения, на знаменитоститѣ, а всичкитѣ ведно, ако нѣкой можеше да бѫде честитъ и ги съедени, можеха да подигнатъ срѣщу короната страшенъ вопълъ. Мнозина отъ тѣхъ вече принадлежаха на новата секта, или ѝ бѣха тайно предадени; но даже и тия между тѣхъ, които бѣха ревностни католици, сé имаха доста и политически, и частни причини за да са обявятъ като противници на инквизицията и триентскитѣ постановления. Най-сетне тѣ бѣха подстрекавани и отъ своята суетность: да не би да пропуснатъ едничкия случай, въ който тѣ, може би, и би сполучили да изиграятъ както другитѣ, нѣкоя ролъ въ републиката.

Но ако и да можеше да са очаква много отъ съединението на тия хора въ едно, но се пакъ съвсемъ неосновательно и даже смѣшно би било да са основава каква и да е надежда на единъ отъ тѣхъ; та и да ги направишъ да са съединятъ бѣше работа не до тамъ лесна. За такова тѣхно сливание въ едно, би станало нужда отъ необикновенни обстоятелства; за щастие тия обстоятелства са представиха сами по себѣ си. Въ Брюсселъ въ това време са празднуваха свадбитѣ на княза Александра Пармский и графа Монтиньи, единъ отъ най-знамѣнититѣ нидерландски дворяни, и на тия свадби въ Брюсселъ са събра по голѣмата часть на нидерландското дворянство. При това роднинитѣ са срѣщаха съ роднини; завързваха са нови другарски отношения, подновяваха са едновремешнитѣ; говореха за бѣдствията на страната. А между това виното и веселието развързваха езицитѣ и отваряха сърдцата; зеха да си поговорватъ за необходимостьта да са съединятъ всички въ едно, като братья, да сключатъ съюзъ съ другитѣ държави. Тия случайни срѣщи зеха да са обръщатъ въ предначертани сборища — и малко-по-малко общественнитѣ разговори са обърнаха въ тайни съвѣщания. Не е зле да са притури, че въ сѫщото туй време въ Нидерландия живѣяха двама нѣмски барони, графъ фонъ-Голле и фонъ-Шварценбергъ, които не испустнаха случайтъ да възбудятъ голѣми надежди за помощьта на съседитѣ. Още преди това Лудвигъ Нассауски посѣти нѣкои отъ германскитѣ дворове съ сѫщата цѣль. Нѣкои даже утвърждаватъ, че се́ кадѣ това дреме сѫ виждали въ Брабантъ тайнитѣ повѣренници на адмирала Колиньи; но това, по справедливость, подлежи още на съмнение.

Трудно бѣше да намери человѣкъ по-йзгоденъ политически моментъ за нѣкой превратъ. Държавата са управлява отъ жена; нѣкои отъ членоветѣ на Държавния Съвѣтъ сѫ съвсемъ неспособни за каква и да било дѣятелность; въ провинциитѣ никаква войска; немногото войска, която имаше въ тѣхъ, вече отдавна е недоволна отъ неисплащанието на заплатитѣ ѝ и бѣше твърдѣ много пѫти излъгана съ обѣщания, за да могѫтъ я примами съ нови; на това отгоре тъзи войска са намираше подъ началството на такива офицери, които ненавиждаха инквизицията отъ все́ сърдца, и биха са зачервили само отъ мисълта, че ще трѣбва да дигнѫтъ за нея мечъ; въ съкровището нѣмаше пари нито за да съберѫтъ други войски, нито за да наематъ чуждеземна войска. Брюсселския дворъ и останалитѣ три Съвѣта — всичко това бѣше разъединено отъ раздора и развалено отъ безправственностьта; управителката нѣма никаква безусловна власть въ ржцетѣ си, а краля — той далеко; привърженницитѣ на краля въ провинциитѣ малко, та и тѣ невѣрни и малодушни; а народната партия е силна и могжща; двѣтѣ трети отъ народа сж насочени противъ папата и сж жѫдни за промѣна. Какво злочесто и безпомощно положение за правителството; и, което е отъ всичко най-лошо, то е, че тъзи му безпомощность е твърдѣ извѣстна на враговетѣ му!

Недостигаше още това само, щото всичката тъзи тълпа да са слѣе въ едно разумно цѣло, да ѝ са даде единъ вождъ, да са съедини съ нѣкои почутни имѣна, за да би са дало тяжесть на нейнитѣ начинания предъ очитѣ на републиката. И едното и другото са намероха въ лицата на Лудвига Нассауский и Хенриха Бредероде; и двамата принадлежаха къмъ родътъ на най-знаменититѣ нидерландски велможи, и двамата са поставиха доброволно на чело па предприятието. Лудвигъ Нассауский, братъ на княза Оранский, съединяваше въ себѣ си много блестящи качества, които му даваха възможность достойно да са изстъпи на такава важна сцена. Въ Женева, гдѣто са учи̂ Лудвигъ, той ведно съ учението са напои съ ненависть къмъ иерархията и привързанность къмъ новата религия, и като са завърна въ отечеството си, незакъсня да набере наоколо си привърженници на тия мнѣния. Републиканскитѣ стремления, които неговия духъ почерпна въ сжщото училище, поддържаха въ него палящата ненависть къмъ всичко, що са наричаше *испанско*, и тъзи ненависть, която удошевляваше всѣко негово дѣйствие, са отдѣли отъ него само ведно съ живота му. Папството и испанското управление въ неговото съзнание са явяваха като единъ и сжщъ предметъ, както то и наистина бѣше тъй и отвращението, което той хранеше къмъ едно отъ тия политически явления, усилваше въ него отвращението къмъ другото. Колкото и да са посрѣщаха двамата братья въ своитѣ наклонности и мразения, но пжтищата, по-които са грижеха тѣ да удовлетворятъ едното и другото, бѣха съвсемъ различни. Кипящата кръвъ, горещия темпераментъ и младостьта непозволяваха на по-малкия братъ да върви къмъ цѣльта си по ония кривулици, по които минуваше по-голѣмия братъ. Студения, спокоенъ погледъ водеше послѣдния полека, но вѣрно къмъ цѣльта; търпеливото благоразумие покоряваше на неговата воля всичкитѣ явления; а по-малкия, напротивъ, притурваше всичко на пжтьтъ си въ безумно-смелия си нàпънъ, като принуждаваше по нѣкога и самото щастие да прекланя глава предъ него, но, по-често извикваше бѣда на главата си. За това пъкъ Вилхелмъ бѣше пълководецъ, а Лудвигъ не по-вече отъ искатель на приключения; той би билъ силна и надеждна ржка само ако го управляваше нѣкоя разумна глава. Думата на Лудвига са считаше ненарушима; свързкитѣ съ него преживяваха всичко на свѣтътъ, защото той встжпваше въ тѣхъ не инъкъ, освенъ подъ гнета на нуждата, а нещастието свързва хората и по-твърдо, и по-тѣсно отъ легкомисленната радость. Брата си обичаше той толкозъ силно, колкото и своето дѣло, а за туй дѣло той си положи главата.

Хенрихъ фонъ-Бредероде, Вианский баронъ и Утрехтский бургграфъ, водеше своя родъ отъ древнитѣ холландски графове, които нѣкога управляваха тая провинция съ значението пълновластни господари. Такъвъ важенъ титулъ му даваше особна цѣна предъ очитѣ на народа, който още помнеше своитѣ едно-времешни господари и толкозъ по-вече го цѣнеше, колкото по-вече съзнаваше, колко малко спечели отъ станалата промѣна. Тоя наслѣдственъ блясъкъ бѣ тъкмо на мѣсто за человѣкъ, отъ езика на когото никога не слизаше славата на неговитѣ прадеди, и който съ толкозъ по-голѣма охота са залаваше за развалинитѣ на миналото, колкото по-малко утѣшително му са виждаше настоящето положение. Исключенъ отъ всичкитѣ длъжности и мѣста, на които на гледъ му даваше право високото му мнѣние за себѣ си и древностьта на болѣрския му родъ (нему са рѣшаваха да повѣрятъ само единъ ескадронъ легка кавалерия), той ненавиждаше правителството и си позволяваше безспирно да му преслѣдва всичкитѣ мѣрки съ най безпощадни подигравки. Съ това той привличаше къмъ себѣ си тълпата. Тайно, и той бѣше наклоненъ къмъ евангелическото вѣроисповѣдание; но не за това, че го принуждаваше да прави това убеждението, а по-право за туй, защото туй тъй сѫщо показваше отричание на правителственната программа. Той бѣше по-право дърдрица, отколкото ораторъ, и по-право наглъ, нежели мѫжественъ человѣкъ; той бѣше даже и храбръ, но по-вече защото невърваше въ опасностьта, отколкото отъ това, че той би можалъ да са постави по-високо отъ опасностьта. Лудвигъ Нассауский изгаряше да служи на туй дѣло, защитата на което пое върху си, а Бредероде — да са прослави съ служението на туй дѣло; оня са задоволяваше съ дѣятелностьта си въ полза на своята партия; а на послѣдния са искаше безъ друго да ѝ бѫде глава. Никой по-вече не струваше за единъ отъ първитѣ хора на възстанието; но пъкъ разбира са, възстанието неможеше да покаже на по-лошавъ отъ тоя вождъ. Колкото нищожни и да бѣха въ сѫщность неговитѣ заплашвания, но безумието на тълпата, набрана наоколо му, можеше да му даде твърдѣ важно и страшно значение, ако ѝ скимнеше да го покаже като претендентъ. Неговитѣ претенции за владѣнията на прадедитѣ си бѣха само праздни думи; но и едното само име бѣше достатъчно за да са подигне общото неудоволствие. Тогава силно расространената между народа брошура, явно го наричаше наслѣдникъ на холландската корона; гравюрованото му изображение отдоло имаше пресловутия поддписъ:

Sum Brederodus ego, Batavae non infima gentis
Gloria, virtutem non unica pagina claudit.

(1665.) Освенъ тия двамина, въ съюза на болѣритѣ встжпиха отъ най-познатитѣ нидерландци младия графъ Карлъ фонъ-Мансфелдъ, синъ на сжщия, когото ний по-горѣ показахме въ числото на най-ревностнитѣ роялисти, графъ фонъ-Куилембургъ, графъ фонъ-Бергенъ, графъ фонъ-Батембургъ, Иоанъ фонъ-Марниксъ — владетеля на С. Алдегондъ; самия съюзъ са сключи презъ ноемврий 1565 год., въ домътъ на нѣкой си фонъ-Гамесъ, гросмейстера на Златното Руно. Ей тукъ, шестима души рѣшиха сждбата на своето отечество — както нѣкога шестима съюзници рѣшиха свободата на Швейцария — запалиха пламъкътъ на четрийсетгодишната война и туриха темелитѣ на тъзи свобода, отъ която тѣ сами не е било сждено да са въсползуватъ никога. Цѣльта на братския съюзъ са изразяваше въ слѣдующата форма за даване клѣтва, подъ която преди всички са подписа Филиппъ фонъ-Марниксъ:

„Слѣдъ като нѣколко злонамбѣренни лица, подъ булото на благочестиво рвение, а въ сжщность по влечението на собственната си полза и властолюбие, можаха да принудятъ краля, нашия всемилостивѣйши господарь, да въведе въ тъзи страна ужасния и отвратителенъ инквизиционенъ сждъ (сждъ, който противорѣчи не само на всичкитѣ человѣчески, но и на всичкитѣ божески закони, и по безчевѣчието си далечъ превъсхожда всичкитѣ варварски учреждения на слѣпото езичество, а ведно съ това подчинява на инквизицията всѣка друга сласть, унижава хората до постоянното робство и съ своя начинъ на преслѣдвание кара и най-правия отъ гражданитѣ да са страхува винъги отъ смърть, тъй щото на всѣки свѣщенникъ, на всѣки вѣроломенъ приятель, на всѣки испанецъ, на всѣки чапкънинъ става възможно — стига да му скимни и когато и да му скимни — да предаде всѣки едного отъ гражданитѣ предъ тоя сѫдъ, да го подхвърли на заточение, проклятие и смъртно наказание, тогазъ когато на обвиняемия неще бѫде позволено даже да узнае своя обвинитель или да даде доказателство за своята невинность), ний долоподписанитѣ са рѣшихме да заключимъ съюзъ за запазвание на своитѣ семейства, нашитѣ имоти и нашитѣ личности. Съ тъзи цѣль ний са обвързахме и съединихме въ свѣщенно братство и са заклѣхме съ тържественна клѣтва, че ще са противимъ на въвежданието на това сѫдилище въ тъзи страна съ всичкитѣ си сили, както и да са мѫчатъ за неговото въвеждание — тайно или явно, и подъ каквото и да е име. Въ сѫщото време обявяваме, че ний съ това съвсемъ не мислимъ да подигаме нѣщо противозаконно срѣщу краля, нашия господарь; напротивъ, нашето винъгишно намѣрение си остава, да поддържаме и защитяваме неговото кралевско управление, поддържанието на мира и, докѫть е възможно, да противостоимъ на всѣко възстание. Съобразно съ туй намѣрение ний са вече заклѣхме — и сега още веднъжъ са кълнемъ — свято да почитаме правителството и да го щадимъ на дѣло и на думи — и въ това призоваваме всемогѫщия Богъ за свидѣтель!

„По нататъкъ — задлъжаваме са и са кълнемъ да са защитяваме взаимно и да бранимъ единъ другиго винъги, всѫду и противъ чието и да било нападание, относително точкитѣ, отбѣлязани въ туй задлъжително. Съ това са задлъжаваме тъй сѫщо, че никакво обвинение отъ страна на нашитѣ гонители, съ каквото име то и да бѫде окичено — съ името бунгъ, възстание или нѣщо друго — да не нарушимъ клѣтвата си по отношение къмъ едного, задлъженъ ведно съ насъ, и да не е освободенъ никой отъ даденото нему обѣщание. Никакво дѣйствие, насочено противъ инквизицията неможе да заслужи името възстание. За това, ако нѣкой по такава причина бѫде затворенъ, на такъвъ ний са задлъжаваме, споредъ силитѣ си и колкото е възможно, да му помагаме и му върнимъ свободата съ всичкитѣ дозволени срѣдства. Въ тоя случай, както и въ всичкитѣ други правила на нашето съглашение, особенно въ отношение къмъ сѫдътъ на иквизицията, ний представяме дѣлото да са рѣши отъ общественното мнѣние на цѣлия съюзъ, или на заключението на тия, които ний едногласно ще нарѣчемъ свои съвѣтници или предводители.

„За свидѣтелъ на това и за подтвърждение на съюза, ний призоваваме името на Бога живаго, Създателя на небето и земята, и на всичко, което има на небето и земята, който испитва сърдцата, съвѣститѣ и мислитѣ и който вижда чистотата на нашитѣ намѣрения. Ний го молимъ за помощьта на неговия Св. Духъ, дано щастие и успѣхъ увѣнчаеше нашитѣ намѣрения, за слава на Неговото име, а на нашето отечество — за благото и мирътъ.“

Тоя договоръ завчасъ са преведе на много езици и бързо са распръсна по всичкитѣ провинции. Всѣки отъ съзаклятницитѣ събра приятелитѣ си, роднинитѣ си, привърженницитѣ си и слугитѣ си за дано увеличатъ по-скоро массата на участвующитѣ въ съюза. Наченаха са шумни пиршества, които са протакаха по цѣли дни: непреодолимъ съблазнъ за хора чувственни, распуснати, въ които и най-голѣмата сиромашия неможà да убие стремлението къмъ богатъ животъ. Който са паднеше на тия пиршества — а тамъ посрѣщаха съ радость кого да бѫде — той безъ друго са разнѣжваше подъ влиянието на предварителнитѣ увѣрения въ другарство, разгорѣщенъ отъ виното, увличаше са по чуждъ примѣръ и са вдаваше на огненнитѣ потоци на яростното красноречие. Мнозина сѫ подписвали, рѫководими отъ други; съмнѣвающитѣ са посрѣщаха съ попрѣжни, страхливитѣ — съ заплашвания, твърдитѣ въ своето убѣждение са мѫчаха да надкрѣщятъ; нѣкои даже и съвсемъ незнаяха, подъ какво собственно подписватъ, и са срамуваха отпослѣ да попитатъ за това. Общия крѫговъртежъ недаваше никому време даже и да са замисли върху избора; мнозина само отъ едно легкомислие минуваха въ партията, нѣкои пъкъ привличаше голѣмството на другаритѣ въ туй общество, страхливитѣ ободряваше многобройностьта. Употрѣби са въ дѣло още и тъзи хитрость: имената и печатитѣ на князя Оранский, на графоветѣ Егмонтъ, Горнъ, Мегенъ и много още други са направиха фалшиви — и съ тъзи въдица съюза спечели много стотинъ членове. Особенно внимание са обърна на офицеритѣ отъ армията, за да са обезпечатъ отъ тъзи страна за всѣки случай, ако дѣлото дойдеше до насилие. Можàха да сполучатъ и привлекѫтъ мнозина отъ офицеритѣ, особенно по-младитѣ, на страна на партията, и Бредероде даже, казватъ, тѣглилъ саблята си срѣщу единъ прапорщикъ, който е искалъ да са отдумва. Подписваха са подъ по-горѣприведения договоръ хора отъ всичкитѣ глассове на обществото. Не гледаха и на разлика въ вѣроисповѣданието: даже католически свѣщенници встжпваха въ съюза. Побудителнитѣ причини не за всички бѣха еднакви, но предлога бѣше единъ и сжщъ у всички: католицитѣ са грижаха исключително за омѣгчавание на едиктитѣ и унищожаванието на инквизицията; протестантитѣ имаха предъ видъ неограничената свобода на съвѣстьта. Нѣкои, най смѣлитѣ глави, искаха нищо-повече, нищо по-малко отъ пъленъ превратъ въ настоящия образъ на управление; *а най-нищожнитѣ въ числото на съзаклятницитѣ хранѣха въ себѣ си надежда да са възползуватъ отъ общата бъркотия.* *)

На прощалния обѣдъ, даденъ около сжщото туй време отъ графоветѣ фонъ-Шварценбергъ и фонъ-Холле, отначало въ Бредъ, а послѣ въ Гогстратенъ, събраха са въ двата тия града мнозина отъ найзнаменититѣ нидерландски болѣри, и въ тѣхното число мнозина и отъ тѣзи, които вече сж са подписали подъ договора. Князъ Оранский, графоветѣ Егмонтъ, фонъ Горнъ и фонъ-Мегенъ тъй сжщо присжтствуваха на туй пиршество, макаръ и безъ всѣкакво предварително съглашение и безъ всѣко участие въ съюза, макаръ че единъ отъ собственнитѣ секретари на Егмонта и нѣкои хора отъ свититѣ на другитѣ графове да бѣха са подписали вече открито. Въ време на туй пиршество са оказаха около 300 души, подписани подъ договора, и даже са подигна въпросътъ, какъ трѣбва да са отнесжтъ къмъ главната управителка — съ оржжие, или безъ оржжие въ ржце, съ прошение, или просто съ рѣчь.

---

*) Корсивъ е отъ преводача.

Горнъ и крязъ Оранский (Егмонтъ никакъ неискаше да са бърка въ туй предприятие) бѣха избрани въ тоя случай за сѫдии при обсѫжданието на въпросътъ, и рѣшиха тъй, щото нетрѣбва да са напуща пѫтьтъ на смирението и покорностьта; но това не побърка отпослѣ да имъ накачатъ обвинението, че тѣ почти открито сѫ взели подъ свое покровителство замисла на съзаклятницитѣ. И тъй, рѣшиха да са не въоръжаватъ, а да влѣзатъ при управителката съ прошение, за което и са опредѣли день, въ който всички трѣбваше да са съберѫтъ въ Брюссель.

Първия, който извѣсти на управителката за съзаклятието на болѣрството, бѣше графъ фонъ-Мегенъ, и то щомъ са завърна отъ туй празденство. „Готви са важно предприятие“ — тъй си позволи той да продума — „участвуватъ въ него 300 души болѣри; това са отнася до религията; съучастницитѣ са считатъ задлъжени съ клътва; много са надѣватъ на външна помощъ — останалото ще са открие само по сѣбе си.“ Той не е казалъ повече нѣщо, колкото тя и да е настоявала. „Менъ ми повѣри тия свѣдения единъ дворянинъ подъ условието, да мълча, и азъ му дадохъ честна дума да мълча,“ тъй отговаряше графа. Пъкъ въ сѫщность, той не са въздържаше отъ по-нататашни обяснения толкозъ отъ деликатното му отношение къмъ честната дума, колкото отъ това, че той мразеше инквизицията и нито мислеше, въ какъвъ и да е случай, да ѝ услужва. Скоро подиръ това графъ Егмонтъ ѝ предаде списъкътъ на съзаклятието, при това ѝ нарѣди, съ малко исключение, имената на всичкитѣ съзаклятници. Почти въ сѫщото време ѝ писа князъ Оранский: „както са чува, събира са войска; четри стотинъ офицери вече сѫ назначени, и на скоро двайсетъ хилѣди души ще бѫдѫтъ вече подъ орѫжие.“ По тозъ начинъ слухътъ на съзаклятието предумишленно са преувеличаваше, и опасностьта, като преминуваше отъ уста въ уста, растеше сè по-вече и по-вече.

Управителката, заслѣпена отъ първото впечатление на ужаса при това извѣстие, и рѫководима само отъ страхътъ, на бързо свиква всичкитѣ намерени въ туй време въ Брюссель членове на Държавния Съвѣтъ, и въ сѫщото време поканва съ най-убѣдително писмо княза Оранский и графа Горна да заематъ напустнатитѣ отъ тѣхъ мѣста въ Сената. Още преди тѣхното пристигване тя са съвѣтва съ Егмонта, Мегена и Барлемонта, като какъ трѣбва да постѫпи въ туй отѣгчително положение. Въпросътъ са заключаваше въ това: трѣбва ли веднага да са заловимъ за орѫжие, или да са отстѫпи на необходимостьта и са приеме прошението на съзаклятницитѣ, или пъкъ да са помѫчимъ съ обѣщания и мнима отстѫпчивость да ги въздържимъ до тогава, докато спечелимъ толкозъ време, щото да можемъ да добиемъ отъ Испания положителни указания, какъ трѣбва да са отнасяме съ съзаклятницитѣ, та при това да може са успѣ и са набавятъ пари и войска. За първото отъ тия предложения не достигаха необходимитѣ парични срѣдства, а тъй сѫщо и необходимата вѣра въ войската, която, може би, е вече отъ страна на съзаклятницитѣ. На втората — краля никога не би са отзовалъ благосклонно, толкозъ по-вече че такава мѣрка би послужила да усили, отколкото да унизи дързостьта на съзаклятницитѣ; тогазъ-когато, напротивъ, на време показаната снисходителность, безусловното простяване на случилото са, може би, ще може да угаси възстанието още въ началото му. Послѣднето мнѣние поддържаха Мегенъ и Егмонтъ; а Барлемонтъ го оспоряваше. “ Слухътъ е преувеличенъ,“ казваше той, „таквозъ страшно въоръжение неможеше да са извърши толкозъ тайно и толкозъ бързо. Тукъ работата е навѣрно за сбирището на нѣкои чапкъни, възбудени отъ двѣ-три запалени глави — и туй ти е всичко. Всичко са би успокоило — стига да са отсѣчатъ нѣколко глави.“ Управителката рѣшава да дочака и чуе мнѣнието, което ще са кажи въ общото събрание на Държавния Съвѣтъ; но докато чака засѣданието, тя не стоя праздна. Укрѣпленията въ най-важнитѣ градове са приглеждатъ по нейна заповѣдь, и всичкитѣ тѣхни поврeди са поправятъ; посланницитѣ ѝ при чуждитѣ дворове приематъ заповѣди да усилятъ дѣятелностьта си; приготовляватъ са легки кораби за въ Испания. Въ сѫщото време управителката са опитва пакъ да възобнови слухътъ за наскорошното пристигване на краля, и въ вънишнитѣ си относки да покаже твърдостьта и равнодушието на человѣкъ, който макаръ че очаква нападение, но, пакъ, както са вижда, нито мисли да са поддаде на врагътъ.

Въ истичанието на мѣсецъ Мартъ, слѣдователно тъкмо четри мѣсеца слѣдъ съставянието отъ съзаклятницитѣ горния актъ, Държавния Съвѣтъ са събра въ Брюссель въ пълния си съставъ. Въ него присѫтсвуваха князь Оранский херцогъ Аршо, графоветѣ Егмонтъ, фонъ-Бергенъ, фонъ-Мегенъ, фонъ-Арамбергъ, фонъ-Горнъ, фонъ-Гогстратенъ, фонъ-Барлемонтъ и други, баронитѣ Монтиньи и Гашикуръ, всички кавалери на Златното Руно, подъ прѣдсѣдателството на Виглия, държавния съвѣтникъ на Брюссель и на други ассесори на Тайния Съвѣтъ. Тукъ са указаха на лице различни писма, въ които са съобщаваха най-новитѣ свѣдения за планътъ на съзаклятието. Зеха да си позволяватъ горчиви обвинения и противъ дворътъ, и противъ управлението. „Преди малко,“ рѣши са да кажи князь Оранский, „краля проводи четрийсетъ хиледи гулдена въ злато на Шотландската кралица, за поддържание предприятието ѝ противъ Англия, а на своитѣ нидерландци — той предоставя гибельтъ подъ тяжестьта на тѣхнитѣ дългове. Но ако даже и са замълчи за несвоевременностьта на тия субсидии и тѣхната неуспѣшность, пита са — защо възбужда той къмъ насъ гнѣвътъ на кралицата, съ която приятелскитѣ отношения за насъ сѫ толкозъ важни, а враждебнитѣ—толкозъ страшни?“ При този случай князя неможа да не загатне за скритата ненависть, която храни краля къмъ цѣлата нидерландска фамилия, а особенно къмъ него лично. „Ясно е,“ каза той, „че краля са е съвѣтвалъ съ наслѣдственнитѣ врагове на моя домъ, съ цѣлъ, стане-що-стане да ма отдалечи отъ своя пѫть, и че той съ нетърпение чака само поводъ за това отдалечавание.“ По примѣрътъ на князя заговориха графъ Горнъ и много други, които горѣщо и остро зеха да са простиратъ за своитѣ заслуги и неблагодарностьта на краля. На управителката трѣбваше голѣмо усилие за да прекъсне шумътъ и ги накара да обърнѫтъ внимание върху сѫщинския предмѣтъ на засѣданието. Въпросътъ са заключаваше върху това: трѣбва ли да са приеме прошението на съзаклятницитѣ, които, както бѣше са извѣстило, тъкмели да са обърнѫтъ съ прошение къмъ двора; херцогъ Аршо, графоветѣ Арембергъ, фонъ-Мегенъ и Барлемонтъ отговориха отрицателно. „Защо една малка записка да са подава непременно отъ петстотинъ души?“ каза последния. „Туй съпоставяние на смирението и наглостьта предсказва нѣщо недобро. Нѣка испратятъ всички тѣ отъ срѣдата си единъ почтенъ человѣкъ, безъ всѣкакъвъ блясъкъ и всѣко високомѣрие, и по тозъ начинъ да ни предадѫтъ своето прошение. Инъкъ — вратьята подъ ключъ. Ако пъкъ са впуснатъ, то строго да са наблюдаватъ постѫпкитѣ имъ и да са наказватъ безъ друго съ смъртъ за първата дързость, която всѣки отъ тѣхъ извърши.“ Графъ Мансфелдъ, чийто собственъ синъ бѣше между съзаклятницитѣ, обьяви себѣ си противъ тѣхъ; а сина си заплаши съ лишавание отъ наслѣдство, ако той не побърза да са откаже отъ съзаклятницитѣ. Графоветѣ фонъ-Мегенъ и Арембергъ са тъй сѫщо затрудняваха да приематъ прошението на съзаклѣтницитѣ; а князъ Оранский, графоветѣ Егмонтъ, фонъ-Горнъ, фонъ-Гогстратенъ и мнозина други настоятелно гласоподаваха въ полза на приеманието. „Тия, които сѫ подписали договора“ — тъй заявиха тѣ — „сѫ извѣстни на насъ за хора прави и честни; голѣма часть отъ тѣхъ е съ насъ въ дружественни и родственни отношения, и ний сме готови да порѫчителствуваме за тѣхното повѣдение. На всѣки подданникъ е позволено да дава прошение; неможе, безъ да са постѫпи несправедливо, да са откажи на такъвъ значителенъ крѫгъ простели въ туй право, съ което може да са ползува и най незначителния гражданинъ въ страната.“ И тъй, на туй основание, че болшинството на гласоветѣ бѣха за туй мнѣние, рѣши са да са допустнатъ, но съ условие, разбира са, че тѣ ще са явятъ не въорѫжени и ще са държатъ скромно. Каранията между членоветѣ на Съвѣта отне въ туй засѣдание по-голѣмата часть отъ времето, тъй-щото по-нататъшното обсѫждание на този въпросъ трѣбваше да са отложи за слѣдующето събрание, което и са отвори още на другия день, За да не испустни изъ видъ главния предметъ за безполѣзнитѣ оплаквания, както въ заседанието на миналия день, управителката тозъ пжть побърза завчасъ да пристжпи къмъ главната цѣль на събранието. „Както ни съобщаватъ,“ каза тя, „Бредероде ще трѣбва да са яви предъ насъ съ прошение отъ името на съюза, за унищожавание на инквизицията и смѣкчавание на едиктитѣ. Общата присжда на моя съвѣтъ ще трѣбва да рѣши, какво именно ще трѣбва да му отговоря; но преди вий да искажете вашитѣ си мнѣния, позволете ми да имъ предпроводя нѣколко думи. Менъ ми казватъ, че мнозина, даже и между насъ, открито укоряватъ религиознитѣ едикти на императора, моя баща, и ги представляватъ предъ народа безчеловѣчни и варварски. Сега питамъ васъ самитѣ, кавалери на Златното Руно, съвѣтници на държавата и на Негово Величество, не вий ли сами гласоподавахте въ полза на сжщитѣ тия едикти и самитѣ съсловия на царството не ги ли признаха за напълно законни? Защо тогазъ укорявате това, което преди е било обявено за законъ? Неще ли би пъкъ да бжде за това, защото туй сега стана по-вече отъ всѣкога необходимо? Та и отдавна ли стана инквизицията въ Нидерландия нѣщо необикновенно? Нимà императора не я учреди още преди шеснайсетъ години, и въ какво може да бжде тя по-вече жестока отъ едиктитѣ? Ако къмъ това притуримъ, че тѣ бѣха произведение на божественна мждрость, че и общото съгласие на всичкитѣ области ги освѣти — то защо е тъзъ неблагодарность отъ инквизицията, която е много по-человѣчна отъ едиктитѣ, ако само скимнеше нѣкому да ги испълня буквално? сега говорете смѣло: азъ съвсемъ не би желала, щото моята рѣчъ да ви стѣснява въ вашето заключение; но вий отъ своя страна сте длъжни да са погрижите, щото това ваше заключение да бѫде справедливо. “

Държавния Съвѣтъ, както и винъги, са раздѣли на двѣ страни въ мнѣнията си; но тия малцина, които говореха въ полза на инквизицията и буквалното испълняване на едиктитѣ, бѣха до сущъ заглушени отъ болшинството на гласоветѣ въ противната страна, на чело на която стоеше князъ Оранский. „Ако да бѣше на Бога угодно, “ тъй започна той своята рѣчъ, „щото моитѣ представления да са счетѫтъ достойни за разглеждание, докато тѣ изражаваха съ себѣ си нищо по-вече отъ едни, твърде ранни страхувания, ний никога не бихме дошле до тамъ, щото да са впущаме въ крайни средства; та и ония хора, които бѣха въ заблуждение, вѣроятно не би зели да потѫватъ въ него по-дѫлбоко именно поради мѣркитѣ, които са би примѣнили на тѣхъ за да са извадятъ изъ мракътъ на заблуждението. Ний всички, както виждате, са съгласяваме въ главната цѣль. Ний всички би желали да видимъ католическата религия вънъ отъ всѣка опасность; ако това не може са постигна безъ помощьта на инквизицията, тогава — заповѣдайте, ний сме готови да пожертвуваме за нея и животъ, и имотъ; но именно съ това, както виждате, по-голѣмата часть отъ насъ неможе да са съгласи. “

„Има два рода инквизиции, “ продължаваше той: „о единия отъ тѣхъ винъги са придържа римския престолъ; а о другия, отъ незапомнени времена са придържатъ епископитѣ. Силата на предразсѫдъка и нȁвика, направи послѣдвята за насъ легка и сносна. Тя не срѣщаше голѣмо съпротивление въ Нидерландия, и ако са увеличи числото на епископитѣ, то и тъзи инквизиция ще бѫде достатъчна. Защо тогава тукъ да са допуща първата, чието едно само име възмущава сърдцата? Много народи съвсемъ я нѣматъ; защо тогава да са натрапва тя на насъ? До Лютера нея никой я не знаеше; императора пръвъ я въведе у назъ; но то бѣше въ такова време, когато са усѣщаше недостатъка отъ духовни наставници, та още, на това отгоре, тия малко епископи показаха себѣ си хора недѣятелни и, благодарение на безнравственностьта на долньото духовенство, тя бѣше даже и съвсемъ лишена отъ правото да сѫди. Сега всичко са измѣни; сега ний имаме толкозъ епископи, колкото и провинции. Защо искуството да са управлява една държава да не слѣдва подиръ духътъ на времето? Намъ е потрѣбна сега не жестокость, а снисходителность. Ний виждаме неудоволствието на народа, което трѣбва да са погрижимъ и смъкчимъ, ако не желаемъ да доживѣемъ до възстание. Ведно съ смъртьта на Пия IV пълномощието на инквизиторитѣ са свърши; новия папа още не е проводилъ подтвърждение на тия пълномощия, безъ което нито единъ папа още не са е рѣшавалъ да встѫпи на длъжностьта си. Слѣдователно, сега именно настѫпи времето, когато тя може да са испъди безъ да са наруши ничие право.

„Това, което казахъ за инквизицията, може да са отнесе и къмъ едиктитѣ. Тѣ бѣха извикани отъ нуждата на времето; но туй време вече мина. Такъвъ дългъ опитъ трѣбваше най-сетне да ни убѣди, че противъ ереситѣ нѣма срѣдство по-безплодно отъ пламъцитѣ и мечътъ. Виждате, какви голѣми успѣхи направи новата религия въ послѣднитѣ години въ провинциитѣ! И ако ний издиримъ причинитѣ на тия успѣхи, ще намеримъ, че най-важната е, доставената твърдость на тия, които паднаха жертви за новата религия. Увлечени отъ жалостьта и поразени отъ изумлението, свидѣтелитѣ на смьртьта едвамъ послѣ започваха да мислятъ въ себѣ си, че вечъ непременно ще да е истина туй, което хората закрепяватъ съ такова непреодолимо мѫжество. Въ Франция и Англия протестантитѣ пакъ тъй са прислѣдваха строго, както и у насъ; но нима̀ тия преслѣдвания тамъ принесоха по-вече полза отъ колкото у насъ? Та земете и първитѣ християни, — кръвта на мѫченицитѣ е била сѣмето на тѣхната църква. Императора Юлиянъ, най-страшния врагъ, какъвто имаше християнството, бѣше дѫлбоко проникнатъ отъ тъзи истина. Убѣденъ въ това, че преслѣдването само по-вече распалва ентусиазма, той прибѣгна къмъ подигравкитѣ и присмѣхитѣ, и намѣри това срѣдство по-могѫществено отъ всѣко насилие. Въ византийската империя, въ разни времена са появиха разни секти: Арий — при Константина, Аеций — при Констанция, Несторъ — при Теодосия; но нийдѣ не виждами, щото противъ тия лжеучители или тѣхнитѣ ученици, да са назначаватъ наказание, каквото тия които опустошаватъ нашитѣ страни; а между това — гдѣ сѫ тия секти, които, мислишъ, цѣлия свѣтъ неможеше да вмѣсти въ себѣ си? Но именно по тоя пѫть и върви вѝнъги ересьтъ. Ако я гледашъ съ презрение, тя ще са распада на нищо. Това е сѫщото, както и съ желѣзото, което раждясва отъ покоя и са изострюва отъ употрѣблението. Доста е да си обърнимъ гърбътъ на ересьтъ и тя ще изгуби всичката си прелесть, очарованието си като нѣщо ново и запретено. И защо и ний да са не задоволяваме отъ сѫщитѣ мѣрки, които сѫ са оправдавали отъ много велики владѣтели? Примѣритѣ най-добрѣ отъ всичко могѫтъ да ни рѫководятъ.

„Но защо ни сѫ примѣритѣ на езическитѣ, преминали времена, когато предъ очитѣ ни като достославенъ образецъ са явява самъ Карлъ V, най великия отъ кралеветѣ, който най сѣтне, разубеденъ отъ толкова опити, напустна кървавия пѫть на преслѣдванието и премина къмъ снисходителностьта много години преди още да напустни престола. Самъ Филиппъ, нашия най милостивъ господарь, преди, каквото са виждаше, скланяше да пощадява; но съвѣтитѣ на нѣкой си Гранвелла и други нему подобни го накараха „инъкъ да гледа на работитѣ; до колко е това справедливо, сами можете да си представите. А менъ отдавна и винъги са струваше, че законитѣ трѣбва да са съобразяватъ съ правата, а правилата — съ времената, ако само искаме, щото законитѣ да успѣватъ. Въ заключение азъ съмъ длъженъ да напомня за онъзи тѣсна свръзка, която сѫществува между хухенотитѣ и фламандскитѣ протестанти. Ний трѣбва да са пазимъ строго да ги дразнимъ по-вече отъ колкото сѫ тѣ раздразнени. Ний не трѣбва да бѫдемъ по отношение къмъ тѣхъ французски католици, за да не би имъ хрумнало въ умътъ да разиграятъ по отношение къмъ насъ ролята на хухенотитѣ, и както тѣхъ да хвърлятъ отечеството си въ всичкитѣ ужаси на мѣждоусобната война.“

Този пѫть, че представленията му останаха не безъ значение, князь Оранский трѣбваше да благодари не на истината и непреложностьта на своитѣ доводи, поддържани отъ най положителното болшинство на Сената: на това спомогна много по-вече жалостното състояние на военнитѣ сили и истощението на хазната, което припятствуваше, щото убежденията, противоположни на княжевитѣ, да са турятъ въ дѣйствие съ помощьта на въоржжена сила. За да отблъснѫтъ поне първия напънъ на бурята, а тъй сѫщо и за да са спечели време и са поставятъ въ по-добро положение въ отношения къмъ съзаклятницитѣ, рѣшиха да удовлетворятъ една часть отъ тѣхнитѣ искания. Рѣшиха да смѣгчатъ указътъ за наказание на императора до толкозъ, до колкото той и самъ ги би смѣкчилъ, ако да можеше да стане сега отъ гроба — и то тъй, както той самъ при такива обстоятелства не би счелъ за противно на достоинството си да ги смѣкчи. Инквизицията не трѣбваше са да въвежда тамъ, гдѣто я още нѣмаше, а тамъ гдѣто я вече имаше, предполагаха да я турятъ на по-списходителна нога, или даже съвсемъ да ѝ прекъснатъ дѣйствията, тъй като инквизиторитѣ не бѣха още утвърдени въ своитѣ длъжности отъ новия папа. Такова обрѣщание на колата са правеше съ цѣль, щото за удоволствие на протестантитѣ, да са не показва предъ тѣхъ, че имъ са боятъ и, че искатъ по справедливость да имъ удовлетворятъ исканията. На Тайния Съвѣтъ са предложи незабавно да приготви на книга това заключение на сената. Приготвени по този начинъ, взеха да чакатъ, какво ще стане по-нататъкъ съ съзаклятието.

Гьозитѣ.

Още сената не са бѣше распръсналъ, когато по цѣлъ Брюссель са бѣше вечъ разпръсналъ слухътъ, че лигиститѣ наближаватъ къмъ градътъ. Тѣ бѣха всичко двѣсте души конни; но мълвата имъ преувеличи числото. Съвсемъ смутената управителка туря въпросътъ тъй: дали да са затворятъ вратьята предъ встѫпвающитѣ въ градътъ, или да са спасява отъ тѣхъ съ бѣгство? И едното, и другото са отхвърлятъ като унизителни; та и мирното влизание на болѣритѣ скоро опроверга всичкитѣ страхувания отъ насилственно нападение. Първата заранъ слѣдъ престигванието си въ Брюссель, тѣ са събиратъ въ доматъ на Куилембурга, гдѣто Бредороде даде вторична клѣтва въ това, че тѣ трѣбва да защитяватъ единъ другиго съ орѫжие, ако това стане нуждно. Още въ сѫщото време имъ са прочете едно писмо отъ Испания, въ което са казваше, че тамъ единъ протестантинъ, когото всички познаваха и уважаваха, билъ изгоренъ на легкъ огънь. Подиръ това и нему подобни предисловия, Бредероде взѐ да ги вика единъ по единъ, по име, и ги накара, отъ тѣхно собственно име и отъ името на отсѫтствующитѣ имъ другари да подновятъ предишната и дадѫтъ нова клѣтва. На сѫщото още мѣсто са опредѣли другия день, 5 априлий 1566 година, за предавание на прошението.

Тѣхното число въ туй време са простираше отъ три до четристотинъ души. Между тѣхъ са намираха много болѣри, които бѣха въ ленна зависимость отъ знаменитоститѣ, а много и отъ свитата на самия краль и на херцогинята. Предводими отъ графа Нассауский и Бредероде, тѣ тръгнаха въ видъ на шествие, по-четирма въ рѣдъ, къмъ двора. Цѣль Брюссекь въ мълчеливо учудвание гледаше това необикновенно зрѣлище. Всички виждаха предъ себѣ си хора, които пристѫпваха бодро и доста смѣло за да неможешъ ги прие за просители; отъ друга страна въ тѣхнитѣ рѣдове са виждаше толкозъ смирение и скромно спокойствие, щото за никакъвъ бунтъ и дума неможеше да става. Управителката приема шествието, окрѫжена отъ всичкитѣ си съвѣтници и кавалери на Златното Руно. „Тия благородни нидерландци,“ съ почтителность са обръща въмъ нея Бредероде“, които тукъ са явяватъ на Ваше Височество, и много други, които наскоро ще трѣбва да са яватъ тукъ, желаятъ да ви представятъ прошение, за важностьта на което, както и за тѣхното смирение, може да ви засвидѣтелствува това тѣхно тържественно появяване предъ Ваше Височество. Азъ, като лице, на което тѣ възложиха длъжностьта да води рѣчьта съ Ваше Височество, ви умолявамъ да приемете това прошение, което незаключава въ себѣ си нищо таквозъ, което да не е съгласно съ благото на нашето отечество и съ достоинството на краля." — „Ако това прошение" — имъ отговаря Маргарита — „наистина незаключава въ себѣ си нищо, което да са не съгласява съ благото на отечеството и достоинството на краля, неще съмнение, че то ще бжде удовлетворено." — „Ний" — продължи оратора — „съ досаждание и скърбъ чухме, че на нашия съюзъ са придаватъ неблагонамѣренни цѣли, и че Ваше Височество е предубедена въ мнѣнието си за насъ; а за това ний и ви молимъ да ни нарѣчете тия, които ни накачиха такива тѣжки обвинения, за да имъ поискаме открито и формално произнасяние на своитѣ обвинения противъ насъ, за да може тозъ, който е виновенъ, да понесе наказанието си." — „Въ всѣки случай," отговори управителката, „вий неможете да ма укорите съ това, че азъ, на основание неблагоприятнитѣ слухове за вашитѣ намѣрения и, ужъ заключаеми съюзи, счетохъ за нуждно да обърна върху васъ вниманието на провинциялнитѣ управители; но азъ, разбира са, никога неще нарѣкж тия, които ми сж съобщили тия слухове; никой не е въ правото си да иска", притури тя съ недоволно изражение на лицето си, „щото азъ да му открия държавнитѣ тайни." И слѣдъ това тя распусна лигиститѣ до слѣдующия день, когато тѣ трѣбваше да приематъ отъ нея отговорътъ на своето прошение, за което тя сега още веднъжъ отиде да са съвѣтва съ кавалеритѣ.

„Никога“ — тъй гласеше това прошение (което, по мнѣнието на мнозина е било написано отъ знаменития Балдуинъ) — „никога не сме са отлжчвали ний отъ вѣрностьта къмъ краля си, та и сега сме твърдѣ далечъ отъ това,; но, при всичко това, ний сме по-вече съгласни да истърпимъ немилостьта на своя господарь, отколкото да го оставимъ въ заблуждение за тия лоши сѣтнини, които очакватъ нашето отечество отъ насилственното въвеждание на инквизицията и настоятелното поддържание на едиктитѣ. Дълго време ни блазнеше насъ надеждата, че събранието на Щатитѣ ще ни избави отъ тѣзи тѣгоби; но сега, когато вече неможе да са храни тѣзи надежда, ний считаме за свой дългъ да предизвѣстимъ управителката, че работата може да са свърши зле. Та за това, молимъ Ваше Височество да испроводи въ Мадритъ нѣкое благонамеренно лице, което да е запознато съ нашето положение и да може да накара краля, споредъ единогласното желание на народа, да унищожи инквизицията, да отмѣни едиктитѣ и, намѣсто тѣхъ да накара събранието на Щатитѣ да съставятъ други, по-человѣчни. А между това, докато рѣшението на краля не са обнародва, ний молимъ да са не турятъ въ испълнение едиктитѣ и да са прекжснатъ дѣйствията на инквизицията. Ако пъкъ“, тъй са свършваше прошението, „на нашето смиренно прошение не са обърне внимание, ний взимаме Бога, краля, управителката и всичкитѣ ѝ съвѣтници въ свидѣтели, че отъ своя страна направихме всичко, възможно за да не произлѣзатъ отъ това нѣкои нещастни сѣтнини.“

На другия день лигиститѣ са появиха пакъ въ такова шествие (къмъ тѣхъ бѣха са вече присъединили графоветѣ фонъ-Бергенъ и фонъ-Куилембургъ съ свойта партия) предъ управителката, за да ѝ чуятъ рѣшението. Това рѣшение бѣше написано на гърбътъ на прошението и гласеше: „Не е въ моя власть да отмѣня до сущъ инквизицията и едиктитѣ; но азъ сѫмъ пакъ съгласна, споредъ желанието на просителитѣ, да проводя въ Испания едного отъ болѣритѣ и да имъ поддържа̀ съ всичкитѣ си сили ходатайството предъ краля. Едновременно съ това ще са дадѫтъ заповѣди на инквизиторитѣ да си испълняватъ длъжностьта съ възможна умѣренность; въ замѣна на това, очаквамъ отъ вашия сѫюзъ, щото той да са въздържи отъ всѣкакви искания и да не предприема нищо противъ католичестата религия.“ Колкото и да бѣшъ общъ и нерѣшителенъ въ отношение къмъ лигиститѣ, тоя отговоръ пакъ представляваше нѣщо по-вече отъ това, което можеше да са очаква съ нѣкое вѣроятие. Испълнението или неиспълнението на прошението, собственно, нѣмаше нищо общо съ сѫщинската цѣль на сѫюза. За сега бѣше доста и това, че сѫюза заякна; че имаше макаръ и нѣщо какво и да е, съ което въ даденъ случай можеше да са поисплаши правителството. Та за това и лигиститѣ постѫпиха напълно съгласно съ своя планъ като са задоволиха съ тоя отговоръ и като оставиха другото да рѣши самъ краля. Тъй като цѣлия фокусъ на туй прошение бѣше измисленъ само за това, щото подъ булото на просители да са скриятъ много по смѣлитѣ планове на сѫюза до тогава, до когато той заякне до толкозъ, щото да му бѫде възможно да са покаже въ сѫщинския си видъ, лигиститѣ трѣваше да са грижатъ по-вече за да си запазятъ по за дълго булото и, да имъ са приеме прошението благоприятно, отъ колкото да имъ са испълни по-скоро това прошение. За това, въ новото си прошение, подадено три дни подиръ първото, тѣ настояваха да искатъ отъ управителката положително свидтелство за, че *тѣ не сѫ направили нищо, освенъ си испълнили своитѣ длъжности, и че тѣ съ това сѫ са рѫководили само отъ върноподданнически чувства къмъ краля.* Когато упралителката взе да отбъгва отъ обяснения, тѣ безъ да слѣзнатъ отъ стълбата, проводиха при нея нѣкого си, който трѣбваше да ѝ повтори сѫщата молба. „Само времето и бѫдѫщето ви повѣдение,“ отговори херцогинята на проводения, „могѫтъ ни доказа чистотата на вашитѣ намѣрения.“

Пиршества туриха началото на тоя съюзъ, и пакъ пиршества му дадоха външната форма и го завършиха. Въ сѫщия день, когато са подади второто прошение, Бредероде гощаваше съзаклятницитѣ въ домътъ на Куилембурга; присѫтствуваха до 300 души гости; опьеняванието имъ даде голѣмо юначество, и храбростьта имъ растеше ведно съ числото имъ. Тукъ едвамъ си припомниха нѣкои отъ тѣхъ, че чули, какъ графъ Барлемонтъ е шепналъ по френски на управителката, която както са виждаше, бѣше поблѣднѣла при подаванието на прошението: „вий нетрѣбва да са боите отъ тъзи шепа просѣци (queux).“ И наистина, по-голѣмата часть отъ тѣхъ толкозъ бѣха осиромашели отъ недоброто управляване на работитѣ си, щото напълно заслужваха названието на графа. Тъй като въ сѫщото туй време са затрудняваха съ избиранието название за братството, тъзи дума на графа и са залови съ жъдность отъ всички, и защото тя, подъ видътъ на смирението скриваше досадливостьта на тѣхнитѣ замисли, и освенъ това бѣше по-близка отъ всѣка друга дума до истината, завчасъ започнаха да поздравляватъ единъ другиго съ туй име, и всички викаха съ особенно удоволствие: „да здравеять *гьозитѣ* (просъцитѣ, голацитѣ, бѣдняцитѣ):“ Слѣдъ диганието на трапезата Бредероде имъ са яви съ турба, каквото носѣха въ onуй време странствующитѣ богомолци и просяци-калугери, закачи я на шията си, напѝ здравица за всички присѫтствующи изъ една дървена чаша, на всички благодари за встѫпванието въ съюза и заяви, че е готовъ да пожертвува и животъ и имотъ за всѣки едного отъ тѣхъ. Всички съ голѣмъ гласъ повториха сѫщото; чашата отиде да са върти, и всѣки като я поднасяше до устнитѣ си казваше сѫщитѣ думи. Подиръ това всѣки си получи по една просѣшка турба и си я закачи на гвоздея. Шумътъ, произведенъ отъ това шегувание, привлече вниманието на княза Оранский, на графоветѣ Егмонта и фонъ-Горна, които случайно минуваха покрай домътъ; тѣ влѣзоха въ кѫщи, и тукъ Бредероде, като стопанъ на кѫщата, пристѫпи къмъ тѣхъ съ шумни заявления, като ги молеше да останѫтъ и испиятъ съ тѣхъ по чаша вино. Дохожданието на тримата именити гости пакъ подбуди въ всички веселието, и то взе да достига до пълна распасанность. Мнозина съвсемъ са опиха; гоститѣ и слугитѣ безъ разлика, важното и смѣшното, упоението на чувствата и държавнитѣ въпроси — всчко това са смѣси тъй чудно, щото бѣдствията на страната най-сѣтне са обърнаха на вакханалия. Това не имъ стигаше; което рѣшиха въ пияно положение, испълниха го и въ трезво. Народа трѣбваше воочию да види своитѣ защитници и ревностьта на партията трѣбваше да са поддържи съ нѣкой видимъ знакъ: за това нѣмаше по-друго срѣдство, освенъ открито да са носи названието *гьози* и отъ него да са произведѫтъ отличителнитѣ, външни знакове на братството. И ето ти, нѣколко дена подиръ това, цѣлия градъ Брюссель са напълни съ пепеляво-сиви дрѣхи, каквито обикновенно носеха просящитѣ-калугери и кающитѣ са. Цѣлото семейство и цѣлата челядъ на съзаклятницитѣ не носѣше вече нищо друго, освенъ тия дрѣхи. Нѣкои на шепкитѣ си бѣха накачили дървени блюда, облѣчени съ тънкъ слой отъ срѣбро, сѫщо такива чаши и ножове — цѣлата домашность на просящитѣ братия, други накачаха сѫщитѣ нѣща на пояситѣ си. На шиитѣ си закачаха златенъ, или срѣбъренъ медаль — отпослѣ извѣстенъ подъ названието *ифенингъ на гьозитѣ* — на която отъ едната страна бѣше направено грѫдното изображение на краля, съ подписъ: „преданъ на краля“ На другата страна са виждаха двѣ тѣсно стиснати рѫце, които държатъ една турба, съ подписъ: „до просѣшката турба“. Ей на този подписъ и приписватъ мнозина произхождението на названието „гьози“, което отпослѣ носѣха въ Нидерландия всички, които сѫ отпаднали (отрѣкли) отъ папата и които сѫ вдигнали орѫжие противъ краля.

Преди да са разотидатъ лигиститѣ за да са разсѣятъ по провинциитѣ, тѣ са явиха още веднъжъ предъ херцогинята за да ѝ напомнятъ, щото съ еретицитѣ да са отнасятъ по-мѣгко до приемането отговора на краля, за да са не докара народа до крайности. „Ако ли пъкъ“, прибавиха тѣ, „отъ противоположния способъ на дѣйствие произлѣзатъ лоши сѣтнини, ний пакъ желаемъ да са гледа на насъ като на хора, които сѫ си изпълнили дългътъ.“

На това управителката имъ отговори, че са надява да вземе мѣрки, които да унищожатъ всѣка възможность на безрѣдицитѣ; ако, при всичко това, стапатъ нѣкои безрѣдици, то тя ще бѫде принудена да ги припиши никому другиму, освенъ на лигиститѣ. За това тя и ги съвѣтва сериозно, щото тѣ тъй сѫщо да са погрижатъ и си испълнятъ обѣщанията, а особенно — да не приематъ въ своя съюзъ накакви нови членове, да не правятъ вече никакви таквизъ събирания на едно мѣсто, да не отварятъ и дума за никакви нововведения. А за да ги успокои и тѣхъ, тя заповѣда на тайния си секретарь Берти да имъ покажи писмата, съ които са предписваше на инквизиторитѣ и свѣтскитѣ сѫдии да съблюдаватъ възможна умѣренность по отношение къмъ всички тия, които неуголѣмяватъ своята еретическа виновность съ нѣкакво престѫпление противъ гражданскитѣ закони. Преди да тръгнѫтъ отъ Брюссель, тѣ назначиха измежду себѣ си четирма представители, които да рѫководятъ дѣлата на съюза; и освенъ това, особни хора да управляватъ дѣлата въ всѣка провинция. Въ самия Брюссель са оставиха нѣколцина гьози за да слѣдятъ съ будно око дѣйствията на двора. Бредероде, Куилембургъ и Бергенъ най сътне излѣзоха изъ Брюссель послѣдвани отъ 550 души конници, и откато поздравиха единъ другиго съ залпове отъ мушкети, разотидоха са въ разни страни: Бредероде тръгна за въ Антверпенъ, а другитѣ двама за въ Хелдернъ. Управителката завчасъ проводи единъ легкъ корабъ въ Антверпенъ, гдѣто той трѣбваше да пристигне преди Бредероде и да предупреди тамошния магистратъ на града за Бредероде. Повече отъ хиляда души са събраха около онъзи гостоприемница, гдѣто бѣше спрялъ Бредероде; той са показа съ чаша вино въ рѫката на прозореца и каза на стоящитѣ предъ прозорцитѣ тълпи: „граждане антверпенски! азъ дойдохъ тукъ да ви избавя отъ гнета на инквизицията, като турямъ въ опасность и живота си, и имота си. Ако вий искате да участвувате въ това и ма изберете за свой вождъ, приемете тостътъ, когото азъ предлагамъ, и въ знакъ на съгласие подигнете си ръцетѣ.“ И той испи виното отъ чашата, а ръцетѣ на всички са вдигнаха изведнъжъ при шумнитѣ викове отъ радостъ на тълпитѣ. Слѣдъ тоя подвигъ той излезе отъ Антверпенъ.

Веднага слѣдь приеманието на прошението отъ дворянитѣ, управителката заповяда на Тайния Съвѣтъ да напиши новата формула на едиктитѣ, които трѣбваше да съставятъ нѣщо като срѣда между указитѣ на краля и исканията на лигиститѣ. Въпросътъ са заключаваше въ това: трѣбва ли веднага да са обнародва тъзи смѣкчена форма на едиктитѣ или *модерацията*, както обикновенно тогава я наричаха, или по-напредъ да са проводи на краля за утвърждение? Тайния Съвѣтъ мислѣше, че е опасно да са направи такава смѣла стъпка безъ предизвѣстяванието на монарха, даже направо противъ неговитѣ заповѣди, и за това рѣшиха, противъ мнѣнието на князя Оранский, който гласува въ полза на обнародванието модерацията безъ предварителното утвърждение на краля. Освенъ това, бояха са още и отъ туй, че народа неще са задоволи отъ тъзи модерация, която е съставена безъ участието на съсловията, на което най-много налѣгаха лигиститѣ въ своитѣ искания. Но за да вземе съгласието на съсловията за модерацията, или по-право казано, за да открадне отъ тѣхъ това съгласие, управителката употрѣби слѣдующата хитрость: тя започна да распитва съсловията на всѣка мѣстность отдѣлно, и при това начена това распитвание отъ ония провинции, които най-малко са ползуваха отъ преимущества и волности, като напримѣръ: Артуа, Реннегау, Намюръ, Люксембургъ; по тоя начинъ тя не само че избѣгна това, щото провинциитѣ да въодушевятъ една друга въ съпротивлението, но постигна и това, щото и свободнитѣ провинции, като Фландрия и Брабантъ, попитани съ благоразумна предпазливость слѣдъ всички други, са увлѣкоха отъ примѣрътъ на другитѣ. По причина на тѣзи, съвсемъ незаконна процедура, избираемитѣ на градоветѣ са завариха неприготвени, преди тѣ да успѣятъ и са допитатъ отъ своитѣ общини, и тѣмъ, освѣнъ всичко друго, имъ бѣ заповѣдано за всичкия вървежъ на дѣлото да пазятъ дѫлбока тайна. По тоя начинъ управителката достигна това, че нѣкои мѣстности признаха модерациитѣ безусловно, а други — съ малки нѣкои прибаления. Люксембургъ и Намюръ ги подписаха безъ всѣко затруднение. Съсловията въ Артуа добавиха още, че клеветницитѣ трѣбва да са наказватъ най-строго; съсловията на Геннегау поискаха, щото намѣсто конфискувание на имуществата, което противорѣчело на тѣхнитѣ привиллегии, да са въведе друго, произволно наказание. Фландрия изискваше пълното унищожавание на инквизицията и, щото обвиненитѣ да иматъ право на аппелъ въ своитѣ провинции. Съсловията на Брабантъ са оставиха да ги излъже двора. Зеландия, Холландия, Утрехтъ, Гелдернъ и Фрисландия, като най-добрѣ запазени съ привиллегии и като най-много грижащи са за тѣхното запазване, съвсемъ и не са попитаха. Отъ провинциялнитѣ сѫдилища тъй сѫщо са поиска тѣхното мнѣние за новия проектъ на смѣкчение едиктитѣ; но навѣрно тѣхнитѣ отзиви небѣха твърдѣ благоприятни, защото никога са не испратиха въ Испания. Отъ най-голѣмата сѫщность на тая модерация, която сé пакъ напълно си оправдаваше названието, лесно е да са извади едно заключение за самитѣ едикти. „Писателитѣ, които принадлежатъ на тъзъ, или онъзи секта“ — тъй гласеше модерацията, — „ тѣхнитѣ представители и учители, а тъй сѫщо и тия лица, които на едного отъ горепомѣнатитѣ лица даватъ убѣжище, помагатъ за събиранието на еретическитѣ зборища и на укриванието имъ, или извършатъ друго нѣкое нарушение на общественния рѣдъ, трѣбва да са наказватъ съ бѣсилка, а тѣхното имущество (тамъ, гдѣто са допуща отъ законитѣ на страната) да са вземе въ полза на съкровището; ако пъкъ тѣ са отрекѫтъ отъ заблужденията си, могѫтъ са наказа само съ отсичание на главитѣ имъ и тѣхното наслѣдство са оставя да го владѣятъ семействата имъ.“ Груба и жестока примка за родителската нѣжность! „На незакоренелитѣ въ ересьтъ и готовитѣ да са разскаятъ еретици — тъй гласи по-нататѫкъ — може да са исходатайствува и помилвание: а неразскаянитѣ еретици трѣбва да напуснатъ страната, безъ обаче да губятъ правото върху имуществата си; отъ туй право тѣ могѫтъ лиши себѣ си само въ такъвъ случай, ако са обвинятъ въ обръщание на други въ своята ересъ.“ Но отъ туй правило са исключваха анабантиститѣ, които, ако само не искупятъ заблужденията си съ най-положително покаяние, и, въ случай на второ отпадание (отричание) отъ църквата, биваха наказвани най-немилосърдно. Голѣмото уважение къмъ живота и собственостьта, забелѣзвани въ тия укази (което, нетрѣбва никой да са мами и приписва на измѣнението, станало въ гледната точка на испанското министерство), бѣше само принудена стѫпка, сторена отъ испанското правителство само поради твърдото противение на болѣрското съсловие. Ето защо въ Нидерландия даваха таквозъ малко значение на тъзи модерация, която въ сѫщность не отмѣняваше нито едно сѫщественно злоупотрѣбление, тъй-щото народа, незадоволенъ отъ нея, я прекръсти отъ *модерация* (смѣкчение) на *моодерация* (убийство.)

Слѣдъ помамванието на съсловията по тозъ начинъ, да си дадѫтъ съгласието за модерацията, тя са предложи на Държавния Съвѣтъ, подписа са отъ членоветѣ му и са испрати на краля въ Испания, за да могѫтъ, съ утвърдяванието ѝ отъ краля, да ѝ дадѫтъ законна сила.

Посланникъ за въ Мадритъ, за когото са съгласиха съ съзаклятницитѣ да испроводятъ, отначало са избра маркизъ фонъ-Бергенъ, който, пакъ можà да са испроси единъ помощникъ, едно за това, че твърдѣ основателно са бoеше въ таквозъ време да са явява предъ краля самъ, и друго за това, че не искаше да възлага само на себѣ си испълнението на таквазъ деликатна порѫчка. Помощникъ му са бѣше далъ въ лицето на барона Монтиньи, който и преди това е бивалъ избиранъ за таквизъ работи, и винъги ги е довършвалъ честно. Но тъй като въ онуй време обстоятелствата са бѣха значително измѣнили, и той незнаеше, какъ ще го приематъ въ Мадритъ при повторното му тамъ появявание, за по-голѣма своя безопасность, заключи съ херцогинята условие, че тя предварително ще извѣсти монарха за неговото отивание, а между това, той, съ другаря си, полека ще слѣдва пѫтьтъ къмъ цѣлта си, за да би можалъ още на половината пѫть да приеме отговора на монарха. Добрия му гений, който, виждаше са, искаше да го отвлече отъ страшната участь, която го очакваше въ Мадритъ, побърка на туй пѫтешествие съ неочаквано едно препятствие: маркизъ фонъ-Бергенъ по причина на раната, която бѣше получилъ когато е игралъ на топъ, неможеше да тръгне въ пѫть веднага, съ него. При всичко това, той и самъ са впусна на пѫть, защото херцогинята го принуждаваше да побърза, и са впусна не за това, както мислеше той, за да тикне дѣлото на съотечественницитѣ си напредъ, а за да умре за него.

Положението на работитѣ кадѣ това време тъй са измѣни, и стѫпката, направена отъ болѣритѣ, тъй ускори прекъсванието на всѣко сношение съ правителството, щото на княза Оранский и неговитѣ другари са виде невъзможно да държатъ вече о онъзи срѣдна, опримирителна политика, която поддържаха тѣ между републиката и двора: не бѣше възможно да са държатъ вече о нея и да съединяватъ въ себѣ си толкозъ противоположни длъжности. Колкото и да са бориха тѣ съ себѣ си, при своя начинъ на мислепие, само да не вdet вematъ участие въ тъзи борба; колкото и да трѣбваше да пострада и тѣхната любовъ къмъ свободата, и тѣхната любовъ къмъ отечеството, и всичкитѣ имъ понятия отъ търпеливостьта, която са разви въ тѣхъ подъ онова стѣснение, което имъ налагаха тѣхнитѣ мѣста: но това недовѣрие, което Филиппъ имаше въ тѣхъ, това невнимание, съ което са приемаше тѣхното мнѣние и тъзи здържанность, която винъги съглеждаха тѣ въ херцогинята — всичко това спомогна да охладнѣятъ тѣхнитѣ грижи по службата и да са уголѣмятъ мѫчнотиитѣ на онъзи неблагодарна роль, която тѣ взеха върху си съ таквозъ отвращение. Освенъ това, носѣха са всѣкакви слухове изъ Испания, споредъ които неможеше да има съмнение, че краля е разгнѣвенъ съ прошението на болѣритѣ и е недоволенъ отъ повѣдението на членоветѣ въ Държавния Съвѣтъ въ дадения случай; а пъкъ отъ това слѣдва, че отъ негова страна трѣбва да са очакватъ такива мѣрки, каквито тѣ — като опора на отечественната свобода и като хора. отъ които по-вечето сѫ сродници, или приятели съ лигиститъ — никога не би са рѣшили да турятъ въ испълнение. И тъй, отъ названието, което би дали на съюза въ Испання зависеше и това, на коя пратия ще принадлежатъ князь Оранский и неговитѣ другари. Ако прошението са нарѣчеше бунтовно ,тѣмъ оставаше да изберѫтъ едно: или да извикатъ двора на твърде съмнително обяснение, или да помагатъ на двора въ враждебнитъ му отношение къмъ ония хора, интереситъ на които бѣха и тѣхни интереси, и които постъпваха по тѣхния духъ. Отъ това опасно затруднение тѣ можеха да да излъзатъ само тогава, когато са би отдалечили съвсемъ отъ дълата да управлението; а тоя пѫть тъ веднъжъ бъха опитали до нъйде, и въ сегашния случай той стана за тъхъ почти задължителенъ. Тъхъ гледаше цѣлия народъ. Неограниченото довърие къмъ тъхното настроение, всеобщето къмъ тъхъ почитание, което бѣше достигнало даже до поклонение — всичко това облагородяваше онова дѣло, което тѣ наричаха свое, и унищожаваше ония, които са би рѣшили да напуснатъ туй дѣло. Тѣхното участие въ управлението на държавата, макаръ че то бѣше праздна дума, но сѐ пакъ обьюздаваше враждебната тѣмъ партия; докато *тѣ* още присѫтствуваха въ Сената — още избегваха насилственитѣ мѣрки; защото сѐ са надяваха да направятъ нѣщо съ добро. *Тѣхното* неодобрявани, даже ако то бѣше и не до тамъ искренно, сѐ пакъ смущаваше и лишаваше отъ бодрость партията на противницитѣ, която напротивъ са би въздигнала въ всичката си сила , ако да можеше да са надѣва, макаръ и отъ далечь, на толкозъ важното за нея удобрение. Сѫщитѣ мѣрки на правителството, които като минуваха презъ тѣхни ржце, имаха благоприятенъ край —безъ тѣхното участие са показваха подозрителни и безполезни; самата отстжпчивость на краля, ако само тя са не явеше като слѣдствие отъ ходатайствата на тия приятели народни, изгубила би най-добрата часть на своето значение. Но освенъ това, тѣхното оттеглюване отъ служба не само че щѣше да лиши управителката отъ за въ работа достойни съвѣтници именно въ онова време, когато тия съвѣтници ѝ бѣха най-много потрѣбни — това оттеглюване даваше възможность да надтѣгне въ управлението на онъзи партия, която, ржководима отъ своята слѣпа преданность към двора, и незапозната до сущъ съ особеноститѣ на характера на републиката, нещеше да испусни случайтъ да развали и безъ това лошото положение на работитѣ и да докара озлоблението на обществото до крайность.

Всички тия поводи накараха княза да остави сега управителката и да са оттегли отъ всѣкаквито държавни работи. Благовремие за туряние въ испълнение това си намѣрение скоро са представи. Княза гласува за колкото може по-скорошното обнародвание на новоизмѣненитѣ едикти; а управителката послѣдва мнѣнието на Тайния Съвѣтъ и преди обнародванието имъ ги проводи на краля. „Сега азъ виждамъ ясно“, каза той съ притворена горѣщина, „че всичкитѣ мои съвѣти са срѣщатъ съ недовѣрие. Краля са ненуждае отъ такъвъ слуга, въ чиято вѣрность трѣбва да са съмнява; а азъ съмъ далечь отъ да натяквамъ на господаря си да ми приема тия услуги, които му сж противни. Слѣдователно, и за него, и за мень ще е по-добрѣ ако азъ са оттегля отъ общественитѣ работи.“ Почти сжщото заяви и графъ фонъ-Горнъ. Егмонтъ поиска отпускъ за да са въсползува отъ годитѣ въ Ахенъ, гдѣто го провождаше доктора, при всичко (тъй са говореше въ прошението му) *че той диша се здравие.* Управителката, уплашена отъ сѣтнинитѣ, които непременно трѣбваше да има тъзи постжпка на княза, заговори съ него твърдѣ остро. „Ако нито моитѣ представления“ — каза тя, — „нито общото благо могжтъ ви отклони отъ туй ви намѣрение, то вий трѣбваше поне до нѣйде да пожалейте вашата си слава. Лудвигъ Нассауеский е вашъ братъ. Той и графъ Бредероде, които стоятъ на чело на възстанието са приеха отъ васъ открито, като гости. Тѣхното прошение заключава въ себѣ си всичко това, което вий винъги сте са старали да прокарате въ Държавния Съвѣтъ. Ако вий сега изеднъжъ напуснете страната на краля, неще ли това направо да значи, че вий съчувствувате на съзаклятницитѣ!“ Источницитѣ замълчаватъ, дали наистина е напусналъ тоя пжть княза службата си въ Съвѣта; но, той това и да го е направилъ, ний скоро пакъ го виждаме да взима участие въ общественнитѣ работи. Егмонтъ, каквото са вижда, са остави да го надума управителката; само едничкия Горнъ наистина са оттегли въ едно отъ своитѣ владѣния, съ твърдото намѣрение да не служи вече на никакви кралье и императори.

Между това гьозитѣ са распръснаха по всичкитѣ провинции и всжду гдѣто минѣха, распръсваха най-благоприятнитѣ извѣстия за успѣха на своето предприятие. По тѣхнитѣ увѣрения, свободата на вѣроисповѣданието сега е вечъ за винъги утвърдена и тамъ, гдѣто на увѣренията не имъ вѣрваха, тѣ допълняха расказитѣ си съ лъжи. Тъй, напримѣръ, тѣ показваха едно неистинско писмо отъ кавалеритѣ на Златното Руно, въ което тѣ имъ заявяваха тържественно, че отъ сега нататъкъ никой нетрѣбва да са бои нито отъ тъмница, нито отъ изгнание, нито отъ смъртно наказание за това, че е исповѣдвалъ коя да е вѣра; и въ случай даже, че нѣкой, отъ различието на вѣроисповѣданието са обвиня и въ политическо престѫпление, ще са сѫди само отъ лигиститѣ; и тъй ще си вървятъ работитѣ до тогава, до когато краля, съ съгласието на съсловията не измѣни туй распореждание. колкото и да са мѫчиха кавалеритѣ на Златното Руно, щомъ са научиха за тъзи измама, да извадятъ народа отъ заблуждението, въ което е впадналъ, но за малко време тъзи измислица направи голѣми услуги на лигиститѣ. Ако има истини, на които влиянието са ограничава само въ извѣстенъ моментъ, разбира са, още по-лесно е за измислицитѣ, които могѫтъ да иматъ влияние само въ извѣстенъ моментъ, да заематъ мѣстото на такива истини. Освенъ че тоя слухъ посѣя нѣкое недовѣрие между управителката и кавалеритѣ па, и подкрѣпи мѫжеството на протестантитѣ съ нови надежди — той — слухътъ — на всички, които са стрѣмяха къмъ нововведения даде въ рѫцетѣ нѣщо като право, и, макаръ че тѣ и сами му невѣрваха, но то сé пакъ имъ доста украсяваше начинътъ на дѣйствие. Макаръ че това лъжливо мечтание биде скоро опровергано, но въ малкото онуй време, докато му вѣрваха, то даде поводъ на таквозъ множество буйства, спомогна до тамъ да са распространи своеволието и необьюзданностьта въ правата на гражданина, щото тѣ са намериха принудени да си слѣдватъ по сѫщия пѫть, на който ги подбуди да тръгнѫтъ отчаянието. Веднага слѣдъ пръсванието на туй извѣстие, протестантитѣ, които бѣха избѣгали отъ отечеството си поради прислѣдванията и които са раздѣлиха съ него тъй неохотно, пакъ са върнаха въ отечеството си; всички, които са криеха въ самото си отечество излѣзоха на божи свѣтъ изъ скривалищата си; тия, които са покланяха на новата религия само въ джлбочинитѣ на сърдцата си, сега започнаха да я признаватъ на право и открито. Името на гьозитѣ си спечели въ провинциитѣ голѣма извѣстность; тѣхъ зеха да наричатъ опора на религията и свободата; тѣхната партия неспирно са уголѣмяваше и много търговци зеха да носятъ знаковетѣ имъ. Тия послѣднитѣ внесоха даже нѣкое измѣнение въ медалитѣ на гьозитѣ: тѣ прибавиха къмъ изобразеното и двѣ пжтнически тояги, което значеше че тѣ сж готови винъги да напуснатъ огнищата си за религията. Учреждението на съюза на гьозитѣ даде на всичко съвсемъ друго направление. Ропотътъ на подданницитѣ, до тогава безсиленъ и нищоженъ, защото това небѣше повече отъ говоръ на отделни лица, сега грозно са сплъти въ едно тѣло, и, благодарение на общата свръска, сега, прие направление и стойкость. Всѣка нищожна глава сега можеше да види въ себѣ си една часть отъ почтенното грозно цѣло, и са надѣваше да даде по-голѣмо значение на своята часть безумна смѣлость, като я носеше като съставна часть, като влогъ, въ това сборище, което служеше за изражение на общото незадоволство. На суетнитѣ са харесваше това, че на тѣхъ гледаха като на важна придобивка за съюза; стрхливитѣ привличаше възможностьта да са изгубятъ посрѣдъ тоя грамаденъ потокъ отъ хора и да си останжтъ незабѣлѣзани и ненаказани. Булото, подъ което са явяваше съзаклятието предъ народа, съвсемъ не приличаше на туй, подъ което то са бѣше явило предъ очитѣ на двора. Ако намѣренията на съзаклятницитѣ и да бѣха най чиститѣ, ако и дѣйствително да бѣха тѣ въ таквизъ добри отношения съ трона, въ каквито имъ са щѣше тѣмъ да са покажатъ предъ народа — болшинството на тълпата сé пакъ можеше да бѫде привлечено къмъ тѣхъ само отъ беззаконностьта на тѣхнитѣ дѣйствия, то нито би обърнало, разбира са, внимание на най-добритѣ цѣли, които сѫ ги рѫководили.

Общественнитѣ Проповѣди.

Никое друго време неможеше да са покаже по благоприятно на хухенотитѣ и нѣмскитѣ протестанти за да са опитатъ и изберѫтъ Нидерландия за стоваренъ пункъ на опасната си стока. И ето че въ всичкитѣ нидерландски градове са распълзяха твърдѣ подозрителни пришелци, всѣкакъвъ родъ еретици, тайнитѣ имъ емисари и проповѣдници. Три религиозни секти, отъ числото на всичкитѣ отпаднали отъ господствующата църква, са ползуваха съ особенъ успѣхъ въ Нидерландия. Анабаптиститѣ препълваха Фрисландия и съседнитѣ съ нея страни; но тѣ възбуждаха противъ себѣ си най-малкия страхъ отъ страна на католицитѣ, защото тѣ бѣха и по-бѣдни отъ другитѣ секти, и нѣмаше у тѣхъ нито трайно установена власть, нито строгъ рѣдъ, нито войска, та и освенъ това, тѣ сами небѣха въ добри отношения помежду си. Несравненно по-опасни са явиха калвиниститѣ, които препълваха Фландрия и южнитѣ провинции; тѣ намираха за себѣ си силна поддържка въ съседнитѣ си хухеноти, въ гражданитѣ на Женевската република, въ швейцарскитѣ кантони и въ нѣкои части на Германия — на самия английски престолъ стоеше жена, която са признаваше за калвистка, макаръ че нейния калвинизмъ са отличаваше до нѣйде отъ нидерландския въ религиознитѣ си въззрения. Калвинизма имаше по-вече привърженници отъ всичкитѣ други секти, особенно между търговското съсловие и между долнитѣ граждански слоеве, въ срѣдата на които той са распространи отъ изгоненитѣ изъ Франция хугеноти. Лютеранитѣ отстжпваха предъ калвиниститѣ и въ числото си, и въ материялното си благосъстояние; но за туй пъкъ лютеранството бѣше най-много распространено между знаменитоститѣ, и туй му даваше твърдѣ важно значение. Лютеранитѣ преобладаваха въ источната часть на Нидерландия, която бѣше съпредѣлна съ Германия; лютеранското вѣроисповѣдание преобладаваше въ нѣкои сѣверни държави; най-могжщественнитѣ императорски князье бѣха въ числото на тѣхнитѣ съюзници и свободата на вѣроисповѣданията въ тия области (въ числото на които, по бургундския договоръ, бѣше и Нидерландия) можеше да са тури подъ най-пълната зависимость на тия князье, на които, туку-рѣчи, можеше да са има надежда за отстояванiе на тъзи свобода. Антверпенъ служеше за общъ сборенъ пунктъ на представителитѣ и на тритѣ гореспомѣнати религиозни секти, защото голѣмото стечение на народъ тукъ имъ даваше възможность да са укриватъ, а пълното смѣшение на народноститѣ въ тоя градъ благоприятствуваше на свободата на дѣйствията имъ. Тия три вѣроисповѣдания нѣмаха нищо общо помежду си; но тѣхъ свързваше еднаквата непримирима ненависть противъ папството, а особенно противъ инквизицията и испанското правителство, което са ползуваше съ нея като съ орждие; а ревностьта, съ която тѣ наблюдаваха една друга, винъги имъ поддържаше рвението и пречеше на изчезванието въ тѣхъ фанатическия пламъкъ.

Управителка, въ надежда че нейната *модерация* ще са приеме, и, ведно съ това, съ желание да направи нѣщо приятно на гьозитѣ, предложи на управителитѣ и на другитѣ провинциялни власти, щото тѣ да са отнасятъ съ възможна умереностъ къмъ сѫдебното преслѣдване на еретицитѣ; и по-голѣмата часть отъ тия власти прие туй предложение съ голѣмо благодарение и го тури въ дѣйствие колкото можеше въ по-широка смисълъ, защото тѣ съ твърдѣ голѣмо отвращение гледаха на своята убийственна власть. Освенъ това, по-голѣмата часть отъ властитѣ бѣше силно въорѫжена противъ инквизицията и испанската тирания, а мнозина отъ тѣхъ даже тайно принадлежаха на нѣкоя отъ сектитѣ; но даже и тия, които непринадлежаха къмъ никоя партия, никога нещѣха да допуснатъ испанцитѣ, своитѣ вѣковни врагове, да са отнасятъ жестоко съ тѣхнитѣ съотечественници. Ето защо съ намѣрение дадоха тѣ съвсемъ превратно тълкование на управителкинитѣ распореждания и направиха тъй, щото инквизицията и едиктитѣ изгубиха почти всѣко значение. Невнимателностьта на правителството, въ свърска съ блестящитѣ обѣщания на гьозитѣ, накара протестантитѣ да са не скриватъ въ мракътъ, а да излѣзатъ направо на Божия свѣтъ, толкозъ по-вече че тѣхното число порасти до такива размѣри, при които бѣше вечъ невъзможно да са укриватъ. До сега тѣ са задоволяваха съ събрания, които происхождаха въ тишината нощна; а сега зеха да гледатъ на себѣ си като на сила, толкозъ грозна и многобройна, щото зеха да са събиратъ и денемъ, открито. На тъзи смѣлость са рѣшиха тѣ за прѣвъ пѫтъ между Уденардъ и Гентъ, и скоро такива публични сборища зеха да ставатъ въ цѣла Фландрия. Прѣвъ са рѣши да събере тълпата на проповѣдь подъ открито небе нѣкой си Германъ Щрикеръ, родомъ отъ Оберъ-Иссель, избѣгалъ калукринъ, отчаянъ ентусиастъ и человѣкъ не безъ способности, надаренъ отъ природата съ величественна външность и остъръ езикъ. Новината на туй явление спомогна, щото около него да са наберѫтъ до седемъ хиляди привърженници. Единъ отъ мѣстнитѣ сѫдии, по-вече юначенъ, отколкото благоразуменъ, бѣше са впусналъ надъ тълпата съ гола шпага (малка сабля) въ рѫце за да хване проповѣдника; но тълпата, по нѣмание друго орѫжие, го посрѣщна съ такива камъни, щото той тѣжко израненъ, са твърдѣ много благодари като видѣ, че си измоли отъ нея помилвание. Първия опитъ сполучи и ги ободри за послѣдующия. Протестантитѣ са събиратъ въ околностьта на Алстъ въ още по-голѣмо число; но тукъ тѣ са явяватъ вече въорѫжени съ рапири, огнестрѣлни орѫжия и алебарди, заграждатъ своето мѣсто за проповѣдване съ будни стражи и съ колья и талиги. Всѣкий, когото Богъ би донесълъ до мѣстото на тѣхното сборище, по воля или неволя, а трѣбваше да вземе участие въ тѣхното богослужение, а за наблюдаване надъ такива хора са туряхѫ особни надзиратели. Въ проходитѣ между кольята са настаняваха книгопродавцитѣ, които продаваха протестантски катехизиси, всъкакви поучителни съчинения и пасквили, насочени противъ епископитѣ. А пъкъ главния имъ апостолъ, Германъ Штрикеръ, говореше на тълпата отъ височината на ораторската трибуна, която винъги правяха на-двѣ на-три, отъ натрупани една на друга талиги и дървета. Голѣмия късъ дебело платно, опнато надъ главата му, запазваше проповѣдника отъ дъжда и пѣкътъ; народа са располагаше около него срѣщу вѣтъра за да не испусне нито една дума отъ проповѣдьта му, главната часть на която съставляваха присмѣхитѣ надъ папството. На мѣстото черпѣха вода отъ най-ближната ръка за да може проповѣдника, по примѣрътъ на първитѣ дни на християнството, да покръсти на мѣстото новороденитѣ безъ по-нататашни обряди; тукъ ставаха и причащения по калвинистския обрядъ, и свадби, и разводи. По тозъ начинъ половината Гентъ взе да са събира вънъ отъ стѣнитѣ си; сѫщото стрѣмление къмъ сборищата взе да са появява се́ по-вече и по-вече и скоро обхвана цѣлата источна часть на Фландрия. Западна Фландрия по сѫщия начинъ развълнува другъ единъ монахъ, Петръ Датенъ, родомъ отъ Поперингевъ. Пѣтнайсетъ хилѣди души са събиратъ около него отъ различни села и паланки, за да му слушатъ проповѣдитѣ; численностьта имъ дава такава смѣлость, щото тѣ съ сила са втурватъ въ тъмницата и освобождаватъ отъ затворъ нѣколцина анабаптисти, които са готвѣха да умрѫтъ съ мѫченическа смърть. Нѣкой си Амвросий Виллье, френски калвинистъ, подбужда протестантитѣ въ Турне къмъ такива сѫщо вълнения. Тѣ тъй сѫщо настояваха, щото затворенитѣ имъ събратия да са освободятъ и са рѣшаватъ да заплашватъ даже и съ това, че ще предадѫтъ градътъ въ рецетѣ на французитѣ; а градътъ въ онуй време наистина нѣмаше надеждна защита, защото коменданта, оплашенъ отъ измѣна, осрѣдоточи всичкия гарнизонъ въ цитаделя; при това и гарнизона направо и остро отказа да дѣйствува противъ своитѣ съграждане. Сектантитѣ най-сѣтне достигнаха до тамъ въ своето високомѣрие, щото поискаха въ самия градъ да иматъ особна църква за извършвание богослужението по своя обрядъ; а когато туй имъ са отказа, тѣ встѫпиха въ съюзъ съ Валансьенъ и Антверпенъ, за да могѫтъ, по примѣрътъ на другитѣ градове, съ сила да си добиятъ разрѣшение да си извършватъ богослужението публично. Въобще тия три града бѣха тѣсно свързани помежду си, и протестантската партия и въ тритѣ бѣше еднакво могжща. Но тъй като нито единъ отъ тѣхъ са не рѣшаваше да започне туй дѣло прьвъ, то тѣ и тритѣ са съгласиха помежду си, щото общественнитѣ проповѣди да започнатъ у всички едновременно. За да са рѣши въпросътъ въ тъзи смисълъ най-много спомогна появяванието на Бредероде въ Антверпенъ. Въ назначений день, кагато подобно движение ставаше и въ Турне, и въ Валансьенъ, шеснайсетъ хилѣди души — мжжье и жени — излѣзоха изъ стѣнитѣ на Антверпенъ; майкитѣ мъкнеха съ себѣ си даже най-малкитѣ си дѣтца. Вънъ отъ градътъ туй множество са загради съ колья, яко свързани помежду си; подъ защитата на тия колья са настаниха въоржжени хора за да защитятъ молящитѣ са въ случай че ги нападнатъ нѣкакъ. Проповѣдницитѣ бѣха една часть нѣмци, друга — хухеноти и говорѣха на валонско нарѣчие; нѣкои отъ тѣхъ произхождаха отъ най-долната класса, даже и проститѣ работници усѣщаха въ себѣ си призвание къмъ свѣтото дѣло на проповѣдьта. Тѣхъ вечъ ги не плашеше нито отношението имъ къмъ властьта, нито закона, нито появяванието на чиновника отъ шпионското отдѣление. Мнозина привличаше къмъ тълпата любопитството: искаше имъ са да чуятъ, като какво ново и особенно ще кажатъ тия пришлеци отъ далечъ, които са така гласно славеха. Мнозина привличаше пѣението на псалмитѣ, които, по женевския обичай, са пѣеха приложени на французски стихове. Мнозина отиваха на тия проповѣди като на весела комедия, гдѣто по най-уморително-смѣшенъ начинъ са подиграваха и папата, и отцитѣ на църквата, които взеха участие въ Триентския Съборъ, и чистилището, и другитѣ догмати на господствующата църква.

Колкото по-живо можеше да приплете всички тия нѣща въ рѣчьта си проповѣдника, толкозъ по-вече можеше да са надява той, че ще угоди на слушателитѣ си, и, сѣкашь въ театра, слушателитѣ възнаграждаваха съ общи ржкоплѣскания тогози отъ ораторитѣ, който умѣеше да надмини другитѣ въ причудливитѣ преувѣличения въ рѣчьта си. Подигравкитѣ, които при подобни събрания падаха на частьта на господствующата църква, колко да е, сѐ повлияваха на слушателитѣ и, тѣ толкозъ не са изгубваха безслѣдно, колкото и ония малко зърна на разумни начала, които случайно попадваха въ рѣчитѣ на проповѣдницитѣ; и мнозина отъ ония, които най-малко бѣха способни да търсятъ тукъ истинната, безъ сами това да забѣлѣжатъ, са проникваха отъ нея тукъ и я занасяха въ сьрдцето си.

Тия сборища са продължаваха много дни наредъ и отъ день-на-день сѐ по-вече и по-вече растеше високомѣрието на сектантитѣ, тъй-щото тѣ си позволиха веднъжъ, слѣдъ свършванието на едно отъ богослуженията си, тържественно да придружатъ своя проповѣдникъ до въ кжщата му подъ защитата на конвой отъ вържжени ездци: по този начинъ са рѣшиха тѣ да са отнесжтъ съ пълно незачитание на сжществующитѣ закони. Градския Съвѣтъ единъ слѣдъ други испраща бързоходци при херцогинята за дано я накара да дойде въ Антверпенъ сама, а ако може, то и съвсемъ да си премѣсти столнината въ тоя градъ, тъй-като въ туй са виждаше едничкото срѣдство, съ което би могле да са обьюздаятъ възмутителитѣ и съ това да са предупреди съвършенното раззорение на града, когото вече са каняха да напустнатъ, уплашени отъ грабежъ, най-богатитѣ търговци. Херцогинята, отъ страхъ да не хвърли своето царственно величие на такава игра на случайтъ, не са рѣшава да испълни желанието на антверпенскикѣ власти, но пакъ имъ провожда графа фонъ-Мегена съ цѣль да са посъвѣтва съ магистрата за въвождание на гарнизона въ градътъ. Буйната тълпа, отъ която неможеше да са екрие цѣльта на графовото идвание, го заобиколи съ шумни викове. „Него всички го знаятъ като заклѣтъ врагъ на гьозитѣ“, викаше тълпата; „той ни носи съ себѣ си поробощение и инквивицията, и за това тутакси трѣбва да са оттегли отъ градътъ ни.“ Шумътъ и виковетѣ не утихнаха докато Мегенъ не напустна градътъ. Тогава антверпенскитѣ калвинисти подадоха на магистрата коллективното си заявление съ съдържание, че по своята многобройность тѣ не могжтъ вече да са задоволяватъ съ тайнитѣ събрания и изискваха щото вътрѣ въ градътъ да имъ са даде една отъ църквитѣ въ пълно тѣхно владѣние. Тогава градския съвѣтъ пакъ са обърна към херцогинята съ своитѣ представления, че нейното лично присжтствие е необходимо за да са избави градътъ отъ тѣжкото си положение, или, поне, да испрати вмѣсто себѣ си княза Оранский, като единственъ человѣкъ, къмъ когото народа още усѣщаше уважение, токкозъ по-вече че той е свързанъ съ градътъ Антверпенъ съ своя наслѣдственъ титулъ Антверпенски бурггрaфъ. За да избѣгне по-голѣмитѣ бѣдствия, херцогинята трѣбваше да удовлетвори втората просба на антверпенскитѣ власти и да възложи на княза миссията, да успокои Антверпенъ, макаръ и да ѝ бѣше твърдѣ тѣжко да са рѣши на това. Княза дълго време остава̀ глухъ на всички молби отъ страна на управителката, тъй като, както са виждаше поне, той са бѣше на здраво рѣшилъ да не взима никакво участие въ дѣлата на управлението; найсѣтне, слѣдъ дълги придумвания и молби отъ страна на управителката той отстѫпи предъ непреклонната воля на народа и са съгласи да тръгне въ Антверпенъ. Бредероде го посрѣщна половинъ миля на далечь отъ града съ голѣма свита, и двѣтѣ страни поздравиха двамата другари съ залпове отъ пистолети. Би помислилъ че цѣлъ Антверпенъ са стече да посрѣщне своя избавитель; цѣлия пѫть бѣше прѣпълненъ-претъпканъ съ народъ; махнаха покривитѣ на кѫщьята, за да може да са помѣсти по тѣхъ по-голѣмо число зрители; всичкитѣ плѣтища, всичкитѣ прегради на гробищата, даже и самитѣ надгробни камъни — всичко това бѣше покрито съ множество народъ. Расположението на народа къмъ княза при този случай са исказа съ най-топлитѣ дѣтински-наивни излияния. „Да живѣятъ гьозитѣ!“ викаше насрѣща му и старо и младо. „Гледайте, гледайте,“ викаха други. „ето тозъ, който ни носи съ себѣ си свободата!“ — „Ей го!“ викаха лютеранитѣ, „ей го тозъ, който ни носи Аугсбургското исповѣдание!“ — „Сега намъ не са потрѣбни никакви гьози!“ викаха други; „нетрѣбва и да са трудимъ да ходимъ по Брюссель, той самъ ще ни замѣсти всичко!“ Ония, които неможеха нищо да кажатъ отъ себѣ си, изливаха си чувствата въ псалми, които тѣ шумно припяваха на около му. При всичко туй, той не измѣни твърдостьта на духътъ си, съ знакове са мѫчеше да въдвори на около си мѫлчание, и, като видѣ най-сѣтне че никой не иска да го слуша, извика трогнатъ и съ нѣкоя сѣнка отъ досада: „Кълна са въ Бога, тѣ би трѣбвало да предвидятъ сѣтнинитѣ на туй, което направиха! и тогава тѣ, може би, би са раскаяли за това, което сега сториха.“ Ликованието са усили още по-вече когато княза влѣзе въ градътъ. Веднага слѣдъ първитѣ преговори съ хората, които стояха на чело на различнитѣ религиозни секти (всѣкиго привикваше той при себѣ си отдѣлно и го распитваше подробно), княза са убѣди, че главенъ изворъ на злото трѣбва да са счита взаимното недовѣрие на партиитѣ и подозрѣнията, възбудени между гражданитѣ отъ намѣренията на самото правителство; за това той са виде принуденъ да са заеме прѣди всичко съ успокояване на умоветѣ. Той са погрижи, щото и съ хитрость, и съ предумвания, да принуди реформаторитѣ, като най-многобройна отъ сектитѣ, да са обезоръжжатъ, което и сполучи не слѣдъ малки усилия. Но тъй като скоро подиръ това са появиха нѣколко колья съ военни потрѣбности въ Мехелнъ, и брабантския военачалникъ започна доста често да са показва около Антверпенъ на чело на едно отдѣление въоръжжени хора, калвиниститѣ, уплашени отъ враждебно вмѣшателство въ тѣхното богослужение, са отнесоха къмъ княза съ молба да имъ даде въ градскитѣ стѣни такова мѣсто, гдѣто тѣ би могле да са считатъ до сущъ безопасни отъ всѣко ненадейно нападение. Той най-сетне можà да ги успокои и съ личното си присжтствие той спомогна даже и на благополучното прекарвание праздника успѣние Богородици, макаръ че за този день въ градътъ са бѣха стекли грамадни пълни народъ, и всички очакваха страшни вълнения. Между това, противъ всѣко очакване, изображението на Дѣва Мария съ обикновенната пищность са расходи по цѣлия градъ; тълпата, която непринадлежеше на католическата часть отъ населението, си позволи само нѣкои подигравки и са задоволи съ тихия ропотъ противъ идолослужението.

(1566.) Докато до управителката дохождаха едно слѣдъ друго, то отъ тъзи, то отъ онъзи провинция, извѣстия за високомѣрието на протестантитѣ; докато тя са боеше и за самия Антверпенъ, който бѣше принудена да остави подъ опасната власть на княза Оранский — отъ друга страна нея я очакваше едно друго, не по-малко оплашвание. Веднага слѣдъ получванието на първитѣ извѣстия за публичнитѣ проповѣди, управителката са обърна къмъ съюза съ настоятелното искание, да си испълни даденото обѣщание и да спомогне за възвръщанието на рѣдътъ. Въсползуванъ отъ тоя предлогъ, графъ Бредероде предписа на съюза общо събрание, за което едва ли би могло да са измисли минута, по-опасна отъ тъзи. Такова самохвално проявяване на вѫтрешнитѣ сили на съюза, което по-вече отъ всичко спомогна на последнитѣ движения между протестантската тълпа (която силно са надяваше за защита отъ страна на съюза), трѣбваше толкозъ да усили самоувѣренностьта на сектантитѣ, колкото смути управителката. Събранието стана въ С. Труенъ, единъ отъ градоветѣ на Люттхинската область, гдѣто Бредероде и Лудвигъ Нассауский са явиха на чело на двѣ хилѣди съюзници. Тъй-като закъсняванието на отговора отъ Мадритъ непредсказваше нищо добро, съюзницитѣ счетоха за по-добрѣ да принудятъ управителката да имъ даде предохранителва грамота. Тия отъ тѣхъ, които са съзнаваха за не съвсемъ чисти по свръскитѣ си съ протестантскитѣ тълпи, гледаха на нейната распуснатость, като на явление твърдѣ благоприятно за съюза; минимия успѣхъ на ония. до другарството на които бѣха слѣгли, ги накара да промѣнятъ тонътъ си, и тѣхната ревность, до тогава доста похвална, започна да преминава въ дързость и пренебрѣгвание на сѫществующия рѣдъ. Мнозина мислѣха, че трѣбва да са въсползуватъ отъ замайванието и смущението на херцогинята, да заговорятъ по-смѣло и исканията си да засипятъ едно слѣдъ друго. Католицитѣ, които взимаха участие въ съюза, между които при това имаше и много съчувствующи на кралевското управление, и които по-право случайно и отъ примѣрътъ на другитѣ бѣха въвлѣчени въ съюза, отколкото по свое побуждение, тукъ трѣбваше, за немалко свое очуддвание, да чуятъ, какъ тълкуватъ за въвеждание общата свобода на вѣроисповѣданията, и съ ужасъ трѣбваше да видятъ, въ какво опасно предприятие взимаха участие. Веднага слѣдъ поясняванието на това, младия графъ Мансфелдъ са отлѫчи отъ съюза; и вѫтрѣшния раздоръ отъ туй време започна да подкопава основанието на на̀бързо въздигнатото здание, като отслабваше сѐ по-вече и по-вече ония свърски, които скрѣпяваха по между си съставнитѣ части на съюза.

Графъ Егмонтъ и Вилхелмъ Оранский са упълномощяватъ отъ херцогинята да водятъ преговори съ съюзницитѣ. Дванайсетъ души, избрани измежду тѣхъ (въ числото имъ и Лудвигъ Нассауский, Бредероде и Куилембургъ) са срѣщнаха съ тѣхъ за преговарвание въ Дуффлъ, не голѣмо селце близо до Мехелнъ. „Кадѣ води тъзи ваша нова стѫпка?“ питаше управителката съ устата на своитѣ пълномощници избранницитѣ на съюза. „Отъ менъ поискахте да испратя посланници въ Испания; азъ таквизъ проводихъ тамъ. Намирахте едиктитѣ и инквизицията твърдѣ сурови; азъ смѣкчихъ и едното и другото. Подиръ това поискахте общо събрание на всичкитѣ държавни съсловия; и вашето ходатайство по този случай е препроводено на краля, защото азъ немогѫ съ собственната си власть да удовлетворя туй ваше желание. Или азъ, по своето незнаение, испуснахъ още нѣщо изъ предъ видъ и направихъ нѣщо таквозъ, което ви принуди да са съберете сега въ С. Труенъ? Може би членоветѣ на съюза ги безпокои гнѣвътъ на краля и сѣтнинитѣ на тоя гнѣвъ? Разбира са, вий много оскърбихте краля, но неговата милость е по-голѣма отъ вашето оскърбление. И гдѣ останаха обѣщанията на съюза, че той неще възбужда никакви вълнения въ народа? Гдѣ сѫ още и вашитѣ гръмки фрази, че вий сте готови по-скоро да умрете до краката ми, нежели да отстѫпите на краля нѣщо отъ правата си? Мнозина отъ васъ, като са стрѣмятъ къмъ новоститѣ, са рѣшаватъ на таквизъ проявления, които сѫ съпредѣлни съ възмущението и водятъ републиката къмъ погибель; и при това тѣ са опиратъ пакъ на съюза. Ако съюза може да търпи това и да мълчи, той самъ си накача обвинението на съучастникъ въ тѣхнитѣ своеволия; ако съюза бѣше честно предаденъ на краля, той неможеше да си остане празенъ зритель на безумието на тълпата. А той, на това отгоре, още и самъ показва пѫтя на безумствующата тълпа съ опасния си примѣръ, като заключава съюзи съ враговетѣ на отечеството и като подтвърдява всичкитѣ лоши слухове, распространени за него съ сегашното си предосѫдително събрание.“

Съюза отговори на това формално, съ писмо, което предаде на трима депутати отъ числото на съюзницитѣ, да го предадѫтъ на Държавния Съвѣтъ въ Брюссель. „Всичко, което на Ваше Височество биде угодно да направи по нашата просба“ — тъй са говореше въ писмото — „отъ насъ са прие съ най-жива благодарность; ний неможемъ са оплака отъ никое нововведение, което би, напослѣдъкъ, противорѣчило на вашето обѣщание; но ако, при всичко това, ний са принуждаваме да гледаме съ собственнитѣ си очи и да чуваме отъ всѣкадѣ, че нашитѣ съграждани и сега още слѣдватъ да са прислѣдватъ отъ сѫдилищата и даже да са осѫждатъ на смърть вслѣдствие религията, която тѣ исповѣдватъ, нетрѣбва ли ний, твърдѣ естествено, по тоя поводъ, да дойдемъ до заключение, че вашитѣ заповѣди — и то най-малко — недостатъчно са взиматъ въ съображение отъ нашитѣ сѫдилища? Всичко, което обѣща съюза, отъ негова страна са испълни честно; даже и на публичнитѣ проповѣди са е мѫчилъ съюза да въспрепятствува, до колкото това бѣше възможно; но, разбира са, нѣма нищо за учудване въ това, че таковато продължително неотговаряние отъ Мадритъ поражда всѣкакви съмнѣния въ умоветѣ, и излъганата надежда за възможностьта на общото събрание спомага на това, щото всички да са отнасятъ съ недовѣрие къмъ всѣкаквито бѫдѫщи обѣщания. Съюза нито е мислилъ да влиза въ сношение съ враговетѣ на страната: никога не са е проявявало въ него никакво стремление, подобно на това. Нѣка са покаже французската войска въ тукашнитѣ провинции — ний, съюзницитѣ, първи ще сѣднемъ на конетѣ си и ще я изгонимъ вънъ отъ предѣлитѣ имъ. Но ний неискаме да са криемъ предъ Ваше Височество: намъ са струва, че на лицето ви видѣхме явни знакове на вашето недоволство отъ насъ, толкозъ по-вече, че ний виждаме около васъ хора, които са ползуватъ отъ исключителната милость на В. Височество, и въ сѫщото време на всички и всѣкого извѣстни по своята къмъ насъ ненависть. Ний всѣкий день сме принудени да слушаме, че отъ събиранието съ насъ са предпазватъ като отъ заразени отъ чума, че намъ ни възвѣстяватъ за дохожданието на краля, като за настѫпванието на Страшния Сѫдъ — какво за очудване има въ това, че тия подозрѣния, отправени на нашъ адресъ, възбуждатъ, въ свой рѣдъ, и у насъ сѫщитѣ подозрѣния? Какво за очудване има въ това, че обвинението въ оскърбяване на величеството, съ което искатъ да очернятъ нашия съюзъ; че воениттѣ приготовления на херцога Савойски и другитѣ князье, които, както са чува, иматъ за цѣлъ направо насъ; че самитѣ преговори на краля съ френския дворъ за свободното преминуване презъ французскитѣ владѣния на испанската армия за въ Нидерландия — че всичко това накара и насъ най-сѣтне да помислимъ за самосъхранението си, за скрѣпяване на свръзкитѣ си съ приятелскитѣ намъ съсѣди? Насъ ни обвиняватъ на основание на общи, съвсемъ голословни, безоснователни слухове, въ това, че ужъ и ний сме взимали участие въ необьюзданнитѣ проявления на протестантскитѣ тълпи; но кого не обвиняватъ въ това голословнитѣ слухове? Най-сетне, неотричаме, че и между насъ има протестанти, за които вѣротърпимостьта са явява като най високата милостъ, която тѣ могжтъ да очакватъ; но даже и тѣ нито веднъжъ сж забравили длъжноститѣ си къмъ краля. Не страхътъ отъ кралевия гнѣвъ ни накара насъ да са съберемъ тукъ: краля е добъръ и ний смѣемъ да са надяваме, че той ще е и справедливъ; а за това и дума неможе да става за измолвание нашето прощение предъ Негово Величество и за забравянието на ония наши дѣйствия, които ний сме наклонни да считаме като немаловажни заслучи предъ Негово Величество; неще скриемъ и това, че въ нашето събрание въ С. Труенъ имаше и избранници, проводели при насъ отъ лютеранитѣ и калвиниститѣ, освенъ това: тѣ ни подадоха прошение, което ний при това, смѣемъ да представимъ на Ваше Височество. Тѣ въ това си прошение са задлъжаватъ да слушатъ своитѣ проповѣдници безоржжни, ако са мо съюза бѫде въ състояние да имъ достави пълна безопасность и да имъ гарантира, че желаемото отъ всички общо събрание ще са осѫществи непременно. Ний счетохме за свой дългъ да имъ обѣщаемъ и едното и другото; при всичко това, нашитѣ единични увѣрения нѣматъ никаква сила, докато тѣ не са подтвърдятъ отъ Ваше Височество чрезъ най-влиятелнитѣ отъ числото на вашитѣ съвѣтници. А въ числото на вашитѣ съвѣтници никой по-добрѣ неможе да знае положението на нашитѣ работи и да са отнесе почестно къмъ насъ, отъ княза Оранский и графоветѣ Егмонтъ и фонъ-Горнъ. Тия трима ваши съвѣтници ний съ радость ще приемемъ за посрѣдници между правителството и насъ, ако само тѣмъ са даде необходимото пълномощие, и ако ни обѣщаете, че безъ тѣхно знание неще стане нито набора на войската, нито избора на какъвъ и да е воененъ началникъ. И тъзи безопасность ний я искаме само за извѣстно време, слѣдъ истичанието на което отъ краля ще зависи тѣхното подтвърждение или уволненение отъ тъзи длъжность. Въ послѣдния случай, разбира са, самата справедливость го изисква, щото намъ да са даде срокъ да са укриемъ и да обезпечимъ имотитѣ си: за това не би потрѣбвало по-вече отъ три недѣли. Най-сѣтне, ний са задлъжаваме да не предприемаме нищо ново безъ съгласието на тримата горепоменати посредници.“

Съюза не би можалъ да говори тъй смѣло, ако той не чувствуваше задъ себѣ си могѫщественната поддържка и не осѣщаше подъ нозетѣ си здрава почва; но управителката толкозъ бѣше не въ състояние да даде съгласието си на представенитѣ отъ съюза точки, колкото бѣше неспособна и да му противодѣйствува сериозно. По-голѣмата часть отъ членоветѣ на Държавния Съвѣтъ въ това време ги нѣмаше въ Брюссель: нѣкои са разотидоха изъ провинциитѣ, по домоветѣ си, други са отклоняваха отъ дѣлата подъ други предлози, и управителката са видя сама, — около нея нѣмаше съвѣтници, въ ржцетѣ ѝ нѣмаше даже пари (недостатъка на пари я бѣше принудилъ да прибѣгне къмъ великодушието на духовенството; но когато и туй средство не помогна, тя са рѣши да състави лотто), та и освенъ това, трѣбваше да бжде зависима отъ распорежданията, които очакваха отъ Испания и които сѐ още непристигаха. Въ туй положение управителката са виде принудена да сключи унизителното за себѣ си условие съ съюзницитѣ, събрани въ С. Труепъ, по което тѣ трѣбваше още двайсетъ и четри дена да очакватъ резолюцията на краля, безъ да предприематъ какво и да е по-нататъшно рѣшение. Твърдѣ чудно бѣше това, че краля сѐ още бавеше отговора на проводеното му отъ херцогинята прошение, макаръ и да бѣше на всички извѣстно, че на други книжья, проводени по-късно, отговора са получи, и за това управителката го умоляваше да побърза съ отговора. Съ тъзи цѣль, веднага слѣдъ получванието на първитѣ извѣстия за общественнитѣ проповѣди, тя проводи подиръ барона Монтиньи, маркиза фонъ-Бергена, който като очевидецъ на тия нови събития, можеше по-живо, съ свои думи да подтвърди писменнитѣ извѣстия за тѣхъ и по тозъ начинъ да ускори рѣшението на краля.

(1566.) Между това нидерландския посланникъ Флоренций Монтиньи, пристигна въ Мадритъ, гдѣто го посрѣщнаха съ голѣма почеть. Съдържанието на неговитѣ инструкции заключаваше въ себѣ си ходатайствуване за унищожавание на инквизицията и смѣкчение на указитѣ, за разширочаванието на Държавния Съвѣтъ и за унищожаванието на двѣтѣ други курии; той трѣбваше да предаде и желанието на народа за свикването на общо събрание всичкитѣ Щатове, а тъй сѫщо и молбата на управителката, щото краля да благоволи и ги удостои съ личното си присѫтствие. Но тъй-като краля са мѫчеше да спечели време, на Монтиньи само даваха да са надява за отговоръ до самото пристигвание на другаря му, безъ когото краля не са рѣшаваше да предприеме нищо. Въ течение на това време фламандския посланникъ всѣки день и въ всичкитѣ часове на деньтъ имаше достѫпъ при краля, който винъги караше да му четѫтъ депешитѣ на херцогинята и неговитѣ отговори на тия депеши. Него (Монтиньи) често го викаха въ Съвѣта по Нидерландскитѣ работи, гдѣто той никога неиспущаше случайтъ да указва на краля на свикването Генералнитѣ Щати като на единственно срѣдство, съ което могѫтъ са предвари всѣкаквито бъркотии до сега вече станали, а тъй сѫщо и ония, които могѫтъ са очаква за въ бѫдѫще. Тъй сѫщо му каза той че само съ помощьта на най-широката амнистия може да са искорени онова недовѣрие, което са вижда да лежи въ основата на всички тия затруднения и, че вънъ отъ тъзи амнистия, даже и най-разумнитѣ мѣрки винъги ще посрѣщатъ противодѣйствие. Опрянъ на основателното знание на работата и характера на своитѣ съотечественници, той са рѣши даже да порѫчителствува за вѣрностьта имъ на короната отъ онъзи минута, когато краля съ прямотата на своитѣ дѣйствия успѣе да ги убѣди въ чистотата на своитѣ намѣрения; и напротивъ, основавайки са на сѫщото знание характера на нидерландцитѣ, Монтиньи утвърждаваше, че въ никой случай нетрѣбва да са има надежда на тѣхната преданность, докато тѣ са неизбавятъ отъ страхътъ на притѣснения отъ краля и испанскитѣ велможи. Най-сѣтне пристигна и другаря на Монтиньи —и сѫщностьта на тѣхната миссия са обсѫждà много пѫти на съвѣщанията.

(1566.) Въ това време краля бѣше на гости въ Бушъ, въ Сеговия, гдѣто около него бѣше на събрание и цѣлия Държавенъ Съвѣтъ. Неговитѣ членове бѣха: херцогъ Алба; донъ Хомецъ де-Фигероа; графъ де-Ферия; донъ Антонио Толедский, гросмейстера на ордена на св. Ионна; донъ Иоаннъ Манриквецъ Ларский, оберхофмейстера на кралицата; Рюи Хомецъ, князъ Еболи, графъ Милетский; Людовикъ Квиксада, оберщалтмейстера на наслѣдника; Карлъ Тиссенакке, предсѣдатель на Нидерландския Съвѣтъ; държавния съвѣтникъ и пазителя на печата Гопперъ и държавния съвѣтникъ Кортенвилъ. Много дни нарѣдъ са продължавà засѣданието на Съвѣта; двамата нидерландски посланници присѫтствуваха — неприсѫтствуваше само краля. Ей тукъ и погледнаха за прьвъ пѫть върху начинътъ на дѣйствие на нидерландското дворянство отъ испанска точка зрѣние; тоя „начинъ“ са прослѣди стѫпка-по-стѫпка, до най-отдалеченитѣ му източници; тукъ започнаха да срѣщупоставятъ такива събития, които никога нѣмаха помежду си никаква свръзка, и са рѣшиха да видятъ сѣтнинитѣ на зрѣло намисленъ и обширенъ планъ въ такива произшествия, които безъ съмнение бѣха рожба на минутата. Всички тия различни събития и опитвания на дворянството, на които послѣдователностьта и наистина бѣше явление чисто случайно, които бидоха извикани и опѫтени само отъ естественния ходъ на работитѣ — всичко това, по мнѣнието на Съвѣта влизаше въ съставътъ на строго обмисленъ планъ, цѣльта на който са явяваше да е, въвежданието на всеобщата свобода на вѣроисповѣданията и предавание кърмилото на управлението въ рѫцетѣ на дворянството. Първа стѫпка по този пѫть — тъй утвърждаваше Съвѣта — бѣше насилственното измѣстване на министра Гранвелла, работитѣ на когото са порицаваха отъ нидерландскитѣ болѣри ужъ само за това, защото той ималъ такава пълна власть, каквато са мѫчеше да си добие само̀ дворянството. Втора стѫпка по сѫщия пѫть считаха тѣ посланничеството въ Испания на графа Егмонта, комуто бѣше зарѫчано да настоява за унищожение на инквизицията, за смѣкчавание на едиктитѣ и за разширявание обьемътъ на властьта на Държавния Съвѣтъ. Но тъй-като всички тия мѣрки не дадоха желанния резултатъ, тѣ са опитаха да принудятъ испанския дворъ съ третя, още по енергическа стѫпка — съ съставянието на формално съзаклятие, съ съюза на гьозитѣ. Като четвърта стѫпка въ настѫпателното движение на Нидерландия са явява сега туй четвърто посланничество, въ което нидерландското болѣрство, най-сетне, безстрашно са рѣшава да хвърли отъ лицето си маската и съ своитѣ безсмислени предложения, които то безсрамно прави на краля, вече ясно показва, къмъ какво сѫ вовели по-предишнитѣ стѫпки. „Нима ний не разбираме“, — продължаваше Съвѣта — „че унищожението на инквизицията неще докара нищо друго, освенъ въвеждание на всеобщата свобода на вѣроисповѣданията? А незначи ли това сѫщото, каквото и съвсемъ да са изгуби съвѣстьта? Нима предлаганата модерация не води къмъ това, щото всѣкаквито ереси да са появяватъ съвсемъ безнаказанно? Ами този проектъ за разширявание значението на Държавния Съвѣтъ, подавяние на останалитѣ двѣ курии — та това не е нищо друго, освенъ съвършенно видоизмѣнение на цѣлия държавенъ строй по произвола на дворянството? Ами тия збирища на еретицитѣ на публични проповѣди—нимà това не е третята-комбинация, предприета се́ на сжщитѣ основания? Тѣмъ, чуйте ги веднъжъ, не имъ стига и това, че си съставиха една лига отъ знаменитости въ Държавния Съвѣтъ, а послѣ и съюза на Гьозитѣ — ето ти още и тия сбирища бутнаха на сцената“....

Настояваха да казватъ че каквито и да бждатъ източницитѣ на туй зло, то, въ всѣкой случай, заслужва пълно внимание и трѣбва да възбужда страхувания. Като най-добро срѣдство за спиране на злото, разумява са, признаваха личното отпжтуване на краля въ Брюссель. Но тъй като, вече настжпи късна есень, и приготовленията за пжтуванието на краля трѣбваше да заематъ цѣлия кратъкъ срокъ до началото на зимата; тъй-като още, неможеше за туй пжтуване да са избере сѣверния, макаръ и най-краткия пжть, подъ влиянието на страхътъ отъ морскитѣ бури, отъ френскитѣ и английски крейсери и даже отъ това, че мятежницитѣ, може би, въсползовани отъ времето за приготвяние на кралевото пжтувание ще землятъ острова Валхернъ и съ това крайно ще затруднятъ излизанието на краля на брѣгътъ — то и рѣшиха да отложатъ пжтуванието на краля до пролѣтьта, а по невъзможность да извърши това сега, да са задоволи съ даванието на единъ времененъ край на дѣлото. Съгласиха са да поднесжтъ на краля за утвърждение слѣдующитѣ точки: първо и първо, папската инквизиция да са упраздни въ провинциитѣ и да са остави само епископската; второ, да са начертае такова смягчение на едиктитѣ, което би унижавало по-малко достоинството на религията и краля, отколкото проводената отъ Нидерландия модерация; третьо, на управителката да са даде пълномощие да помилва всички, които не са укажатъ виновни въ какво и да е престѫпление или пъкъ осѫдени за послѣднитѣ безрѣдици, за да може по тозъ начинъ да са успокоятъ умоветѣ, а тъй сѫщо и за да са испитатъ всичкитѣ человѣколюбиви мѣрки; отъ тъзи амнистия да са исключатъ само проповѣдницитѣ и тия, които ги укриватъ. Да са запрѣтять отъ сега, подъ страхъ на тѣжка отговорность, всѣкаквито лиги, братства, общественни сбирища и проповѣди; ако пъкъ нѣкой престѫпи туй запрещение, управителката има право да употрѣби рѣдовната войска и гарнизонитѣ, за да усмири непокорнитѣ съ сила, а въ случай на нужда, може даже да набере и нова войска и началницитѣ надъ тѣхъ да назначи по свое усмотрение. Най-сѣтне рѣшиха, че би било твърдѣ умѣстно, ако Негово Величество напишеше още сега по едно писмо на поважнитѣ градове, прелати и представители на дворянството, на нѣкои даже собственорѫчно, и на всички въ най-милостивъ духъ, за да имъ ободри служебната ревность.

Щомъ са поднесе това рѣшение на Държавния Съвѣть на краля, той, преди всичко, заповѣда въ най-важнитѣ градове на кралството и Нидерландия да устроятъ публични процесии и да служатъ по църквитѣ, като да искаше съ това указания свише за приемание на туй рѣшение. Подиръ това той лично са яви въ Съвѣта, за да потвърди взетото отъ тѣхъ рѣшение и тутакси да са распорѣди за приготовлението му на книга. Общото събрание на съсловията въ Нидерландия той обяви за безполѣзно и положително го отхвърли; но за туй са задължи да вземи подъ свои разноски нѣкои отъ нѣмскитѣ полкове, и даже за да ги поощри къмъ рѣвностно служение, рѣши да имъ доплати недоплатената до сега заплата. На управителката въ частно писмо, заповѣда той тайно и тихо да са готви за война; тя трѣбваше да даде заповѣдъ да са съберѫтъ въ Германия три хилѣди конница и десетъ хилѣди пешаци, и я снабди даже за тоя край на работата съ необходимитѣ писменни распорѣждания, а тъй сѫщо ѝ проводи и 300,000 гулдена въ злато. Къмъ своето рѣшение той приложи нѣколко писма къмъ нѣкои частни лица и градове, въ които имъ благодареше за показаната ревность по службата и са надяваше, че и за напредъ неще престанатъ отъ да му сѫ вѣрни слуги. При всичко че той си оставаше непреклоненъ относително главния пунктъ, върху когото най-много настояваше народа, а именно, за свикванието на съсловията; при всичко че туй двусмислено и ограничено помилование нѣмаше, въ сѫщность, никакво значение и са виждаше твърдѣ зависимо отъ личния произволъ, а за това и не можеше да успокои умоветѣ; при всичко че той отхвърли и тъзи *модерация*, която на всички са виждаше тѣжка, а нему са виде твърде легка — при всичко това, Филипъ, тоя пѫть, направи голѣма стѫпка въ полза на народа: той пожъртвова за него папската инквизиция и му остави само епископската, къмъ която той — народа — и безъ това вече отдавна време бѣше навикналъ. Той срѣщна въ испанския съвѣтъ много по-справедливи сѫдии, отъ колкото можеше да са очаква. Мѫчно е да са кажи, би ли произвела тъзи чудновата устѫпчивость своитѣ дѣйствия при други обстоятелства и въ други времена; но сега краля прибѣгна къмъ нея вече твърдѣ късно: когато кралевитѣ писма (1566 год.) са донесоха въ Брюссель, тамъ вече въ пълната си сила бѣше успѣло да избухне иконоборческото вълнение.

* * *

КНИГА ЧЕТВЪРТА.

ИКОНОБОРЧЕСТВОТО.

Побудителнитѣ причини на това необикновенно явление очевидно нетрѣбва да са търсятъ тъй далеко, както правятъ това много историци. Твърдѣ е възможно и даже вѣроятно, че французскитѣ протестанти ревностно са трудиха да поддържатъ разсадника на своята религия въ Нидерландия, и са стремиха, щото съ всички срѣдства да попречатъ на доброволното съглашение между тамошнитѣ имъ едновѣрци и испанския краль, за да създадѫтъ, по тозъ начинъ, на тоя непримиримъ врагъ на своята партия трудности въ самитѣ му земи. Ето защо, твърдѣ естествено, агентитѣ на французскитѣ протестанти въ Нидерландия, разбира са, не испуснаха случайтъ да ободрятъ своитѣ угнетени едновѣрци въ тѣхнитѣ смѣли зàмисли, да поддържатъ всячески тѣхното озлобявание противъ господствующата църква, даже да преувеличатъ тяжестьта на оня яремъ, подъ който тѣ са мѫчаха, и по тозъ начинъ незабѣлѣжно да ги привлѣкѫтъ къмъ постѫпки безобразни. Твърдѣ е възможно, че и между съюзницитѣ е имало такива хора, които да сѫ мислили, че съ уголѣмявание числото на виновницитѣ, ще спомогнѫтъ на своето, на половина вече изгубено, дѣло; тѣмъ са чинеше, че нѣма друго срѣдство, съ което да са запази равноправностьта въ тѣхния съюзъ, освенъ, въ дѣйствителность да извикатъ ония злочести сътнини, за които тѣ и предупреждаваха краля; като увличаха массата въ престѫпление, тѣ подъ нейната престѫпность са мѫчаха да скриятъ своята. Не е възможно да са предполага, че иконоборческото движение е било плодъ на обмисленъ планъ, ужъ скроенъ на събранието въ С. Труенъ; не е възможно да си представи человѣкъ, че въ тържественното събрание на толкова благородни и храбри мѫжье, въ числото на които освенъ това, имаше и отъ католическо вѣроисповѣдание, нѣкой безумецъ да стане и са осмѣли да начертае планътъ на цѣлъ рѣдъ позорни дѣйствия, които трѣбваше да са извършатъ открито и не толкозъ за да поведѫтъ работата до оскърбяванието на извѣстна религиозна партия, колкото до тамъ, щото да са потѫпче всѣко уважение къмъ религията въобще и всѣко нравственно чувство; такъвъ планъ можеше да са зачене само въ калнитѣ нѣдра на душата на человѣкъ низъкъ, принадлежащъ къмъ най-отхвърления, най-низкия слой на тълпата. Повтаряме, че всичко това неможе да да предположи, до нейде даже и за това, че тоя рѣдъ яростни дѣяния по произхождението си бѣха явления твърдѣ неочаквани, а по изпълнението си, тѣ са явяватъ до нѣмайкадѣ безобразни и непосрѣдственни, за да неможе да бѫде въ тѣхъ, за всѣкого, очевиденъ фактътъ, че зачатието и рождението тукъ е станало въ сѫщата тъзи минута, въ която са яви плодътъ. Освенъ това, той (фактътъ) тъй естественно произтича отъ предшествовавшитѣ нему обстоятелства, щото за да са обясни неговото произхождение, нѣма нужда отъ никакви дѫлбоки изслѣдвания.

Представете си една груба и многобройна тълпа, принадлежаща къмъ най-долнитѣ слоеве на массата, предадена на побуждения, исключително и чисто животни, която само тича отъ градъ въ градъ, защото въ всъки градъ надъ главата ѝ виси смъртната присѫда; представете си тълпа, докарана до отчаяние, принудена даже и да са моли не инакъ освенъ крадишката, и слѣдователно, да скрива даже това, на което всичкитѣ хора иматъ общото и свещенно право — (може би предъ нейнитъ очи гордо са издигаха храмоветъ на господствующата, торжествующа църква, посрѣдъ които високомърнитъ събрания на сѫщо такава тълпа са наслаждаваха съ удобствата и раскошътъ на помѣщението за извършвание на своитѣ молитви, тогазъ когато тя самà, тъзи тълпа отъ изгнанници, измѣстена вънъ отъ стънитъ на града, и измъстена навърно, отъ най слабото меншество, е принудена да служи на сѫщия Богъ въ дивата гора, или подъ палящитъ лѫчи на слънцето, да крие своето служение като нѣщо позорно)—представете си тълпа, изтласкана вънъ отъ гражданското общество, докарана до състоянието на дивъ человѣкъ, и изведнѫжъ, въ една отъ най-ужаснитѣ минути на сѫществуванието си, тъзи тълпа си напомня за правата на дивака! Колкото по многобройна бѣше массата на подобни отверженници, толкозъ по неестественна бѣше тѣхната участь и тѣ въ това са убѣждаватъ съ изумление. Откритото небе, готовото орѫжие, отчаянието и злобата на тълпата — всичко това твърдѣ спомага за да са разберѫтъ изеднѫжъ загатванията на нѣкой фанатикъ-ораторъ; случаятъ извиква всички да дѣйствуватъ, и нѣма нужда отъ какви и да било преговори тамъ, гдѣто въ всичкитъ погледи е написано едно и сѫщо; рѣшението са е заченало още преди да са е продумало една дума: и ето тъзи яростна тълпа тича на всички страни и работи: какви работи?—тя и сама не знае това. Цвѣтущето благосъстояние на враждебната религия оскърбява тъзи тълпа голаци; великолѣпието на ония храмове имъ са струва да е подсмивъ на тѣхното служение Богу подъ открито небе; всѣки кръстъ на пѫтя, всѣко изображение на нѣкой светия, което имъ са испречи на пѫтьтъ, тѣмъ имъ са струва да е символъ на одържаната надъ тѣхъ побѣда, и всѣкой такъвъ символъ трѣбваше да са срути отъ тѣхната мстителна рѫка. Фанатизма, очевидно, поражда тия ужаси, но за окончателното имъ извършвание дѣйствуватъ още по-нискитѣ страти на тълпата, които тукъ и си намиратъ изобилно удовлетворение.

(1566.) Началото на иконоборческото движение са тури въ западна Фландрия и въ Артуа, въ мѣстностьта между Лиссъ и морето. Тълпа отъ побѣснѣли занаятчии, каикчии и селени, сдружени съ публичнитѣ жени, просяцитѣ и всѣкаквито други хаймани, всичко кадѣ триста души, отъ като са въоръжиха съ колица, брадви и чукове (огнестрѣлни орѫжия и ножове е имало у малцина отъ тѣхъ) задигнала съ себѣ си стълби и вѫжа, въодушевлявана отъ фанатическа ярость, втури са въ градоветѣ и паланкитѣ, лежащи близо до С. Омеръ, испочупи вратьята на ония църкви и манъстири, които намери затворени, впусна са въ тѣхъ, прикатури жертвенницитѣ, изпочупи изображенията на святиитѣ и ги истъпка подъ нозетѣ си. Разгорещена още по-вече отъ туй си престѫпно дѣло и усилена отъ присъединенитѣ къмъ нея праздноскитающи са, цѣлата тълпа отъ тамъ тръгна направо къмъ Иперъ, гдѣто тя смѣташе да си намери силна поддръжка отъ страна на силната калвинистска партия. Като неудържима хала налитатъ тѣ тамъ въ главната църква; възлизатъ на стѣнитѣ съ стълби, съ чукове трошатъ изображенията на святиитѣ, сѣкѫтъ съ брадви катедритѣ и то тъзи шега не са хареса, поиска да ги изтика отъ тамо — и ето че на катедрата работата достигна до бой. Сжщитѣ зли шегувания са повториха и на другата вечерь. Числото на хайтитѣ са уголѣмяваше сѐ по-вече и по-вече въ цьрква, и мнозина отъ тѣхъ започнаха да са явяватъ съ нѣкакви си подозрителни орждия въ ржцетѣ и съ оржжие подъ полата на дрѣхата си. Най-сѣтне едному отъ тѣхъ дохожда на умъ да извика „да здравеятъ гьозитѣ!“ На часътъ цѣлата тълпа повтаря този викъ и са обръща къмъ изображението на Дѣва Мария съ заповѣдъ и тя да имъ пригласи. Немногото католици, които въ туй време са случиха тамъ, отчаяни че нещe могжтъ да са расправятъ съ тия главорѣзи, напущатъ цьрквата, подиръ което ония затварятъ якко всичкитѣ вратя, за да неможе нито да са излѣзе, нито да са влѣзе въ нея. Останалитѣ вжтрѣ му дръпватъ единъ псаломъ по гласътъ на една отъ най-новитѣ мелодии, запретена отъ правителството. Още при пѣението, като по даденъ знакъ, тѣ всички яростно са впущатъ къмъ изображението на Дѣва Мария, продупчватъ го съ ножоветѣ и камитѣ си, и му отсичатъ главата; крадци и блудници дръпватъ свѣщитѣ, които горѣха по олтаритѣ и освѣтляватъ мѣстото на туй зрѣлище. Превъсходния цьрковенъ органъ — масторско произведение на съвременното искусство — строшаватъ, картинитѣ по стѣнитѣ изпотрити, статуитѣ изпочупени. Отъ части направеното изображение на Христа, въ естественна голѣмина, распънатъ между двамата разбойници, и турено срѣщу главния олтаръ — древенъ и твърдѣ цѣненъ образецъ на искусството — смъкватъ, съ помощьта на вжжья, на земята и го испосичатъ съ брадвитѣ си, като оставятъ, при това, твърдѣ почтително двамата разбойници на столоветѣ, испораскъсватъ украшенията на олтаря и испокрадватъ църковнитѣ съсѫди. На тоя примѣръ завчасъ са появяватъ подражания въ Менинъ, Коминъ, Феррихъ, Лилль и Уденардъ; въ нѣколко дена сѫщото яростно движение обгръща и цѣла Фландрия. Когато първитѣ извѣстия за туй събитие облътяха цѣла Нидерландия, Антверпенъ бѣше препълненъ отъ такава сѫщо тълпа безродни, скитающи са отверженници, които са събраха въ градътъ по случай праздника Успение Богородици, и само присѫтствието на княза Оранский бѣше още до нѣйде въ сила да удържи тъзи бѣснующа тълпа, която гореше отъ желанието да подражае на събратията си въ С. Омеръ. Но князъ Оранский въ туй време биде повиканъ въ Брюссель, тъй-като управителката кадѣ това време са готвеше да свика Държавния Съвътъ за да прочете въ него писмата на краля, и Антверпенъ са предаде на пълния произволъ на тъзи бѣсна тълпа. Заминаванието на княза бѣше, сѣкашъ, сигналъ за наченвание на вълнението. Оплашено отъ буйството на тълпата, която още въ първитѣ дни на праздника си позволи нѣкои подигравателни загатвания, духовенството, слѣдъ свършванието на процессията, не тури изображението на Дѣва Мария, както е бивало другъ пѫть, посрѣдъ църквата, а го занесе въ приходътъ и тамъ го скѫта въ едно надеждно, скромно кѫтче. Това накара нѣкои шегаджии измежду народа да са дотътрятъ до свѣщенното изображение и да са обърнѫтъ къмъ него съ присмѣхулнитѣ въпроси: „защо днесъ свърши тъй скоро своитѣ обиколки по градътъ?“ Други мамниковци при това са въскачиха на проповѣдническата катедра като подражаваха на проповѣдницитѣ и извикваха на борба всичкитѣ паписти. Единъ матрозинъ католикъ, комутѣхнитѣ мѣста. Св. Дарове разливатъ по земята и тъпчатъ съ краката си; църковното вино испопиватъ за здравието на гьозитѣ; съ мирото си мажатъ обущата. Даже и гробоветѣ отравятъ, измъкватъ отъ тѣхъ полуистлѣлитѣ трупове и ги тъпчатъ подъ нозетѣ си. Всичко това са извърши съ такава чудна рѣдовность, щото човѣкъ неще е чудно ако си въобрази, че ролитѣ сѫ биле распредѣлени отъ рано още между дѣйствующитѣ лица; всѣкой отъ тълпата помагаше на най-ближния си съседъ по работение; никой отъ тѣхъ, при всичката трудность и опасность на работата, не са повреди ни най-малко, при всичко че всичко са вършеше въ мърчината, че голѣмитѣ тяжести падаха и отъ страна, и отъ горе посрѣдъ тълпата, че мнозина чувъркаха исправени въ едно и сѫщо време, на едни и сѫщи стъпала на стълбата. При всичко че тѣ употрѣбяваха много свѣщи при освѣтявание на работата си, но никой отъ тѣхъ отъ послѣ не са призна отъ никого. Цѣлата тъзи работа на опустошение са извърши съ забѣлѣжителна бързина; шепа хора, състояща отъ сто, не повече души, опустоши въ нѣколко часа този храмъ, въ който имаше седемдесетъ олтара, и който са имаше, подиръ църквата св. Петръ въ Римъ, за единъ отъ най-голѣмитѣ и най великолѣпнитѣ въ цѣлия християнски свѣтъ (міръ).

Но разорението не спря само съ съборната църква; сѫщата шепа хора, съ свѣщи и факли въ рѫце, откраднати отъ събора, тръгва по срѣднощъ и къмъ другитѣ мънастири, църкви и църквици, за да ги опустоши по сѫщия начинъ. Тълпата са уголѣмява съ всѣко ново, позорно дѣло, и, въсползувани отъ случая, къмъ тълпата са присъединяватъ и крадцитѣ, съ надежда да пърлятъ. Отъ църквитѣ пърлятъ всичко, каквото имъ падне на ржката: съсжди, покривки на олтаритѣ, пари, свъщенни одежди; въ мънъстирскитѣ подници тѣ пакъ си замайватъ главитѣ съ вино; калугеритѣ и калугеркитѣ избѣгватъ, като оставятъ всичко на произвола на сждбата, само да избѣгнжтъ ожидающия ги краенъ позоръ. Гражданитѣ са исплашватъ на сънътъ си отъ глухия шумъ на туй вълнение; освенъ това и нощьта придаваше на опасностьта много по-голѣма важность отколкото я имаше нея въ сжщность, и за това гражданитѣ, намѣсто да побързатъ и си избавятъ църквитѣ, запиратъ са по домоветѣ си и съ неопредѣленъ ужасъ чакатъ разсъмнуванието. Слънцето най-сѣтне свѣтва надъ стореното презъ нощьта опустошение; но съ туй снощно опустошение дълото са още несвършва. Нѣкои църкви и мънастири презъ нощьта неможаха да раззорятъ; и ето че тѣ са хвърлятъ на сжщата участь; три дни траятъ тия ужаси. Но ето найсѣтне най-богатитѣ отъ гражданитѣ — отъ страхъ да не би бѣснитѣ хаймани, откато ограбятъ всичко църковно, са обърнжтъ къмъ мирскитѣ имущества и разбиятъ мазитѣ имъ съ стока — като са убѣдиха при това въ малобройностьта на грабителитѣ, рѣшаватъ да са покажатъ на праговетѣ на своитѣ кжщи съ оржжие въ ржце. Всичкитѣ градски вратья успѣватъ да затворятъ освенъ едни, прѣзъ които иконоборцитѣ и сполучватъ да са исплъзнатъ изъ градътъ за да му опустошатъ и околностьта по сжщия ужасенъ начинъ. Въ течение на всичко това време градското началство само веднъжъ посмѣй да употрѣби своята власть, — толкозъ са бѣше то наплашило отъ численностьта на калвиниститѣ, които мислеше че дѣйствуватъ ведно съ хищницитѣ. Загубитѣ отъ туй опустошение сж неизброими; предполагатъ само църквата на св. Мария да е претърпяла загуба не по-малко отъ 400,000 гулдена въ злато. При този случай са унищожиха много драгоцѣнни произведения на искусството, скѫпи рѫкописи, важни памятници, исторически и дипломатически. Магистрата веднага даде заповѣдь, щото всичкитѣ ограбени вещи, съ заплашване съ смъртно наказание, да са върнатъ на църквитѣ, и при това, реформатскитѣ проповѣдници, които червенѣеха за своитѣ братия по религия, имъ дадоха най-дѣятелната си помощъ. Много нѣщо са спаси по този начинъ, и предводителитѣ на тия нехранимайковци — дали за това, че тѣхъ ги рѫководеше по-вече духътъ на отмъщението и фанатизма отколкото грабителството, или че тѣ дѣйствуваха подъ нечие чуждо рѫководство — рѣшиха, щото за напреъ, за да са избѣгнѫтъ подобни безобразия, да дѣйствуватъ на отдѣления и съ голѣма рѣдовность.

Между това Гентъ трепереше въ ожидание, че и него ще постигне сѫщата участь. Веднага слѣдъ първитѣ извѣстия за случилото са въ Антверпенъ, гентский магистратъ взе клѣтва отъ всичкитѣ граждани, че тѣ съ открита сила ще посрѣщнатъ осквернителитѣ на храмоветѣ; когато сѫщата клѣтва предложиха да даде и на народа, гласоветѣ въ тоя послѣдния са раздѣлиха, и мнозина направо заявиха, че тѣ съвсемъ нѣматъ намѣрение да попречатъ на токвозъ богоугодно дѣло. При таквозъ положение на работитѣ, католическото духовенство счете за най-добрѣ да пренесе всичкитѣ, най-добри църковни драгоцѣнности въ крѣпостьта, при това на нѣкои семейства са даде тъй сѫщо право да пренесѫтъ на сѫщото мѣсто ония отъ имуществата, които тѣхнитѣ прадеди сѫ завѣщали на църквитѣ.

Между това църковнитѣ церемонии са спрѣха; сѫдилищата прекъснаха своитѣ засѣдания; сѣкашь въ нѣкой завоюванъ градъ, всички трѣперяха и чакаха да видятъ, какво има да стане. Най сѣтне нѣкаква си тълпа нехранимайковци рѣши са да испроводи при губернатора една депутация съ слѣдующата безсъвѣстна порѫчка: „Ний имаме заповѣдъ отъ нашитѣ предводители„ — тъй говорѣха испратенитѣ — „да унищожаваме иконитѣ по църквитѣ, както това стана вече въ другитѣ градове. Ако намъ не ни окажите съпротивление, ний ще си извършимъ работата спокойно и безъ всѣкакъвъ ущербъ за когото и да бѫде; въ противенъ случай ще земемъ да буйствуваме“. Тѣхната наглость достигна до тамъ, щото тѣ даже поискаха да имъ са дадѫтъ на помощъ нѣкои отъ съ приказъ назначенитѣ служители. Отначало това предложение зашемади губернатора;но като си пресмѣтна, че буйството на иконоборцитѣ ще са обюздае поне до нѣйде отъ законната външность която ще са даде на дѣйствията имъ, безъ да се запиня, имъ предаде на расположението исканитѣ служители.

Въ Турне църковнитѣ украшения тъй сѫщо са ограбиха, защото гарнизона по никой начинъ не можàха да накаратъ да дѣйствува противъ иконоборцитѣ. А тъй като иконоборцитѣ са научиха, че златото и среброто, ведно съ другитѣ църковни вещи сѫ биле закопани въ земята, тѣ ископаха цѣлото дюшеме на църквата, и при тоя случай пакъ са яви на Божий свѣтъ койсвѣтъ трупътъ на херцога Адолфа Хелдернский който падна въ сражението, като предводителствуваше възмутенитѣ жители на Гентъ, и са погреба въ Турне. Тоя херцогъ Адолфъ бѣше извѣстенъ по това, че отвори война на баща си и като падви стареца на полето, бѣсъ го накара да потича подире му нѣколко мили, до тъмницата; но и нему Карлъ Смѣлий Бургундский заплати съ сѫщето. И ето подиръ половинъ вѣкъ, сѫдбата отмъщава на противоестественното престѫпление съ престѫпление противорелигиозно; фанатизма като да е билъ осѫденъ да извърши едно святотатство, щото още веднъжъ да са предадѫтъ на проклятие остаткитѣ на отцеубиеца.

Иконоборцитѣ на градътъ Турне са съединиха съ събратията си отъ Валансьенъ, за да раззорявать ведно всичкитѣ околни мънастири като при това, изгориха една библиотека, надъ съставянието на която хората сѫ са трудили нѣколко столѣтия нарѣдъ. Тоя примѣръ заразително подѣйствува и на Брабантъ; Мехелнъ, Херцогенбушъ, *Бреда*, Бергенъ-опъ-Цомъ испатиха сѫщата участь. Отъ всичкитѣ провинции само Намюръ и Люксембургъ, и часть отъ Артуа и Геннегау, по нѣкакво особенно щастие, са отърваха отъ тия позорни работи; но за това пъкъ въ продължение на четри пѣть дена въ Брабантъ и Фландрия са раззориха около 400 църкви.

Сѫщото безумие, което тъй яростно свирепствуваше въ южната часть на Нидерландия, скоро обхвана и севѣрната ѝ часть. На холландскитѣ градове — Амстердамъ, Лейденъ и Гравенгаге — са каза да изберѫтъ едно отъ двѣтѣ: или доброволно да смъкнатъ отъ църквитѣ си всичкитѣ украшения, или да видятъ, какъ сѫщитѣ тия украшения са смъкватъ на сила. Делфтъ, Гарлемъ, Гоуда и Ротердамъ отбѣгнаха раззорението, благодарение на рѣшителностьта на тѣхния магистратъ. Сѫщитѣ насилия си намериха отзивъ и въ Зеландскитѣ острови; градътъ Утрехтъ, нѣкои паланки на Оберъ-Исселъ, а тъй сѫщо и Гренингенъ пострадаха отъ такива сѫщо вълнения. Графъ Фонъ Арембергъ сполучи да избави отъ тъзи участь Фрисландия, а графъ фонъ-Мегенъ — Хелдернската область.

Слуховетъ за тия безрѣдици, разбира са преувеличени съ всъкакви небивали работи, достигаха отъ всъкаде изъ провинциитъ въ Брюссель, гдѣто главната управителка тамамъ бѣше събрала Държавния Съвътъ на извънрѣдно засъдание. Тълпитъ иконоборци — както са чуваше — вече широко сѫ са распространили по Брабантъ, и даже заплашвали и самата столица, гдѣто тъ са надъвали да иматъ силна поддържка, даже предъ очитъ на самата управителка, да подновятъ ужаситѣ на своето свѣтотатство. Управителката, испоплашена сама за себѣ си, като не са считаше въ безопасность даже въ средата на страната, обиколена отъ своитъ управители и кавалери, вече бъше намислила да бъга въ Монтъ, въ Генугау, градъ, показанъ ней като убъжище отъ херцога Аршо. Тя са страхуваше, че оставена на произвола на иконоборцитъ, ще са принуди да влѣзе съ тѣхъ въ съглашения, неприлични за нейното достоинство. На пусто всичкитъ кавалери на Златното Руно ѝ са вричатъ за цъната на кръвьта и живота си да ѝ обезпечатъ безопасностьта, и по най-убъдителенъ начинъ я молятъ да ги не позори съ такова срамотно бъгство, което би било знакъ, че тъ не сѫ имали толкозъ мѫжество и ревность, щото да защитятъ своята господарка; напусто и цълия градъ Брюсселъ я моли да ги не оставя въ таквазъ крайность.

Държавния Съвътъ по най-вразумителенъ начинъ ѝ доказваше, че съ таквази боязлива постѫпка, тя още ще уголъми наглостьта на мътежницитъ — управителката си остана при своето отчаянно рѣшение, толкозъ по-вече че при нея започнаха да са явяватъ вѣстителъ слѣдъ вѣстителъ, които извѣстяваха, че иконоборческитѣ шайки приближаватъ градътъ. Тя заповѣда да бѫде всичко готово за тръгването ѝ, което мислеше да направи незабѣлязано, на другия день рано. Но съ разсъмнуването на другия день, предъ управителката са представя стареца Виглий, когото за угода на голѣмцитѣ, тя отдавна бѣше навикнала да отдалечава отъ всѣка работа. Той изявява желание да узнае, какво ще кажатъ всички тия приготовления, на което тя са принуждава да са признае, че иска да бъга, та и него посъвѣтва да направи сѫщото ведно съ нея. Стареца ѝ каза: „още преди двѣ години вий можехте да предвидите тоя край на работитѣ. Азъ говоряхъ най-свободно отъ всичкитѣ ваши придворни, и за това вамъ не бѣше угодно да ма послушате, и внимавахте на това само, което клонеше къмъ ваша вреда.“ Управителката са съгласи, че тя е направила погрѣшка, че тя е просто заслѣпена отъ външната правота на ония, на които вѣрваше; а сега са покорява на необходимостьта. „Кажете ми“, отговори на туй Виглий, „наистина ли вий са твърдѣ много рѣшихте да не отстѫжвате отъ кралевскитѣ укази?“ — „Разбира са“, каза управителката. — „Тогазъ прибѣгнете сега къмъ великата тайна на искусството на всичкитѣ управители — приструвайте са до едно време, че са държите съ мѣстнитѣ знаменитости, докато пàкъ съ тѣхната помощъ не умирите туй вълнение. Накарайте ги да ви са закълнатъ, че тѣвинъги ще дѣйствуватъ съ васъ ведно, за да са потазятъ тия безрѣдици. На тия, които са съгласятъ на това съ готовность, повѣрете са като на свои другари, но по добрѣ пазете да не отблѫжените отъ себѣ си съ невнимание и другитѣ. Виглий още много време бесѣдова съ нея, докато дойдоха велможитѣ, които той добрѣ знаеше, че по никой начинъ неще са съгласятъ да допуснатъ управителката до бѣгство. Когато са тѣ явиха, той тихичката са измъкна и отиде та даде заповѣдъ на Градския Съвѣтъ да затворятъ всичкитѣ градски врата и да непущатъ презъ тѣхъ никого отъ придворнитѣ хора. Тъзи рѣшителна стѫпка са оказа много по-полѣзна отъ всичкитѣ доводи на разсѫдъка. Управителката, като са видѣ въ самата столица като пленена, съгласи са по уговарванията на велможитѣ си да остане, като имъ взе клѣтва, че тѣ нѣма я оставятъ до сѣтнята капка кръвъ. Тя назначи графа Мансфелда комендантъ на градътъ, набързо уголѣми гарнизона и заповѣда да са въорѫжатъ всичкитѣ палатски хора.

Слѣдъ това са свика Държавния Съвѣтъ, и крайния резултатъ на съвѣщанията бѣше рѣшението, споредъ което трѣбваше да отстѫпятъ на необходимостьта да допуснатъ публичнитѣ проповѣди въ ония мѣста, гдѣто тѣ са вече появиха, да са обяви на всеуслишание за унищожението на папската инквизиция и предишнитѣ едикти противъ еретицитѣ и, особенно, да са даде на дворянството, което взе участие въ съюза, исканата отъ него безопастность безъ всѣкакви ограничения. Тутакси са назначиха князъ Оранский, графоветѣ Егмонтъ и фонъ-Горнъ да влѣзатъ въ преговори съ депутатитѣ на съюза по тоя поводъ. Съюза го освобождаватъ тържественно и съ най-опредѣленни думи отъ всѣка отговорность по поводъ на даденото отъ тѣхъ коллективно прошение, и на всичкитѣ кралевски чиновници са заповѣдва да иматъ предъ видъ това разрѣшение, и нито едного отъ съюзницитѣ, нито сега, нито въ бѫдѫще, да не теглятъ подъ никаква отговорность по гореказанний поводъ. За туй пъкъ и съюзницитѣ въ особенъ единъ реверсъ са обѣщаха да бѫдѫтъ вѣрни подданници на Негово Величество, да спомагатъ съ всичкитѣ си сили за да са възвърне редътъ и са накажатъ иконоборцитѣ, да склони народа да са обезорѫжи и най-дѣятелно да помага на краля противъ вѫтрешнитѣ му, както и противъ вънншнитѣ му врагове. Взаимнитѣ удостовѣрения са съставиха въ актове и подписаха отъ пълномощницитѣ и на двѣтѣ страни, а самата предопазителна грамота, дадена на съюзницитѣ, бѣше подписана собственорѫчно отъ херцогинята и скрепена съ печатътъ ѝ. Регентката само слѣдъ голѣма борба съ себѣ си и съ сълзи на очи са рѣшава да направи тъзъ тѣжка стѫпка, което тя съ трѣпетъ трѣбваше да признае предъ краля. Тя хвърляше всичката вина върху велможитѣ, които я заобикаляха, и които, по нейнитѣ думи, я задържали въ Брюссель като въ плѣнъ, и съ сила я принудили да направи тъзи стѫпка. Особно горчиво са оплакваше тя отъ княза Оранский.

Като свършиха тъзи работа, щатхалтеритѣ побързаха да са завърнѫтъ по областитѣ си; Егмонтъ — въ Фландрия, Оранский — въ Антверпенъ. Въ Антверпенъ протестантитѣ завладѣли раззоренитѣ църкви като имущество, което може да владѣе всѣкий, който би завърналъ, и, по военния обичай са расположиха въ тѣхъ. Княза върна църквитѣ, на стопанитѣ имъ, заповѣда да са поправятъ и урѣди въ тѣхъ пакъ католическото богослужение. Трима отъ иконоборцитѣ, които можаха да улавятъ, заплащатъ за дързостьта си на бѣсилката, нѣколцина бунтовници изгонватъ, и мнозина други наказватъ съ по-мѣки наказания. Слѣтъ това княза събира четирма депутати отъ всѣка часть на разноплѣменното население, или отъ четиртѣхъ нации — както ги тогава наричаха — и направя съ тѣхъ такова условие, споредъ което на тѣхъ ще са опредѣлятъ въ самия градъ три мѣста, на които тѣ да иматъ право или да си направятъ нови църкви, или да преобърнатъ частни домове на църкви, защото отъ сега нататъкъ иде вечъ зимата и ставатъ невъзможни вече всѣкаквито публични събрания за проповѣди на открито поле. На тия три мѣста трѣбваше да са събиратъ тѣ на проповѣдь всѣки неделенъ и празниченъ день и винъги въ единъ и сжщъ часъ; въ всѣко друго време освенъ въ неделнитѣ и праздничнин дни, тѣмъ са запретяваше да са събиратъ. Ако въ течение на нѣкоя седмица не са случеше никой праздникъ, тѣмъ са позволяваше да са събиратъ още и въ срѣда. Всѣка религиозна секта можеше да има не по-вече отъ по двама свѣщенници, и тѣ трѣбваше да бждктъ или природни нидерландци, или поне да сж спечелили това право отъ нѣкой значителенъ градъ на нидерландскитѣ провинции. Всички са заклѣха, че ще са покорявать на гражданския рѣдъ, на князя Оранский и на градското началство. Всички трѣбваше да носятъ тегобитѣ на равно съ другитѣ граждани. Никой нетрѣбваше да са явява на проповѣдьта въоржженъ; отъ оржжията са допущаше да са носи само една шпага (малка кълъчка). Никой отъ проповѣдницитѣ нетрѣбваше въ своитѣ проповѣди да си позволява нападения противъ господствующата религия, нито да са впуща въ разискване спорнитѣ въпроси, съ исключение на това, което е тѣсно свързано съ учението на тъзи секта, къмъ която принадлежи проповѣдника, или на това, което са отнася направо къмъ нравственностьта. Вънъ отъ показаното на сектантитѣ мѣсто, тѣ не биваше да пѣятъ псалми нийде. При избирането на проповѣдници, ръководители и дьякони, а тъй сѫщо и при всичкитѣ други консисторски събрания, трѣбваше безъ друго да присѫтствува едно лице отъ градското управление, за да бѫде въ състояние да съобщи на градския магистратъ за туй, което е станало въ събранието. Въ останалото сектитѣ са ползуваха съ такова сѫщо покровителство, съ каквото са ползуваше отъ страна на властитѣ господствующата религия. По тозъ начинъ работитѣ трѣбваше да вървятъ до тогава, до когато краля ведно съ Щатитѣ рѣши дѣлото инъкъ; но тогава на всѣкого са даваше свободата да напусни страната, като си дигни и имота.

Отъ Антверпенъ княза побърза въ Холландия, Зеландия и Утрехтъ, за дано и тамъ тури сѫщия рѣдъ, та да са върне предишното спокойствие; що са отнася до Антверпенъ, той са остави подъ надзора на графа фонъ-Гогстратена, человѣкъ съ твърдѣ мѣгкъ характеръ, и, който при всичкото си открито участие въ съюза, до сега още никога не отстѫпи отъ върностьта си на краля. Очевидно е, че при турянието на тоя рѣдъ, княза далечъ прекрачи предѣлитѣ на даденото нему пълномощие, и че на кралевската служба дѣйствуваше като пълновластенъ господарь. Но той за свое оправдание тури туй обстоятелство, че на магистрата ще бѫде много полесно да наблюдава многочисленнитѣ секти, когато нему са даде възможность да са вмиса лично въ тѣхнитѣ богослужения, извършвани подъ непосредственното негово наблюдение, отколкото ако сектантитѣ са оставятъ на своя личенъ произволъ.

Много по-строго са отнесе съ протестантитѣ графъ фонъ-Мегенъ въ Хелдернъ; той досущъ удуши всичкитѣ секти и изгони тѣхнитѣ проповѣдници. Въ Брюссель управителката са въсползува отъ онуй преимущество, което ѝ даваше нейното лично присѫтствие, и попречи на публичнитѣ проповѣди не само въ града, но и въ околноститѣ му. Когато графъ Нассаусский, отъ името на съюза, ѝ напомни за договора съ съюза и я попита: „нима̀ градътъ Брюссель има по-голѣми права отъ другитѣ градове?“ — тя отговори: „ако въ Брюссель до сключванието на договора ставаха публични проповѣди, тя не е крива че тѣ неставатъ и сега.“ А въ сѫщото време, отъ страни, даде да разберѫтъ на гражданитѣ, че който отъ тѣхъ излезе пръвъ на проповѣдъ, не ще избѣгне бѣсилката. По тозъ начинъ сполучи тяно не за нѣкое време да си задържи вѣрностьта на столнината.

Много по-мѫчно бѣше да са успокои Турне. Работата за усмиряванието на тоя градъ са порѫча на графа фонъ-Горна, който замѣсти Монтиньи, първия тамошенъ управитель. Горнъ заповѣда на протестантитѣ незабавно да очистятъ църквитѣ като имъ остави една малка църква вънъ стѣнитѣ на града. На това протестантскитѣ проповѣдници отговориха, че църквитѣ са направени за народа, а подъ народъ винъги трѣбва да са разбира болшинството. Ако тѣхъ ги гонятъ отъ католическитѣ църкви, то, справедливостьта го изисква, щото тѣмъ да са дадѫтъ пари да си направятъ други, свои църкви. Магистрата на това отговори: „а̀ко и католическата партия въ градътъ да е най-слабата, но за туй пъкъ тя е и най-добрата отъ двѣтѣ партии. На протестантитѣ са незабранява да си правятъ свои църкви; но, то са разбира, че подиръ ония загуби, които понесе градътъ отъ едновѣрнитѣ съ тѣхъ иконоборци, тѣ, протестантитѣ, неще посмѣятъ да вкарватъ тоя градъ въ други още разноски за да имъ прави цьркви“. Подиръ дълги карания и отъ двѣтѣ страни, протестантитѣ сѐ пакъ сможаха да си отстоятъ нѣкоя и друга цьркви, въ които за по-голѣма безопасность, турихa и особна стража. И въ Валансьенъ протестантитѣ неискаха да са покорятъ на условията, които имъ бѣше предложилъ Филиппъ де С. Илдегондъ, баронъ Нуаркармский, който испълняваше длъжностьта на щатхалтеръ въ отсѫтствието на маркиза фонъ-Бергенъ. Реформатъ-проповѣдника, французина Ла-Гранжъ, накара своитѣ едновѣрци, надъ които той господствуваше неограниченно съ силата на своето краснорѣчие, да настояватъ, щото тѣмъ да са оставятъ подъ пълна власть нѣкои цьркви вѫтрѣ въ градътъ, а въ противенъ случай — да заплашватъ съ предавание на градътъ въ рѫцетѣ на хухенотитѣ. Численното надмощие на калвиниститѣ и тѣхнитѣ свръзки съ хухенотитѣ не дадоха възможность на губернатора да употрѣби срѣщу тѣхъ открита сила.

Даже и графъ Егмонтъ трѣбваше да задуши сега въ себя си естественното нему мягкосьрдечие, за да докаже ръвностьта си на кралевската служба. Той вкара гарнизона въ градътъ Гентъ и нѣкои по-опасни предводители на движението наказа съ смъртъ. Цьрквитѣ пакъ са отвориха, католическото богослужение са възобнови и на всичкитѣ чужденци са заповѣда незабавно да излѣзатъ отъ провинцията. *Само* на калвиниститѣ са даде право да си направятъ вънъ отъ градътъ домъ за моление; само че тѣ трѣбваше да са покоряватъ безпрекословно на градскитѣ власти и да даватъ непосрѣдственното си съдѣйствие при преслѣдванието на иконоборцитѣ. Сѫщия рѣдъ въведе той и въ цѣла Фландрия и Артуа. Единъ отъ болѣритѣ на неговата свита, Иоанъ Кассембродъ, владѣтелъ на Бекерцель, преслѣдваше иконоборцитѣ на чело на едно малко отдѣление конници отъ съюзницитѣ, нападна една отъ шайкитѣ, близо до Граммонтъ въ Фландрия, въ това време когато тя са готвеше да обира единъ градецъ въ Геннегау, и улови трийсетъ души въ плѣнъ; отъ тѣхъ той 22 души убѣси на мѣстото, а останалитѣ изгони съ камшици вънъ отъ предѣлитѣ на областьта.

Помислилъ би, че всички тия услуги не би заслужвали немилостьта на краля; това което въ тоя случай сториха князь Оранский, Едмонтъ и Горнъ свидѣтелсвуваше сѫщо толкозъ за тѣхната ревность, и бѣше толкозъ сполучливо, колкото всичко направено отъ Нуаркарма, Мегена и Аремберга, на които краля благодари и съ думи, и съ дѣло. Но и ревностьта, и услугитѣ на тия хора дойдоха та са явиха твърдѣ късно. Тия хора преди твърдѣ много говориха противъ неговитѣ едикти, твърдѣ злобно оспоряваха неговитѣ мѣрки, твърдѣ много го оскърбиха въ лицето на неговия министръ Гранвелла, за да можи нѣкога да ги прости. Никакво време, никакво раскайвание, никаква, макаръ и твърде важна заслуга небѣха вече въ състояние да ги извини и оправдае предъ очитѣ на тѣхния господарь.

(566). Филиппъ лежеше болѣнъ по онуй време въ Сеговия, когато се научи за иконоборческото движение и за оня миренъ сговоръ, който са заключи съ еретицитѣ. Управителката въ писмото си до него, поднови неотстѫпната си молба да дойде той самъ, лично въ Нидерландия; за сѫщото са пишеше въ всѣко писмо на председателя Виглий, който въ онуй време не спираше да корреспондира съ другаря си Гоппера. Мнозина отъ числото на нидерландскитѣ болѣри, като напримѣръ: Егмонтъ, Мансфелдъ, Мегенъ, Арембергъ, Нуаркармъ и Барлемонтъ, тѣй сжщо му пишеха особни писма, съ които му явяваха за състоянието на своитѣ провинции, и оправдаваха съ всичкитѣ си сили оня рѣдъ, който тѣ бѣха принудени да въвѣдатъ въ тѣхъ — провинциитѣ. Кадѣ сжщото време пристигна и писмото на императора, който го придумваше да бжде поснисходителенъ къмъ нидерландскитѣ си подапници, и при това предлагаше на Филиппа своето посрѣдничество.

На туй основание Филиппъ завчасъ написа писмо до управителката и къмъ него прибави още отдѣлни писма до предводителитѣ на белѣритѣ; но на тия писма не е било сждено да стигнатъ до тѣхнитѣ ржце. Слѣдъ това, като овладя себѣ си толкозъ, щото да не покаже досаждането си, което извикаха въ него тия ненавистни събития, краля остави на Съвѣта да обсжди това ново преобрѣщание на работата.

Страпата на Гранвелла, която имаше надмощието въ Съвѣта, заяви, че, по нейното мнѣние, между дѣйствията на нидерландскитѣ болѣри и постжпкитѣ на осквернителитѣ на храмоветѣ са забѣлязва твърдѣ тѣсна свръска, която са доказва отъ приликата на тѣхнитѣ взаимни искания и, особено, отъ това, че вълненията избухнаха оня мѣсецъ, когато болѣрството поднесе на управителката своята записка за тритѣ точки; най-сѣтне въ сжщата онъзъ вечерь когато князъ Орански излѣзе изъ Антверпенъ, всичкитѣ тамошни цьркви са раззориха. Въ време на вълнението нито една ржка не подигна оржжието: всичкитѣ средства, приети за усмиряване на бунта клоняха сѐ въ полза на сектитѣ, а всички ония, които можеха да послужатъ въ полза на истинната вѣра са забравяха. Мнозина отъ иконоборцитѣ — тъй утвърждаваше партията на Гранвелла — казваха направо, че тѣ вършатъ всичко съ знанието и съгласието на знамѣнитеститѣ, макаръ и да е възможно, че тия нехранимайковци сѫ са опитвали съ помощьта на високи имена да затулятъ своето престѫпление, което тѣ сѫ намислили и извършили отъ себѣ си и лично за себѣ си. Още показваха на едно писмо, въ което висшата аристокрация ужъ обѣщавала на гьозитѣ, щото съ всичкитѣ си сили да направи да са свикатъ Генералнитѣ Щати (Велико Народно Събрание. Пр.); но аристократията упорно отричаше сѫществуванието на такова писмо. Въобще показваха *четри* различни групи въ Нидерландия, макаръ че между тѣхъ допущаха само общи свръски, но, и най-пълна салидарность въ стрѣмленията къмъ едни и сѫщи цѣли. *Една* отъ тия групи считаха ония шайки нехранимайковци, които раззоряваха църквитѣ; друга — различнитѣ секти, които ги подбождаха на такива позорни работи; гьозитѣ, които излѣзоха като защитници на сектитѣ, са считаха за третя группа, а четвърта — най-висшето дворянство, което бѣше съ гьозитѣ въ свръски родственни, дружественни и въ делни отношения. По тозъ начинъ всичко са призна заразено въ еднаква степенъ, и всички безъ разлика за еднакво виновни. Правителството тукъ ще трѣбва да има работа не съ нѣкоя убита часть на нидерландския народъ; нему предстои да са бори съ цѣлия народъ. Но когато земеха въ внимание обстоятелството, че народа въ тоя случай е билъ само играчка въ рѫцетѣ на другитѣ партии и че подбужданието на въстание происхожда отъ по-високъ източникъ, склоняваха да направятъ нѣкое измѣнение въ досегашния начинъ на дѣйствие, който въ много отношения са показваше погрѣшенъ. До сега тѣ еднакво притискаха всичкитѣ класи, и съ простия народъ са отнесоха толкозъ строго, колкото небрежно съ дворянството — и съ това накараха народа да са съедини съ дворянството; съ това на дворянството дадоха значение въ очитѣ на народа, а на народа — водители, въ лицето на дворянството. За туй, за правителството, за да разъедини тия двѣ съсловия най-доброто срѣдство бѣше да застане въ неравни отношения между тѣхъ; тълпата е винъги страхлива и склонна къмъ мързелътъ, докато не я заплашва нѣкоя твърдѣ голѣма крайность и въ този случай тя скоро би напуснала своитѣ обожаеми защитници и даже са би научила да гледа на постигналата ги участь, като на заслужено наказание, защото тя нѣмаше да раздѣля и сама тъзи тѣхна участь. На основание на тия размишления, съвѣта отиде при краля съ предложение, щото за напредъ съ простия народъ трѣбва да са отнасятъ съ по-голѣмо снисхождение, а всичката строгость да са насочи срѣщу предводителитѣ на партиитѣ. Но за да не покаже срамната си отстѫпчивость, когато испълнява исканията на народа, съвѣта счете за добрѣ да тури на видъ, че не справедливостъта на тия искания, а само ходатайството на императора накара краля великодушно да удовлетвори желанията на неговитѣ нидерландски подданници.

Вторий пѫтъ подигнаха въпросътъ за пѫтешествието на краля въ Нидерландия и всички ония опасности, които то възбуждаше прѣди, сега трѣбваше да се презрѫтъ предъ въпиющата необходимость. „Сега“, тъй са исказаха Тиссенакке и Гопперъ — „наистина са извърши това, за което краля бѣше готовъ да жертвува хилѣди живота, както той самъ заяви това нѣкога предъ графа Егмонта. Карлъ V са изложи на мѫчното и опасно сухопѫтно пѫтешествие прѣзъ враждебни нему земи, за да умири само единъ градъ Гентъ; само единъ градъ — а сега работата са допира до спокойствието, а, може би и до владѣнието на всичкитѣ съединени провинции.“ Туй мнѣние имаше болшинството и за туй на кралевото пѫтешествие зеха да гледатъ като на въпросъ, който той никакъ неще може да мине съ отричание.

Питанието допря сега до тамъ, съ каква именно, съ по-малка или по-голѣма свита трѣбва да тръне краля на пѫть. Но и тозъ пѫть князь Еболи и графъ де-Фигероа са раздѣлиха въ мнѣнията си съ херцога Алба, защото личнитѣ изгоди на тия велможи тъй сѫщо бѣха различни. Ако краля са впуснеше на пѫть съ войска, херцогъ Алба би билъ необходимъ; а ако краля предпочетеше по-мирна свита, въ която херцогъ Алба са явява по-малко необходимо лице, той би трѣбвало да отстѫпи полето на дѣйствията на своитѣ съперници. Фигероа, който са случи да заговори пръвъ, заяви че „появяванието на испанската войска би обезпокоило ония господари, прѣзъ земитѣ на които би трѣбвало да са тя прекара; може би, даже, тѣ биха ѝ са въспротивили; а колкото са отнася до провинциитѣ, за усмиряванне на които са предназначава тъзи войска, то тя би извикала още по-голѣми жалби отъ тѣхна страна. Таквазъ войска би била една тегоба за всичкитѣ подданници на краля, тогазъ когато, ако правосѫдието са поеми по миренъ начинъ, би са явила възможность да са отличи правия отъ виновния. Извънредностьта и насилственностьта на такава мѣрка, каквото е въвежданието на армията, би принудили предводителитѣ на отдѣлнитѣ партии да са отнесѫтъ по-сериозно къмъ начинътъ на своитѣ дѣйствия, въ които до сега легкомислието и каприза играяха не твърдѣ малка игра, и отъ сега да земать да работятъ по опредѣленъ планъ и съ потрѣбната за това свърска. Едната само мисълъ, че тѣ сѫ докарали краля до такава крайность е въ състояние да ги доведе до таково отчаяние, щото и тѣ да са рѣшатъ на най-голѣмитѣ крайности. Ако краля са явеше предъ бунтовницитѣ съ орѫжие въ рѫка, той би изгубилъ едно отъ най-голѣмитѣ преимущества — значението и достоинството си като владика на оная страна; а туй преимущество би са явило за него толкозъ по-могѫществення защита, колкото той по-вече покажеше че са надява и обляга единственно на него. Съ пристѫпванието си съ орѫжие въ рѫка, краля са поставя, сѣкашь, на еднаква височина съ мятежницитѣ, които отъ своя страна тъй сѫщо не би закъснѣли да извадятъ войска, защото въ тѣхъ, въ тоя случай, имъ би помогнала твърдѣ много ненавистьта на народа противъ испанската армия. И тъй, краля, при тоя начинъ на дѣйствия, мѣнава очевидното си преимущество надъ мятежницитѣ, което му доставя тѣхното отношение къмъ него, като къмъ господарь на страната — и на какво го мѣнява? — на невѣрния край на военнитѣ дѣйствия, които както и да са свършатъ, безъ друго ще докаратъ до гибель нѣкоя часть пакъ отъ неговитѣ подданици. Слухътъ за тръгванието на краля съ войска, разбира са, много ще предвари краля, и ще даде въ провинцията на всички, които не очакватъ нищо добро за себѣ си, възможностьта да застанатъ въ отбранително положение и да са въсползуватъ отъ всичкитѣ вътрѣшни и външни вспомагателни срѣдства. При това разумява са, общия панически страхъ ще помогне на дѣлото,; предъ видъ на неизвѣстностьта, кой именно ще пострада, и най-малко виновнитѣ ще са присъединятъ къмъ мятежното болшинство, и като врагове на краля ще му са явятъ много такива, които може би, никога и не са помислювали да възставатъ противъ своя господарь, въ случай че са явеше безъ войска. А ако въ провинцията предварятъ слуховетѣ за тръгванието на краля безъ таквазъ страшна свита, неговото пристигвание по-скоро ще зематъ да очакватъ като пристигвание на разгнѣвенъ баща, отъ колкото на джелатинъ, и това не ще закъснѣе да ободри всичкитѣ истинно-добри, а злитѣ може да накара само, щото тѣ, съ своята самонадѣянность да не взематъ никакви предпазителни мѣрки. Тѣ сѫ способни да увѣрятъ сами себѣ си, че на всичко, що са случи трѣбва да са гледа като на нѣщо неважно, защото и самъ краля непогледна на него толкозъ сериозно, щото да употрѣби въ дѣло нѣкои насилетвенни мѣрки. При това тѣ ще са предпазятъ отъ всѣкакви насилия, за да би могле да поправятъ, още поправимото може би, дѣло. По тоя миренъ начинъ може да са запази онова, което по противоположния, воененъ, начинъ, може да са изгуби безвъзвратно; при разглежданието на дѣлото по тоя миренъ начинъ, вѣрноподданния никога не ще са смѣси съ мѣтежника, който заслужва наказание — и само на послѣдния, съ всичката си сила, ще са стовари гнѣвътъ на краля. Неще и дума за това, че по тоя начинъ на дѣйствие, ще стане възможно да са избѣгнатъ и ония голѣми разноски, които са би видело принудено да направи кралевството при пренасянието на армията въ тия далечни области".

„Нима могѫтъ да са взиматъ въ внимание неудобствата на нѣкаква си шепа граждане" — възрази на тия доводи херцогъ Алба — „тамъ, гдѣто заплашва всеобща безопасность? Нима трѣбва да са оставятъ ненаказани мятежницитѣ, само защото отъ това ще патятъ зле нѣколцина вѣрноподданни граждани? вината бѣше обща -- защо и наказанието да небѫде общо? мѣтежницитѣ сѫ виновни въ дѣйствията си, а останалитѣ — въ снисходителность къмъ тѣхнитѣ дѣйствия. Ако първитѣ можаха да отидатъ съ своитѣ дѣйствия тъй далеко — нима не сѫ виновни въ това послѣднитѣ? защо тѣ по-рано, още въ началото на тѣхнитѣ дѣйствия не имъ са въспротивиха? сега, казватъ, работитѣ са намиратъ още не въ таквозъ отчаянно положение за да са оправдае такава насилна мѣрка, каквото вкарванието на войска въ Нидерландия; но кой ще ни порѫчителствува, че работитѣ неще стигнатъ именно до това отчаянно положение тогава, когато краля пристигне въ Нидерландия, толкозъ повече че сѫдено по донесенията на управителката, положението на работитѣ бързо са разваля? Нима е възможно да са постави монарха въ такова положение, щото слѣдъ пристигванието си въ провинцията да са убѣди въ необходимостьта да има подъ рѫка военна сила? Та то и сега може да са предположи, че мятежницитѣ и сега сѫ си усигурили външна помощь, която по първия знакъ да имъ бѫде готова; нима е умѣстно да са мисли за приготовления за война тогазъ, когато неприятеля ще бѫде вече въ нашитѣ предѣли? Или можемъ са рѣши да са задоволимъ съ първитѣ войски, които завърнемъ — макаръ и най добритѣ — въ Нидерландия тогазъ, когато тѣхната вѣрность подлежи на силно съмнѣние? Та нима и самà управителката не пиши винаги, че тя само благодарение на недостатъка отъ войска още неможе да въведе едиктитѣ и да въспрепятствува на успѣхътъ на мятежницитѣ? Само съ присѫтствието на добрѣ дисциплинирована и страшна армия може да са отнѣме отъ мятежницитѣ всѣка надѣжда за възможностьта да противодѣйствуватъ на законнийтъ си господарь, и само впредвидъ на своята смьртъ сѫ тѣ способни да поумѣрятъ своитѣ искапия. Безъ значителна военна сила краля нетрѣбва да са явява въ враждебна нему страна; безъ тъзи сила той неможе да влъзе съ мятежниницитѣ въ какви и да било преговори, безъ да унизи своето достоинство.“

(1566) Важното значение на оратора придаде тяжесть на неговитѣ доводи, и въпроса оставаше само въ това, кога именно трѣбва да тръгне въ пѫть краля, и каква посока трѣбва да избере за туй пѫтувание. Тъй като за пѫтуванието по океана нѣмаше що и да са мисли, тѣ останаха на мнѣнието да тръгне прѣзъ Триентскитѣ тѣснини и Германия, или да са впусне презъ Савоя и Апенинскитѣ Алпи. При избиранието на пьрвий пѫтъ, Филиппъ трѣбваше да са бои отъ нѣмскитѣ протестанти, които неможеха да са отнесѫтъ равнодушно къмъ цѣльта на неговото пѫтешествие; а прѣзъ Аппенинитѣ бѣше мѫчно да са впущатъ въ таквозъ късно време на годината. Освенъ това и необходимитѣ за това кораби трѣбваше да са докаратъ отъ Испания и да са поправятъ а това са би продължило нѣколко мѣсеца. А тъй като освенъ всичко друго за презъ декемврий бѣше опрѣдѣлено да са съберѫтъ събрание на кастилскитѣ кортеси, на което краля трѣбваше да присѫтствува, предприеманието на пѫтуванието порано отъ на пролѣтъ са видя за невъзможно.

Между това управителката настояваше да иска резолюция, като молеше да ѝ са каже, какъ трѣбва да излезе отъ туй затруднително положение безъ да унизи кралевската властъ; при това показваше необходимостьта да са предприеме нѣщо, преди краля да ся рѣши лично да усмирява безпокойствата. На туй основание на херцогинята са испратиха двѣ различни писма; едното — официялно, което тя трѣбваше да представи на съсловията и да го прочете въ общото събрание на съвъта, а другото тайно, предназначено само за нея. Въ първото краля извѣстява за своето оздравяние и за благополучното раждание на инфантката, Клара-Изабела-Евгения (отпослѣ съпруга на херцога Алберта Австрийский и княгиня Нидерландска), послѣ той явява за своето рѣшение лично да посъти Нидерландия и че вече прави приготовление за туй пѫтешествие. Събранието на съсловията въ общия имъ съставъ той тъй сѫщо отхвърляше, както и въ първото си писмо; за съглашението, въ което управителката е встѫпила съ протестантитѣ и съюза нищо са нито загатваше, защото краля намираше че поне за сега, би било неблэгоразумно да са отхвърля, а да го признае за дѣйствително не му са щеше никакъ. Въ сѫщото време той канеше управителката да усилва войската, да повика нъколко нови полка отъ Германия и да дѣйствува съ сила противъ непокорнитъ. „Но азъ“, свършваше той “до сущъ са надявамъ на вѣрностьта на най-знамънититъ болѣри, между които менъ сѫ извъстни мнозина, вѣрни на своя кралъ и своята религия“. Въ тайното писмо до управителката пакъ са казваше, щото тя съ всичкитъ си сили да настои и отвърне провинциитѣ отъ желанието да са свикватъ щатитъ (Великото народно събрание. Пр.); ако пъкъ общия гласъ земе твърдъ настоятелно да иска това и тя са би видела принудена да отстѫпи на силата, то тя би трѣбвало поне да нагласи работата толкозъ предпазливо, щото достоинството на краля отъ това да не пострада ни най-малко и никому да не бѫде знайно че щатитѣ са свикватъ съ неговото съгласие.

(1566.) Между това, когато въ Испания са тъй съвещаваха, протестантитъ въ Нидерландия са ползуваха на дѣло и въ най-широкъ размѣръ отъ преимуществата които си извоюваха съ насилнитѣ настояванпе. Правението на църкви всѫду, гдѣто *това имъ са* позволяваше, вървеше съ невѣроятна бързина; и старо и младо, и дворянетѣ и простия народъ помагаха да носятъ камани на зданията; даже женитѣ жъртвоваха своитѣ драгоцѣнни украшения за да са укичи зданието и двѣтѣ религиозни секти въ много градове си направиха консистори и си урѣдиха особни църковни съвѣти (Антверпенъ въ тоя случай послужи за образецъ) и поставиха своето богослужение на съвършенно законна почва. Взеха са мѣрки, щото да са събиратъ пари за единъ общъ фондъ, който въ непредвиденитѣ случаи за общата протестантска църква да би са намерилъ подъ рѫка. Въ Антверпенъ калвиниститѣ подадоха на графа фонъ-Гогстратена заявление, въ което тѣ са задлъжаваха да внесѫтъ въ хазната три милиона талера ако въ всичкитѣ нидерландски провинции са подари на сектата имъ пълна свобода въ исповѣдванието на религмята имъ. Въ Нидерландия са распространи голѣмо множество копия отъ туй писмо; мнозина туряха въ тѣхъ найбаснословнитѣ цифри, само да полѫжатъ и другитѣ. Враговетѣ на реформацията тълкуваха всячески тия щедри помощи, и въ тѣхнитѣ тълкования имаше една часть истина. А именно — че подъ предлогъ на събирание тия сумми, ужъ необходими за да испълнятъ това обѣщание, мнозина са надяваха, безъ да възбуждатъ нечие подозрение, да съберѫтъ сумми, съ които да би приготвили въоръжено съпротивление; а ако на народа и наистина са би случило да направи нѣкои разноски по поводъ борбата *за* или *противъ* управителката, то тя разбира са, за подържание на мирътъ, по-скоро би са съгласила да приеме тѣхното предложение, отколкото да са вплита въ отякчителна и разорителна война. Други пъкъ въ туй предложение виждаха само временна мѣрка, само измама, при помощьта на която тѣ са мжчиха да отвлѣкжтъ вниманието на двора за нѣкое време, до като тѣ успѣятъ да заякнатъ до толкозъ, щото да могжтъ му противостоя. А нѣкои наричаха това нѣщо просто самохвално бъбление, цѣльта на което бѣше желанието да уплашатъ управителката и да ободрятъ своята партия, съ откриването предъ очитѣ ѝ такива богати източници. Но въ всѣкой случай, каквато и да бѣше дѣйствителната причина на туй предложение, лицата, които го направиха не спечелиха нищо; вносоветѣ бѣха твърдѣ икономични, а дворътъ отговори на предложението съ презрително мълчание.

Но, пакъ са оказа, че бѣснуванията на иконоборцитѣ не само че не подобриха положението на съюза и не възвисиха значението на протестантитѣ, а напротивъ и на съюза,и на протестантитѣ принесоха невъзнаградима вреда. Видътъ на разоренитѣ църкви, които споредъ думитѣ на Виглия, приличаха повече на хлѣвове отколкото на храмове, възмущаваше католицитѣ, а особенно тѣхното духовенство. Всичкитѣ католица са отказаха отъ съюза, който макаръ че не спомогна на иконоборческитѣ бѣснувания и не ги поощряваше, но стига че ги допустна. Нетърпимостьта на калвиниститѣ, които по най-жестокъ начинъ притискаха католическото население тамъ, гдѣто тѣ по число ги превъсхождаха, тукъ вече съвършенно накара католицитѣ да са събудятъ отъ заблуждението си и тѣ престанаха да са отнасятъ съ участие къмъ тъзи партия, която заплашваше да стане до най-висока стжпень опасна — стига да сполучи и спечели господство. По тозъ начинъ съюза изгуби мнозина отъ своитѣ най-добри членове; другаритѣ и покровителитѣ, които той до сега намираше между добритѣ граждани сега го напуснаха, и неговото значение взе твърдѣ забѣлѣжно да са губи. Строгостьта, съ която нѣкои отъ членоветѣ на съюза са отнасяха къмъ иконоборцитѣ — отъ желание да са отличатъ предъ управителката и да заличатъ отъ себѣ си всѣко подозрение за солидарность съ неблагонамѣренитѣ — имъ повреди въ мнѣнисто на народа, който прие иконоборцитѣ подъ своя защита: по тозъ начинъ съюза прекъсваше дружбата и съ двѣтѣ парти.

Едвамъ що тия извѣстия стигнаха до управителката, и тя вече състави планътъ за постжпенното разединение на съюза, или, поне, за отслабванието му съ помощьта на вътрѣшни раздори; за тъзи цѣль тя са възползува отъ частнитѣ писма, които краля ѝ бѣше проводилъ именно съ тъзи цѣлъ, щото тя, по своето одобрение, да ги връчи на нѣкои лица отъ дворянството. Тия писма, препълнени съ исказвание на благосклонности, са предаваха отъ управителката на всѣкакви лица съ голѣма таинственостъ, но съ таквазъ предскроена непредпазливость, щото всички, които неполучваха таквизъ писма, тъй или инъкъ. забѣлѣзваха туй предавание; а за да внушатъ още по-голѣмо недовѣрие къмъ нѣкои лица, помжчиха са да распространятъ въ обществото множество копии отъ тия писма, и тъзи примка достигна своята цѣлъ. Мнозина отъ участницитѣ въ съюза започнаха да гледатъ съ подозрение на тия измежду себѣ си, които приемаха отъ краля такива блѣстящи обѣщания, и зеха да са съмняватъ въ тѣхната твърдость; послѣ отъ страхъ, да не би най-вѣрнитѣ имъ защитници ги напуснатъ на произвола на сждбата, тѣ съ голѣма готовность приеха условията, предложени отъ управителката, и гледаха колкото може по-скоро да са помирятъ съ двора. При това твърдѣ спомогна на управителката слухътъ, че краля наскоро ще пристигни, и тя са мъчеше колкото може, да поддържа тоя слухъ; мнозина отъ тия, които би било смѣшно да очакватъ нѣщо добро отъ туй идвание на краля въ Нидерландия, не му мислиха твърдѣ много когато имъ предложиха помилование, може би за последенъ пѫть,

Въ числото на тия, които тъй сѫщо приеха частни писма отъ краля, бѣха и Егмонтъ съ княза Орански. Тѣ и двама са оплакваха отъ тия клевети, съ които въ Испания искатъ да очернятъ доброто имъ име и да хвърлятъ сѣнка отъ подозрение върху тѣхнитѣ намѣрения. Особенно Егмонтъ, съ свойственната нему честна простота, искаше отъ монарха, щото той да му кажи, най-сетне, какво иска отъ тѣхъ — искаше да му са покаже определено тоя начинъ на дѣйствия, по който би могло да си заслужи неговото кралско благоволение и да му докажи своято рѣвностъ по службата. Краля заповѣда да отговорятъ на това на Егмонта чрезъ председателя Тиссенакке, че съ нищо не може по-добрѣ да опровергае своитѣ клеветници, освенъ съ пълната си готовность да са подчинява на кралевскитѣ заповѣди, които сѫ исказани тъй ясно и опредѣлено, щото нетрѣбва да са изяснявятъ и нѣма нужда да са даватъ, съ тъзи цѣлъ, особни заповѣди. На господаря е прилично да са съвѣщава, да испитва и дава заповѣди, а на подданника е длъжностъ безусловно да са покорява на господаревата воля: главната негова гордость трѣбва да са заключва въ неговото послушание. Неприлича на кой да е членъ отъ тѣлото да счита себѣ си за по уменъ отъ главата. Въ всѣкой случай нему са вменява въ грѣхъ че той не е възпрялъ бѣспуванията на сектантитѣ: но и сега още не е минало време и отъ него зависи, до нѣйде, да възнаграды упущенията си като помогне за поддържанието на мирътъ и рѣдовностьта, поне до пристигванието на краля.

Ако графа Егмонта наказваха като непослушно дѣте съ мъмрение, тѣ постжпваха тъй само защото го знаяха; противъ неговия другаръ трѣбваше да пуснатъ въ ходъ и измамата, и забикалкитѣ. Князъ Оранский тъй сжщо споменѫ въ писмото си за ония подозрения, които сможаха да възбудятъ въ краля относително неговата вѣрность и преданность; но той стори това не съ суетната надежда, че ще са изчисти отъ тия подозрения предъ очитѣ на краля, както мислеше графъ Егмонтъ — отъ надеждата той са отдавна отказа — а за това, отъ оплакванията отъ подозрения, нему бѣше по-лесно да мини къмъ прозбата да го уволнятъ отъ занимаемитѣ му длъжности. Той вечъ много пжти са е обръщалъ съ тая прозба къмъ управителката, но винъги приемаше уклончиви отговори, обкичени съ най горѣщитѣ заявления на нейното къмъ него уважение. Краля, къмъ който сега отправи той туй прошение, му отговори по сжщия начинъ и тоя отговоръ пакъ бѣше прекиченъ съ най-положителнитѣ изявление на благодарность и удоволствие. Особенно му благодареше краля, за услугитѣ, които неотдавна му направи княза въ Антверпенъ; съжеляваше, че частнитѣ му дѣла (на които княза и показваше като на главенъ предлогъ за даване на отставката си) сж достигнали до такава развала — и се́ пакъ завършваше съ троснатото заявление, че нему е невъзможно да лиши себѣ си отъ такъвъ важенъ помощникъ въ това време, когато числото на добритѣ и вѣрни слуги трѣбва да са уголѣмява, а не да са умалява. При това са прибавяше че краля е предполагалъ у княза по-добро мнѣние за себѣ си: нима той е можелъ да си помисли, че краля ще повѣрва на съ нищо недоказанитѣ бърборания на нѣкои хора, които злословятъ не само за княза, но и за самия него. При това, за да му докаже до нейдѣ своето внимание, той другарски са оплакваше на княза отъ неговия братъ, графа Нассауский, сѣкашъ че искаше съвѣтъ отъ княза за него, и тукъ краля исказа желанието си, щото графа да са отдалечи до нѣкое време отъ Нидерландия.

Но Филиппъ въ тоя случай трѣбваше да знае, че има работа съ человѣкъ, който далечъ го превъзхожда въ хитростьта. Князь Оранский отдавна вечъ бѣше успѣлъ да заобиколи него и Тайния му Съвѣтъ въ Мадритъ и Сеговия съ цѣла армия шпиони, които му съобщаваха за всичко забѣлѣжително, каквото става тамъ. Дворътъ на тоя отъ най-скритнитѣ деспоти стана достѫпенъ за Вилхелма, благодарение на неговата хитрость и на паритѣ му; по сѫщия начинъ си достави княза нѣкои отъ писмата на управителката, тайно испратени въ Мадритъ, достави си ги въ оригиналъ, и предъ очитѣ ѝ, сѣкашъ за смѣхъ, ги пусна да обикалятъ изъ цѣлъ Брюсель; управителката съ очудвание виде, че по хорскитѣ рѫце ходятъ такива нейни писма, които тя предполагаше да сѫ подъ най-голѣмата тайна, и даже молеше краля да унищожава нейнитѣ депеши веднага слѣдъ прочитанието имъ. Но наблюдателностьта на Вилхелма не са спираше само въ испанския дворъ и въ Франция, и въ другитѣ държави имаше той своята рѫка, и мнозина го даже обвиняваха, че пѫтищата, по които приема той своитѣ свѣдения не винъги сѫ бивали отъ най-невиннитѣ. Особенно важни политически свѣдения почерпна той отъ хванатото писмо на испанския посланникъ при французския дворъ, Франциска де-Алава, който пишеше на херцогинята, като са распространяваше по предмета: какъвъ добъръ случай са дава сега на краля да усили своята власть въ провинциитѣ, които са толкозъ силно провиниха предъ него. На туй основание той съвѣтваше херцогинята да работи противъ дворянството тъй, както до сега то работеше противъ нея — т. е. да ги замайва съ льстиви думи и любезни относки. „ Краля, “ тъй са свършваше писмото, „ твърдѣ добрѣ разбира, че дворянитѣ бѣха тайната рѫка на всичкитѣ до сега станали вълнения, и въ свое време не знай да са расправи съ тѣхъ, както и съ тия, които сѫ вече подъ неговата властъ въ Испания и които неще могѫтъ вече да са изплъзнатъ изъ рѫцетѣ му : той са закле да постѫпи за примѣръ съ тѣхъ тъй, щото цѣлия християнски свѣтъ ще дойде въ ужасъ, макаръ за това и да потрѣбва да тури на картата всичкитѣ си наслѣдственни земи. “ Туй зловѣщо откритие ставаше още по-вѣроятно отъ писмата, които са приемаха отъ Испания отъ Бергена и Монтиньи, въ които тѣ горчиво са оплакваха отъ отблѫсквающитѣ относки на испанскитѣ знамѣнитости съ тѣхъ и отъ силното измѣнение на монарха въ тѣхно отношение; и ей тукъ можа князя най-положително да са научи, като какъ трѣбва да гледа на всичкитѣ кралеви изъявления.

(1566.) Князя събра писмата на министра Алава ведно съ други нѣкои, тъй сѫщо проводени изъ Испания, въ които обстоятелно му извѣстяваха за наскорошното пристигване на краля съ войска и за неговитѣ черни замисли противъ дворянството, и ги представи на усмотрение на брата си графа Лудовика Нассауский, на графа Егмонта, на графоветѣ Горнъ и Гогстрателъ, когато са събраха въ Дендермонтъ (Фландрия), гдѣто тѣ са събраха за да взематъ нѣкои общи мѣрки за своята безопасность. Графъ Лудовикъ, предаденъ напълно на своето негодование, заяви направо че трѣбва, безъ да са губи време, да са заловятъ за оржжието и да завладѣятъ нѣкои крѣпости. Колкото са отнася до краля, нему трѣбва, каквото и да става, да са въспрепятствува влизанието му съ войска въ провинциитѣ. Трѣбваше, по мнѣнието на графа, да са повика на оржжие и Швейцария, и протестантскитѣ князове на Германия, и хухенотитѣ, да са накаратъ, щото да му преградятъ пжтьть за минувание съ войска; ако той и подиръ това сполучи да си пробие пжтъ, при всичкото имъ въоржжено съпротивление, то да са посрѣщне съ войска на границата на Нидерландия. Графа даже са обѣща да взема върху си съставянието съ Швейцария, Франция и Германия защитния съюзъ и даже да набере въ Германия 4000 души конница и съответствующето число пѣхота; за събиранис на необходимитѣ за това срѣдства имаше достатъчно предлози, а реформатскитѣ търговци, както той предполагаше съ пълна увѣреностъ, не би го оставили въ тоя случай безъ помощъ. Но Вилхелмъ, като по-предпазливъ и благоразуменъ, са исказа направо противъ туй предложение, испълнението на което бѣше свързано съ много мъчнотии, и при това съ нищо не би могло да са оправдае предъ правителството. Той показваше на обстоятелството, че инквизицията е наистина унищожена, указитѣ противъ ереситѣ сж почти изоставени на страна и тѣмъ е напълно дадено справедлива свобода на вѣроисповѣданията. И тъй, тѣ още нѣматъ никакъвъ достатъченъ поводъ за да са истъпятъ на тоя враждебенъ пжть; а между това той не се съмняваше, че такъвъ поводъ тѣмъ скоро ще са даде. За това, спорѣдъ него, за сега трѣбвало спокойно да са очаква тоя поводъ, а въ туй време внимателно да са слѣди за всичко и тайничко да са даде на народа да знае, щото той да е готовъ да дѣйствува, щомъ това поискатъ обстоятелствата.

Ако всичкитѣ присѫтствующи на туй събрание бѣха минали отъ страна на князовото мнение, нещеше съмнение, че такава лига, грозна и по сила и по значение на членоветѣ си, би могла да противопостави на кралевитѣ намерения такива пречки, които го би накарали да са остави отъ своя планъ. Но мѫжеството на събранитѣ графове и князве са поколеба отъ заявлението, което неочаквано исказа предъ събранието графъ Егмонтъ. „По-добрѣ нѣка всичко падне върху мене“ — каза той — „отколкото да си опитвамъ честьта. Менъ твърдѣ малко ма тревожи дърдорението на нѣкакъвси тамъ испанецъ Алава — та и сами си помислете, гдѣ може той да проникне въ затворената душа на своя господарь, гдѣ може той да разчленява и отгатва господаревитѣ тайни? Извѣстията отъ Монтиньви ни доказватъ само това, че краля са държи въ твърдо двусмисленно мнѣние за нашата служебна ревность и мисли, че има право да си съмнява въ нашата вѣрность; а ний, както са менъ струва, му дадохме достатъченъ поводъ за тоза. По тъзи причина азъ не на шега са рѣшихъ да си удвоя ревностьта на служба нему, за да би могълъ да му измѣня мнѣнието за себѣ си, исъ поведението си по отношение къмъ него ще са помъча, за въ бѫдѫще, до колкото е възможно да изгладя подозрението, което сѫ могле да хвърлятъ върху ми моитѣ досегашни дѣйствия. Та и какъ би можалъ да са истръгнѫ азъ отъ обьятията на моето многочисленно семейство, което са тъй нуждае отъ моята помощъ и защо да са оттръгнѫ отъ него? — за да са скитамъ отпослѣ, като бѣглецъ при чуждитѣ дворища, да бѫдѫ въ тягость на всѣкого, който би ми оказалъ гостеприемство, да бѫдѫ робъ на тогова, който намисли снисходително да ми спомогне, да бѫдѫ наемна слуга на чужденцитѣ — и всичко това само защото не ми са е пощяло да понесѫ въ отечеството си едно доста леко угнетение? Въ никой случай монарха неможе да бѫде неблагосклоненъ по отношение къмъ вѣрния си слуга, който нѣкога му е билъ милъ и скъпъ, и си е заслужилъ дѣйствителната му благодарность. Азъ въ никой случай неще позволя да ма увѣрятъ въ това, че той, тъй праведливо и тъй милостиво настроенъ къмъ Нидерландия, и който тъй настоятелно и тъй убедително ми исказваше туй свое настроение — сега изеднъжъ, да вземе и храни въ себѣ си таквизъ коварни замисли по отношение къмъ насъ. Ний едвамъ що повърнахме на страната нейното предишно спокойствие, ний наказахме мятежницитѣ, въстановихме католическото богослужание — повървайте ми подиръ това, че ний нетрѣбва да са боимъ отъ никакви испански войски; ето моето настоятелно настроение, къмъ което призовавамъ всинца ви и съ слово и съ примѣръ, толкозъ по-вече, че къмъ него клони въ настояще време и болшинството отъ нашитѣ събратия. Азъ, отъ своя страна, ни най-малко ма е страхъ отъ гнѣвътъ на монарха. Мойта съвѣстъ е чиста, а участьта ми напълно зависи отъ неговата справедливость и милость.“

Напусто са мѫчиха херцогъ Нассауский, Горнъ и князъ Оранский да поколебаятъ неговата твърдостъ и му отварятъ очитѣ предъ близката и неизбѣжна опасностъ. Егмонтъ бѣше въ сѫщностъ преданъ на краля; въ неговитѣ въспоминания бѣха още живи благодѣянията, които му направи краля, и неговото благосклонно къмъ него отнасяние. Вниманието, съ което винъги го отличаваше отъ другитѣ му другари краля, произведоха своето дѣйствие.

И ето защо — по-скоро отъ лъжлива срамежливость, отколкото ржководимъ отъ духътъ на каква и да е партия — защищаваше той неговитѣ интереси противъ своитѣ съотечественници; и ако са бореше противъ жестокитѣ мѣрки на правителството, това той правеше поради горѣщия си темпераментъ и свойственна нему сърдечна доброта. На неговото честолюбие лстеше любовьта на народа, за който той са явяваше като идолъ. Твърдѣ тщеславенъ за да са откаже отъ имѣто, което звучеше тъй приятно, той са виждаше принуденъ да направи макаръ нѣщо малко, за да го заслужи; но за него стигаше да хвърли единъ погледъ на семейството си, стигаше да чуе недобъръ отзивъ за начинътъ на дѣйствията, си или озагатване за сътнинитѣ, които би могле да излѣзатъ отъ тѣхъ, стигаше само да са произнесе думата *престжпление* — и той завчасъ дохождаше на себѣ си и плахо са повръщаше да испълнява длъжноститѣ си.

Цѣлия планъ на княза Оранский са поклати отъ отстжпванието на Егмонта. Егмонта обичаше народа, на Егмонта вѣрваше и войската, безъ него, разбира са, не бѣ възможно да са предприеме нищо положително. На него тъй много вѣрваха; и ето, поради неговото заявление, събранието са оказа безполезно. Събранието са разотива безъ да рѣши нѣщо; въ държавния съвѣтъ въ Брюсселъ очакваха всички тия, които бѣха събрани въ Дендермонтъ; но за тамъ тръгна само Егмонтъ. Управителката искаше да го распита за предмета на станалитѣ тамъ съвѣщания; но тя можà да вземе отъ него само писмото на Алава, което той бѣше взелъ отъ тамъ въ копие и ѝ го представи, като я обсипваше съ горчиви укори. Отначало тя бѣше поблѣдняла, но като дойде на себѣ си отъ вълнението, по найнагль начинъ взе да увѣрява, че туй писмо е подложено, скроено „Може ли да бжде“, каза тя, „щото туй и наистина да бжде писмото на Алава, когато тѣ у менъ сж всички на лице; а тозъ, който е хваналъ туй, разумява са, че не би пощатилъ и другитѣ негови писма до менъ. А менъ още нито единъ пакетъ не ми са е изгубвалъ, и всичкитѣ нарочни хора ми сж доставяли неговитѣ писма вѣрно. Та и какъ е възможно, щото краля да повѣри на нѣкакъвъ си Алава таквазъ тайна, която той и съ менъ едва ли са би рѣшилъ да сподѣли?“

Междоусобната Война.

Между това регентката побърза да са въсползува отъ преимуществото, което ѝ даваше разединението между дворянството, за да довърши падането на съюза, който и безъ това са вече клатеше отъ вътрешни раздори. Безъ да се бави извика тя изъ Германия войскитѣ, които тамъ бѣха приготвени за нея отъ херцога Ерихтъ Брауншвейгский, усили конницата и набра пѣтъ полка валонци, надъ които командуванието са поржча на графоветѣ Манфелдъ, фонъ Мегенъ, фонъ Арембергъ и други. На князя Орански за да му не нанесжтъ най-тѣжкото оскърбление, тъй сжщо повѣриха една частъ отъ войската, толкозъ по-вече че провинциитѣ, въ които бѣше той щатхалтеръ най-много са чувствуваше нуждата отъ военна сила; но, за предпазвание, нему му дадоха като помощникъ нѣкой си полковинъ Валденфингеръ, който надзираваше всяка негова стъпка и можеше да спре всѣка негова распорѣдба, която тъй или инъкъ са би видѣла за опасна. Фландрското духовенство внесе на графа Егмонта 40.000 гулдена въ злато, за да поддържа 1.500 души войници които той трѣбваше да пръсне въ малки отдѣления въ най-важнитѣ точки. Всѣкой управитель трѣбваше да си усили войската и да си набави военнитѣ потрѣбици. Всички тия проготовления, които ставаха съ голѣма упоритость, даваха да са разбере, като какви ще бѫдѫтъ за напредъ дѣйствията на управителката.

Откато са увѣри въ превъсходството на своитѣ сили съ пълно съзнавание вѣрностьта на онъзи помощъ, която туй превъсхотство можеше да и даде, управителката наистина рѣши да измѣни своя начинъ на дѣйствие и да заговори съ мятежницитѣ съвсемъ инъкъ. Отстѫпкитѣ, които тя направи на протестантитѣ отъ страхъ и по принуждение, започва да тълкува съвсемъ произволно, и всичкитѣ правà, които тя имъ бѣше дала безъ всѣко възражение, изеднъжъ са ограничаватъ само съ допущанието на проповѣдьта. Всичкитѣ други религиозни упражнения и обичаи, които, мислишъ, само по себѣ си трѣбва да бѫдѫтъ позволени, щомъ са разрѣшиха проповедитѣ — всички са запрѣтяваха съ нови укази и, освенъ това, са обяви че съ виновнитѣ по това дѣло ще са постѫпва като съ обвиненитѣ въ оскърбяванне на величеството. На протестантитѣ са позволяваше да са дѣлятъ отъ господствующата църква въ разбиранието на таинството „евхаристия“ но да са извършва това таинство не тъй, както го извършва господствующата църква, са считаше за престѫпление; запретяваше имъ са подъ страхъ на смъртно наказание, да кръщаватъ, вѣнчаватъ и погребватъ по своя обрядъ. Жестока подигравка надъ тия злочестници са явяваше туй допущание на религията при пълното въспретявание на нейното исповѣдвание въ сѫщность; но тъзи безчестна вѫдица, съ помощьта на която са мѫчеше управителкада са отплѣте отъ дадената си дума, бѣше достойна на онъзи страхливость, която я накара да даде тъзи дума. Най-малкото измѣнение въ формата, най-нищожното нарушение на рѣдътъ бѣше достатъчно за да са запретятъ и проповѣдитѣ; мнозина проповѣдници са дадоха подъ сѫдъ подъ предлогъ, че тѣ не сѫ проповѣдвали на ония мѣста, които имъ биле показани за проповѣдване, а мнозина отъ тѣхъ даже и обѣсиха. Нѣколко пѫти тя даже отворено са рѣшаваше да каже, че съюзницитѣ употрѣбявали въ зло нъйната боязливость, и че тя не са счита задължена да испълнява тоя договорь, който да приеме била принудена съ заплашванпе.

Отъ всичкитѣ нидерландски градове, които взеха учаетие въ иконоброческото движение управителката най-много са боеше за градътъ Валансьенъ въ Геннегау. Нито въ единъ отъ останалитѣ градове партията на калвиниститѣ не бѣше толкозъ силна колкото тукъ, и духътъ на мятежа, съ който винъги са отличаваше предъ другитѣ, провинцията Геннегау, сѣкашъ тукъ си и имаше гнѣздото. Близостьта съ Франция, съ която Валансьенъ бѣше още по-вече сроденъ по езикътъ и нравитѣ, отъ другитѣ нидерландски градове, много спомогна да са развиятъ още отдавна затвърдѐнитѣ особенни отношения на правителството къмъ градътъ: него го управляваха съ по-голѣма мягкость отъ другитѣ градове; но за туй пъкъ и го слѣдяха по-строго отъ другитѣ. Всичко това спомогна, щото градътъ да съзнае своята важность, и, при послѣдньото движение на иконоборцитѣ едвамъ що не са предаде на хухенотитѣ, съ които винъги имаше най-тѣснитѣ свърски. Въ настояще време и най-малкия поводъ отъ страна на правителството можеше да поднови сѫщата опасность; та за това, управителката заповѣда, при първа възможность, преди всичкитѣ други нидерландски градове, гарнизона да са усили именно въ Валансьенъ. Филиппъ де-Нуаркармъ С. Алдегонский владѣтель, назначенъ за управитель на Генегау презъ отсѫтствието на маркиза фонъ-Бергена, прие отъ управителката по тоя поводъ распореждание, и на чело на едно отдѣление войска, са яви подъ стѣнитѣ на града. Отъ града, отъ името на магистрата излѣзоха на срѣща му депутати и го помолиха да лиши градътъ имъ отъ честьта да има въ себѣ си гарнизонъ, тъй като протестантитѣ, които съставляватъ по-голѣмата часть отъ гражданитѣ, нежелаятъ да впуснатъ въ градътъ гарнизона. Нуаркармъ имъ обяви волята на управителката и имъ даде да избирѫтъ -- или да впуснатъ гарнизона въ градътъ, или да претърпятъ обсажданието му. Той са обѣща че въ градътъ ще остави не повече отъ четри ескадрона конници и шесть роти пѣхотинци; за това той бѣше готовъ да порѫчителствува и даже имъ даваше синътъ си за заложникъ. Когато тия условия са предадоха на магистрата, който отъ своя страна ги би приелъ съ готовность, предъ него изеднъжъ са яви проповѣдника Перегринъ Ла-Гранжъ съ една тълпа свои привърженници. Той бѣше апостолътъ и кумирътъ на народа, та и освенъ това, стремеше са да попречи на подчиняванието на градътъ на управителката именно за това, защото той пръвъ би трѣбвало да падне жъртва. Съ силата на своето краснорѣчие той накара народа да отхвърли условията на Нуаркарма. Когато съобщиха това на Нуаркарма, той въпреки всичкитѣ закони на международното право заповѣда да вържатъ проводенитѣ при него и ги отнесе съ себѣ си като плѣнници; но по заповѣдьта на упралителката той са принуди на-скоро да ги пусни. Управителката, принуждавана съ трайни укази отъ Мадритъ да бѫде колкото е възможно по-снисходителна въ дѣйствията си, още нѣколко пѫти заповѣда да предложатъ на градътъ приемането на отрѣдения за въ него гарнизонъ, а тъй-като градътъ упорно са държи о своето отказвание, тя, съ особенъ актъ го обявява за мятеженъ и заповѣдва на Нуаркарма да начене формалното му обсаждание. На всичкитѣ останали провинции са запретява да помагатъ на тоя градъ съ орѫжие, пари или съвѣти. Всичкитѣ градски имоти са обявяватъ конфискувани. За да подѣйствуватъ на градътъ съ страхътъ отъ война, преди тя да са начене наистина, и въ сѫщото време за да дадѫтъ на гражданитѣ време да си помислятъ, Нуаркармъ потегли войската отъ цѣлъ Генегау и Кембре (1566.), зае С. Аманъ и намѣсти гарнизона въ всичкитѣ ближни на Валансьенъ паланки. Тия дѣйствия на управителката противъ Валансьенъ, дадоха да са разбере въ всичкитѣ други градове, които са намираха въ сѫщото положение, че и тѣхъ очаква сѫщата участь — и това завчасть докара въ вълнение цѣлия съюзъ. Гьозитѣ събиратъ войска — три, четри хилѣди души всѣкакви хайти, та и нѣкои остатъци отъ иконоборческитѣ шайки — и са явяватъ въ околноститѣ на Турне и Лиллъ, съ намѣрение да овладѣятъ и двата тия града, и отъ тамъ да безпокоятъ неприятеля, който бѣше нагъналъ Валансьенъ. Едно отдѣление на тъзи малка войска, по съглашение съ протестантитѣ отъ Лиллъ, са втурна да заеме тоя градъ, но са разби и обърна въ бѣгание отъ Лиллския губернаторъ, който съ това биде честитъ да задържи градътъ. Въ сѫщото време, другата часть отъ войската на гьозитѣ, която стоеше безъ всѣка работа въ околностьта на Лону, са нападна отъ Нуаркарма и почти до кракъ са истрепи. Твърдѣ малко отъ тѣхъ, които, благодарение на своята храбрость, пробиха пѫтъ прѣзъ рѣдоветѣ на Нуаркармовата войска, можаха да са укриятъ въ Турне, къмъ който побѣдителя настъпва тутакси, поисква непременно да му отворятъ вратитѣ и съ сила ги накарва да приематъ гарнизона. Бързото покоряване на Турне твърдѣ облекчи тѣхната участь. Нуаркармъ са ограничи съ това, че унищожи въ градътъ протестантската консистория, изгонва проповѣдницитѣ, тегли подъ отговорность прѣдводителитѣ на мятежницитѣ и урежда католическото богослужение, което бѣше почти съвсемъ спряло. Откато остави въ Турне за губернаторъ надежденъ католикъ и откато остави тамъ доста силенъ гарнизонъ, Нуаркармъ пакъ потегли къмъ Валаньсенъ своята побѣдоносна войска, за да продължи обсаждането.

Тоя градъ, като са надяваше на укрѣпленията си, дѣятелно са залови да са готви за отбрана, твърдо рѣшенъ да са защитява до сѣтня крайность. Можаха да си набавятъ и военни потрѣбици, и храна, съ надеждата да одържатъ и най-дългото обсаждание. Всичко, каквото имаше способно да носи орѫжие, безъ исключение даже и на занаятчиитѣ, встѫпи въ рѣдоветѣ на войницитѣ; домоветѣ и особенно мънастиритѣ край градътъ са разсипаха, за да не би са въсползували отъ тѣхъ осаждающитѣ въ врѣда на гражданитѣ. Въ самия градъ малкото привърженници на короната мълчаха, натиснати отъ болшинството; нито единъ католикъ несмъеше да мръдне. Анархията и мятежа взе мѣстото на благоустройството, и всички взеха за законъ фанатизма на безразсѫдния и слѣпъ свещенникъ. Числото на защитницитѣ бъше твърдѣ голъмно; тъ бѣха одушевени съ отчаянно мѫжество, твърдо увѣрени, че ще накаратъ тия отвънъ да снъматъ обсадата, и при това ненавистьта имъ къмъ католическата религия бѣше са довела до най-високата стъпенъ. Мнозина отъ тѣхъ нѣмаха никаква надежда за помилвание и тѣ всички гледаха съ пълно отвращение на възможностьта да подпаднатъ подъ гнета на пълновластния гарнизонъ. Между това и Нуаркармовата войска можа да са усили отъ всѣкаквито вспомагателни отдѣления и бѣше богато снабдена съ всичко, нуждно за една дълга блокада. Нуаркармъ още веднъжъ са опита да подѣйствува върху градътъ по миренъ начинъ, но — напусто; и тъй той заповѣда да повѣджтъ къмъ градътъ траншеитѣ и са приготви да го зачеши отъ всички страни.

Между това положението на протестантитѣ стана толкозъ лошо, колкото управителката успѣ да са усили. Съюза на дворянството са умали на една третя отъ първоначалния си съставъ. Нѣкои отъ поглавнитѣ му покровители, както напримѣръ графъ Егмонтъ, пакъ минаха отъ страна на краля; случи са че паричнитѣ вносове, на които съюзнитѣ са тъй много надяваха, са внисаха твърдѣ малко; духътъ на партията започна да истива, а съ настжпването на хладнитѣ годишни времена трѣбваше да са прекъснатъ и публичнитѣ проповѣди, които до сега доста спомагаха за поддържание на тоя духъ между съюзницитѣ. Всичко туй накара ослабналата партия да умѣри доста свойтѣ искания и да приповтори опитванието си съ невинни способи преди да са рѣши на нѣкоя крайность. На общия протестантски съборъ, свиканъ специялно съ тъзи цѣль въ Антверпенъ, на който присжтствуваха и нѣкои отъ съюзницитѣ, са рѣши да испроводятъ една депутация при управителката, да ѝ са напомни за сключения отъ нея договоръ. Бредероде взима на себѣ си испълнението на тая миссия, но него грубо и оскръбително не го допущатъ да я испълни и даже го накарватъ да напусни самия Брюссель.

Тогава той са рѣшава да изложи порѫчаното нему писменно, и въ това си писменно обръщание къмъ управителката отъ името на цѣлия съюзъ са оплаква отъ това, че херцогинята, като наруши дадената си дума, тури цѣлия съюзъ въ лъжливо положение къмъ протестантитѣ, които сложиха орѫжието само защото съюза порѫчителствува, че условията на договора ще са испълнятъ; по-нататъкъ са говореше че съ несъблюдаване на договора, управителката е унищожила всичко онова добро, което направи съюза и унизи съюза предъ очитѣ на народа, тури раздоръ между неговитѣ членове и мнозина отъ тѣхъ заповѣда да преслѣдватъ като престѫпници. На края той са обръща къмъ управителката съ молба, щото да отмѣни послѣднитѣ си распореждания, които отнематъ на протестантитѣ свободното исповѣдвание на религията си и, особенно, да заповѣда и снемѫтъ блокадата отъ Валансьенъ, да распусни набраната напослѣдъкъ войска — само съ тия условия може да й порѫчителствува съюза за общественното спокойствие.

На това управителката отговори съ такъвъ тонъ, който бѣше далечъ не еднакъвъ съ нейната едновремешна умѣренность. „За менъ остава неразрѣшима тайна въпросътъ, кой имѣнно са обръща къмъ менъ въ туй писмо подъ името съюзници. Съюзницитѣ, съ които имахъ азъ работа, до колкото ми е извѣстно са разодидоха и не правятъ вече никаквао отдѣлно дружество. Въ всѣкой случай *всичкитѣ* съюзници неможеха да вcovered ematъ участие въ туй оплакване, защото азъ сама зная мнозина отъ тѣхъ, които като получиха пълно удовлетворение на исканията, си пакъ са върнаха да си испълняватъ длъжностьта. Но които и да сѫ тия лица, които тукъ, безъ всѣко право и безъ да си казватъ имената са обръщатъ къмъ менъ, тѣ въ всѣкой случай, криво сѫ истълкували моитѣ думи, ако отъ тѣхъ са извадили заключението, че азъ ужъ обезпѣчавамъ на протестантитѣ пълна свобода на вѣроисповѣданието. Никому не е могло да остане неизвѣстно това, че менъ ми бѣше толкозъ тъжко да допустна проповѣдитѣ даже тамъ, гдѣто тѣ са появиха сами по себѣ си; и нима туй може да са нарѣче, че е отъ моя страна допущание пълна свобода на вѣроисповѣданието? Менъ ли щѣше да влезе въ главата мисъльта да покровителствувамъ възникнуванието и атия противозаконни консистории? Азъ ли щѣхъ да търпя такава държава въ държавата? можехъ ли азъ да са забравя до тамъ, щото да дамъ таквозъ законно достоинство и значение на отхвърлената ересъ, да растуря всѣкой рѣдъ въ църквата и държавата и тъй безобразно да опороча своята свѣщенна религия? И тъй, дръжте са за тогова, който ви е далъ разрѣшение на всичко това; но съ менъ вий неще можете да са борите за това. Вий ма обвинявате, като че ужъ съмъ нарушила договора, на основание на който вий можехте да са надявате за безопасность? Азъ наистина ви простихъ всичко минало. но никакъ не и това, въ което би са обвинили въ бѫдѫщето. Вашето прошение, подадено менъ миналий априлий нетрѣбваше да повреди никого отъ васъ, и, колкото азъ зная, никого и неповреди; но сега, въ последньо време, който са обвини противъ Негово Величество краля, той трѣбва да са накаже за своята вина. Та и най-сътне какъ смѣете вий да ми напомнювате за договоръ, когото сами вий първи нарушихте? Кажете ми, по чие побуждение са ограбиха църквитѣ, разхвърлиха изображенията на святиитѣ и възмутиха съ мятежъ градоветѣ? Кому скимна да готви съюзъ съ чуждитѣ държави, безъ всѣко позволение и набираше войски, събираше отъ кралевитѣ подданници противозаконни данъци? Ето какво ма накара да събирамъ изново войската и да усиля значението на едиктитѣ. Който са обръща къмъ менъ съ прозба да сложа оржжието, той въ никой случай неможе са нарѣ вѣренъ подданникъ на краля, вѣренъ синъ на отечеството, и ако вий обичате сами себѣ си, то помислете си по-добрѣ, като какъ ще оправдаете своитѣ дѣйствия, намѣсто да сждите за моитѣ постжпки.“

Слѣдъ тоя остъръ отговоръ всичкитѣ надежди за мирно свършвание на работата на съюзницитѣ, исчезна. Ако управителката не бѣше твърдѣ увѣрена въ поддръжката на правителството, тя небиса рѣшила да говори по тоя начинъ. На полето стоеше войската, Валансьенъ бѣше обсаденъ, главната ядка на съюза отпадна отъ него и управителката иска безусловна покорность. Работитѣ на съюза станаха вече толкозъ безутешни, щото откритото съпротивление неможеше да увеличи съ нищо тъзи безутешность. Предадмтъ ли са тѣ доброволно на разгневения си господинъ — тѣхната гибелъ бѣше неизбежна; и тъй, тѣ рѣшиха да за защитятъ, и съ рѣвность са заловиха да са готвятъ за тъзи самозащита. За да спечелятъ на страната си правото за помощъ отъ нѣмскитѣ протестанти, Лудвигъ Нассауский искаше да склони градоветѣ Амстердамъ, Антверпенъ, Турне и Валансьенъ щото и тѣ да са присъединятъ къмъ Аугсбургското вѣроисповѣдание и по тозъ начинъ да са слѣятъ по-тѣсно съ нѣмскитѣ протестанти по религия; но това предложение не било сждено да са тури въ испълнение никога, защото ненавистьта на калвиниститѣ къмъ тѣхнитѣ евангелически братья бѣше комай рѣче, по голѣма отъ тъзи, която имаха тѣ къмъ папиститѣ. Тогава Лудвикъ ревностно поведе преговоритѣ за субсидии въ Франция, въ Пфалцъ и въ Саксония. Графъ фонъ-Бергенъ укрѣпи своитѣ кули; Бредероде съ неголѣма войска са впусна къмъ укрѣпеното си градче Виана-на-Лека, надъ което той несправедливо си просвои правата на пълновластенъ господарь, на̀-бързо го докара въ отбранително положение, за да дочака тукъ подкрѣплението на съюза и крайтъ на преговоритѣ, начнати отъ Лудвика Нассауский. Знамъто на войната са подигна; всѫду удариха „огънь“; всѫду са начинаха размѣствания на войскитѣ, събирание пари, набирание войници; агентитѣ и на двѣтѣ страни често са срѣщаха и даже на едни и сѫщи мѣста и едвамъ събирателитѣ на пари и войници на управителката успѣваха да напуснатъ тозъ или онзи градъ, бѣдиня градъ трѣбваше да са насили по сѫщия начинъ пъкъ отъ страна на хората, испроводени отъ страна на съюза.

(1566.) Подиръ Валансьенъ херцогинята обърна внимание на Херцогенбущъ, гдѣто иконоборцитѣ извършиха нови бѣснувания и партията на протестантитѣ порасла до голѣмо преимущество надъ католицитѣ. За да накара жителитѣ на Херцогенбушъ да приематъ гарнизона по миренъ начинъ, управителката имъ проводи канцлера Шейфа отъ Брабантъ ведно съ ратсгера Мероде отъ Петерсгеимъ, когото тя назначи губернаторъ на града; тѣ бѣха длъжни съ почтителни думи да подѣйствуватъ на гражданитѣ и ги принудятъ да дадѫтъ отново клѣтва за вѣрность на краля. Въ сѫщото време са даде заповѣдъ на графа фонъ-Мегена, който стоеше недалечъ отъ тамъ съ едно отдѣлно тѣло войска, да тръгне къмъ тоя градъ за да поддържи сь това двамата посланници въ трудното имъ предприятие и, въ първия изгоденъ случай, да заеме града съ гарнизона. Но Бредероде, извѣстенъ за това въ Виана, побърза да проводе въ Херцогенбушъ едного отъ свойтѣ привърженци, нѣкого си Антонъ фонт-Бомбергъ—горѣщъ калвинистъ, който въ сѫщото време са ползуваше съ извѣстностьта на храбъръ воинъ — за да подоържи духътъ на своята партия въ тоя градъ и попречи на управителката въ нейнитъ за̀мисли. Тоя Бомбергъ сможа да приправи писмата, донесени отъ канцлеря на града отъ името на управителката, и тия лъжовни писма бѣха написали отъ него съ такъвъ жестокъ и повелителенъ езикъ, щото гражданитѣ са възмутиха отъ тѣхъ до край. Въ сѫщото време Бомбергъ можа̀ да възбуди къмъ двамата херцогинини посланници подозрение въ това, че ужъ тѣ имали намѣрения, опасни за градътъ, и той съ това можа до тамъ да побѣснѝ тълпата, щото тя излови и двамата посланници и ги затвори. А самъ той, избранъ отъ градътъ за предводитель на войската, съ 800 души излезе насреща Мегена, който наближаваше градътъ въ боевъ редъ, и го посрѣщна съ такъвъ грозенъ артиллерийски огънъ, щото Мегенъ, безъ да извърши нѣщо, трѣбваше да са оттегли. Управителката, поради това, съ единъ нарочно проводенъ свой чиновникъ поиска освобождението на своитѣ посланници, и, въ случай че откажатъ, заплашваше да ги обгради и бий; но Бомбергъ, съ помощьта на своитѣ привърженници зае ратушата и принуди градския магистратъ да му предаде ключоветъ на градътъ. Чиновника на управителката са обсипа съ подигравки и биде изгоненъ изъ градътъ, а на управителката са отговори, че отъ волята на Бредероде ще зависи участьта на нейнитѣ посланници. Тогава херолда, който до това време стоеше вънъ градскитѣ стѣни, са яви въ градътъ и обяви на жителитѣ му война, която, при всичко това, за да са начене, пречеше това, че канцлера е у тѣхъ заробенъ.

Подиръ несполуката да заеме съ войницитъ си Херцогенбушъ, графъ фонъ-Мегенъ са впусна къмъ Утрехтъ, за да не овладѣе графъ Бредероде тоя градъ. Жителитѣ на Утрехтъ, които претеглиха много отъ войскитъ на съюза, които са бѣха расположили недалечъ отъ тамъ, приеха Фонъ Мегена като свой защитникъ, съ отворени обьятья и са даже съгласиха да приематъ всички ония измѣнения, които той направи въ тѣхното богослужение. Фонъ-Мегенъ завчасъ заповѣда да въздигнатъ укрѣпления по брѣгътъ на Лека, отъ гдѣто да му бѫде по-лесно да безпокои Виана. Бредероде, който нейскаше да го дочаква въ тоя градъ, излезе изъ неговитѣ укрѣплния съ най-отборната часть на войската си и побърза за въ Амстердамъ.

Макаръ че князъ Оранский въ туй време, на видъ, съвсемъ спокойно минуваше въ Антерпенъ, но подъ туй видимо спокойствие са криеше най-ненаситната дѣятелность. По негово наставление съюза се залови да събира войска, а Бредероде да си укрѣпява кулитѣ; князя, за тъзи цѣлъ, даже му подари три топа, излѣяни по негова заповѣдь въ Утрехтъ. Съ остъръ погледъ слѣдеше той всѣко помръдване на двора и предизвѣстяваше съюза за неговитъ кроежи относително тозъ, или онзи градъ. По, каквото са виждаше, най-много са грижеше той, като какъ да са завладѣятъ най-добитъ градове на неговото шатхалтерство, и за туй той съ всичкитъ си сили са мѫчеше да склони Бредероде да заеме Утрехтъ и Амстердамъ.

Най-важната точка въ неговото щатхалтерство бѣше зеландския островъ Валхернъ, който, предполагаха, че трѣбва да бѫде мѣсто за слизането на краля. Състави са планъ, споредъ който острова трѣбваше да са нападне внезапно и заеме отъ съюзнитѣ войски. Испълнението на тоя планъ (1567.) прие отгоръ си единъ отъ принадлежащитъ на съюза болѣри, искренъ другарь на князя Оранский, владѣтеля на Тулуза, Иоанъ Марниксъ, братъ на Филиппа С. Алдегондский. Той поддържаше съ бившия Мидлбургски сждия Петръ Гакъ, тайни сношения, съ помощьта на които са виждаше възможно вкарванието на войскитѣ въ Мидлбургъ и Флисингенъ; но събиранието на солдатитѣ за тази цѣлъ въ Антверпенъ неможа да стане толкозъ предпазливо, щото да невъзбуди подозрението на магистрата. И ето, за да успокои магистрата и въ сжщото време да спомогне за постигание на кроежитѣ си, князя заповѣда публично, чрезъ глашатая да обьявятъ на всичкитѣ другоземни войници и други чужденци, или на безъ работа проживающитѣ въ града, щото тѣ незабавно да очистятъ града. Противницитѣ му говорятъ, че нему е било достатъчно да затвори градскитѣ врата, за да излови всички тия подозрителни солдати; но той предпочете испъжданието имъ изъ градътъ за да имъ помогне още повече да тръгнатъ къмъ цѣльта си. Веднага слѣдъ испращанието имъ вънъ изъ градътъ, тѣхъ ги туриха въ кораби на Шелда и ги испратиха низъ рѣката до Рамкенсъ, но тъй като жителитѣ на Флисингенъ са предизвѣстели отъ единъ търговски корабъ, който бѣши напусналъ Атверпенъ нетодавна, за тѣхнитѣ кроежи, не ги допуснаха даже въ пристанището си. Сжщитѣ затруднения посрѣщнаха тѣ и при Арнемуиденъ, недалечъ отъ Милбургъ, гдѣто некатолическото население напусто се опитваше да възбуди възстание въ полза на тия преселци изъ Антверпенъ. Тогава Марниксъ, като не постигна цѣльта си, заповѣда да върнатъ корабитѣ, пакъ отплува нагоре по Шелда до Остервель, на четвъртъ миля далечъ отъ Антверпенъ, гдѣто и слезе съ войската си и са расположи на станище съ тъзъ надежда, че той тукъ ще сполучи да са укрѣпи съ притичанието на пресни сили отъ Антверпенъ и, ведно съ това, съ близостьта си до града да ободрява антверпенскитѣ протестанти, надъ които магистрата бѣше легналъ като тежъкъ товаръ. Съ помощьта на реформатскитѣ проповѣдници, които взеха върху си грижата да събиратъ войници за Иоанна Марникса, малката му войска взе да са уголѣмява отъ день-на-день, до като най-сетне започна да заплашва Антверпенъ, чиято цѣла область страшно опустошаваше. Разгнѣвений магистратъ вече искаше да нападне мятежницитѣ съ градската милиция, но князь Оранскій сможа да попрѣчи на туй намѣрение подъ предлогъ, че ужъ небивало въ това време да оставя градътъ безъ всѣка помощъ.

Между това управителката набързо събра противъ Иоанна Марникса неголѣма войска, която, подъ главатарството на Филиппа де-Лонуа съ усиленъ вървежъ са запѫти отъ Брюссель къмъ Антверпенъ. Въ сѫщото време и графъ фонъ-Мегенъ тъй искустно знай да заобиколи и занимае войската на гьозитѣ въ Виана, щото до нея не достигаше даже слухътъ за тия нови движения на войски, и тя по никой начинъ неможеше да дотече на помощъ на събратията си. Лонуа неочаквано нападна пръснатитѣ отдѣления на Марникса, които бѣха излѣзли да грабятъ, и, подиръ едно страшно-кръвопролитно счепкване, положително ги унищожи. Но малкия остатъкъ отъ войската си той втикна къмъ онъзи вънъ отъ града кѫща, която му служеше за главна точка на движенията и дълго време са защищява въ нея мѫжественно, докато Лонуа — като видя, че неще може никакъ да го искара изъ нея — незаповѣда да я запалятъ. Малцината отървани отъ огъня погинаха отъ мечътъ на неприятеля или са удавиха въ Шелда. Самъ Марниксъ предпочете смъртьта посрѣдъ пламацитѣ, отъ постидната участь, която го очакваше въ робуванието у побѣдителитѣ. Тъзи побѣда, отъ която погинаха по вече отъ хиляда съюзни войници, са падна на правителственния пълководецъ твърдѣ ефтина, защото отъ цѣлата му войска паднаха само двама души. Триста мятежници, които са предадоха живи, бидоха испоизбити до кракъ, защото всички очакваха отъ минута на минута нападание отъ къмъ Антверпенъ.

До започванието на боя между двѣтѣ войски въ Антверпенъ съвсемъ не предвиждаха туй нападание на мятежницитѣ отъ къмъ Брюссель. Князъ Оранский, предизвѣстенъ за това отъ рано, взе своитѣ мѣрки на предупазвание: той заповѣда денъ преди сражението да строшатъ моста, който съединяваше градътъ съ Остервелъ, за да, по неговитѣ думи, попречи на съединението на калвиниститѣ съ войската на Марникса; но най-вѣрното съ цѣлъ — да попречи на антверпенскитѣ католици да ударятъ на съюзнитѣ войски откъмъ тилътъ, а, може би и на встѫпванието въ градътъ на Лонуа ако въ случай побѣдата остане на негова страна. На сѫщото основание, по неговото казвание, са заповѣда да затворятъ всичкитѣ градски вратья, и жителитѣ на Антверпенъ, които не знаяха нищо отъ всичко това, само са колебаеха между страхътъ и надеждата, докътъ грьмътъ на топоветѣ отъ къмъ Остервелъ не имъ обади за това, което ставаше тамъ. Тогава на гъсти тълпи и съ шумъ са впуснаха тѣ по митиризитѣ и стѣнитѣ на града, отъ гдѣто предъ очитѣ имъ са представи напълно картината на сражението, щомъ вѣтъра разнесе борутния димъ и имъ откри рѣдоветѣ на сражавшитѣ са. Двете войски бѣха толкозъ близо до градътъ, щото можеха да са отличаватъ знамѣната имъ и гласоветѣ на побеждающитѣ отъ гласоветѣ на побѣденитѣ. Градътъ въ тъзъ минута представляваше отъ себѣ си зрелище, много но ужасно отъ това, което представляваше самото сражение. Всѣка отъ сражающитѣ са подъ градскитѣ стѣни войска, си имаше въ самия градъ и врагове, и привърженници. Всичко що ставаше подъ стѣнитѣ, възбуждаше ужасъ или ликование въ лицата на тълпитѣ, които покриваха стѣнитѣ; би си помислилъ, че отъ крайтъ на битката зависеше сѫдбата на всѣкого отъ жителитѣ. По лицата на антверпенскитѣ жители бѣше лѣсно да са прослѣди впечатлението на всѣко движение, което ставаше на бойното поле; тържеството и гебельтъ, ужасътъ на погибающитѣ и яростьта на побѣдителитѣ — всичко си намираше отражение въ тѣхнитѣ лица. Тукъ можеше — отъ една страна да са види напустото, мѫчително желание да поддьржатъ тия що падатъ, да спрѫтъ тия що бѣгатъ; и пакъ тукъ отъ друга страна, въ сѫщата стъпенъ понятното желание — да ги уловятъ, унищожатъ истребятъ; но ето гьозитѣ търтиха да бѣгадъ — и десетъ хилѣди души радостно тържествуватъ побѣдата надъ тѣхъ; ето че сѣтния подслонъ на Марникса са изгубва посрѣдъ пламъцитѣ — и двайсетъ хилѣди граждани на Антверпенъ страдатъ ведно съ него отъ гибелнитѣ пламъци.

Но скоро вдървяванието отъ първия ужасъ са замѣства отъ бѣсното желание да помогнатъ на свойтѣ, да отмъстятъ за свойтѣ. Съ страшенъ плачъ и проклинания, съ чупение рѫце и съ расхвърлени по плѣщитѣ си коси, вдовицата на убития пълководецъ тича отъ една тълпа граждани къмъ друга, като ги моли за отмъщение, за състрадание къмъ нея. Калвиниститѣ, възбуждани отъ Германа, своя апостолъ грабватъ орѫжието, рѣшени да отмъстятъ за свойтѣ братия или да умрѫтъ ведно съ тѣхъ; безъ всѣка опредѣлена мисълъ, безъ планъ, безъ вождъ, рѫководими само отъ своето безумие и озлобление, тѣ са впущатъ къмъ червенитѣ врата. които водятъ на бойното поле; но пролезъ няма! Вратата сѫ затрупани — и първитѣ тълпи са оттѣглятъ отъ тѣхъ като повръщатъ заднитѣ; хилѣди са присъединяватъ къмъ хилѣдитѣ; на брѣга става тѣснотия отъ многобройностьта на народа. „Измена! Измена!“ викатъ всички — „ний сме тукъ като заробени; Смърть на папиститѣ! Смърть и на тия, що ни предадоха въ рѫцетѣ имъ!“ Глухъ ропотъ, предвѣстника на вълнението въ народа, пропълзява по тълпата; започватъ да подозиратъ, че всичко, сторено до сега, било направено по внушението на католицитѣ въ вреда на калвинистѝтѣ. „Ето“, говореха калвиниститѣ, „католицитѣ истребиха нашитѣ защитници, сега ще нападнатъ тукувижъ, и връзъ насъ безорѫжнитѣ“. Съ чудна бързина са пръсна туй недовѣрие по цѣлъ Антверпенъ. Едвамъ сега започватъ да разбиратъ и постигатъ всичко до сега извършено и, въ сѫщото време, да са страхуватъ, че тѣмъ готвятъ и нѣщо още по лошо за въ бѫдѫще; страшно недовѣрие овладява всичкитѣ умове .Всичкитѣ партии започватъ да са страхуватъ една отъ друга; всѣкой вижда въ съседътъ си своя врагъ, таинствеността още по-вече уголѣмява тоя ужасъ и тъзъ страхотия е страшно положение за градъ съ такова многобройно населене, посрѣдъ което, всѣка случайна безрѣдица докарва смътяване, всѣка измислица нарежда сума тълкувания, всѣка искра може да подигне пожаръ и всичкитѣ страсти са проявяватъ най-силно отъ силното, безспирно движение и кипящия животъ. Всичко, което само носи името реформатъ дохожда въ вълнение отъ извѣстието, че тѣхнитѣ сѫ на сборище на пристанището, Пѣтнайсетъ хилѣди реформатора завладяватъ крайбрѣжието, натъкмяватъ по него тѣхна си артиллерия, която на сила отниматъ отъ цихауза: на насрѣщната страна на градътъ става сѫщото; тѣхното число пораства до голѣми размѣри, градътъ са оказва да е въ пълната тѣхна власть; за да избѣгнѫтъ въображаемата опасность тѣ сѫ готови да докаратъ до погибелъ цѣлъ Антверпенъ.

Веднага слѣдъ избухването на вълнението, князь Оранский побърза на прибрѣжието, гдѣто той мѫжественно са промъкна прѣзъ яростната тълпа, моли я да млъкне и го изслуша. Графъ фонъ-Гостратенъ на другия край на крайбрѣжието, придруженъ отъ бургомистра Щралена, са мѫчеше да стори сѫщото; но тъй-като той са не ползуваше нито съ нѣкое особно значение, нито съ дарътъ на краснорѣчието, той само посочи на безумната тълпа князя, защото самъ неможа да са расправи съ нея; и тъй, цѣлъ Антверпенъ са набра около князя. Князя са мъчеше да истълкува на тълпата, че вратитѣ са затворени само за да са попречи на влизанието въ градътъ на побѣдителя—който и да бѫде той—инъкъ цѣлия градъ са би ограбилъ отъ солдатитѣ. Но навсуе отидоха неговитѣ увѣрения—него не слушаха тия бѣсни скопища, и единъ отъ най-отчаянитѣ бунтовници са рѣшава даже да замѣри въ князя отъ пушката си и да го нарѣче измѣнникъ. Съ високи викове искатъ тѣ отъ него ключуветѣ отъ червенитѣ врата, който той най-сѣтне и са принуждава да предаде въ рѫцетѣ на проповѣдника Германа. „Но“, притури той съ забѣлѣжително присѫтствие на духътъ си — „гледайте да не дойде време и са раскаяте за туй, което правите: вазъ ви причакватъ въ предмѣстието шестстотинъ души конница.“ Тъзи измислица, внушена нему отъ страхуванието му и крайность та, бѣше много по-близка до истината отколкото той самъ предполагаше; защото едвамъ що побѣдившия гьозитѣ пълководецъ, щомъ чу вълненията въ Антверпенъ, веднага тури на коньете всичкитѣ си рàйтари, за да може, съ помощъта на набързото нападание да са вмъкне въ градътъ. „Азъ поне“, — продължи князъ Оранский — “ще са помжча да са махна отъ тукъ съ време, и повървайте ми, нещe са раскае тозъ, който ми послѣдва примѣрътъ.“ Тѣзи думи, казани на врѣме, послѣдвани и отъ дѣйствие, направиха на тълпата силно впечатление. Всички, които стояха по-близо до него, го послѣдваха; слѣдъ тѣхъ — други, а най-сѣтне и ония малцина, които оставаха още до вратата и които бѣха вече пристжпили напредъ, изгубиха ищаха сами да са расправятъ съ шестьтѣ стотинъ неприятелски рейтари. Тѣ всички пакъ са впущатъ на крайбрѣжието, гдѣто и си настаниха стражи и форпостове, и съ шумъ прекараха цѣлата нощъ безъ да мигнатъ и безъ да снематъ отъ себѣ си оржжието. Сега градътъ Антверпенъ се заплашваше отъ най-ужасното кланье и пълно разграбвание. Въ тъзь крайность князь Оранский събра извънрѣдно събрание, на което са поканиха най-почетнитѣ граждани и на четиртѣ нации. „Ако вий искате да обьюздаете високомѣрието на калвиниститѣ“, каза княза, „то вий трѣбва тъй сжщо да имъ противопоставите войска, готова да ги посрѣщне.“ И тъй са и рѣши — колкото може по-скоро да въоржжатъ католическата часть на градското населениеведно и туземцитѣ, и италиянцитѣ, и испанцитѣ, и, ако е възмозно, да привлѣкжтъ на своя страна и лютеранитѣ. Властолюбието на калвиниститѣ, които, възгордени отъ своето богатство и отъ надеждата, на многобройностьта си, са отнасяха съ презрение към всѣка друга религиозна партия — всичко това отдавна спомогна да са развие у лютеранитѣ страшна вражда къмъ калвиниститѣ, и озлоблението между тия двѣ протестантски църки надминуваше даже туй, което тѣ ведно имаха къмъ господствующата църква. Отъ туй взаимно враждувание и съперничествувание магистрата са рѣши да извлече сѫщесвенна полза, и по тозъ начинъ да отслаби едната партия съ помощьта на другата; особенно са мѫчеше той да ограничи реформатитѣ, отъ порастванието по число на които имаше за много нѣща да са страхуватъ. На туй основание магистрата, тайно, прие подъ свое покровителство лютеранитѣ, като най-слабата и при това най-миролюбивата секта; за тѣхъ магистрата повика даже проповѣдници изъ Германия, за да поддържй взаимната имъ ненависть чрезъ тѣхнитѣ проповѣди. Магистрата са трудеше да убѣди лютеранитѣ, че ужъ краля гледалъ по-благосклонно на тѣхнитѣ религиозни въззрения, отколкото на въззренията на другитѣ секти, и за това магистрата ги придумваше да са не свързватъ съ реформатитѣ, за да не би съ това да си развалятъ дѣлото И тъй не са посрѣщнаха голѣми мѫчнотии да примирятъ временно католицитѣ съ лютеранитѣ, защото лютеранитѣ тукъ имаха впредвидъ задушаванието на ненавистнитѣ тѣмъ съперници-калвинисти. И ето че наразсъмнувание калвиниститѣ видѣха предъ себѣ си войска, която далечъ ги превъсхождаше по многобройностьта си. Когато князъ Оранский са показа на чело на тъзи войска, то и краснорѣчието му взе да става и по-силно, и по-убѣдително. Макаръ калвиниститѣ и да бѣха въоружени и при себѣ си имаха и топове, пакъ са уплашиха отъ численното превозмогвание на противницитѣ имъ и рѣшиха да проводятъ отъ своя страна депутати за сключвание на миренъ договоръ, който, благодарение на искусството на княза Оранский и са сключи удовлетворително и за двѣтѣ страни. Веднага слѣдъ обнародванието на тоя договоръ, испанцитѣ и италиянцитѣ до единъ повърнаха на правителството своето орѫжие.

Тѣхния примѣръ послѣдваха рефоматитѣ, послѣ католицитѣ; послѣдни сложиха орѫжието си лютеранитѣ.

Два дена и двѣ нощи прекара Антверпенъ въ туй ужасно състояние. Католицитѣ вечъ бѣха търкулнали бъчвитѣ съ барутъ подъ крайбрѣжието, за да го подигнатъ на въздуха ведно съ реформатската войска; сѫщото тъкмо бѣха приготвили на други мѣста реформатитѣ за католицитѣ. Погинванието на цѣлия градъ зависеше отъ едно мигвание, и той са спаси само съ благоразумието на князя Оранский.

(1567.) Между това Нуаркармъ още стоеше съ свойта валонска войска подъ стѣнитѣ на Валансьенъ; жителитѣ на градътъ, твърдо увѣрени че помощъ отъ страна на гьозитѣ ще имъ дойде, слѣдваха да си оставатъ непоклатни при всичкитѣ представления на управителката и отхвърляха всѣка мисъль за предавание. Съ положителни заповѣди на Нуаркарма запрѣтяваха да дѣйствува настѫпателно, до като не го подкрѣпятъ съ прѣсни войски изъ Германия. Краля, по снисходителность или отъ страхъ, са отнасяше неблагоприятно къмъ взиманието на градътъ съ *щурмъ*, защото тукъ неможеше да са избѣгне смисанието участьта на виновнитѣ съ тъзи на невиннитѣ, и трѣбваше да са отнесе къмъ мнозина вѣрноподданни като къмъ врагове. Между-това дързостьта на обградените растеше отъ день-на-день; ободрени отъ бездѣйствието на врагътъ, тѣ си даже позволяваха да го тревожатъ съ частни излази, да подпалватъ манъстиритѣ, които са намираха до градътъ на-близо, и по нѣкога са връщаха въ градътъ даже съ плѣчка. Тъй-като мятежницитѣ и тѣхнитѣ съюзници можеха да са въсползуватъ въ ущербъ на правителството отъ онова време, което бесполезно губеше войската прѣдъ тоя градъ, Нуаркармъ започна да настоява предъ херцогинята да му издѣйствува отъ краля позволение да нападне градътъ. Отговора на краля послѣдва много по-скоро отколкото можеха да очакватъ това: той пишеше, че за сега както и да е, може да са ограничатъ съ едни само приготовления на нападателнитѣ машини за нападание, и, преди да са започне въ сѫщность, по мнѣнието на краля, надъ градътъ нѣкое време трѣбвало да са подѣйствува съ страхътъ на ожидаемото нападение: ако и въ тозъ случай градътъ са не предаде, краля разрѣшаваше да са нападне, но заповѣдваше въ сѫщото време да са пази колкото може по-вече живота на всѣки гражданинъ. Преди да пристѫпи къмъ туй крайно средство, управителката упълномощи графа Егмонта ведно съ херцога Аршо още веднъжъ да са опитатъ и склонятъ мятежницитѣ съ добро. Тѣ и двама влизатъ въ преговори съ депутатитѣ на градътъ, и не оставиха нищо таквозъ, което можеше да ги отрезви отъ заблуждението имъ. Тѣ съобщиха на депутатитѣ, че Марниксъ е смазанъ и че съ него падна най-голѣмата опора на обграденитѣ; че графъ фонъ-Мегенъ отби войската на гьозитѣ отъ градътъ и че градътъ до сега са държи само благодарение на кралевата снисходителность къмъ тоя градъ. Тѣ предлагаха на мятежницитѣ най-пълно забравяние на всичко минало; всѣкиму са даваше свободата да защити своята невиность предъ каквото ще сѫдилище; всѣкиму, който нежелаеше това, са даваше четридневенъ срокъ да напусни градътъ ведно съ всичкото си имущество. А отъ градътъ искаха само едно — гражданитѣ да приематъ гарнизона. За да обмислятъ туй предложение, тѣмъ са даде три дена премирие. Когато депутатитѣ са върнаха въ градътъ намериха гражданитѣ по-малко отъ всѣки другъ пѫть расположени да свършатъ дѣлото по миренъ начинъ; защото тамъ вече можàха да прѣснатъ лъжовния слухъ, че гъозитѣ събиратъ нови войски. Увѣряваха че Марнискъ е отблъсналъ неприятеля и силна войска са готви да освободи градътъ отъ осадата. Увъренията въ истинностьта на тия слухове достигнаха толкозъ далеко, щото заобиколенитѣ си позволиха да нарушатъ премирието, позволиха си да стрелятъ върху нападающитѣ. Найсѣтне магистрата сполучи да ги склони и испратятъ въ станътъ 12 души ратсгери съ слѣдующитѣ условия: едикта, съ който градътъ Валансьенъ са обвинява въ оскърбяване на Величеството — да са унищожи; взетитѣ отъ градътъ по сѫдебенъ редъ имущества — да му са върнатъ; плѣнницитѣ — да са размѣнятъ; гарнизона — да не влиза въ градътъ до тогава, до когато всѣкой, кой-както благоразсѫди не си обезопаси личностьта и имота; а гарнизона трѣбва да даде подписъ, че въ нищо неще дотѣгва на жителитѣ на градътъ, и че краля ще вземе върху си разноскитѣ за издържанието на гарнизона въ градътъ.

Нуаркармъ отговори на тия условия съ негодование и са готвеше даже да си извади ядътъ отъ испратенитѣ до него ратсгери. „Ако вий дойдохте тукъ не за да ми предадете незабавно градътъ“, имъ каза той, „трѣбва веднага да са махвате отъ тукъ, защото инъкъ ще ви проводя отъ гдѣто сте дошле съ вързани отзадъ рѫце.“ Ратсгеритѣ хвърляха всичката вина върху реформатитѣ, които упорно стояха на своето, и даже го помолиха да ги остави при себѣ си въ станътъ, защото тѣ не искали нито да влизатъ въ сношение съ своитѣ мятежни съграждане, нито да раздѣлятъ тѣхната участь. Тѣ даже прегръщаха колената на Егмонта, като го моляха да склони Нуаркарма въ тѣхна полза; но отъ тѣхнитѣ молби не мигна окото на Нуаркарма, а видътъ на оковитѣ, които донесоха по негова заповѣдь ги накара по неволя да са върнатъ въ Валансьенъ. Не природната жестокость, а простата необходимость караше Нуаркарма да са обръща тъй съ посланницитѣ. Задьржанието на такива посланници му навлече веднъжъ мъмрението на управителката, ако той и сега ги оставеше при себѣ си въ станътъ, то гражданитѣ не би са забавили и тоя фактъ да взематъ за таквозъ задьржание, на каквото тѣхнитѣ посланници веднъжъ са удостоиха отъ негова страна. Освенъ това той са не наемаше да лиши градътъ и отъ малкото благомислящи граждани и да допустни, щото участьта на градътъ да зависи отъ една шепа ослѣпени отъ яростъ безумци. Самъ Егмонтъ до толкозъ са възмути отъ несполуката въ дадената му поржчка отъ управителката, щото още на другата нощъ лично обиколи градътъ, произведе рекогносцировка на градскитѣ укрѣпления и са върна въ лагерътъ твърдѣ доволенъ, убѣденъ въ това, че градътъ неможе са удържа дълго време.

Валансьенъ е расположенъ на полегата, равна, неголѣма височина, и неговото положение можеше да са нарѣче толкозъ хубаво, колкото и малко достжпно. Отъ едната страна него го забикаля Шелда и друга една малка рѣка; отъ другата — той е запазенъ отъ джлбокитѣ ровове, ягкитѣ стѣни и кули, и на гледъ не дава никаква възможность за нападение отъ коя-и-да-е страна. Но Нуаркармъ забѣляза на нѣколко мѣста, че ровътъ, по небрежливостьта на гражданитѣ, са е засипалъ и напълнилъ до толкозъ, щото почти са е сравнилъ съ земята; отъ тия мѣста той и рѣши да са въсползува. Той събра въ едно всичкитѣ прѣснати части на своитѣ войски и въ една бурна нощь сможа да заеме безъ да има нито единъ убитъ, височината на градскитѣ предмѣстия. Подиръ това той раздѣля градътъ между графа де-Боссю, младия графъ Карлъ фонъ-Мансфелдъ и по-младия Барлемонтъ; единъ отъ пълководцитѣ на Нуаркарма бързо са приближава съ своето тѣло къмъ градскитѣ стѣни, които неприятеля са вижда припуденъ да напустни по причина на насочения къмъ тѣхъ убийственъ огънь. Тъкмо до самия градъ, предъ вратата, предъ очитѣ на обсаденитѣ, са тъкми една батарея на равна височина съ укрѣпленията, отъ която 21 топъ безспирно стрѣлятъ надъ градътъ цѣли четри часа. Николаевската кула, на която обсаденитѣ можаха да турятъ нѣколко топа, пада първа и мнозина погинватъ подъ нейнитѣ развалини. Подиръ това топоветѣ на Нуаркармовата батарея са обръщатъ къмъ най-високитѣ къщи на градътъ — и между жителитѣ стана страшно опустошение. Въ нѣколко часа най-важнитѣ имъ укрѣпления са съсипаха и до самитѣ врати са отвори токвазъ голѣма дупка, щото обсаденитѣ, отчаяни за спасението си, побързватъ да испроводятъ двама свои тръбачи за да влѣзатъ въ преговори. Тѣхното предложение са приема, но приготовленията за нападения сѐ още си слѣдватъ както и по-напрѣдъ. При всичко това, градскитѣ посланници правятъ усилия да са съгласятъ да предадѫтъ градътъ по ония условия, които тѣ отхвърлиха преди два дена. Но обстоятелствата са измѣниха и сега побѣдителя неиска да чува за никакви условия. Непрестанний огънь не даде на гражданитѣ възможность даже да си поправятъ градскитѣ стѣни, развалинитѣ на които почти до сущъ бѣха испълнили ровътъ, и тамъ, гдѣто имаше прòлази, са даваше на неприятеля свободенъ достѫпъ въ градътъ. Като видѣха крайната си гибелъ, на разсъмване гражданитѣ предаватъ градътъ на пълния произволъ на побѣдителя, и то слѣдъ биение, което са продължи 36 часа и въ течение на което време въ градътъ са хвърлиха 3000 бомби. Тогава Нуаркармъ вкара въ градътъ побѣдоносната си войска въ строгъ рѣдъ; него го посрѣщнаха тълпи жени и дѣтца съ зелени вѣтви въ ржцетѣ и съ молба за пощада. Всичкитѣ граждане веднага са обезоржжиха; главитѣ на губернатора и сина му са отсѣкоха, трийсетъ и шестъ души най-опасни мятежници (между които и Ла-Гранжъ и Гвидо-де-Брессъ, другъ реформатски проповѣдникъ) искупиха упорството си съ бѣсилката; всичкитѣ власти на градътъ веднага са замѣстиха съ други и градътъ изгуби всичкитѣ си привиллегии. Католическото богослужение веднага са въдвори въ всичкото си величие, а протестантското са унищожи; епископа Аррарский трѣбваше да пренесе въ градътъ своята столнина и силенъ гарнизонъ са остави въ градътъ като поржчителство за неговата покорность.

(1567). Участьта на Валансьенъ, върху когото бѣха обърнати погледитѣ не всичкитѣ провинции, силно исплаши останалитѣ градове, които са обвиняваха въ сжщото престжпление и внуши на всички особно уважение къмъ войската на управителката. Нуаркармъ са въсползува отъ побѣдата си и незабавно потѣгли за въ Мастрихтъ, който му са предаде безъ бой и прие гарнизона. Отъ тукъ той тръгна къмъ Торнгутъ, за дано уплаши съ приближаванието си градоветѣ Херцогенбушъ и Антверпенъ. Неговото наближавание до толкозъ наплаши гьозитѣ, които подъ предводителството на Бомберга сѐ още държаха магистрата подъ своя гнетъ, щото тѣ, ведно съ предводителя си, побързаха да напуснатъ градътъ. Нуаркармъ биде приетъ безъ противение, посланницитѣ на херцогинята веднага са освободиха и въ градътъ са настани силенъ гарнизонъ. И Камбре тъй сжщо, съ радостни викове, пакъ отвори вратьята си на своя епископъ, когото господствующата партия на реформатитѣ бѣше изгонила отъ столнината му; и той напълно заслужваше това тържественно посрѣщание, защото при встжпванието си въ градътъ не са запятна нито съ една капка кръвъ. Тъй сжщо са покориха и градоветѣ Гентъ, Ипернъ и Уденардъ и приеха по добра воля гарнизонитѣ. Гентъ почти окончателно са освободи отъ мятежницитѣ и са докара въ покорность отъ графа фонъ-Мегена; сжщото сполучи да направи и гравъ фонъ-Арембергъ въ Фрисландия и Генингенъ, макаръ по-късно и съ много по-голѣма мжка, защото въ неговия начинъ на дѣйствие нѣмаше достатъчно настойчивость и рѣвностъ, а още и за това, защото республиканското население на тия провинции по-вече отъ другитѣ са придьржаше о своитѣ привиллеги и са по-вече надяваше на своитѣ укрѣпления. Изъ всичкитѣ провинции, освенъ изъ Холландия, привърженицитѣ на мятежницитѣ са изгониха — и всичко преклони глава предъ побѣдоносното оржжие на управителката. Туй съвсемъ прекъса мжжеството на мятежницитѣ и тѣмъ оставаше да изберлтъ: или бѣгството, или безусловната покорность.

Уволнението на Вилхелма Орански.

Още отъ основаванието на съюза на гьозитѣ, а още по-забѣлежно отъ иконоборческото възстание, въ провинциитѣ до таквазъ стъпенъ взе да са развива духътъ на противорѣчията и разединенностьта, партиитѣ до толкозъ са убъркаха по между си, щото на послѣдъкъ управителката започна да не разпознава тѣхнитѣ привърженници и ордия, и тя даже престана отъ да съзнава — въ чии собственно ръце са тя намираше. Отличителната черта между хората съ положителна и тия съ съмнителна вѣрность малко-по-малко са изгуби и границитѣ между тия два вида започнаха отъ време на време сѐ по-малко и по-малко да са виждатъ. Самà управителката отне на законитѣ тѣхната свързвающа сила и опредѣленность съ помощьта на онѣя отмѣнения, които тя направи въ законитѣ въ полза на протестантитѣ, и които, въ по-голѣмата си часть, бѣха въведени въ употрѣбление само въ крайни случаи и въобще са видѣха да сж произведение на минутата: съ туй самото са даде пълна свобода на дѣйствията на всѣкого, комуто са слѣдваше да тълкува законитѣ. А отъ тукъ излезе туй, че посрѣдъ множеството и разнообразни тълкования, истинския смисълъ на законитѣ са губеше та и самата цѣль на законодателя не бѣше нѣкоя мжка да са мини безъ внимание; а още и това, че отъ голѣмата свръска, която преобладаваше въ срѣдата на протестантитѣ или католицитѣ, на гьозитѣ или роялиститѣ, свръска, която нерѣдко спомагаше за съединение на интереситѣ имъ, послѣднитѣ често са ползуваха съ възможностьта да зарѣзватъ законитѣ, възможность, която имъ даваше самата нетвърдость на законоположенията, и са ухитряваха да избѣгватъ отъ строгото изпълнение на длъжноститѣ си съ правението на всевъзможни искуссственни различия. По мнѣнието на болшинството, достатъчно бѣше да не участвувашъ явно въ нѣкое възстание, да не си отъ числото на явнитѣ еретици, нито да си въ съюза на гьозитѣ за да считашъ себѣ си упълномощенъ самоволно да видоизмѣнявашъ длъжноститѣ си и да ограничявашъ най-произволно своето повиновение къмъ краля. Благодарения на тъзъ гледна точка врѣхъ работитѣ, и щатхалтеритѣ, и горнитѣ, и долнитѣ чиновници, и градскитѣ началства — всичко това започна да са отнася къмъ своитѣ длъжности съвсемъ небрѣжно и съ надѣжда че ще останатъ безнаказанни, започнаха да допущатъ най-вредителната снисходителность по отношение къмъ мятежницитѣ и тѣхнитѣ привърженници, и, тъзи снисходителность направи, щото всичкитѣ мѣрки, взети отъ управителката, да си останатъ недѣйствителни. Тъзи невѣрность на многото важни, длъжностни лица въ държавата имà за сътнина туй зло, щото безпокойнитѣ хора са надяватъ на много по-голѣма поддръжка, отколкото можеха да са надѣватъ при други обстоятелства, защото причисляваха къмъ *свойтѣ* всѣкого, който си би позволилъ да са отнесе равнодушно къмъ интереситѣ на двора. Тъй-като туй заблуждение значително спомогна да ги ободри, то тѣ и го взимаха за сѫща дѣйствителность и, благодарение на това, ненадѣжнитѣ васалли станаха за правителството почти толкозъ вредни, колкото и явни врагове на краля, а между-това противъ тѣхъ небиваше да са работи съ таквази строгость, съ каквато работѣха противъ явнитѣ врагове. Къмъ тоя видъ са отнасяха: князь Оранский, графоветѣ Егмонтъ, фонъ-Бергенъ, фонъ-Гогстратенъ, фонъ-Горнъ и съ тѣхъ още мнозина отъ по-висшитѣ болѣри. Управителката са виждаше принудена да искара тия хора на чиста вода, и съ туй или да отнѣме отъ мятежницитѣ тѣхната въображаема опора, или да смъкне булото отъ лицата на кралевитѣ врагове. Туй бѣше сега толкозъ по-необходимо, че тя са виждаше принудена да искара противъ мятежницитѣ войска, и са виждаше принудена на мнозина отъ тѣхъ да повѣри тѣхната команда. За тъзъ цѣль тя заповѣда да приготвятъ една особенъ родъ лкѣтва, съ която всички са задлъжаваха да спомагатъ за распространението на римо-католическото вѣроисповѣдание, да преслѣдватъ иконоборцитѣ и да спомогнатъ за искореняванието на всичкитѣ родове ереси. Съ тъзи клѣтва всѣки са задлъжаваше да са отнася къмъ кралевитѣ врагове като къмъ лични свои, и безъ разлика да испълнява заповѣдитѣ на управителката противъ всѣкого, когото ней бѫде угодно да покаже отъ името на краля като врагъ. Съ тъзи клѣтва управителката съвсемъ не мислеше да испитва нѣкого и още по-малко — да обвързва кого и да било; но за туй клѣтвата ѝ трѣбваше да ѝ послужи като законенъ предлогъ за отдалечаванието на ненадеждшитѣ хора, за отнимание на властьта имъ, съ която тѣ можеха да злоупотрѣбяватъ, ако са откажеха да дадѫтъ тъзи клѣтва, и, най-сѣтне, за да може да тегли подъ отговорность нарушителитѣ на тази клѣтва. Тъзи клѣтва дворътъ изискваше отъ всичкитѣ кавалери на Златното Руно, отъ всичкитѣ голѣми и малки държавни чиновници, отъ всичкитѣ служащи лица и началства, отъ всичкитѣ офицери въ войската — съ една рѣчъ отъ всички, на които въ републиката е повѣрена нѣкоя власть или длъжность. Графъ Мансфелдъ пръвъ произнесе тъзи клѣтва публично въ Брюссель; неговия примѣръ послѣдва херцогъ Аршо, графъ Егмонтъ, графоветѣ фонъ-Мегенъ и Барлемонтъ; Гогстратенъ и Горнъ твърдѣ тънко сможаха да са отклонятъ отъ даванието тъзи клѣтва. Първия отъ тѣхъ още неможеше да забрави онова недовѣрие, което тъй неотдавна му показа управителката въ време на неговото управителствувание въ Мехелнъ. Подъ предлогъ, че ужъ присѫтствието на графа е необходимо въ Антверпенъ, а между това и Мехелнъ не бива да се остави безъ управитель, управителката му отне тъзи провинция и я даде въ рѫцетѣ на друго лице, на което тя можеше по-вече да са облегне. Гогстратенъ ѝ поблагодари, че ней било угодно да го избави отъ една отъ тѣгнящитѣ надъ него тяжести и обяви, че тя цѣлъ ще го задлъжи, ако го освободи и отъ другата. Графъ фонъ-Горнъ въ туй време сѐ още си живѣеше въ едно отъ своитѣ владѣния, въ укрѣпения градъ Вердтъ, и, вѣренъ на своето първоначално намѣрение, да не взима участие въ никакви работи, тъй-като той си даде оставката отъ държавнитѣ служби и мислеше, че нѣма никакви задължения нито къмъ краля, нито къмъ републиката, той са отказа отъ даването клѣтва и на това, както са вижда, не са обърна никакво внимание. На графа Бредероде са предложи да избире: или да даде исканата клѣтва, или да са откаже отъ ескадрона, когото повѣриха на неговото началствувание. Подиръ много и безполезни извинения, които той основаваше на това, че нему собственно въ републиката не е повѣрена никаква обществена длъжность, той, найсѣтне рѣши да са откажи отъ командуването — и съ това избѣгна клѣтвопрестъплението. Безполезни останаха всичкитѣ опитвания да принудятъ князъ Оранский да даде тъзи клѣтва, отъ когото, при отдавнашното подозрение, което имаха въ него, по-вече отъ кого и да било другъ трѣбваше да поискатъ тъзи очистителна жертва; при това, отъ него, на видъ, имаха пълно право да искатъ тъзи клѣтва, защото нему се повѣряваше властъ, твърдѣ грамадна. Противъ него неможеха да дѣйствуватъ съ таквазъ лаконическа краткость, съ каквато дѣйствуваха противъ Бредероде и нему подобнитѣ; та и да му предложатъ отказване отъ всичкитѣ си длъжности, са яви не съвсемъ удобно, толкозъ по-вече че той и самъ бѣше готовъ винъги да са откажи отъ тѣхъ, и управителката добрѣ съзнаваше, че тоя човѣкъ може да ѝ бѫде особенно опасенъ именно тогава, когато са види напълно независимъ и вземе да не счита себѣ си въ връска съ какво и да било външно приличие или задължение. Но князь Оранский още отъ времето на събранието въ Дендермондъ рѣши, каквото и да става, да напусни службата на испанския кралъ и даже съвсемъ да са оттегли отъ отечеството си за нѣкое време, до поудобна минута. Тѣжкий и горчивий опитъ го научи, какъ биватъ невѣрни надеждитѣ, които бивашъ принуденъ да възлагашъ на массата, и какъ бързо минува тъзи многообѣщающа горѣщина на массата ако само отъ нея са поискатъ не само думи, а и дѣла. На полето стоеше подъ оржжие готова войска, а друга, много по-силна, както доставѣрно знаеше князя, доближаваше границитѣ на провинцията подъ предводителстото на херцога Алба. Времето на доводитѣ и обясненията вече мина: само на чело на една войска можеше да са има надежда за сключвание на изгодни договри съ управителката, а тъй сжщо и за възможностьта, да са попречи на испанската войска да влѣзе въ провинцията. Но отъ гдѣ да вземе тъзи войска, когато той нѣмаше необходимитѣ за това пари — тъзи душа на всѣко предприятие, когато протестантитѣ са отказаха отъ своитѣ многоглаголни обѣщания и го оставиха само съ надѣждата? Та и освенъ това завистьта и религиозната ненависть, която раздѣляше двѣтѣ протестантски църкви прѣчеха на всѣко опитвание да имъ са съединятъ силитѣ противъ общия неприятель на тѣхната вѣра. Шавнуванието на реформатитѣ отъ аугсбургското вѣроисповѣдание въоржжи противъ тѣхъ всичкитѣ протестантски князье на Германия, тъй щото Нидерландия нито можеше да са надява за могжществената поддържка на тъзи държава. Съ отричанието на графа Егмонта, съюза изгуби и превъсходната валонска войска, която винъги и слѣпо е слѣдвала своя военачалникъ, който я научи да побѣждава при с. Контенъ и Гравелингенъ. Насилията, извършени отъ иконоборцитѣ въ църквитѣ и мънастиритѣ, отблъсна отъ съюза многобройното, богато и могжщественно католическо духовенство, което почти на половинъ бѣше готово да са присъедини къмъ съюза преди тъзъ злочеста безрѣдица. Та и отъ самия съюзъ управителката сполучваше почти всѣкой день да оттръгва по единъ членъ.

Всичко това накара княза да отложи за по-благоприятно време за̀мислитѣ, на които изпълнението сега бѣше неудобно, и даже — да напусни страната, на която неговото по-нататашно въ нея стоение неможеше принесе никаква полза, а нему можеше даже много да повреди. Намѣренията на Филиппа относително него нему бѣха съвсемъ ясни, по ония свѣдения, които той добиваше, по ония доказателства на недовѣрие, които той неведнъжъ е виждалъ въ постжпкитѣ на краля къмъ него и по много предопазителни извѣстия, които му идѣха отъ Мадритъ. Ако той даже и можеше да са съмнява въ намѣренията на краля относително себѣ си, него скоро можеше да го извади отъ туй заблуждение онъзи страшна войска, която са готвѣше въ Испания и трѣбваше да са яви въ провинцията не подъ предводителството на краля, както са пръскаха лъжовни слухове, а подъ началството на херцога Алба, както това му бѣше достовѣрно извѣстно — человѣкъ, който най много отъ всѣки другъ му е противодѣйствувалъ и отъ когото той имаше по-вече отъ всичко причини да са бои. Княза можеше доста джлбоко да вижда въ душата на Филиппа, за да са рѣши и повѣрва на истинското помиряване съ тоя господарь, който нѣкога му са боеше. На своя начинъ на дѣйствие княза гледаше пакъ толкозъ вѣрно, щото не очакваше отъ страна на краля каква и да е незаслужена благодарность. За това той можеше да предполага въ него само враждебни къмъ себѣ си намѣрения, и благоразумието го караше да предвари испълнението на тия намѣрения съ своевременно бѣгство. Новата клѣтва, която сега му искаха, той настояваше, да отблъсва и всичкитѣ писменни напомнювание по тоя предмѣтъ на управителката оставаха безполезни. Най-сѣтне тя испроводи при него въ Антверпенъ своя таенъ секретарь, Берти, който трѣбваше да поговори съ него откровенно и да му напомни всички оння лоши сѣтнини, които трѣбваше да има неговата внезапна отставка и за него лично, и за отечеството му. Управителката заповѣда да кажатъ на княза, че даже и самото му отказвание отъ клѣтвата вече хвърли нѣкоя сѣнка на неговата честь и придаде, ако и малко, вѣроятность на ония слухове, споредъ които княза са обвиняваше въ сношение съ мятежницитѣ; а уволнението на княза само можеше още по-силно да подтвърди всички тия слухове. Та и освенъ това, нали само на господаря е прилично да отпуща слугата си, а не слугата да напуща господаря си. Чиновника на управителката завари княза въ неговия антверпенски дворецъ, на видъ, напусналъ всичкитѣ краища на своята обществення служба и вдаденъ на частнитѣ си работи. Той отговори на посланика: „Азъ са отказахъ въ присѫтствието на Гогстратена да дамъ клѣтвата, която отъ менъ искатъ, вѣрвайте, азъ неможахъ да си обясня — бивало ли е нѣкога да искатъ подобно нѣщо отъ щатхалтеритѣ до преди мене; азъ вечъ веднѫжъ за винѫги са обвързахъ съ извѣстна клѣтва по отношение къмъ краля, и съ даването на тѫзи втора клѣтва, азъ мълкомъ бихъ подтвърдилъ, че първата клѣтва съмъ я вече нарушилъ. Азъ са отказахъ да я дамъ и за това, че още първата клѣтва ма задлъжава да защитявамъ правата и привилегнитѣ на страната — и гдѣ знамъ азъ до какви работи може да ма доведе тъзи нова клѣтва: може би до таквизъ, които ще бѫдѫтъ тъкмо противоположни на първата ми клѣтва; та не виждате ли, че въ тъзи нова клѣтва ма викатъ да дѣйствувамъ противъ всѣкого безъ разлика, когото би ми показали: отъ това не е исключенъ даже и самъ императора, моя лененъ владѣтелъ, противъ когото азъ, като неговъ вассалъ, то са вече знае, че не могѫ да дѣйствувамъ по никой начинъ. Азъ са отрѣкохъ да дамъ тъзи клѣтва и за това още, защото основани на нея, менъ могѫтъ ма накара да поведѫ на ешафота роднинитѣ си, другаритѣ, моитѣ собственни дѣтца, даже съпругата си, защото тя исповѣдва лютеранството. На основание тъзи клѣтва азъ би трѣбвало да са подчинявамъ на всичко, което би скимнало на краля да ми заповѣда, а краля не е чудно да ми даде заповѣдъ, способна да ма докара до ужасъ, толкозъ повече че моитѣ чувства отдавна сѫ вече възмутени отъ онъзи жестокость, съ която и сега, и винъги сѫ са отнасяли къмъ протестантското население. Тъзъ клѣтва възмутява моето нравственно чувство — и азъ немогѫ да я дамъ.“ Въ края на рѣчьта си той спомѣна и за херцога Алба, съ явно досаждание, и слѣдъ това веднага замълча.

На всички тия доводи Берти отговаряше точка-по-точка. По неговитѣ думи, наистина до княза не сѫ искали отъ никой щатхалтеръ подобна клѣтва, защото и самитѣ провинции до това врѣме не сѫ са намирали въ подобно положение. Тъзи клѣтва са иска отъ щатхалтеритѣ съвсемъ не за да нарушатъ първата, а за да имъ са напомни по-живо за първата тѣхна клѣтва и да са възбуди въ тѣхъ първата дѣятелность при туй мѫчно за провинциитѣ положение. На основание тъзи клътва на княза не могло да са предложи дѣйствие, което би нарушило правата и привиллегиитѣ на страната, защото краля тъй сѫщо са заклѣ да ги пази, както и князь Ѳранский. Въ тъзи клътва немогло да има нито дума нито за война съ императора, нито за война противъ кой-и да е царь, който е съ княза въ роднински свръски, и ако той на това непременно настоява, то него, ако ще, ще го освободятъ отъ всички тия съмнения съ особно едно прибавление къмъ формулата на клътвата. Въ всѣкой случай княза може да бѫде увѣренъ, че него ще сможатъ да го избавятъ отъ тия заповѣди, испълнението на които възмущава неговото нравственно чувство; нетрѣбва и да са говори, разбира са за това, че него, никаква власть на свѣта неможе го принуди да дѣйствува противъ своитѣ дѣтца или съпруга. Берти вече искаше да мини къмъ послѣдната точка, която са отнасяше до Алба, когато княза, който нежелаеше, вижда са, да изслушва обясненията му по тоя поводъ, изведнѫжъ му прекъсна рѣчта: „Краля мисли самъ да дойде въ Нидерландия,“ каза княза, „а азъ познавамъ краля. Краля неще претърпи, щото единъ отъ служащитѣ му да води лютеранка, а за това азъ и са рѣшихъ да са отдалеча, ведно съ семейството си на доброволно изгнание, преди да ма принудятъ и дочакамъ изгнанието противъ волята си. Но“, — прибави княза — „азъ, гдѣто и да бѫда, винѫги ще са отнасямъ къмъ краля като неговъ подданикъ.“ Отъ това са вижда, отъ какви рѣки вода докарваше княза за да скрие своето бѣгство, само и само да не открие ония главни причини, които наистина го караха да бѣга.

Но Берти пакъ са надяваше съ помощьта на Егмонтовото краснорѣчие да сполучи това, което той самъ неможа да добие съ собственното си ораторско искусство. Берти предложи на княза да са види съ Егмонта (1567.), и князя съ толкозъ по-голѣма охота прие туй предложение, че и нему са искаше на прощавание още веднъжъ да пригърни другаря си, Егмонта и, ако е възможно, да отбие ослъпения отъ неговия пѫтъ къмъ вѣрна гибелъ. Туй забѣлѣжително свиждание, послѣдно между двамата другари, стана въ Виллебрекъ, селце, расположено по брѣговетѣ на Рупелъ, между Брюсселъ и Антверпенъ; ведно съ Берти, тайния секретарь на управителката, на свижданието присѫтствува и младия графъ фонъ-Мансфелдъ. Реформатитѣ, които послѣднитѣ си надежди основаваха на крайтъ на туй свиждание на княза съ графа, намериха възможность да имъ подслушатъ разговора: шпиона, който са бѣше притаилъ въ кумина на сѫщата тъзи стая, въ която ставаше свижданието, имъ предаде до най-дребната подробность разговора между графа и княза. ИЕгмонтъ и Берти, и Мансфелдъ съ съединени сили и своето краснорѣчие са мѫчиха да отклонятъ кяза отъ неговото намѣрение, но не успѣха нито да го поколебаятъ. „Но ти си помисли, че съ туй си упорство въ намерението си можешъ да заплатишъ съ всичкото си достояние,“ каза най-сѣтне Егмонтъ на княза като го отведе до прозореца — „А ти ако не измѣнишъ своето намѣрение, ще заплаташъ съ живота си,“ му отговори княза. „Каквато и да бѫде моята сѫдба, Егмонте, но азъ поне ще са утешавамъ съ това, че и съ дѣла и съ съвѣтъ искахъ въ трудни времена да принесѫ полза на другаритѣ си и отечеството си. А ти навѣрно ще въвлечешъ и отечеството си и другаритѣ си въ неизбѣжна гибель.“ И тукъ още веднъжъ, по-настоятелно отколкото всѣкога, той зе да го придумва да са даде на тоя народъ, който можеше да бжде спасенъ само съ неговата ржка; ако пъкъ той неиска да са посвѣти на народното дѣло, то нѣка поне отъ своя лична изгода са помжчи и избѣгне гръмотевицата, която наближаваше отъ Испания.

Но никакви и най-очевидни доказателства, съ каквито са ползуваше князь Оранский и които той привождаше съ онъзи оживленностъ, съ онъзи пламенностъ, каквато можеше да вдъхне въ тѣхъ нѣжната грижливость на дружбата — нищо неможеше да унищожи злочестата увѣренность, която съвсемъ бѣше овладѣла здравия разсждъкъ на Егмонта. Предупазванията на Вилхелма Оранский излизали, по мнѣнието на Егмонта, отъ мрачното и боязливо душевно настроение, на което не е способенъ Егмонтъ, защото още весело гледа на Божия свѣтъ. Какъ? Да напусни живота, пъленъ съ излишества, благосъстояние и блясъкъ, животъ, въ който той и порастна и достигна зрѣлата си възрастъ, да са раздѣли съ хилѣди жизненни удобства, съ които собственно и е хубавъ живота, и всичко това за това само, за да са избѣгне бѣдата, която, благодарение на Егмонтовото легкомислие, бѣше още тъй далеко — не! таквазъ жъртва отъ Егмонта и неможеше да са изисква. Та той и ако да не бѣше тъй неженъ отъ природата — то се пакъ, какво му би било нему, своята изнежена отъ дълговременното щастие дъщеря, своята любяща съпруга и другитѣ си дѣтца, които той любеше отъ вся душа, какво му би било нему да ги запознава съ лишения, предъ които слабнѣе и неговото собственно мжжество, предъ които само възвишената философия може да помири нашата чувственность. „Ти никога не ще сполучишъ да ма убѣдишъ Вилхелме,“ каза Егмонтъ на княза Оранский: „ти нище, нище можешъ ма накара да гледамъ на работитѣ тъй, както са тѣ представляватъ на твоето печално благоразумие. Ако азъ наистина сполуча да докарамъ работата до тамъ, щото публичнитѣ проповѣди да са унищожатъ, иконоборцитѣ накажатъ, мятежницитѣ унищожатъ и въобще на провинциитѣ са върне тѣхного предишно спокойствие — кажи ми моля ти са, какво може да има тогазъ краля противъ мене? Краля е милостивъ и справедливъ, азъ съмь напълно достоенъ за неговата благодарность, и никога не ще забравя това, което съмь длъженъ азъ самь на себѣ си.“ — „Ако е тъй,“ извика Вилхелмъ съ негодование, и неговото сърдце болезненно забъхта при това, „възлагай всичкитѣ си надежди на тъзи кралева благодарность! Но мень ми говоря тъжно предчувствие — и дай Боже, щото то да ма лъжи — че ти, Егмонте, ще бѫдешъ оня мость, по който испанцитѣ ще минѫтъ и ще дойдѫтъ у насъ, въ провинциитѣ, и който ще са строши подъ тѣхъ.“ Като му каза това, той другарски го привлече къмъ себѣ си и съ горѣщина го стисна въ обьятията си. Дълго и дълго врѣме го гледа той отъ послѣ, като че искаше да са нагледа на цѣлия животъ; сълзи потекоха изъ очитѣ му — и подиръ това тѣ никога вече са не видѣха.

На другия день, подиръ свижданието съ Егмонта, князь Оранский написа на управителката прощално писмо, въ което я увѣряваще въ своето най голѣмо уважение къмъ нея и още ведъжъ я моли да истълкува въ най-добъръ смисъль тая стѫпка, която той са рѣшава да направи; подиръ това, ведно съ тримата си братя, той са оттегли въ своя градъ Бреду, гдѣто постоя тъкмо толкозъ време, колкото му трѣбваше, за да урѣди нѣкои и други свои частни работи. Отъ всичкото си семейство той остави само най-голѣмия си синъ Филиппа-Вилхелма въ висшето училище въ Льовенъ, тъй-като го считаше за доста защитенъ подъ покровителството на брабантскитѣ привиллегии и академическитѣ преимущества; тъзи непредпазливость (ако само той я не извърши преднамѣренно) намъ са струва необяснима и несъвмѣстима съ онуй разбиране характера на Филиппа, което въ толкозъ много случаи изказваше Вилхелмъ. Въ Бреду калвиниститѣ още веднъжъ са отнесоха къмъ него съ питанието: има ли за тѣхъ възможность да са надѣватъ за нѣщо, или всичко е изгубено? — Князя имъ отговори: „Азъ ви вече съвѣтвахъ, и сега пакъ повтарямъ, че вий трѣба да приемете аугсбургското вѣроисповѣдание; само по този начинъ може да са надѣвате за помощъ отъ Германия. Ако на това не сте съгласни, доставете ми 600,000 гулдена — и даже по-вече, ако можете.“ — „Първото условие“ отговориха калвиниститѣ, е противно на нашитѣ убѣждения и съвѣсть; колкото са отнася до паритѣ, тъзи сумма ний, може би, и ще можемъ да я съберемъ, ако само намъ са обясни, за каква именно цѣль тя е нуждна?“ — „Знайте,“ имъ извика съдосаждение князя, „че ако азъ сега би ви обяснилъ това, то и паритѣ не би сполучилъ да употрѣбя въ работа.“ И той веднага прикъсна разговора и отпустна проводената до него депутация-калвинисти. Него го укоряваха, че си е распилявалъ богатството, и въ това, че той ужъ благоприятствувалъ на всѣкакви нововведения именно по причина на силно натисналитѣ го дългове; но князя увѣряваше, че той още има 60,000 гулдена всѣкигодишенъ доходъ. При всичко това, при тръгването си, той зае отъ холандскитѣ щатове 20,0000 гулдена за обезпечение на които имъ заложи нѣкои отъ владѣнията си. Трудно бѣше да убѣди человѣкъ себѣ си, че той и отистина са рѣши да са покори на необходимостьта и да са откажи отъ по-нататашнитѣ си опити; но никой незнаеше това, което той носѣше въ себѣ си мълкомъ — никой не бѣше толкозъ силенъ, щото да чете въ неговата душа. Нѣкои лица го питаха, какъ мисли той да са отнася за напредъ къмъ испанский краль. „Твърдѣ спокойно“ отговаряше князя, „макаръ той да са коснеше и до честьта ми, и до имота ми,“ Веднага подиръ това той напустна Нидерландия и са засѣли на спокойствие въ Нассауското херцогство, въ родния си градъ Дилленбургъ; слѣдъ него излѣзоха изъ Нидерландия за въ Германия нѣколко стотинъ слуги, които му служеха, а тъй сѫщо и много граждани, които рѣшиха доброволно да го послѣдватъ; скоро примѣрътъ му послѣдваха графоветѣ фонъ-Гогстратенъ, фонъ-Куиленбургъ и фонъ-Бергенъ, които по-скоро са съгласяваха да раздѣлятъ съ него доброволното изгнание, отколкото легкомисленно да са повѣряватъ на неизведаемата сѫдба. Народа неможеше да не види въ туй излизание изъ страната на князя изгубванието на своя добъръ гений; мнозина между него боготворяха князя, всички безъ исключение са отнасяха къмъ него съ дълбоко уважение. Съ отдалечаванието на князя са срути и послѣдната надежда на протестантитѣ; и, при всичко това, тѣ много по-вече надежди възлагаха на тоя бѣглецъ, отколкото купомъ на всичкитѣ дѣятели, останали въ провинциитѣ. Даже и католицитѣ не безъ съжаление са отнесоха къмъ неговото напущание на дѣлата. Той и за тѣхъ много пѫти са е борилъ противъ тиранията; не веднъжъ ги е защитявалъ той отъ тѣхната пакъ църква; мнозина между тѣхъ избави той отъ кръвожаднитѣ сектанти. Твърдѣ малко *нищи духомъ* между калвиниститѣ, а именно ония, които взеха за прямо оскърбление предложението на князя, да са присъединятъ съ тия протестанти, които признаваха аугсбургското исповѣдание — само тия малцина са рѣшиха тайничката да благодарятъ небото, че ги е избавило въ лицето на князa, отъ опасенъ врагъ.

* * *

Паданието и унищожаванието съюза на гьозитѣ

Откато са прости съ другаря си, Егмонтъ побърза да са върни въ Брюсселъ, за да би получилъ достойната награда за твърдостьта си при дворътъ на управителката и, ведно съ това, посрѣдъ придворния шумъ и блясъкъ на своето щастие, да разсѣе ония малко облаци, които му помрачаваха умътъ отъ важното предупазвание, направено нему отъ Вилхелма Оранский. Бѣгството на Вилхелма сега нему само оставяше попрището на политическо дѣйствие: въ цѣлата република нѣмаше вече съперникъ, който да може са удари съ него и да му помрачи славата. И ето, че съ удвоена ревность започна да ламти за скороприходната милость на монарха, макаръ и да можеше, разбира са, да застане много по-високо отъ всички тия милости. Цѣлъ Брюсселъ трѣбаше да сподѣля съ него неговата радость. Той започна да дава великолѣпни пиршества и публични празденства, на които често присѫтствуваше и сама херцогинята, за да искорени въ душата му всѣка слѣда отъ подозрение. Егмонтъ, незадоволенъ отъ това, че даде изискапата отъ него клѣтва, той започна да са старае и надмини най-благочестивитѣ — съ благочестието си и най-ревностнитѣ — съ ревностьта си въ искореняване протестантската религия и покоряванието съ орѫжие непокорнитѣ градове на Фландрия. Той обяви на графа фонъ-Гогстратена, на стария си другарь, а тъй-сѫщо и на всичкитѣ други гьози, че той ще скъса съ тѣхъ всѣкаквито сношения, ако тѣ зематъ още да са колебаятъ и са не върнатъ на лоното на църквата и не са помирятъ съ своя краль. Двѣтѣ страни подиръ това размѣниха помежду си онія довѣренни писма, каквито у всѣка отъ тѣхъ оставаха въ ржцетѣ, и раздѣлата мѣжду тѣхъ отъ тая постжпка стана публична и неизбѣжна. Отпаданието на Егмонта отъ съюза и бѣгството на князя Оранский съсипаха и послѣднитѣ надѣжди на протестантитѣ и до край вече разсипаха съюза на гьозитѣ. Всички побързаха съ най-голѣма готовность и единъ презъ други, да даджтъ новата клѣтва. Напусто викаха протестантитѣ-търговци противъ туй вѣроломство на болѣритѣ; тѣхния слабъ гласъ вече са нечуваше, и всичкитѣ сумми, които тѣ потрошиха за да нарѣдятъ съюза, сега са видѣха безвъзвратно изгубени.

Най-важнитѣ градове са покориха и заеха отъ гарнизонитѣ; мятежницитѣ бѣха принудени вcѫду или да бѣгатъ, или да паднатъ отъ ржката на джелатина; въ провинциитѣ за тѣхъ вечъ нѣмаше никакво спасение. Всичко са преклони предъ сполуката на управителката, и нейната побѣдоносна войска наближаваше Антверпенъ. Подиръ трудна и упорна битка, ней, най-сѣтне са удаде да очисти градътъ отъ най-буйнитѣ му граждани: Германъ и неговитѣ привърженници избѣгаха, а едно съ това утихнаха и вжтрѣшнитѣ бури на града. Умоветѣ зеха малко по-малко да са успокояватъ, и тъй-като тѣхъ вече ги не подпалваха яростни агитатори, тѣ започнаха да ставатъ по-въсприимчиви къмъ благоразумнитѣ съвѣти. Състоятелнитѣ граждани съ ядъ са сретѣмяха да въдворятъ мирътъ, за да могжтъ пакъ да върнатъ живата опъзъ търговия и промисълъ, които тъй силно повреди дълговременното безначалие. Приближаванието на Алба, което плашеше всички, твореше чудесии; като желаяха да са предвардятъ отъ ония стѣснения, които безъ друго носѣше съ себѣ си испанската войска, всички бързаха да са покорятъ на много пѫти по-лѣгката власть на управителката. И ето, противъ всѣко очакване, проводиха въ Брюсселъ, при управителката, посланници за да встѫпятъ въ преговори и си предложатъ условията. Колкото приятно и да бѣше очудена управителката отъ тая неочаквана за нея стѫпка, но тя пакъ не даде да я измамятъ въ тая работа. Тя обяви, че за нищо нито може, нито иска да знае до тогазъ, до когато градътъ не приеме гарнизона. И на туй нейно желание вече не смѣеха да противорѣчатъ — и на другия день графъ Мансфендъ въведе въ градътъ войскитѣ си въ боевъ рѣдъ, подъ шеснайсетъ знамѣна. Ей тукъ са и заключи тържественния договоръ между херцогинята и градътъ; по тоя договоръ градътъ са задължаваше съвсемъ да унищожи реформатското богослужение, да изгони всичкитѣ проповѣдници на туй вѣроисповѣдание, да върне римокатолическата религия въ нейното предишно величие, да подновятъ раззоренитѣ църкви въ всичкото имъ благолѣпие както напредъ; да държатъ старитѣ едикти, да дадѫтъ новата клѣтва, която дадоха другитѣ градове и да предадѫтъ въ рѫцетѣ на правосѫдието всички ония, които сѫ обвинени въ оскърбление на величеството, подигнаха противъ правителството орѫжие и оскверниха църквитѣ. За туй пъкъ и управителката са задлъжаваше да забрави миналото и даже да са застѫпи за виновнитѣ предъ краля. На всички тия, които не вѣрваха въ милостьта на краля, са даваше цѣль мѣсецъ време да обърнатъ на пари всичкитѣ си имоти и са оттеглятъ въ безопасна земя; но това не са касаеше и до направилитѣ нѣкое престѫпление, които са исключаваха отъ изгнанието още съ първия членъ на условието. Веднага следъ сключването на тоя договоръ герода възвѣсти на всичкитѣ реформатски и лютерански проповѣдници, които са намираха въ Антверпенъ и неговата околность, да са отдалечатъ въ течение на 24 часа. Всичкитѣ улици, всичкитѣ градски врата са напълниха съ гъсти тълпи, които за своето богопочитание напущаха всичко мило и драго, като отиваха да търсятъ по чужбина мѣсто, по-вече благоприятствующе на тѣхното вѣроисповѣдание. Тукъ мѫжье на вѣки са прощаваха съ женитѣ си, бащи — съ дѣтцата си; тамъ главата на нѣкое семейство бърза да са махва съ цѣлото си домочадие. Цѣль Антверпенъ са обьрна въ обителъ на скръбьта; кадѣто и да са обърнешъ, вежду ще видишъ най-трогателнитѣ зрѣлища на скръбна раздѣла. Всичкитѣ протестантски цьркви бѣха запечатани; самата религия на протестантитѣ като да я е нѣмало. На 10 Априлий 1567 — бѣше деньтъ, въ който излѣзоха изъ провинциитѣ проповѣдницитѣ. Като са явиха, за последенъ пѫть въ съвѣта (преди излизанието изъ градътъ,) за да приематъ отъ магистрата разрѣшение да си излѣзатъ, тѣ неможаха да си удържатъ сълзитѣ и започнаха да изливатъ най-горчивитѣ си оплаквания. „Насъ ни принасятъ въ жъртва!“ — викаха тѣ — „насъ низко ни напущатъ! Но скоро ще дойде това врѣме, когато Антверпенъ тѣжко ще заплати за тѫзи си низость!“ Най-много и най-горчиво са оплакваше лютеранското духовенство, което бѣше докарано въ Антверпенъ отъ самия магистратъ да проповѣдва противъ калвиниститѣ. Подъ лъжовния предлогъ, че краля ужъ е по-вече расположенъ къмъ тѣхното вѣроисповѣдание, лютеранитѣ са вовлѣкоха въ съюзъ противъ калвиниститѣ, които можàха да задушатъ съ тѣхна помощь; а сега, когато тѣзи помощь имъ вече не трѣбаше, тѣмъ имъ дадоха еднаква участь съ противницитѣ имъ, като принуждаваха и еднитѣ и другутѣ да оплакватъ своята глупость.

Нѣколко дена подиръ това, управителката извърши тържественното си влизание въ Антверпенъ, придружавана отъ хиляда валонски всадници, всичкитѣ кавалери на Златното Руно, всичкитѣ щатхалтери и съвѣтници, отъ всичкия си дворъ и множество длъжностни лица, съ всичкото великолѣпие на сѫщинска побѣдителка. Преди всичко тя посѣти катедралния съборъ, който сé още носеше на себѣ си жалостнитѣ слѣди на иконоборческото движение, нѣщо, което накара херцогинята да са просълзи въ врѣме на молитвата. Веднага слѣдъ тóва на площадта наказаха (т. е. заклаха, пр.) четирма мятежника, които можàха да уловятъ при бѣганието имъ. На католическитѣ свѣщенници са заповѣда още веднъжъ да прекрѫстятъ дѣцата, които са били крьстени по протестантския обрядъ; всичкитѣ жилища на еретицитѣ са унищожиха, всичкитѣ имъ църкви са сравниха съ земята. Почти въ всичкитѣ градове на Нидерландия послѣдваха примѣрътъ на Антверпенъ и протестантскитѣ проповѣдници трѣбваше да са отдалечатъ отъ всѣкадѣ. Въ края на априлий всичкитѣ католически църкви са украсиха по добрѣ отъ напредъ, всичкитѣ църкви на протестантитѣ съборени и вече нито слѣда отъ чужда вѣра не оставаше въ всичкитѣ седемнайсеть провинции. Черната тълпа, която обикновенно е склонна да са повлича подиръ всѣка сполука и всѣко щастие, сега са явяваше толкозъ дѣятелна помощница при ускоряванието падането на падналитѣ вече, и които преди малко време тъй яростно защищаваше; ето защо прекрасния молитвенъ домъ, въздигнатъ отъ калвиниститѣ въ Гентъ, са срути въ по-малко отъ единъ часъ. Отъ керестето на срутенитѣ протестантски църкви направиха бѣсилки, на които бѣсяха тия, които грабиха католическитѣ църкви. Всичкитѣ ешафоти са натрупаха съ лешове, всичкитѣ тъмници са препълниха съ жъртви, обречени на смъртъ, всичкитѣ пѫтища посѣяни съ бѣжанци. Нито въ единъ градъ даже най-малкия, въ тая убийственна година не са наказаха (заклаха, изгориха или убѣсиха) по-малко отъ петдесетъ души, а въ голѣмитѣ градове числото на такива наказани достигаше до триста, безъ да са турятъ въ смѣтка тия, които вънъ отъ градскитѣ стѣни са падаха въ рѫцѣтѣ на военнитѣ потери и, като разбойници, безъ милосърдие и безъ всѣкакви попататашни изслѣдвания, са наказваха съ бѣсилка.

Управителката бѣше още въ Антверпенъ, когато я извѣстиха за пристиганието на посланници отъ Бранденбургъ, Саксония, Хессенъ, Вюртембергъ и Баденъ, които бѣха дошли при управителката да ходатайствуватъ за своитѣ, принудени да бѣгатъ, единовѣрци. Изгоненитѣ изъ Нидерландия проповѣдници отъ аугсбургското вѣроисповѣдание, излѣзоха подъ защитата на нѣмскитѣ князье и обърнаха вниманието на послѣднитѣ върху обстоятелството, че и Брабантъ, като една отъ частитѣ на империята, подлежи на условията на общеприетия въ Германия религиозенъ миръ. Появяванието на чужди посланници обезспокои управителката, и напусто са опитва тя да имъ попречи на влизанието въ градътъ; но тя се пакъ сполучи, подъ видъ ужъ да ги приеме съ особенни почети, да ги заобиколи съ такава бдителна стража, щото неможеше да са има страхъ отъ побезпокоявание на градътъ отъ тѣхното пристигвание. По високомѣрния тонъ, който тѣмъ тъй не на врѣме скимна да възиматъ въ преговоритѣ си съ херцогинята, можеше почти вѣрно да са заключи, че на тѣхнитѣ искания не трѣбва да са дава твърдѣ голѣмо значение. „По справедливость“—тъй говорѣха тѣ — „аугсбургското исповѣдание въ Нидерландия трѣба да бѫде господствующе, като единственно, напълно съгласно съ евангелското учение; всичкитѣ преслѣдвания привърженницитѣ на туй исповѣдание, на основание жестокитѣ едикти, могѫтъ да бѫдѫтъ нарѣчени неестественни и непозволителни. А та че за това, въ имѣто на религията тѣ са рѣшиха да помолятъ управителката да са не отнася тъй жестоко съ повѣреннитѣ неи народи. Управителката, чрезъ графа фонъ-Старенберга, своя нѣмски министръ, отговори на посланницитѣ на нѣмскитѣ князье, че ходатайство, подобно на тѣхното, не заслужва никакъвъ отговоръ. Отъ участието, което показаха нѣмскитѣ князье къмъ нидерландскитѣ бѣжанци, на херцогинята става съвсемъ ясно, че тѣ даватъ много по-малко значение на писмата на Негово Величество краля, въ които му бѣ угодно да имъ обясни своя начинъ на дѣйствие, отколкото на оплакванията на нѣкои си нехранимайковци, които оставиха спомѣнитѣ си въ толкозъ раззорени църкви. Херцогинята мисли, че германскитѣ князье могѫтъ да оставятъ на Н. Величество краля грижата за благото на неговитѣ подданници, и че тѣ трѣбваше да са откажатъ отъ трудътъ да поддържатъ мятежния духъ въ чужди земи — трудъ който не имъ прави честь. Подиръ нѣколко дена посланницитѣ на нѣмскитѣ князье напустнаха градътъ, безъ да направятъ нѣщо; само саксонский посланникъ са призна тайно предъ управителката, че неговия господарь са е рѣшилъ на тъзи постѫпка по принуждение, и че той е напълно преданъ на австрийския домъ. Още посланниците не бѣха успѣли да излѣзатъ изъ Антверпенъ, когато херцогинята получи извѣстие за одържаната пълна побѣда надъ враговетѣ.

Графъ Бредероде, застрашенъ отъ нападението на графа фонъ-Мегена, напустна своя градъ Виана и всичкитѣ си отново дигнати укрѣпления и, съ помощьта на некатолическата часть на своитѣ привърженници, впусна са въ градътъ Амстердамъ, гдѣто присѫтствието му доста ободри протестантитѣ, но въ сѫщото време крайно обезпокои магистрата, който тъй неотдавна и съ такива мѫки можа да успокои вѫтрешното възстание. Въ Амстердамъ партията на Бредероде започна отъ день на день да нараства, тъйкато при него зеха да са стичватъ отъ Утрехтъ, Гренингенъ и Фрисландия мнозина отъ дворянитѣ, изгонени изъ тия провинции отъ орѫжието на фонъ-Мегена и фонъ Аремберга. Съ помощьта на всѣкаквито преобличания тѣ намѣриха възможность да проникнатъ въ градътъ, гдѣто са събраха около своя предводитель и съставиха около особата му силна почетна стража. Управителката, уплашена отъ ново възстание, испрати едного отъ тайнитѣ си секретари, Якова де ла-Торре, съ заповѣдь къмъ амстердамския градский съвѣтъ, комуто заповѣдваше, стане-що-стане, да глѣда да са избави отъ графа Бредероде. Но нито магистрата, нито самъ де-ла-Терре, който лично бѣше обявилъ на графа херцогинината воля, нищо неможеха да сполучатъ; нѣкои дворяни отъ свитата на графа нападнаха самия де-ли-Торре, въ собственната негова стая и му отнеха повѣрителнитѣ грамоти. Той, може би, и щеше да заплати съ живота си, ако да не бѣше можалъ да са исплъзни тъй искуссно изъ рѫцетѣ имъ. Още цѣль мѣсецъ подиръ това Бредероде си оставаше въ Амстердамъ безсиленъ кумиръ за протестантитѣ и юзда за католицитѣ, въ пълно бездѣйствие и на пусто си само уголѣмяваше цифрата на домакинскитѣ разноски,-тогазъ, когато неговата храбра войска, напустната отъ него въ Виана, толкозъ безпокоеше графа фонъ-Мегена, щото даже му попречи въ прислѣдванието на протестантскитѣ бѣжанци. Най-сетне и Бредероде са рѣши, по примѣрътъ на князя Оранский, да отстѫпи предъ необходимостьта и са откаже отъ дѣлото, спечелванчето на което бѣ вече невъзможно. Той са исказа предъ градския съвѣтъ, че желае да напустни Амстердамъ, ако само тѣ му дадѫтъ на заемъ една доста умѣренна сумма, която да би му дала възможность да тръгне на пѫть. Завчасъ побързаха да му намѣрятъ исканата сумма, само и само да са отърватъ отъ него и нѣкои банкери завчасъ турнха таквазъ една сумма въ расположението на магистрата, подъ порѫчителството на градский съвѣтъ. Сѫщата нощь графа напустна Амстердамъ, и на въорѫженъ корабъ биде докаранъ до Фли, отъ гдѣто той и сполучи да са дотътри благополучно въ Емденъ. Сѫдбата са отнесе съ него много по-мѣгко отколкото съ ония, които той въвлече въ своето безумно-смело предприятие; той умрѣ подиръ една година, въ 1568 година, въ една отъ кулитѣ си въ Германия; причината на неговата смърть е била пиянството, на което той са е вдалъ, вижда са работата, отъ тъга. Много по-добра бѣше участьта на неговата вдовица, графинята фонъ-Мерсъ, на която отпослѣ са ожени Пфалкския курфирстъ, Фридрихъ III. Дѣлото на протестантитѣ изгуби твърдѣ малко отъ оттеглюванието на Бредороде; наченатото отъ него дѣло не умрѣ ведно съ него, защото то неживѣеше отъ него.

Малката онъзъ войска, която съ срамотното си бѣгство Бредероде остави на произвола на сѫдбата, бѣше мѫжественна и храбра, и въ числото на нейнитѣ предводители имаше мѫжье лични. Тъзи войска са распусна веднага слѣдъ оттеглянието на Бредеродс, който държеше заплатитѣ на войницитѣ; но гладътъ и юначеството още спомогнаха, щото тѣ да са не прѫснатъ изведнъжъ въ разни страни. Нѣкоя часть отъ тъзи войска, подъ началството на Дитриха фонъ-Баттенбурга, тръгна къмъ Амстердамъ, съ надежда да свари градътъ неприготвенъ; но графъ фонъ-Мегенъ, който довтаса на помощъ на града съ тринайсетъ роти най-отбрана войска, накара мятежницитѣ да се оставятъ отъ намѣрението си. Тѣ са задоволиха съ това, че ограбиха околнитѣ манастири — при това най-много пострада аббатството въ Егмонтъ — и послѣ тръгнаха къмъ Ваттерландъ, гдѣто тѣ, по причина на множеството блата, мислѣха себѣ си въ най-пълна безопастность отъ преслѣдванията. Но графъ фонъ-Мегенъ ги потири и тамъ и ги накара да търсятъ спасение въ Зюдерзе. Братия фонъ-Баттенбургъ, ведно съ нѣкои фрисландски болѣри, между другитѣ съ Бейма и Галама, съ сто и двайсетъ войници и съ плячката, наплячкосана отъ манастиритѣ, бѣха сѣднали на единъ корабъ въ градътъ Горнъ, за да приплаватъ въ Фрисландия; но вѣроломний кормчия, който искà че блъсна кораба на пѣсъка при Гарлингенъ, ги предаде въ рѫцетѣ на едного отъ началницитѣ на Аремберговия отрядъ, който и ги откара всички живи роби. Графъ фонъ-Арембергъ завчасъ прочете присѫдата надъ всичкитѣ долни чинове на отдѣленьето; а дворянитѣ проводи на управителката, която на седмина отъ тѣхъ заповѣда да отсѣчатъ главитѣ. Останалитѣ седмина, които принадлежаха къмъ най-благороднитѣ отрасли на дворянския родъ — въ това число братья Баттенбургъ и нѣколко фрисландци — всички още твърдѣ млади, са оставиха въ запасъ за херцога Алба, за да може самото си встѫпвание на управлението да ознамѣнува съ дѣло, достойно за туй управление. Много по-голѣма бѣше сполуката на другитѣ четри кораба, които бѣха успѣли да отплуватъ отъ Медемликъ, и по диритѣ на които графъ фонъ-Мегенъ са впусна съ дреболийни кораби. Противния вѣтръ ги отби отъ тѣхния сѫщински пѫть и ги закара къмъ брѣговетѣ на Гелдернъ, гдѣто тѣ и слѣзохъ благополучно; при Гейзенъ тѣ тръгнаха по Рейнъ и честито достигнаха въ Клеве, гдѣто, откато си распокъсаха знамѣната, распълзяха са по различни страни. Нѣкои отдѣления на мятежницитѣ, които по-вече отъ другитѣ са занимаваха съ грабежи по манастиритѣ, бидоха достигнати отъ графа фонъ-Мегена въ северна Холландия и уловени до единъ, подиръ което фонъ-Мегенъ са съедини съ Нуаркарма и принуди Амстердамъ да приеме гарнизона. Три, останали нѣкакъ роти, послѣдния остатъкъ отъ войската на гьозитѣ, са нападнаха отъ Херцога Ериха Брауншвейгский при Виана, гдѣто тѣ искаха да завладѣятъ едно отъ укрѣпленията, и бидоха избити до единъ; Ренессе, началника на тия роти, уловиха въ крѣпостьта Фрейдембургъ въ Утрехтъ. Когато подиръ това херцогъ Ерихъ встѫпи въ Виана, намери градътъ като гробъ тихъ и съвсѣмъ обезлюденъ. И жителитѣ и гарнизона веднага напустнаха градътъ подъ влиянието на първото оплашвание. Ерихъ тутакси заповѣда да сринатъ укрѣпленията, да съборятъ доло стѣнитѣ и кулитѣ, и да обърнатъ въ просто село тоя градецъ, койтъ е служилъ за гьозитѣ като укрѣпена точка. Распълзяха са въ различни страни и първитѣ основатели съюза на гьозитѣ; Бредероде и Лудвигъ Нассауский избѣгаха въ Германия; тѣхния примѣръ послѣдваха графоветѣ фонъ-Гогстратенъ, фонъ-Бергенъ и фонъ-Куилембургъ; Мансфелдъ отпадна отъ съюза; братья фонъ-Баттенбургъ са топяха въ тъмницата и чакаха позорното смъртно наказание, а Марнинксъ, владѣтеля на Тулуза, умрѣ съ смъртьта на храбъръ на бойното поле. Тѣзи отъ съюзницитѣ, които сможаха да избѣгнатъ отъ мечьтѣ, или отъ рѫцетѣ на джелатина, неможаха да отървѫтъ нищо отъ имотътъ си. И тъй, най-сътне дойде рѣдъ да примѣнятъ къмъ себѣ си, въ всичката му ужасающа истина онуй название, което първоначално тѣ си бѣха дали само за очи.

Съ такъвъ безлавенъ край са довърши сѫществуванието на тоя достославенъ съюзъ, който отначало даваше таквизъ прекрасни надежди, и обѣщаваше да са яви могѫща преграда за угнетѣнието. Единството съставляваше неговата сила; недовѣрието и вѫтрѣшнитѣ раздори го погубиха. Въ него излѣзоха на лице много рѣдки и прекрасни доблести. Но на съучастницитѣ му не достигаха двѣ, най необходими свойства — умѣренность и благоразумие, безъ които невъзможно са явява испълнението на каквито и да било предприятия и напусто отиватъ плодоветѣ даже и на най-усилната ревность. Ако цѣлитѣ на съюза и наистина бѣха толкозъ чисти, колкото той са мѫчеше да ги покаже чисти, или пъкъ останѣха толкозъ чисти, колкото бѣха тѣ чистя при самото основавание на съюза, то самия съюзъ, разбира са, би си останалъ заварденъ отъ всички ония случайности, които тъй не на време зеха да го подкопаватъ отъ послѣ, и тогава, даже при злочестия край на дѣлото, съюза би спечелилъ за себѣ си добра страница въ историята. Но твърдѣ ясно са явява за всѣки чуждъ наблюдателъ, че болѣрството, което взе участие въ съюза, прие въ безумствата на иконоборческото движение много по-вече участие, отколкото му приличаше на достоинството и съотвѣтствуваше на невиннитѣ му цѣли; мнозина отъ съюза даже очевидно смѣсиха своето, въ сѫщность добро дѣло, съ бѣснуванията на тия негодни шайки. Едно отъ най благодѣтелнитѣ влияния на съюза, е, разбира са, ограничението на инквизицията и до нѣйде по-човѣчната форма, дадена на едиктитѣ; но, при това, смъртьта на толкозъ хилѣди души, погинали за съюза, отниманието отъ страната толкозъ превъсходни граждани, които пренесоха своето трудолюбие въ други земи, предизвикванието на херцога Алба и повторното появявание на испанскитѣ войски въ провинциитѣ — всичко това бѣше твърдѣ скѫпа цѣна за споменатитѣ по-горе, чисто-временни облѣкчения. Мнозина добри и мирни граждани, които може би никога не би испитали съблазна ако да не имъ са бѣше представила тъзи опасна случайность — само името на съюза подбуди къмъ престѫпни опитвания, на които съюза, на видъ, обѣщаваше най добръ край: и тѣ всички погинаха, защото тѣхнитѣ надѣжди неможаха да са сбѫднатъ. Неможе при всичко това, да са отрича, че многото злини, направени отъ съюза, принесоха своята и и доста положителна полза. Съюза послужи като поводъ за сближавание на отдѣлнитѣ лица, и за унищожение боязливия егоизмъ; благодарение нему, въ срѣдата на нидерландското население са въдвори оный общение, което са бѣше комай изгубило подъ тежащий до тогава надъ страната монархически товаръ, и между раздѣленитѣ части на народа са яви оная свръска, появяванието на която тъй старателно са мѫчатъ да затруднятъ деспотитѣ. Макаръ че опитванията на съюза несполучи, макаръ че въземитѣ, завързани твърдѣ на бързо и да са скъсаха твърдѣ скоро; но отъ тия несполуки и са научи най-сътне народа да знае, какъ да търси оная ягка свръска, надъ която времето да неможе да оказва никакво влияние.

Унищожаванието войската на гьозитѣ докара и това, щото и холандскитѣ градове изново да са покорятъ подъ властьта на управителката, и въ провинциитѣ не оставаше вече нито една точка, която да са противи на нейното оржжие, но постоянното изсѣляване на туземцитѣ и чужденцитѣ изъ провинциитѣ заплашваше страната съ гибелно отслабвание. Въ Амстердамъ изселяющитѣ са бѣха толкозъ много, щото корабитѣ са видѣха недостатъчни за да ги прекаратъ презъ морето или презъ Зюдерзе, и тоя цвѣтущъ търговски градъ бѣше близо къмъ паданието си въ благосъстоянието. Управителката, уплашена отъ туй общо бѣгство, побърза да напише нѣкои одобрителни писма къмъ градоветѣ, като са мжчеше да удържи падналитѣ духомъ граждане съ помамливи обѣщания. На всички, които доброволно преминатъ къмъ страната на краля и цьрквата, тя, отъ името на краля обѣщаваше пълно помилвание, и съ печатни обявления канеше бѣжанцитѣ да са завърнатъ съ надежда да получатъ тъзи кралева милость. Тя обѣщаваша на народа че ще го избави отъ испанската войска, макаръ тя да стои и на самата граница, тя отиде до тамъ, щото обяви, че ужъ имало още нѣкаква си възможность съ сила да са попречи на испанскитѣ войски да влѣзатъ въ провинциитѣ, защото тя съвсемъ на искала да отстжпва другиму славата за даванието на страната миръ, който ѝ струва толкозъ тѣжки усилия. Немнозина, поради тия манифести, са върнаха къмъ предишната си вѣра и преданность, и тия немнозина отпослѣ са раскаяха за постжпката си; много хиляди вече успѣха да са изсѣлятъ и подиръ имъ послѣдваха други хилѣди. Германия и Англия бѣха препълнени съ нидерландски бѣжанци, които вездѫ, гдѣто са приселяваха си удържаха и привичкитѣ, и обичаитѣ, даже дрѣхитѣ си, защото тѣмъ бѣше съвсемъ много тѣжко да са отлѫчатъ до сущъ отъ отечеството си и да са простятъ даже и съ надеждата за възвръщание въ него. Твърдѣ малцина посеха съ себѣ си нѣкои остатъци отъ предишното си благосъстояние; по голѣмата часть отъ бѣглецитѣ са докара до просия и можеше да принесе на новото си отечество само своя промишленъ духъ, работническитѣ си рѫце и гражданската доблесть.

И ето, управителката побърза да проводи на краля такова извѣстие, съ каквото тя не е имала възможность да го зарадва въ течение на всичкото управление. Тя му възвѣсти, че е сполучила найсѣтне да подари на всичкитѣ нидерландски провинции пълно спокойствие, и че тя са счита доста силна за да може и за въ бѫдѫще да поддържа туй спокойствие. Тя му възвѣстяваше още и това — че ужъ сектитѣ сѫ вече окончателно искоренени и че римокатолическото вѣроисповѣдание заблѣстя въ всичкото си предишно величие; мятежницитѣ вече получиха достойната си награда или още я чакатъ въ тъмницата; вѣрностьта на градоветѣ е обезпечена съ достатъчни гарнизони. За това тя мисли, че испанскитѣ войски вече не сѫ нуждни въ Нидерландия, защото нѣма вече предлогъ, който да оправдае встѫпванието имъ въ провинциитѣ. Тѣхното пристигване отново би могло да прекъсни спокойствието и рѣдътъ, за въдворяванието на които стана нужда да употрѣби толкозъ усилия и спохватности; въвежданието на войскитѣ би затруднило самото подновяване на търговията и промишленностьта, защото ще натовари гражданина съ нови разноски и съ туй ще му отнеме възможностьта да си поднови занятието. Само единъ слухъ за пристигванието на испанскитѣ войски лиши страната отъ много хиляди граждани; а сѫщинското появявание на испанскитъ войски въ нидерладскитъ предѣли би обърнало Нидерландия на чиста пустиня. Тъй-като въ провинциитъ нѣмаме вече врагъ, когото да трѣбва да надвиваме, нито мятежъ — да го погасяме, за пристѫпванието на тия войси неостава друго, освень да са измисли повода, че тѣ са испратени като исправителна мѣрка; нъ това разбира са, не би послужило за честь на новодошлата войска. Тази сплна мѣрка, неизвиквана вече отъ необходимостьта, би приела ненавистния образъ на угнетение, раздразнила би изново умоветѣ, би довела протестантитѣ до най-голѣмитѣ крайности и ги би въорѫжила да защитятъ другоземнитѣ си едновѣрци. Управителката прибави въ това си заявление още, че тя, отъ името на краля си позволи да обѣщае на народа, че той ще бѫде избавенъ отъ испращанието на чужди войски, и че тя преимуществено на туй условие дльжи мирътъ, съ който са наслаждава сега страната; за това тя неможе да му гарантира, дали ще да продължи този миръ и за напредъ, ако той не испълни обѣщаното отъ нея. Самия краль, своя владика и господинъ, нидерландцитѣ сѫ готови да приематъ съ всичкитѣ изявления на преданность и почитание; но той трѣбва да са яви посрѣдъ тѣхъ като баща, а не като *карающъ* владика. Краля, по мнѣнието на управителката, трѣбваше да са яви за да са наслади отъ спокойствието, което тя е въдворила, но никакъ не и за да наруши туй спокойствие.

Приготовленията на Алба и тръгването на войската за въ Нидерландия.

Но въ мадритския съвѣтъ са рѣши да постжпятъ инакъ. Министра Гранвелла, който и като отсжтствуваше преобладаваше съ привърженницитѣ си въ министерството, кардинала и великий инквизиторъ Спиназъ и херцогъ Алба, ржководими, нѣкой отъ ненавистьта, нѣкой отъ духътъ на религиозно преслѣдвание, или отъ частнитѣ си изгоди, успѣха да надмощятъ княза Рюи-Гомецъ-де-Еболи, графа да-Ферия и кралевския духовникъ Френада, които бѣха за по-мѣгкитѣ мѣрки. „Макаръ смутоветѣ сега и да утихнаха“ — утвърждаваха тѣ, — „но утихнаха за това само, защото мятежницитѣ са докараха до ужасъ отъ слуховетѣ, че краля приближава съ войска, не на тѣхното раскайвание, а на страхътъ имъ длъжимъ ний сега въдвореното спокойствие, което би станало доста ненадеждно, ако мятежницитѣ можеха да са освободятъ отъ тоя страхъ.“ Тъй-като пристъпницитѣ на нидерландския народъ представляваха за краля такъвъ благовиденъ и законенъ поводъ за прекарвание своитѣ деспотически намѣрения, твърдѣ е естественно, че спокойното умиротворение на смутоветѣ, което управителката приписваше на себѣ си като заслуга, бѣше твърдѣ далечъ отъ личната негова цѣль; а тъзи цѣль бѣше, щото, опрянъ на законна основа, да отнеме отъ провинцията ония права и преимущества, съ които отдавна неможеше да са помири неговия властолюбивъ духъ.

До туй време краля, съ най непроницаемо лицемѣрие поддържаше въ всички мисъльта, че той лично ще посѣти провинциитѣ, макаръ че той навѣрно никога нито е помислювалъ да направи туй посѣщение. Пжтешествията, виждаше са, особенно не са съгласяваха съ машинално измѣреното течение на неговия правиленъ животъ, съ ограниченностьта и спокойствието на неговия умъ, който винъги задушаваха и по най-неприятенъ начинъ развличаха всъкаквито нови и разнообразни явления, които влияеха на него изотвънъ. Особенно затрудненията и опасноститѣ — неизбѣжнитѣ спжтници на такова пжтешествие — трѣбваше толкозъ по-вече да заплашватъ неговата природна страхливость и изнѣженность, колкото по-малко той — той, който е навикналъ винъги да дѣйствува въ своята глава, който е привикналъ хората да подчинява подъ своитѣ правила, а не правилата си да приспособява къмъ хората — бѣше способенъ да съзнае ползата и необходимостьта на туй пжтешествие. Та и освенъ това, нему бѣше невъзможно, даже за едно мгновение, да отдѣли своята личность отъ неговото кралевско достоинство, което, разбира са, нито единъ владѣтель въ свѣтътъ не пазеше тъй рабски и съ такова педантство; за това, ония церемонии, които въ неговия умъ неизбѣжно са съединяваха съ таквозъ пжтешествие, и разноскитѣ, които при подобни церемонии, пжтешествието щеше да струва, вече сами по себѣ си бѣха достатъчни за да го исплашатъ и го накаратъ да са изостави отъ всѣко пжтешествие. Туй обстоятелство, слѣдователно, съвсемъ нѣма причина да са обяснява съ влиянието на кралевия любимецъ, Рюи-Гомецъ, макаръ че той, разумява са, трѣбваше да иска отдалечаванието на херцога Алба, своя съперникъ, отъ при особата на краля. Но колкото и малко значение да даваше краля на своето въ Нидерландия пжтешествие, той се пакъ намираше за необходимо отъ далечъ да влияе съ слуховетѣ за това пжтешествие, като съ грьмотевица, за да попречи на опасното съединение на безпокойнитѣ хора, да ободри преданнитѣ нему и да тури преграда на по-нататашнитѣ успѣхи на мятежницитѣ.

За да докара лицемѣрието си до крайность, той направи и най-дребнитѣ распорѣждания за туй пѫтешествие, и испълняваше всичко, което се изискваше отъ него въ такъвъ случай. Той заповѣда да приготвятъ кораби, назначи офицери, опредѣли пълния съставъ на оная свита, която трѣбваше да го придружава. Всичкитѣ чужди дворове, чрезъ неговитѣ посланници, са извѣстиха за това негово намѣрение, за да не би са побезпокоили отъ военнитѣ приготовления на краля. Предъ французския краль заповѣда да молятъ за свободното, както негово, тъй и на свитата му минаване презъ французскитѣ владѣния, а отъ херцога Савойски заповѣда да искатъ съвѣтъ, кой отъ двата пѫтя трѣбва да предпочете. Той заповѣда да съставятъ списъкъ на всичкитѣ градове и укрѣпени мѣста, презъ които само можеше да минува неговия пѫть и даже заповѣда по най-точенъ начинъ да опредѣлятъ растоянието между тѣхъ. Той заповѣда да снемѫтъ всичката мѣстность отъ Савойя до Бургундия и да начертаятъ за него лично особна карта на тъзи мѣстность, за което и си измоли отъ херцога необходимитѣ землемѣри и инджинери. Въ своитѣ преструвки Филиппъ бѣше до толкова послѣдователенъ, щото заповѣда на управителката да държи въ Зеландия поне 8 кораба готови, които веднага да тръгнатъ на посрѣщание, щомъ тя узнае, че краля е тръгналъ отъ Испания· И тя наистина приготви тия кораби и порѫча въ всичкитѣ църкви молебенъ за благополучното морско пѫтешествие на краля, макаръ че мнозина си позволиха да забълѣжатъ въ себѣ си, че Негово Величество, като си сѣди въ мадритскитѣ палати, нѣма защо да са твърдѣ бои отъ морскитѣ бури. Въобще, Филипъ тъй майсторски изигра тъзи си роля, щото нидерландскитѣ посланници въ Мадритъ, Бергенъ и Монтинии, които никакъ невѣрваха въ възможностьта на туй пѫтешествие, най-сѣтне и сами зеха да се безпокоятъ за неговото осѫществление и съ безпокойствието си заразиха и брюсселскитѣ си другари. Треската, отъ която са разболя, или са приструваше, че са разболя краля въ Сеговия, му послужи като достатъчна причина да отложи испълнението на намѣрението си, тогазъ-когато приготовленията за пѫть са продължаваха съ сѫщата упоритость. Когато пъкъ настоятелнитѣ и чести домогателства на сестра му принудиха Филипа да отговори опредѣленно, той обяви най-сѣтне, че херцогъ Алба трѣбва да предшествува неговото пѫтешествие съ войската за да очисти пѫтьтъ отъ мятежницитѣ и да даде по-голѣма свѣтлость на неговото кралевско пристигвание. Той още са не рѣшаваше да възвѣсти за херцога като за свой намѣстникъ, защото неможеше да са надѣе, че нидерландското болѣрско съсловие, което прави нѣкои отстѫпки за краля, ще направи и за единъ неговъ слуга, който освенъ това бѣше извѣстенъ на цѣлия народъ съ своето варварство, отъ когото цѣлия народъ са боеше както отъ чужденецъ и врагъ на своята конституция. И наистена, общераспространеното извѣстие, че веднага слѣдъ херцога, ще дойде и краля, който още дълго врѣме са удържа въ обществото слѣдъ истинското пристигвание на Алба, го въздържаше отъ онова избухвание на негодувание и отъ ония насилственни мѣрки, къмъ които обществото навѣрно би прибѣгнало веднага слѣдъ жестокото встѫпвание на херцога да управлява страната, ако само въ обществото непродължаваше да надмощява предишната надѣжда за наскорошното пристигванне на краля.

Испанското духовенство, а особно инквизицията, щедро снабдиха краля съ пари за тѫзи нидерландска експедиция, като за нѣкоя свѣщенна война. Събиранието новобранци ставаше съ най-голѣмото усърдие по цѣлото пространство на Испания. Вицекралеветѣ и управители на Сардиния, Сицилия, Неаполь и Миланъ получиха отъ Филиппа заповѣди да стѣгнатъ най-добрата часть на войската си, испанска и италиянска, отъ всичкитѣ градове, въ които тѣ стояха като гарнизони, и да ги испратятъ въ общата събирателна точка, въ генуезската область, гдѣто херцогъ Алба ще трѣбва да ги приеме и въ замѣна на тѣхъ да даде испанскитѣ новобранци, които ще доведе съ себѣ си. Въ сѫщото врѣме и на управителката са заповѣда да държи готови още нѣколко нѣмски полка въ Люксембургъ, подъ началството на графоветѣ Еберщейнъ, Шауембургъ и Лодроно, а тъй сѫщо и въ Бургундското графство— нѣколко ескадрона легка конница, за да може испанския полководецъ, веднага слѣдъ стѫпванието си въ Нидерландия да са надѣва на туй подкрѣпление. Графъ Барлемонтъ прие заповѣдъ да снабди наближающата войска съ потрѣбноститѣ въ храна и пр., а па управителката са даде суммата 200,000 гулдена въ злато за да покрие тия нови разноски, а тъй сѫщо и разноскитѣ на своята армия.

Когато между това, подъ предлогъ, че има ужъ опасность отъ страна на хугенотитѣ, французския дворъ отхвърли просбата на Филиппа да му са позволи прокарванието на своята испанска войска прѣзъ французскитѣ владѣния, Филиппъ са обърна съ сѫщата си молба къмъ херцозитѣ Савойски и Лотарингски, които бѣха твърдѣ зависими отъ него за да можатъ да му откажатъ. Първия само сключи условие, споредъ което му са даваше право да държи за смѣтка на краля 2000 души пѣхота и единъ ескадронъ конница за да защити страната отъ ония безрѣдици, които би могли да сполѣтятъ страната при преминаванието на испанската войска. Въ сѫщото врѣме той предприе върху си доставянието на испанската армия всичкия, необходимъ провиантъ.

Слухътъ за туй премининванне на войската развълнува хухенотитѣ, женевцитѣ, швейцарцитѣ и граубюндерцитѣ. Князь Конде и адмиралъ Колиньи зеха да подбуждатъ Карла IX да не испуща тоя честить случай да нанесе смъртна рана на вѣковния врагъ на Франция. Съ помощьта на швейцарцитѣ, женевцитѣ и неговитѣ протестантски подданници нему не бѣше трудно да истрѣби отбранната часть на испанската войска въ алпийскитѣ, тѣсни гористи проходи, при това Конде и Колиньи обѣщаваха на краля 50,000 хухенотски войски. Но туй предложение, очевидно съпрегнато съ твърдѣ голѣми опасности, Карлъ IX сможа да отхвърли подъ благовиденъ предлогъ, и самъ прие върху си грижата за безопасностьта на владѣнията си при туй преминаванне на испанската войска. Той на-бързо набра войска за да запази границитѣ си; сѫщото направиха републикитѣ Женевска, Бернска, Цюрихска и Граубюндерска, които до една бѣха готови да посрѣщнатъ страшния врагъ на своята вѣра и свобода съ наймѫжественното опълчаване.

На 5-ий Май 1567 година херцогъ Алба отплува изъ Картагенъ на трийсетъ галерии, доставени тамъ отъ флорентинския херцогъ Козма и отъ Андрей Добрий, и следъ 8-дневно плаванне пристана въ Генуа, гдѣто и прие подъ своя команда предназначенитѣ нему четри полка. Но тридневната треска, отъ която херцога са разболя щомъ стигна въ Генуа, накара го да прекара нѣколко дена въ бездѣйствие въ Ломбардия — и отъ туй закъснѣване сможаха да са въсползуватъ съсѣднитѣ държави за да са защитятъ. Едвамъ станалъ отъ болѣстьта си, той при градътъ Астъ въ Монферратъ направи прегледъ на всичкитѣ си войски, които по-вече са отличаваха съ мжжеството си, отколкото съ многобройността си: тѣ бѣха малко по-вече отъ 10,000, въ туй чило и кавалерията и пѣхотата. Въ такова дѣло и опасно пжтувание, той не желаеше да са натоварва още и съ обременителнитѣ и ненуждни военни кервани, които само можеха да забавятъ движението на войската и да уголѣмятъ мжчнотиитѣ на предприятието; тия 10,000 войници трѣбваше да съставятъ нѣщо като сърдце на главната, много по-голѣма армия, която споредъ времето и обстоятелствата, той можеше си набра и въ сама Нидерландия,

Но колкото и малко да бѣше тъзи войска, тя пакъ можеше да са нарѣче отбранна. Тя състоеше отъ остатъцитѣ на ония побѣдоносни легиони, съ които Карлъ V караше цѣла Европа да трѣпери предъ него. Това бѣха войници, жъдни за убийства, несъкрушими, въ които изново са природи древнята македонска; фаланга бързи и легки въ движенията си, благодарение на дълговрѣменния опитъ въ военното искусство, калени противъ влиянието на всичкитѣ стихии, горди съ щастието на своя вождъ, горди отъ дългата върволица на побѣдитѣ си, страшни по своята необьюзданностъ, тѣ сж още по страшни по дисциплината си. И тъмъ, на тия войски предстоеше сега да са влѣятъ като буенъ потокъ въ страна, умѣренна по крилиматътъ си, благословена отъ небото; предстоеше да внесжтъ въ нея всичкитѣ страсти на хора, израстнали въ страна, много по горѣща, и тъй, да са яви неумолимъ за всѣки свой врагъ, проклѣтъ отъ църквата. Къмъ фанатическата свиреность и жъдность за слава и природното мъжество, у тѣхъ са съединяваше и грубата чувствителность, която служеше за най-надеждна свръска, съ помощьта на която испанския пълководецъ управляваше тия сурови пълчища. Съ предначертана търпимость даде той възможность на распжтството и сластолюбието да са вкоренятъ въ войската му. Подъ неговото мълчаливо покровителство италиянскитѣ публични жени слѣдваха на тълпи подиръ знамѣната му; даже и преминаванието прѣзъ Апенинитѣ, когата скъпотията на храната го накара да ограничи войската си съ колкото може по-малко хора, херцога по-скоро са съгласи да намали войската си съ нѣколко полка, отколкото да махне отъ при войската тая тълпа жени. които служеха за удовлетворение страститѣ на войската му. При всичко че той распущаше солдатитѣ си отъ страна на нравствеността, за туй той въ всичкитѣ други случаи допълняше тъзи распуснатость съ таквазъ вънмѣрката дисциплина, въ която само побѣдата внасяше нѣкои исключения, и която само сражението поолегчаваше до нѣйде. Въ тоя случай той туряше въ дѣло извѣстното изрѣчение на атинския пълководецъ Ификрата, който признаваше преимуществото въ храбрость въ такива именно солдати, които бѣха особенно предадени на сластолюбието и жадни за придобивание стежания. Колкото по болезненно са въздържаха страститѣ подъ дълговрѣменния натискъ, съ толкозъ по голѣма бѣснота трѣбваше да избухнатъ тѣ на свобода чрезъ оня едничакъ изходъ, който имъ са представи отворенъ.

Цѣлата пѣхота, около 9000 души и при това по-вечето испанци, херцога подраздѣли на четри бригади, на чело на които тури началници пакъ испанци. Алфонсъ де-Уллоа придоби началството надъ неаполитанската бригада, която подъ деветь знамена, заключаваше въ себѣ си 3,230 души; Санхо де-Лодоньо началствуваше надъ миланската бригада, 2,200 души, подъ 10 знамена; сицилийската бригада отъ 1,600 души. подъ сѫщо таквозъ число знамена командуваше Юлианъ Ромеро, опитенъ воинъ, който и преди това е повоювалъ въ Нидерландия, а Гонзало де-Бракамонте, командуваше сардинската бригада, която са сравни въ числото съ предидущата като ѝ са вкърпиха три отдѣления новобранци. Конницата, по число не по-вече отъ 1,200, състоеше отъ три ескадрона италиански, два албански и седемъ испански, това бѣше както тѣжката, тъй и легката кавалерия; главното началство надъ нея са даде надъ двамата синове на херцога, на Фердинанда и Фридриха Толедски. Фелдмаршала бѣше Чьяппинъ Вители, Цетонский маркизъ, знаменитъ офицеринъ, съ когото дари испанския кралъ Козма Флорентинский; началникъ на артилерията бѣше Габриелъ Сербалонни. Савойския херцогъ предостави на Алба опитния воененъ инжинеръ, Франциска Пачиотто, отъ Урбино, който трѣбваше да му направи доста полѣзни услуги слѣдъ пристигването си въ Нидерландия, при направата на нови укрѣпления. Подиръ знамената на Херцога слѣдваха още много доброволци и цвѣтътъ на испанското дворянство, по-голѣмата часть отъ които още и преди са е била подъ знамената на Карла V въ Германия, Италия и подъ стѣнитѣ на Тунисъ; Христофоръ Мондрагоне, единъ отъ десетьтѣ испански герои, които недалечъ отъ Мюлбергъ, съ саблитѣ въ зѫбитѣ, преплаваха Елба и подъ градътъ отъ куршуми на неприятеля сможаха да истеглятъ отъ противоположния брѣгъ опия каици, отъ които отъ послѣ императора заповѣда да направятъ плавающъ мостъ; Санхо де-Авила, когото самъ Алба обучаваше въ военното искуство; Камилло де-Монте, Франциск Федруго, Карлъ Давила, Николай Баста и графъ Мартиненго — и всичкитѣ бѣха одушевлени отъ благородното желание, или да начепатъ военното си поприще подъ началството на такъвъ превъсходенъ пълководецъ, или да довършатъ края на отдавна заслужената слава.

Подиръ прегледа, армията тръгна въ три отдѣления, презъ гората Сенисъ, по сѫщия оня пѫть, по който навѣрно е вървѣлъ Аннибалъ, преди 18 вѣка. Самъ херцога началствуваше надъ авангарда, а Фердинандъ Толедский, комуто за помощникъ са даде полковникъ Лодоньо, водеше центра, а при ариергарда са камираше маркизъ Цетона. Предъ войската са испрати провиантмейстеръ, Франциск де-Ибарра, ведно съ генерала Сербеллони, за да очистятъ пѫтя на армията и да приготвятъ храна па мѣстата, гдѣто ще спре войската. Отъ гдѣто заранъ излизаше авангарда, тамъ стъпваше надвечеръ центра, който въ свой редъ, на другата вечеръ, трѣбваше да отстѫпи мѣстото си на ариергарда. Тъй мина войската съ умѣрени дневни преминувания Савойскитѣ Алпи, и на четирнайсетото преминуване тоя опасенъ проходъ са свърши. Надзирателний французски корпусъ сѫпѫтствуваше движението на испанскитѣ войски отъ страна, низъ границата на Дофине и по течението на Рона, а отъ другата страна тъй сѫщо слѣдеше испанската армия съюзната армия на женевцитѣ, на страна отъ които испанцитѣ минуваха на едно растояние отъ седемъ мили; и двѣтѣ тия войски стояха въ пълно бездѣйствие, загрижени само съ запазвание на границитѣ си. Когато испанската армия са катереше нагорѣ по чепареститѣ, отвѣсни скали или са спущаше по тѣхъ, или когато преминуваше бурния Изеръ, или единъ-по-единъ человѣкъ минуваше по тѣснитѣ пукнатини на скалитѣ — тогава бѣше достатъчно и една шепа хора за да я задържи и я накара да са върни назадъ въ горитѣ. А тамъ войската я очакваше вѣрна погибелъ, защото на всѣко мѣсто за почивка имаше приготвена храна само за единъ день и то само за една третя отъ цѣлата войска. Но, каквото са вижда, враговетѣ съвсемь ги ослѣпи нѣкакъвъ си неестественъ страхъ и благоговение предъ името на испанцитѣ, и ги ослѣпи до тамъ, щото тѣ невидѣха своето преимущество, а ако го забѣлѣзаха, то не посмѣиха да са въсползуватъ отъ него. За да ги не остави да са сетятъ, испанския пълководецъ побърза да се исплъзни прѣзъ най-опаснитѣ тѣснини съ най-голѣма предпазливость, твърдо убѣденъ въ това, че при най-малкото оскърбление, нанесено на жителитѣ отъ страна на неговата войска, той трѣбваше да погине; ето защо, въ време на преминуванието са пазеше най-голѣмата дисциплина, и нито една колибка, нито една педя земя не пострада отъ насилие; може-би отъ когато хората са помнятъ, никога такава многобройна войска не е извършвала таквозъ дълго пѫтуване въ такъвъ превъсходенъ рѣдъ. Страшната звѣзда на щастието прекара тъзъ войска, испратена да убива, неприкосновенна отъ всичкитѣ опасности, и мѫчно би било да са рѣши, на какво трѣбва по-вече да са очудвашъ: на мѫдростьта ли на испанския вождъ, или на заслѣпленностьта на неговитѣ врагове.

Въ Франшъ-Конте четири изновонабрани ескадрона бургундска конница са присъедини къмъ главната войска, а въ Люксенбургъ — три нѣмски пѣши полка, които са доведоха при херцога отъ графоветѣ Ебершеинъ, Шауенбургъ и Лодронъ. Отъ Тонвилль. гдѣто херцога спрѣ нѣколко дена за почивка, той проводи до обредъ-щатхалтерката Франциска Ибаррѣ съ поздравление и му поржча да поговори съ нея за намѣствание на войскитѣ по квартири. Отъ лицето на херцогинята, въ испанския станъ са явиха Нуаркармъ и Барлемонтъ, за да поздравятъ въ свой рѣдъ херцога съ добрѣ дошелъ и му даджтъ обичнитѣ почести. Въ сжщото време тѣ бѣха длъжни да му поискатъ кралевското пълномощие, което той, при всичко това, имъ показа не напълно, а до нѣйде. Веднага слѣдъ тѣхъ фламандското болѣрство прѣзъ глава са стече въ станътъ и единъ презъ други са мжчаха да добиятъ милоститѣ на новия управитель, или да избѣгнатъ готвящата са надъ главитѣ имъ гръмотевица, съ помощьта на таквозъ прибързано покорявание на неговата власть. Когато въ числото на тия гости веднъжъ са яви и графъ Егмонтъ, херцогъ Алба, въ сжщото това време, когато графа приближаваше къмъ него, го показваше на всичкитѣ си госп. „Това, що иде сега къмъ насъ, е великъ еретикъ!“ каза херцога толкозъ силно, щото Егмонтъ можà да чуе тия думи, и поразенъ отъ тѣхъ, даже са бѣше позапрѣлъ и са измѣни въ лицето. А когато херцога поиска да заглади своята непредпазливость, и тръгна да го посрѣщне съ весело лице и поздравления, като го прегърна другарски, фламандеца са засрами отъ оплашванието си и са помжчи да даде колкото можеше по-малко значение на тоя случай, който собственно трѣбваше да му послужи като ново доказателство за опасностьта, която го очакваше. Егмонтъ скрепи тия другарски отношения съ херцога съ подаръкътъ, състоящъ отъ единъ чифтъ превъсходни коньe, който оня прие съ най-голѣма снисходителность.

На основание завѣрението на херцогинята, че провинциитѣ са наслаждаватъ отъ най-пълно спокойствие и че нийде неможе да са очаква съпротивление, херцога распустна нѣколко нѣмски полка, които и до тогава още си приемаха пълната заплата. Три хилѣди испански войски, подъ командата на Лодрона, са расположиха въ Антверпенъ, отъ гдѣто немедленно трѣбваше да са махва валонския гарнизонъ, комуто не считаха за възможно да повѣрватъ; сравнително, такива сѫщо силни гарнизони са расположиха въ Гентъ и другитѣ важни точки. Самъ Алба потегли съ миланската бригада къмъ Брюссель, гдѣто го придружаваше блѣстяща свита отъ мѣстни болѣри.

И тукъ, както и въ всичкитѣ други нидерландски градове, страхъ и ужасъ предшествува на Алба, и който знаеше, че е виновенъ за нѣщо, та и който небѣше съвсемъ виновенъ — всички гледаха на туй влизание съ трепетъ, като на приближавание деньтъ на Страшний Сѫдъ. Който само можеше да са оттръгне отъ семейството си, имота си и отечеството си, той сега бѣгаше или отдавна вече е избѣгалъ. Само приближаванието на испанската войска, не собственното заявление на главната управителка, лиши страната отъ стотина хилѣди жители, и общото бѣгание на жителитѣ сè още не спираше. Но самото пристигвание на пълководеца бѣше толкозъ ненавистно на нидерландцитѣ, колкото и оскърбително и унизително за самата управителка. Слѣдъ много години тревожно управляване, тя най-сѣтне сполучи да вкуси плодътъ на пълното спокойствие и пълната власть—нѣща, които сѫ биле винъгишната и въжделенна цѣль на нейното осемгодишно управление и винъги сѫ оставали само суетно желание. И тоя плодъ на нейнитѣ грижи, на нощнитъ ѝ бдения трѣбваше да са оттръне отъ нея и са даде въ ржцетѣ на единъ чужденецъ, който *веднага* сполучи всички онія ѝзгоди, които тя сполучи само легка-полегка, съ *постоянни залавяния* въ ржцетѣ си като са съобразяваше съ обстоятелствата; нему предстоеше сега далечъ да я размини въ бързотата на своитъ дѣйствия, и да сполучи по-голѣми успѣхи, да възтържествува надъ нейнитъ несъмненни, ако и по-малко блъскави заслуги. Отъ отстраняванието на министра Гранвелла тя вкуси всичката прелесть на независимото положение, а лъстивата внимателность на болѣрството — което толкозъ по-вече ѝ даваше възможность да са наслади отъ властвуванието, колкото по-вече са мжчеше да я отвлече отъ най-сжщественнитъ страни на властьта — полегка легка докара нейната суетность до такава стъпень на развитие, щото тя най-сѣтне отдалечи отъ себъ си съ студенната си даже и най честнитѣ си и преданни слуги, както държавния съвѣтникъ Виглий, който желаеше да ѝ казва само истинната. И ето наредъ съ нея са явява наблюдатель на дѣйствията ѝ, съучастникъ на властьта ѝ, а може би даже и повелитель — и нейното самолюбие трѣбваше да понася най-горчивитѣ оскърбления подъ влиянието на неговия гордъ, упоритъ и властолюбивъ нравъ, който са отнасяше съ пълно пренебрежение къмъ всичкитѣ смъкчения на палатската, модна рѣчъ. Напусто пусна въ ходъ тя всичкитъ политически колелца, само да може са отърва отъ него; напусто представляваше предъ краля сама и предаваше чрезъ други, че неизбѣжното слѣдствие отъ стоението на испанскитъ войски въ Нидерландия ще бжде крайното разорение на нидерландската търговия; напусто посочваше тя на това, че спокойствието е вече върнато, че то е върнато пакъ съ нейнитѣ старания и заслуги, които, разбира са, ѝ даваха право на благодарность отъ страна на краля, и туй са вече знае, нетрѣбва да са докарватъ работитѣ до тамъ, щото тя да бѫде принудена и отстѫпи плодоветѣ на своитѣ усилия на единъ чужденецъ и да гледа, какъ той съ противоположнитѣ си дѣйствия ще унищожи всичко това добро, което е направила тя. Даже и тогазъ, когато херцога бѣше вече миналъ прѣзъ Сенисъ, тя сѐ още са мѫчеше да го накара поне да намали войската си; но и този послѣденъ опитъ остана яловъ, както и всичкитѣ по-предишни, защото херцога са опираше на дадената нему отъ краля заповѣдь. И ето, съ чувство на пълно огорчение, тя сега очакваше неговото наближавание къмъ Брюссель — и сълзитѣ на оскърбеното самолюбие са смѣсиха съ сълзитѣ, съ които тя оплакваше участьта на отечеството си.

На 22 августъ 1567 година херцогъ Алба са яви предъ вратьята на Брюссель. Войската му веднага са расположи на гарнизонъ въ предмѣстията на градътъ, а самъ той счете за прѣвъ свой дългъ — да покаже почитанието си къмъ сестрата на своя краль. Тя го прие като болна, по домакински, или защото нанесеното ней оскърбление и наистина ѝ подѣйствова толкозъ силно, или, което е по-за вѣрвание, тоя по-простъ начинъ на посрѣщание избра тя само за да отнеме, поне колко да е, отъ тържеството на Алба. Той ѝ предаде писмата отъ краля, които бѣ донесълъ отъ Испания, и представи копие отъ даденото нему пълномощие, въ което му са предоставяше главното началство на всичкитѣ военни сили въ Нидерландия, а на управителката, на видъ, са даваше право, ужъ както и напредъ, да управлява гражданскитѣ дѣла. Когато той остана съ нея на само́, тогава извади и ѝ показа новъ единъ актъ, подписанъ отъ краля, който гласеше съвсемъ друго отъ първия. На основание на тоя актъ, нему са даваше пълна воля, по свое усмотрение да водм война, да прави нови крѣпости, да назначава и замѣства провинциалнитѣ управители, градскитѣ управители и др. кралевски чиновници, а тъй сѫщо да изслѣдва миналитѣ смутове, да накаже виновнитѣ и да награди всички, които са останали вѣрни на краля. Таквозъ обширно пълномощие, което почти сравняваше херцога съ самия краль, и при това далечъ превъсхождаше по обемътъ си властьта, която нѣкога са бѣше дала на управителката, съвършенно унищожи херцогинята и ней бѣше даже мѫчно да скрие туй, че ѝ стана лошо. Тя попита херцога — нѣма ли той въ запасъ, може би, още единъ, *трети*, такъвъ актъ, който би разширявалъ още по-вече предѣлитѣ на неговата власть и който да е съставенъ още по-опредѣленно и ясно; на това той доста ясно ѝ отговори утвьрдително, но при това ѝ даде да забѣлѣжи, че тозъ день не намира за удобно да ѝ го съобщава, поради голѣмитѣ му подробности и туй съобщавание оставя на времето и обстоятелствата. Веднага слѣдъ това, още въ първитѣ дни на своето прибивание въ Брюссель, херцогъ Алба съобщи копие отъ своитѣ инструкции на градскитѣ съвѣти и съсловия съ заповѣдъ да побързатъ съ напечатванието имъ за да могѫтъ по-скоро да попаднатъ въ рѫцетѣ на всѣкого. Тъй като палата държеше главната управителка, Алба временно спре въ домътъ на Куилембурга — сѫщия, въ който братството на гъозитѣ са зачена и покрьсти, и предъ който, сега, по странната игра на случайтъ, било сѫдено, испанската тирания да въдвори знаковетѣ на своята власть.

И ето че въ цѣль Брюссель са въцари мъртва тишина, която нарѣдко само нарушаваше непривичния за никого ѣкотъ на орѫжията. Херцога още и два часа не пристоя въ градътъ, когато неговитѣ спѫтници, като ловджийски кучета, пустнати отъ връвта, са разшаваха на всички страни. Всѣду срѣщаха тѣ чужди тѣмъ физиономии, всѣду виждаха запустѣли улици, ягко затворени вратья; нийдѣ никакво веселие, нийдѣ нито душа на площадитѣ — и цѣлата столица са яви предъ тѣхъ като мѣстность, но която едвамъ що е минала съсипителната чума. Познати бърже минуваха покрай познати, безъ да са спиратъ, както другъ пѫть, да си побеседуватъ единъ съ другъ; всѣкий си ускорваше вървежа, щомъ като видеше нѣйдѣ въ улицата испанецъ. Най-малкия шумъ караше всички да треперятъ — струваше имъ са, че полицията хлопа на вратата; болѣрството стоеше запрѣно по кѫщитѣ си съ боязливо очакване; всѣкий избѣгваше случайтъ да излиза на бѣлъ свѣтъ за да не напомни за себѣ си на новия главенъ управитель. Помислилъ би, че тия два народа си трампиха характеритѣ: испанеца стана разговорливъ, а брабантеца — мълчаливъ; страхътъ и недовѣрието изгониха духътъ на веселостьта и шегуванията, а принудителната важность скова и самитѣ лица, като ги лиши отъ предишната имъ живость. Всѣка минута всички са страхуваха — ей, ей, ще ги халоса нѣкой по главитѣ. Въобще отъ какъ испанския пълководецъ са яви въ градскитѣ стѣни, съ града зе да произлиза това, което става съ человѣкъ, който едвамъ що е осушилъ чашата съ отрова и съ трепетъ чака смъртното дѣйствие на ядътъ.

Туй общо напрегнато състояние на умоветѣ накара херцога да побърза съ испълнението на своитѣ замисли, преди лицата, които той имаше предъ видъ, успѣятъ и са отървѫтъ отъ рѫцетѣ му съ своевременно бъгание. Преди всичко той искаше да улови първитѣ отъ числото на знамѣнитоститѣ, за да отнеме отъ народната партия нейнитѣ водители, а отъ народа, който трѣбваше да понесе на плѣщитѣ си испанското иго — неговитѣ защитници. Алба сполучи посрѣдствомъ лицемерното лъстение да имъ преспи първия страхъ, и особенно да възвърне първото спокойствие на Егмонта; при това херцога твърдѣ искусстно сможа да са въсползува съ синоветѣ си, Фердинанда и Фридриха Толедски: тѣхната общителность и младость можеше по-лесно да са приравнява къмъ фламандския характеръ. Съ тоя искусенъ начинъ на дѣйствие той сполучи и това, че и графъ фонъ-Горнъ, който до сега предпочиташе да наблюдава първитѣ поклони отъ далечъ, са съблазни отъ сполуката на приятеля си, и биде привлеченъ въ Брюссель. Нѣкои отъ болѣритѣ, на чело съ графа Егмонта, даже бъха започнали легка-полегка да си дохождатъ на първия весель животъ, макаръ и не съ твърдъ голъма охота, толкозъ по-вече, че твърдъ малцина бѣха способни да имъ съчувствуватъ. Домътъ на Куилембурга винъги биваше обстѫпенъ отъ голѣмо число гости, които тамъ са тѣсно напираха около новия главенъ управитель и съ лицата, обезобразени отъ грижливостьта и страхътъ, мѫчеха са да искажатъ отблъсъци отъ веселость; особенно Егмонтъ, когато влизаше въ тъзи кѫща, или излизаше изъ нея, мѫчеше са да придаде на лицето си таквазъ вънкашность, която да показва именно това, че нему е твърдѣ легко на сърдцето—и той угощаваше синоветѣ на херцога и имъ позволяваше да го угощаватъ. Между това херцога си пресмѣташе, че такъвъ хубавъ случай за да си испълни за̀мислитѣ, може-би, неще му са представи вече никога и, че е достатъчно една малка непредпазливость, за да развали туй спокойно настроение на духътъ, което му предаде въ рѫцетъ и двѣтѣ жъртви; но нему са искаше да улови въ сѫщия капанъ още и Гогстратена, третята си жъртва, и на туй основание, подъ предлогъ на нѣкакви си мними дѣла, херцога заповѣда да повикатъ и него въ столицата. Въ сѫщето туй време, когато той са тъкмеше да улови въ рѫцетѣ си тримата тия графове въ самия Брюссель, полковникъ Лодроно трѣбваше да арестува въ Антверпенъ бургомистра Штралена, приятеля на княза Оранский, когото въ сѫщото време обвиняваха въ съчувствие къмъ калвиниститъ; другиму са заповѣда да улови тайния секретарь, който служеше при графа Егмонта, болѣрина Иоа́нъ Казембротъ фонъ-Бекерцель, още нѣкои и други писаря, които служеха при графа Горна, и да завладѣятъ всичкитъ, намерени при тѣхъ книжя.

Когато настана деньтъ, предназначенъ да са испълнятъ тия замисли, Алба заповѣда да поканятъ при него всичкитъ държавни съвѣтници и кавалери, ужъ да са посъвѣтва съ тѣхъ по държавни работи и тукъ, отъ страна на нидерланцитъ присѫтсвуваха: херцогъ Аршо, графоветъ фонъ-Мансфелдъ, фонъ-Барлемонтъ, фонъ-Арембергъ, и отъ испанцитъ, освенъ синоветѣ на херцога Алба, Вителлий, Сербеллони и Ибарра. Стария графъ Мансфелдъ, като виде, че и синъ му дойде на туй събрание, шепна му тутакси да са скрие и са спасява съ бѣгство отъ гибельтъ, който го очакваше като бивши съучастникъ въ съюза на гъозитъ. Херцога нарочно са мѫчеше да продължи събранието, за да дочака курриера отъ Антверпенъ съ извѣстие, че посоченитъ на Лодрона лица сѫ арестувани. За да го не подозрѫтъ въ това, той позволи да присѫтствува въ събранието и на инжинера Цачиотто, за да му поднесе на-две, на-три начартанитѣ планове на нѣкои нови крѣпости. Най-сѣтне той получи извѣстие, че Лодроно е сполучилъ да извърши поржченото нему, подиръ което той прекрати съвѣщанията и отпусна държавнитѣ съвѣтници. И ей въ това време, когато графъ Егмонтъ са готвеше да отиде въ покоитѣ на донъ Фердинанда за да довърши наченатата съ него игра, капитана на херцоговитѣ тѣлохранители, Санхо де-Авила, препрече му са на пжтя и въ името на краля му поиска саблята. Въ сжщата минута той са виде заобиколенъ отъ тълпа испански солдати, които, по единъ знакъ, изеднъжъ излѣзоха и заобиколиха графа. Тоя съвсемъ неочакванъ ударъ тъй силно подѣйствува на графа, щото той за нѣколко минути са лиши и отъ ума, и отъ дума; но той скоро са съзе, спокойно сне саблята си и каза, като я даваше на испанеца: „Туй клинче не веднъжъ и не безъ успѣхъ ми е служило въ защита на кралевскитѣ интереси.“ Въ сжщото време, другъ испански офицеръ арестува графа фонъ-Горна, който като непредвиждаше никаква опасность, готвеше са вече да си ходи у дома. Горнъ преди всичко попита за графа Егмонта. Когато нему отговориха, че неговия другарь, въ сжщата тъзи минута, постига сжщата участь, той са остави да го арестуватъ безъ всѣко съпротивление. „Азъ му позволявахъ да ма ржководи!“ въскликна той при това: „справедливо е сега да раздѣля и участьта му“. Двамата графове тутакси са затвориха въ особни стаи. Когато това ставаше въ покоитѣ на Алба, цѣлия гарнизонъ са дигна на кракъ и са тури подъ оржжие, готовъ, противъ домътъ на Куилембурга. Никой незнаеше, какво стана въ домътъ; таинственъ ужасъ обье цѣль Брюссель, до като най-сѣтне изъ градътъ не са пръсна слухътъ за туй злочесто събитие. То порази всичкитѣ жители, като че всѣкого отъ тѣхъ очакваше нѣщо подобно; мнозина даже по-вече са ядосваха на ослѣплението на Егмонта, отколкото да го съжеляватъ за постигналата го участь; но всички са радваха, че князь Оранский избѣга. Не туку тъй попита Кардинала, когато го извѣстиха за тия арести, въ Римъ, арестованъ ли е сжщо и *Мълчаливия* (както наричаше той князя Оранский)? Когато му отговориха на туй отрицателно, той поклати глава: „Е, е, нали дадоха тѣ възможность да са исплъзни *Мълчаливия*, всичко туй къмъ нищо неще поведе (работата)“, каза той. Много по-благосклонно отколкото съ Егмонта и Горна, са отнесе сждбата съ графа фонъ-Гогстратена, когото слухътъ за брюсселскитѣ събития завари още на пжтя къмъ столицата, защото той, по причина на болѣстьта си, бѣше принуденъ да пжтува по-бавно отъ обикновенното. Той завчасъ повърна назадъ и честито избѣгна гибельтъ.

Веднага слѣдъ арестованието на графа Егмонта, него го накараха да напиши собственоржчна записка до комендaнта на Гентската цитаделъ, и въ тъзь си записка той трѣбваше да заповѣда, щото комендaнта веднага да предаде крѣпостьта на испанския полковникъ Алфонсъ де-Уллоа. Слѣдъ това, двамата графове, откато посѣдяха по нѣколко седмици въ особни затвори, са испроводиха въ Гантъ подъ прикритието на трихиледенъ испански конвой, и тамъ останаха въ затвора почти до края на другата година. Въ сжщото време, разбира са, прибраха и всичкитѣ имъ писма и книжя. Мнозина отъ най чутнитѣ болѣри, които позволиха на херцога да ги измами и останаха въ Брюссель, испатиха сжщето патило; а надъ тия, които още до пристигванието на херцога уловиха съ оржжие въ ржка, безъ всѣко бавение са испълни смъртната присжда, Когато са пръстна слухътъ за арестуванието на Егмонта, още около двайсетъ хилѣди души са заловиха за странническата тояга, освенъ ония 100,000 души, които излѣзоха изъ страната още преди пристигванието на испанския пълководецъ. Никой не са считаше въ безопасность когато видѣха, че стана покушение върху живота на человѣка, който стоеше тъй високо въ обществото; но тѣ трѣбваше да са раскайватъ сега, че не сѫ испълнили туй си спасително намѣрение по-отъ рано, защото всѣки день бѣганието ставаше се по-вече и по-вече затруднително: херцога заповѣда да затворятъ всичкитѣ пристанища и въспрети изселяванието подъ страхъ на смъртно наказание. Дойде рѣдъ да завидятъ на ония сироти, които напустнаха отечеството си и самото си имущество оставиха на произвола на сѫдбата, за да си спасятъ живота и свободата.

* * *

Първитѣ распореждания на Алба и тръгванието на херцогинята Пармска

Първата работа на Алба, слѣдъ като хвана най-много опаснитѣ за него отъ числото на знамѣнитоститѣ, бѣше да тури инквизицията на нейната предишна нога, да върне въ пълната имъ смисълъ значението на правилата на Триентския Съборъ, унищожението на модерацията и възобновяванието на указитѣ противъ еретицитѣ въ пълната тѣхна предишна сила. Инквизиционния сѫдъ въ Испания призна цѣлия нидерландски народъ — католици и друговѣрци вѣрноподанни и мятежници — за виновни *въ голѣма стъпенъ оскърбление на величеството*: иновѣрцитѣ и мятежницитѣ го оскърбиха съ дѣйствие, а вѣрноподданнитѣ и католицитѣ — съ съдѣйствие, освенъ немнозина, които са предполагаше да преброятъ по имѣна на особно. Тая присжда са утвърди отъ краля съ особенъ указъ, обнародванъ отъ него. Въ сжщото време той са обяви освободенъ отъ всичкитѣ си обѣщания и не длъженъ да съблюдава нито единъ отъ договоритѣ, заключени отъ негово кралевско име отъ управителката съ нидерландския народъ; въ замѣна на всѣко правосждие, на нидерланцитѣ, за напредъ са оставаше да са уповаватъ само на неговото милосърдие. Всички, които са спомогнали за изгонванието на министра Гранвелла, въ подавание прошението, съставено отъ болѣритѣ, или макаръ и само си позволявали да са отзовававатъ за него отъ добра страна; всички, които сж влизали съ жалба противъ правилата на Триентския Съборъ, или противъ указитѣ, относително религията, или възставали противъ назначаванието на епископитѣ; всѣки който е допущалъ общественнитѣ проповѣди макаръ и да имъ е препятствувалъ, но не доста силно; всички, които носѣха знаковетѣ на гьозитѣ, пѣли пѣснитѣ, сложени отъ гьозитѣ или по кой и да е другъ начинъ имъ сж показвали съчувствие; всѣкой, който е укривалъ или е приемалъ въ домътъ си некатолически проповѣдници, е присжтствувалъ на калвинистскитѣ погребения, или е само знаелъ за тайнитѣ имъ събрания и са е умълчавалъ; всѣки, който е посочвалъ само на привиллегиитѣ на страната; най-сѣтне всѣки, който си е позволявалъ да казва, че Богу трѣбва по-вече да са покоряваме отъ колкото на человѣка — всички безъ разлика са признаваха достойни за наказанието, налагано отъ закона за оскърбление на величеството и за държавна измѣна, и туй наказание трѣбваше да са налага безъ всѣка пощада или помилование, безъ да са гледа нито на възрасть, нито на полъ, нито на положение въ обществото, за примѣръ на потомството и за страхъ на бѫдѫщитѣ вѣкове. По тоя указъ не оставаше нито единъ правъ въ провинциитѣ, и на новия щатъ-халтеръ са даваше страшното право да избира жъртви отъ срѣдата на цѣлия народъ. *Живота и имота на всички* сега са намираха въ неговитѣ рѫце, и тоя, комуто са удадеше да спаси едно отъ тия блага, или даже и двѣтѣ, ги приемаше като даръ отъ неговото великодушие и человѣколюбие.

Съ помощьта на тъзи вѫдица, толкозъ тъкно измислена, колкото е тя и отвратителна, цѣлия народъ изведнъжъ са обезорѫжи, и всѣка общественна свръзка са видѣ невъзможна. Тъй-като отъ произвола на херцога зависеше присѫдата, произнесена надъ всички, да го испълни надъ туй, или онуй лице, всѣки са криеше и са стараеше, ако може да са не испречва предъ неговитѣ очи, за да не навлече на главата си смърть и гибель; по тозъ начинъ всѣкий, когото той счетеше за нуждно да исключи отъ списъкътъ на своитѣ жертви, съ туй самото са явяваше вече до нѣйде задлъженъ нему, и сѣкашъ му даваше отъ своя страна задлъжително, което по цѣната си е равно съ живота и имота на всѣкого. А тъй-като тъзи присѫда можеше да са испълни само върху по-малко отъ половината часть на народа, Алба сможа да свърже къмъ себѣ си по-вече отъ половината на тоя народъ съ най-ягкитѣ свръски на страхътъ и благодарностьта, и като осѫждаше да бѫде жертва *едного*, съ туй самото привличаше къмъ себѣ си *десетмина* други, пощадени отъ него. Ето защо продължаваше той да са ползува съ властьта си съвсемъ спокойно, макаръ че проливаше потоци кърви, до когато бѣше вѣренъ на тази си политика, и само тогава изгуби туй преимущество, когато по недостигание на паритѣ, той наложи на цѣлия народъ такива тегоби, които еднакво угнетяваха всички и всѣкого.

При всичко туй, като желаеше още по-вече да са приспособи къмъ туй кърваво занятие, което отъ день-на-день сѐ по-вече са набираше въ ржцетѣ му, като нежелаеше въ сжщото време да испустне нито една жертва по недостатъка въ срѣствата за испълняване на присждитѣ; а отъ друга страна за да има възможность да води дѣлото независимо отъ съсловията, на чиито привилегии то—дѣлото—тъй силно противорѣчеше, и които, при това, бѣха расположени да гледатъ на всичко това съвсемъ пъкъ вънъ пжтя человѣчно — Алба учреди за това едно извънрѣдно сждилище, състояще отъ дванайсетъ углавни сждии, и туй сждилище бѣше длъжно да са занимава съ изслѣдването на преминалитѣ смутове и да произнися присждитѣ си, съобразно съ буквата на даденото имъ предписание. Вече самото учредяване на тоя трибуналъ представляваше съ себѣ си нарушение привиллегиитѣ на страната, на основание на които до сущъ са запретяваше сждението на кого и да било отъ гражданитѣ вънъ отъ оная провинция, къмъ която е той принадлежалъ; но Алба докара туй насилственно нарушение правата на страната до най-високата стъпень, като натури въ тоя трибуналъ — противъ всичкитѣ священни привиллегии на Нидерландия—своитѣ испанци, огласенитѣ вече врагове на нидерландската свобода, и като имъ дарува право на гласувание. Председателя на тоя сждъ бѣше той самъ, а първия подиръ него бѣше лиценцията Варгасъ, родомъ испанецъ, когото самото му отечество изхвърли изъ себѣ си като зараза за изнасилвание на едно дѣтенце, което е било повѣрено на неговата опека. Това бѣще безсраменъ, закоравѣлъ злодѣй, въ чийто умъ имаше винъги борба между користьта, распѫтството и кръвожадностьта, и за когото най-сѣтне историцитѣ и на двѣтѣ партии са отзовавать като за хаирсъзинъ (негодяй). Най-важнитѣ отъ останалитѣ членове на сѫдилището бѣха: графъ фонъ-Арембергъ, Филиппъ де-Нуаркармъ и Карлъ фонъ-Барлемонтъ, които, при всичко това, никога не сѫ присѫтствували въ сѫдътъ; Адрианъ Николай, гелдернския канцлеръ; Яковъ Мертенсъ и Петръ Ассетъ, президенти на Артуа и Фландрия; Яковъ Гесселтсъ и Иоаннъ де-ла-Портъ, гентски съвѣтници; Людовикъ дель-Рио, докторъ на богословието и придворенъ испанецъ; Иоаннъ Дю-Буа, главенъ кралевски адвокатинъ, и де-ла-Торре, секретарь на сѫдилището. На основание представленията отъ страна на Виглия, членоветѣ на Тайния Съвѣтъ са избавиха отъ всѣко участие въ тоя трибуналь; а тъй сѫщо и отъ главния Мехелпски Съвѣтъ никой не са привлече тукъ. Членоветѣ на трибунала са ползуваха съ гласъ само *съвѣщателенъ*, а не и съ *испълнителенъ*, право, което принадлежеше само на херцога. За засѣданията нѣмаше определенно никакво особенно време; съвѣтницитѣ са събираха обикновенно кадѣ пладня, и толкозъ често, колкото видеше това за нуждно херцога. Но подиръ истичанието на третия мѣсецъ херцога започна вечъ по-рѣдко да са показва въ засѣданията и, малко-по-малко, отстѫпи своето мѣсто на любемецътъ си Варгаса и тоя съ таквозъ непоносимо съзнавание своето достоинство започна да са занимава съ тъзи си длъжность, щото въ скоро време, всичкитѣ му останали съчленове, уморени отъ онова множество позорни дѣяния, които тѣ трѣбваше да гледать и въ които трѣбваше да взиматъ участие, съвършенно спрѣха да посѣщавать засѣданията —

всички до единъ, безъ исключение и на испанеца докторъ дель-Рио и секретаря де-ла-Торре. Неможеше да са четжтъ извѣстията, че живота на най-благороднитѣ представители на народа са отдава въ ржцетѣ на испанскитѣ хаирсъзи и че не бѣше далечъ онова време, когато тѣхнитѣ святотатственни ржце щѣха да са допржтъ и до най-голѣмитѣ свѣтини нанарода, до неговитѣ привиллегии и патенти, когато щѣха да скъсатъ отъ тѣхъ печатитѣ или щѣха да осквернятъ или унищожатъ даже и най-тайнитѣ съглашения между властелина на страната и съсловията.

Никакво приглеждание, никаква апеллация не бѣха възможни по отношение към съвѣта на Дванайсетьтѣхъ, който, по своето назначение, са наръче *Съвѣтъ на смутоветѣ*, а по дѣйствията си бѣше по-вече извѣстенъ подъ името *Кървавъ Съвѣтъ*, както го нарѣче извадения отъ търпение народъ. Присждитѣ на тоя съвѣтъ бѣха неотмѣними и независими отъ какъвъ и да било авторитетъ. Нито едно отъ мѣстнитѣ сждилища не смѣеше да са занимава съ изслѣдвание юридическитѣ случаи, които имаха коренътъ си въ послѣдното възстание, тъй щото, почти всичкитѣ сждилища оставаха безъ работа. Даже и Главния Съвѣтъ въ Мехелнъ изгуби почти всичкото си значение; тъй-сжщо падна значението и на Държавния Съвѣтъ, тъй-щото и засѣданията му са прекъснаха. Твърдѣ рѣдко са е случавало, щото херцога да поведе рѣчъ съ нѣкой отъ членоветѣ на Държавния Съвѣтъ за нѣкои държавни работи; а ако и дойдеше нѣкога работата до тукъ, то такива разговори ставаха винъги въ неговия кабинетъ, съвсемъ по частенъ начинъ, безъ да са съблюдаватъ какви и да било, приети законни форми. Всичкитѣ грамоти и условия трѣбваше да са внасятъ въ тоя съвѣтъ за разглеждание, и често са е случавало, че тѣ тамъ са бивали истълкувани и даже промѣнявани по най-насилствен начинъ. Ако на херцога биваше угодно, напримѣръ, да приготви таквазъ сентенция, противъ която можеше да са очаква възражението на брабантскитѣ съсловия, таквазъ сентенция приемаше законна сила и безъ прилаганието на брабантския печатъ. Заявиха са притезания и противъ найсвѣщеннитѣ права на частнитѣ лица, и безпримѣрния деспотизмъ успѣ да проникне даже и въ кръгътъ на домашния животъ. Защото некатолицитѣ и мятежницитѣ до туй врѣме бѣха успѣли, при помощьта на брачнитѣ съюза, да влѣзатъ въ свръзска сь най-първитѣ нидерландски фамилии и съ това доста усилиха своята партия, херцога издаде указъ, съ който на всичкитѣ нидерландци, отъ какъвто чинъ и звание и да бѫдатъ тѣ, подъ страхъ на смъртъ и лишение отъ имотъ, запретяваше са да влиза въ браченъ съюзъ безъ предварително да са допита до херцога и безъ неговото за това съгласие.

Всѣки, когото Съвѣта на смутоветѣ би намѣрилъ за добрѣ да повика, трѣбваше да са яви предъ тоя сѫдъ — било то духовенството, било мирянинъ, най-почтенния отъ представителитѣ на сената, или най-голѣмитѣ хаймани, къмъ които принадлежаха иконоборцитѣ. Който са не явеше — а туй не е сторвалъ почти никой — той са изгонваше изъ страната и всичкия му имотъ са взимаше за въ хазната; безвъзвратно-погиналъ можеше да са счита и товъ, който са явеше предъ тоя сѫдъ самъ, или когото по нѣкой начинъ уловѣха и привлечаха въ него. Двайсетъ, по нѣкога четрийсетъ и петдесетъ души сѫ бивали повиквани изведнъжъ въ туй сѫдилище и отъ единъ и сѫщъ градъ, и тия които бѣха по-богатички тоя ударъ постигаше винъги по-рано. По-малко значителнитѣ отъ гражданитѣ, които нѣмаха нищо таквозъ, което да ги превързва къмъ отечеството и огнището имъ, не приемаха предварителни призовки за въ сѫдътъ: тѣхъ ги просто улавяха гдѣто ги заварятъ и ги мѫкнеха. Случвало са е, че доста богатички търговци съ шейсетъ до сто хиляди гулдена капиталъ, да ги водятъ на бѣсилото съ вързани назадъ рѫце или вързани о опашката на конь; въ Валансьенъ за единъ пѫть отсѣкоха петдесетъ и пѣтъ глави. Всичкитѣ тьмници, които херцога ведна слѣдъ начепванието на управителствуванието си заповѣда да направятъ въ голѣмо число, бѣха натъпкани съ осѫдени; бѣсилкитѣ, обезглавленията, разсичанието на четри, изгарянието — станаха твърдѣ обикновенни и винагишни явления на всѣки день; много по-често са чуваше за изгонванията и испращанията на насилственна работа, защото почти нѣмаше таквазъ вина, която да са не наказва съ смъртъ. Неизброими сумми постѫпваха въ съкровището отъ конфискации; но тия сумми по-скоро распалваха отколкото да утолятъ жаждата за злато въ новия щатхалтеръ и неговитѣ помощници. Той, както са видя, въ замислитѣ си дохождаше до такива безумия, щото му са щѣше цѣлия народъ да докара до просия и всичкитѣ богатства на страната да докара въ рѫцетѣ на краля и неговитѣ слуги. Годишния доходъ отъ тия конфискации сравняваха съ доходитѣ на първитѣ кралства; говорятъ че тоя доходъ въ доклада до монарха, и то по съвсемъ не вѣрни данни, билъ показанъ че е 20,000,000 талера. Но този начинъ на дѣйствие излѣзе толкозъ по-безчеловѣченъ, че отъ него по нѣкога страдаха наймного и най-мирнитѣ отъ кралевскитѣ подданници и най-правовѣрнитѣ отъ католицитѣ, защото отъ конфискациитѣ преди всичко пострадваха кредиторитѣ, на които не са плащаше нищо отъ суммата на дълговетѣ, надъ които тѣ имаха право; всичкитѣ болници и общественни благоугодни заведения, които са поддържаха съ конфискуванитѣ отъ съкровището имущества, само по себѣ си са разбира, че паднаха, и отъ това изсъкна и послѣдния источникъ, отъ който безпомощната бедность преди извличаше своята оскѫдна милостиня. Тия, които сѫ са залавяли да търсятъ своето най-основателно право надъ конфискованитѣ отъ съкровището имущества предъ *Съвѣта на Дванайсетътѣхъ*, защото никой другъ сѫдъ неможеше да приеме върхи си исковетѣ по тия дѣла, напусто само са истъщяваха посрѣдъ бавнитѣ и скъпи сѫдебни грижи, и тѣ биваха принудени до сущъ да са разорятъ преди да видятъ крайтъ на своето дѣло. Историята на образованитѣ държави може да ни посочи още само единъ такъвъ примѣръ на извръщание законитѣ, такива изнасилвания на собственностьта, такава небрежна относка къмъ живота на человѣка; но Цинна Сулла и Марий встѫпаха въ завоеваний отъ тѣхъ Римъ, като оскърбени побѣдители, и, поне, явно, откровенно вършеха това, което нидерландския управитель са рѣшаваше да върши подъ достойния за уважение покривъ на законностьта.

До края на 1567 год., всички още вѣрваха, че краля ще дойде лично въ Нидерландия и най-добритѣ отъ народа още са утѣшава съ надежда на тъзи послѣдня инстанция. Корабитѣ, приготвени по негова заповѣдъ въ пристанището на Флисингенъ, сѐ още стояха тамъ да очакватъ краля, готови, при пръвъ знакъ да отплуватъ и го посрѣщнатъ; и самия градъ Брюселъ само за това са съгласи да приеме въ себѣ си испански гарнизонъ. Защото и самъ краля ще си го избере за столнина. Но и тъзъ послѣдня надежда, малко по-малко изчезна, защото краля сѐ отлагаше туй си пѫтувание отъ една, до друга четвъртъ на годината, а новия регентъ въ скоро врѣме зе да показва таквозъ пълновластие, което го показваше не като предвѣстникъ на краля, а като пълновластенъ министръ, при когото появяванието на краля би излѣзло съвсѣмъ излишно. За да са докаратъ провинциитѣ до послѣдня крайность, недостигаше още това, щото да ги напустне и послѣдния имъ ангель-хранитель въ лицето на управителката.

Още отъ когато обширнитѣ пълномощия дадени на херцога, не оставяха вече никакво съмнение, за Маргарита, че съ туй са туря вече край на нейната власть—още отъ тогава са рѣши тя да са откажи и отъ външнитѣ признаци на тъзи власть. За нейното женско сърдце бѣше твърдѣ мѫчно да глѣда, какъ другъ, наслѣдилъ нейната властъ, съ смѣхъ залавяше въ рѫцетѣ си положението, съ което тя се наслаждавала цѣли деветъ години нарѣдъ, и което за нея стана потрѣбность; какъ къмъ другъ преминаха и славата и великолѣпието, и преклонението и всички ония внимания, които съставляватъ обикновения атрибутъ на висшата властъ; какъ най-сѣтне тя изгуби всичко, което имаше преди и всичко, което тя неможеше да забрави никога. Та и освенъ това, херцогъ Алба съвсемъ небѣше склоненъ умѣренно да са ползува съ неотдавна придобитата си власть, макаръ че не ѝ даде съвсемъ да почувствува изгубванието на властьта си. Самия общественъ рѣдъ който са хвърляше до нейде въ опасность отъ таквозъ раздвоявание на властьта, сѣкашъ, изискваше, щото управителката да са отрѣче отъ нея. Мнозина отъ провинциалнитѣ щатхалтери са отказваха да приематъ заповеди отъ херцога до тогава, до когато за това не последва особенъ указъ отъ двора.

Бързото промѣняванио полюса на притеглюванието неможа да мине тъй спокойно, тъй незабѣлязано въ срѣдата на придворнитѣ хора, щото тоя превратъ да са не яви твърдѣчувствителенъ и горчивъ за херцогинята. Даже и ония малцина които, както например държавния съвѣтникъ Виглий, продължаваха да поддържатъ управителката, правяха това по-малко отъ преданность къмъ особата на управителката, отъ колкото отъ това, че тѣмъ досаждаше да гледатъ себѣ си предъ херцога че слѣдватъ подиръ учениците и чужденците, и за това още, че тѣхната гордость не имъ позволяваше въ управлението на новия регентъ да са повръщатъ пакъ къмъ ученичеството, за да си достигнатъ предишната кариера. По-голѣмата часть отъ придворнитѣ, при всичкитѣ си усилия — да са държатъ на срѣдата между двамата представители на властьта, неможе пакъ да скрие отъ херцогинята онуй предпочитание, съ което тѣ (тъзи частъ) са отнасяше къмъ новото въсходяще светило, като са оттегляше отъ заходящето, и колкото по-вече домътъ на Куилембурга са посѣщаваше и пълнеше съ тълпа придворници, толкозъ по-вече Брюсселския палатъ оставаше пусть и осамотенъ. А най много са оскърби управителката отъ арестуванието на Горна и Егмонта, което са рѣши и испълни безъ нейното знание, сѣкашъ нея съвсѣмъ и на свѣтътъ я е нѣмало. Макаръ че Алба побърза веднага, щомъ са свърши туй събитие, да я успокои съ това, че ужъ тоя кроежъ билъ скритъ отъ нея за това, защото са искали да пощадятъ нейното име при таквозъ едно неприятно дѣло; но тъзи деликатность неможеше вече изцѣри нанесената рана на нейната гордость. За да са избави изведнъжъ отъ всѣкаквито таквизъ оскърбления, отъ които сегашното бѣше навѣрно предвѣстникъ на други още, управителката испроводи своя таенъ секретаръ, Маккиавели, до двора на брата си съ молба, колкото може по-скоро да я освободи отъ регентствуванието. Оставката ѝ са даде безъ всѣкакви затруднения, макаръ и съ всичкитѣ възможни признаци на най-голѣмото къмъ нея уважение отъ страна на краля, който пишеше даже, че той забравя и своитѣ лични ѝзгоди, и ѝзгодитѣ на провинциитѣ, само да задлъжи сестра си. Подаръкътъ отъ триста хилѣди талера придружаваше тъзи оставка, и двайсетъ други хилѣди талера ѝ са опредѣлиха за годишна заплата. Въ сѫщото врѣме на херцога Алба са испрати дипломъ, на основание на който той са обявяваше оберъ-щатхалтеръ на всичкитѣ нидерландски провинции съ неограниченно пълномощие.

На Маргарита са твърдѣ искаше да сложи отъ себѣ си званието главна управителка предъ тържественното събрание на всичкитѣ съсловия, тя даже исказа твърдѣ ясно туй си желание предъ краля, но туй ѝ желание не е било писано да са испълни. Тя навѣрно и въобще обичаше всѣкаквито тържественноси, а тукъ я много привлече и обстоятелството, че въ сѫщия тоя градъ и баща ѝ яви на всички необикновенното онова зрелище на отричание отъ короната — и ней са искаше да послѣдва по неговитѣ стѫпки. А тъй-като тя сега трѣбваше да са отдѣли съ висшата власть, ней поне не трѣбваше да ѝ са отказва въ желанието да пристѫпи тая стѫпка съ възможния блѣсъкъ; при това тя неможеше да не забѣлѣжи, до каква стъпенъ общата ненависть къмъ херцога я възвиси предъ очитѣ на народа, и за това тя очакваше отъ негова страна най-лъстивото испращание. Какъ ѝ са искаше ней да види сьлзитѣ, проливани отъ нидерланцитѣ за добрата си управителка! Какъ би поплакала и тя сама по тоя поводъ — и ней, сѣкашъ бѣше по-лесно да слезе отъ трона при туй общо съжаление. Колкото и малко добро да бѣше направила тя въ течение на своето десетгодишно управляване, за да заслужи общото расположение къмъ себѣ си, когато щастието ѝ са още усмихваше и когато всичкитѣ ѝ дѣйствия са ограничаваха само въ угодявание на своя краль; по туй всеобще расположение къмъ нея сега, предъ нейнитѣ очи възима толкозъ по-голѣма цѣна, че то бѣше едничкото благо, което можеше да я възнагради за *разочарованията* въ всичкитѣ ѝ други надежди. Ней небѣше мѫчно даже да са увѣри, че тя е доброволна жертва на своето до край человѣчно отнасяние съ нидерландцитѣ. Но тъй-като на монарха нито въ главата влизаше да ся подхвьрли на опасностьта отъ събирането на представителитѣ народни, само за да удовлетвори желанията на сестра си, тя са задоволи да са обърне къмъ съсловията само писменно. Въ туй си обръщание тя са прощаваше съ тѣхъ и хвърляше бѣглъ погледъ на всичкото си управление, и като изброи, не безъ женско самохвалство всички онія бѣдствия, отъ които са избави народа, благодарение на нейната управителска способность, тя свършваше съ това, че оставя своя тѣжъкъ трудъ *напълно досвършенъ*, тъй-щото на преемникътъ ѝ остава само едно — да накажи виновнитѣ за послѣднитѣ безрѣдици. Сѫщото трѣбваше да изслуша отъ нея и краля, и не са испусна въ тоя случай нищо таквозъ, което би могло да намали славата, която щеше да придобие отъ предстоящитѣ си успѣхи, Алба. Тя направо слагаше предъ нозете на краля своитѣ заслуги като нѣщо, твърдѣ опредѣленно, но въ сѫщото врѣме и като тяжесть, която не била въ сила да носи съ своето смирение.

Но безпристрастний сѫдъ на потомството едва ли би можалъ да произнесе безъ всѣко ограничение за вѣренъ тоя благоприятенъ отзивъ за Маргарита; даже ако всичкитѣ ѝ съвременници, ако даже общия гласъ на цѣла Нидерландция да бѣше за тоя отзивъ, и тогава още не би са унищожило правото на третьо едно лице да изслѣдва работата по-подробно. Измѣнчивий и невинъги еднаквий духъ на всѣкой народъ обикновенно твърде често бива склоненъ да прощава на своитѣ управители сторенитѣ отъ тѣхъ погрѣшки за извѣстни тѣхни достоинства, и даже— да хвалятъ всичко зло, коете сѫ минали подъ тѣхъ, подъ тяжестьта на бѣдствията, които преминаватъ въ настояще бреме. Можеше человѣкъ да си помисли, че всичката сила на ожесточение на нидерландцитѣ са исхаби надъ испанцитѣ; по тѣхно гледище— да са посочи на управителката като на виновница на нѣкое зло, значеше да са снеме отъ краля и неговитѣ министри онова проклятие, съ което тѣ, нидерландцитѣ, съ много по-голѣма ревность обсипваха само тѣхъ; та и самото управление на Алба бѣше, разумява са, не таквозъ врѣме за Нидерландия, въ което нидерландцитѣ би могле да сѫдятъ правилно за неговата предшественница. Въ всѣкой случай би било чудно да са угоди на монарха, безъ да са дѣйствува направо противъ правата на нидерландския народъ и длъжноститѣ на человѣчеството; но въ борба съ тия двѣ противорѣчащи си длъжности Маргарита не испълни нито една отъ тѣхъ, и очевидно твърдѣ много *повреди* на народа, и въ сѫщото време твърдѣ *малко полза* докара на краля. Истина, тя сполучи най-сѣтна да задуши протестантската партия; но иконоборческото движение въ тоя случай ѝ помогна много по-вече отъ всичката нейна политика. Самия съюзъ на болѣрството, да рѣчемъ, че тя пакъ сполучи да разглоби, благодарение на своята хитрость, но само слѣдъ като той биде поразенъ въ самитѣ си корени отъ вѫтрѣшни раздори. Това, надъ което тя много години наредъ хаби всичката тънкость на своята политика, са испълви просто съ туй набиране на войска, което ѝ заповѣдаха да направи отъ Мадритъ. Тя предаде на херцога страната вече спокойна; но неможе да са отрича и това, че главната причина на туй успокояване е и страхътъ отъ неговото пристигване. Съ донесенията си въ Мадритъ, Маргарита вкарваше въ заблуждение испанския държавенъ съвѣтъ, защото никога не му е посочвала духътъ на народа, не говореше съ неговия езикъ, наобръщаше вниманието на правителството върху неговитѣ болки, а посочваше само на едни частни случаи и на играчкитѣ на всѣкаквито партии; нейното непослѣдователно управляване извика народа на престѫпления, защото тя го сама распалваше и неумѣеше да го заплаши; тя собственно и докара въ страната гибелния херцогъ Алба, защото докара краля до мисъльта, че смутоветѣ въ провинциитѣ не трѣбва да са отдаватъ на жестокостьта на неговитѣ распорѣдби, а по-право на ненадежностьта на онуй лице, на което са е поржчало да ги тури въ испълнение. Маргарита имаше достатъчно умъ и спохватность за доста сполучливото приспособяване на нѣкоя на изустъ изучена политическа система към извѣстенъ правиленъ случай; но у нея положително липсваше оня творчески смисълъ, на основание на който да може да измисли ново политическо право за новъ и извънрѣденъ нѣкой политически случай, или даже, въ извѣстно мѣсто отъ старата си политика. Въ тъзи страна, гдѣто най-искустната политика трѣбваше да са заключава въ простата *честность*, ней по нещастие, скимна да пустни въ ходъ своята хитра, италиянска политика, и съ самото туй тя въ много умове посѣя твърде опасното къмъ себѣ си недовѣрие. И отстѫпчивостьта, която тъй щедро изброяватъ въ нейнитѣ достоинства, бѣше качество, само принудително извикано: по своята слабость и нерешителность, тя неможеше да не бѫде отстѫпчива и още като има предъ видъ онова мѫжественно съпротивление, което ѝ показваше народя; а по свое собственно побуждение тя никога не си е позволявала да са отклони отъ кралевитѣ заповѣди, и никога не си позволи, рѫководима отъ прекрасното чувство на человѣщината, неправилно да истълкува варварския смисълъ на това, което ѝ са порѫчваше да извърши. Даже и ония малко снисхождения, до които я е докарвала необходимостьта, тя винаги допущаше съ нѣкакво колебание, съ нерѣшителность, сѣкашъ съ страхъ, да не би пъкъ имъ даде съвсемъ много, и самитѣ ѝ благодѣяния не довождаха до никакъвъ добръ край именно за това, защото тя са мѫчеше съ нѣкаква си скъперническа точность да отнеме отъ тия си благодѣяния всичко, което само бѣше възможно. Въобще женственностьта въ нея взе да са появява много по-рѣдко когато тя стана управителка отъ всѣко друго врѣме на нейния животъ. Отъ нея зависеше, подиръ изгонванието на Гранвелла, да стани благодѣтелка на нидерландския народъ — и тя неможа да испълни туй си назначение. Най-високото ѝ благо бѣше ней благорасположението на краля, а най-голѣмото ѝ нещастие — неговото неодобряване; по този начинъ при всичкитѣ преимущества на своя умъ, тя сѐ пакъ си оставаше обикновенно сѫщество, защото на нейното сърдце не достигаше благородството. Главната ѝ заслуга са заключава въ туй само, че тя са ползуваше отъ своята печална властъ твърдѣ умѣренно и не запятна своето управление съ никаква произволна жестокость; даже може да са каже и туй, че тя и винъги би била готова да постжпва человѣчно, ако това да зависеше отъ нея. И много време още подиръ това, когато Филиппъ II, нейния кумиръ, бѣше я съвсемъ забравилъ, нидерландския народъ са отнасяше съ почитъ къмъ въспоминанието си за нея; но разбира са, че тя далечъ незаслужваше оная слава, съ която я увѣнча безчеловѣчното управление на нейния преемникъ по властъ. Маргарита напусна Брюсселъ къдѣ края на декемврий 1567 година; херцога я испроводи до самата граница на Брабантъ, гдѣто я предаде подъ защитата на графа Мансфелда за да може толкозъ по-скоро да са върни въ столицата и отъ сега да са яви предъ лицето на нидерладский народъ пълномощенъ и едновластенъ управитель.

◆

КЪМЪ Г. Г. СПОМОЩЕСТВОВАТЕЛИТѢ.

Отъ какъ е започнало да са печата книга на български, рѣдко пѫти е бивало случай да не видишъ на края на книгата напечатани имената на всичкитѣ спомоществователи. Едно врѣме, когато тъмнината по нашенско още бѣше твърдѣ гѫста — тогава тъзи примамка си имаше до нейде мѣстото, но сега, когато г. г. читателитѣ са подписватъ за нѣкоя книга не за да си видятъ напечатано името, а за да прочетѫтъ нѣщо полѣзно — ний са не рѣшаваме да имъ обнародваме имената, тъй-като знаемъ че неще са намѣри човѣкъ, който да са недокачи отъ такова; право да си го кажемъ, гъделичкание безъ нужда, на обществото.

А намъсто печатание на имената, за да не кажатъ г. г. спомоществувателитѣ ни, че сме са поскѫпили за 2—3 печатани страници, ний на всѣки градъ, въ който имами спомоществователи, испращаме чрезъ настоятелитѣ си по 1 екземпляръ отъ преводътъ си адресуванъ за ученическото дружество гдѣто има таквизъ, а гдѣто нѣма—за градското читалище, или библиотека, *безплатно*.

По тозъ начинъ мислимъ и ползата е по-голѣма, и благодарностьта ни къмъ г. г. спомоществователитѣ ни въ дадений градъ—по-осезателна.

По сѫщия начинъ ще постѫпваме ний и за напредъ, ако отъ нейде ни са явѫтъ предплатени спомоществователи на брой не по малко отъ за 10 екземпляра.

Гр. Силистра. 27 Януарий 1888 год.

Съ почитание:
Преводача-издатель.

КЪМЪ Г. Г. НАСТОЯТЕЛИТѢ.

Тъй-като срѣдствата, съ които располагаме не сѫ отъ завиднитѣ, г. г. настоятелитѣ са умоляватъ да побързатъ и ни внесѫтъ стойностьта на записанитѣ отъ тѣхъ спомоществователи часъ по-скоро.

Отстѫпката имъ са испраща въ книги.

Сѫщий.

ПРОПУСНАТИ ПЕЧАТНИ ПОГРѢШКИ. *)

Вмѣсто	Да са чете	Стран.	Редъ
по необьюздана	поне обьюздана	4	2
преводача	превода	4	24
тоя пьрва	тая пьрва	6	13
наедиакви	нееднакви	7	4
придадоча	придадоха	9	2
ист щи	истьнци	9	19
истъщиха	истъщи	16	10
отнѣха	отнѣ	16	11
вѣроломна	вѣроломно	16	16
Колко	Колкото	17	15
градътъ	гладътъ	17	28
срамяха	стремяха	18	2
станеше	стенеше	18	12
въ всичкитѣ	съ всичкитѣ	18	15
отръгватъ	оттръгватъ	18	20
невръщашъ	невръщаше	18	33
цѣната жителскитѣ	цѣната на житейскитѣ	18	34
ализаха	влизаха а-	19	27
брабански.	брабантски	19	29
досциплината	дисциплин та	20	12
по-голѣма	по-голѣмата	24	29
поичина	причина	29	1
въздникнуванието не	възникнуванието на	30	4
и истокъ	на истокъ	30	12
отстѫпвха	отстѫпваха	31	10
преведе	проведе	31	27
разваленитѣ	развалинитѣ	32	33
шеството	шестото	32	33
Постоннитѣ	Постояннитѣ	36	22
а подражание	за подражание	39	35
занимаваха	занимаваше	40	19
нари	пари	41	25
Джлуггардини	на Джиуггардини	46	34
съставлявачи	съставлявали	46	35
кроии	крони	46	36
търговита	търговията	48	21
коя	които	49	28
заваевание	завоевания	57	17
сага	сега	57	36
Подозренитѣ	Подозрения	59	16
догоговори	договори	61	6
привеливи	приветливи	62	32
наколо	наоколо	65	14
привилиенни	привиллегии	65	23
умѣтенность	умѣренность	67	33
д	да	68	15
за бележигелно	забѣлѣжително	68	24
(неясно)	нуждающата	69	2
еѣрвание	вѣрвание	70	31
свързала	свързана	71	34
цалуваниего	царуванието	72	17
нѣкакв	нѣкакво	74	34
висш	висша	74	35
3) 0)	30	75	45
гъ	отъ	81	20

„) Преводача моли за снисхождение отъ страна на г. г. читателитѣ за пропущанието на толкозъ много погрѣшки — нѣщо, което е станало по съвсемъ независящи отъ него причини.

за е	заеха	88	8
лица	лице	97	36
уеилни	усилия	103	12
нея	него	106	28
кораба Флисингенъ и веичкитѣ	кораба въ Флисингенъ, всичкитѣ	118	7
звачасъ	завчасъ	124	18
праавеше	правеше	126	7
Въспитанъ	Въспитанъ	128	17
прел тури	прелатури	137	22
могѫща	могѫщи	138	17
ѣрабантъ	Брабантъ	138	32
п давашъ	подавашъ	139	17
пощати	пощади	141	10
учудваниее	учудвание е	141	28
войск	войска	142	20
дѣиствие	дѣйствие	143	23
Лонуа	Лонуа	147	5
опастность	опасность	148	15
съвѣтѣ	съвѣта	148	27
одавна	отдавна	152	1
нидерландия	Нидерландия	153	10
вѣкакви	всѣкакви	158	31
двама	двамата	161	9
което	който	163	17
недменно	надменно	163	19
добро и още мнение	добро мнѣние	164	1
твърде	твърдѣ	168	32
рѣшение	рѣшения	185	26
мъзможно	възможно	199	8
испълнения	испълнение	210	2
заелузи	заслужи	211	8
обѣщание	обѣщания	215	4
ни Лудвига	на Лудвига	217	16
релиния	религия	239	15
отношение	отношения	249	11
да управлениcто	на управлението	249	15
насилиетвенитѣ	насилственитѣ	249	27
Управителка	Управителката	255	34
грамадни пъяни	грамадни тълпи	263	25
проводели	проводени	268	31
наслаждавиха	наслаждаваха	280	9
Страницитѣ 282 и 283 сѫ размѣстени една на мѣсто друга изцѣло.			
свѣтъ кой свѣтъ трупътъ	свѣтъ трупътъ	287	30
тиде	отиде	291	6
тяпо не	тя поне	295	16
(566)	(1566)	297	—
белеритѣ	болѣритѣ	298	15
тръне	тръгне	301	11
събрание на	на събрание	305	24
наскеро	наскоро	309	34
заповѣди	заповѣдва	310	25
да си съмнява	да са съмнява	315	20
да чуе недбръ отзивъ	да чуе недобъръ отзивъ	317	14
пощатилъ	пощадилъ	318	5
за защитятъ	са защитятъ	327	22
подоържи	поддържи	329	5
н й много	най-много	330	25
нетодавна	неотдавна	331	24
отблъсна	отблъснаха	351	2
20,0000	20,000	358	32
—	—		
да изгоно	да изгони	362	20
Издаватъ П. Л. Арнаудовъ и преводача	Собственно издание на преводача	1	8